

**TURKISH FORUM
DÜNYA TÜRKLERİ BİRLİĞİ**

SOSYAL BİLİMLER e-DERGİSİ

C.1 S.1 2015

V.1 N.1 2015

SOCIAL SCIENCES e-JOURNAL

**TURKISH FORUM
WORLD TURKISH ALLIANCE**

ÖZEL SAYI / SPECIAL ISSUE

TURKISH FORUM

**DUNYA TÜRKLERİ
BİRLİĞİ**

Sosyal Bilimler e-Dergisi
Cilt: 1 Sayı: 1 Yıl: 2015

ÖZEL SAYI:
Çanakkale Zaferinin
100. Yılına Armağan

© 2015 TURKISH FORUM
DÜNYA TÜRKLERİ BİRLİĞİ

Copyright © 2015 by Turkish Forum-World Turkish Alliance

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. For permission requests, write to the publisher, addressed “Attention: Permissions Coordinator,” at the address below.

**Turkish Forum
Attention: Permissions Coordinator
P.O.Box 1104
Marblehead, MA, 01945, USA**

İçindekiler

İçindekiler	3
Önsözler	6
Prefaces.....	6
Dr. Kayaalp BÜYÜKATAMAN - Welcoming Remarks of the President and CEO of Turkish Forum-World Turkish Alliance.....	7
Dr. Gül CELKAN - Baş Editör'ün Notu/ Editor-in-Chief's Note	9
Hakem Kurulu / Editorial Board	11
İlk Sayı Yazarları	13
Bölüm 1. Makaleler.....	14
Chapter 1. Articles.....	14
Prof. Dr. Kemal ARI - Çanakkale'de 57. Alay ve Mustafa Kemal Bey	15
Prof. Dr. Kemal ARI - The 57 th Regiment and Mustafa Kemal.....	35
Prof. Dr. Turgut TURHAN - Çanakkale Savaşlarında Türk Havacıları	55
Yard. Doç. Dr. Necdet AYSAL - Çanakkale Savaşları 1915	104

Asst. Prof. Dr. Alev GÖZCÜ - The Sinking of Saphir, the French Submarine, in Gallipoli Front and Turkish Propaganda	112
Em. Top. Kurm. Alb. Ahmet AKYOL - Çanakkale Zaferi'nin Mimarı Türkler mi, Almanlar mı?	133
Em. Top. Kurm. Yb. Ahmet AKYOL - Mustafa Kemal'in Çanakkale Muharebeleri'ndeki Rolü	162
Prof. Dr. Kemal ARI - Çanakkale Savaşında Açlık ve Tokluk.....	178
Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU - Savaşa Nasıl Girdik?	199
Dr. Bülent Turgay GÖKTÜRK - Çanakkale Muharebelerinin Türk ve Dünya Tarihi Açısından Değerlendirilmesi	215
Aydan DİZDAR - Çanakkale Savaşı'nı Kazandıran Yüksek Ruh.....	231
Assist. Prof. Dr. Nurten Çetin - Çanakkale Martyrs from Karaman	239
Bölüm 2. Fıkralar.....	268
Chapter 2. Essays	268
Prof. Dr. Turgut TURHAN - Çanakkale Denizaltı Savaşları.....	269
Prof. Dr. Turgut TURHAN - Gazimağusa ve Çanakkale Şehitliği.....	328
Prof. Dr. Turgut TURHAN - Çanakkale Savaşında Uçak (Taşıma) Gemileri ve Sabit Balonlar.....	334
Prof. Dr. Turgut TURHAN - Çanakkale Savaşı Günlerinde İstanbul.....	352
Prof. Dr. Turgut TURHAN - Çanakkale Zaferinin 95. Yılı ve General Ian Hamilton'un Çanakkale'de Yaşadığı Düş Kırıklığı.....	359

Prof. Dr. Turgut TURHAN - 97. Yıldönümünde Çanakkale Savaşları ve İngiltere	366
Bölüm 3. Anı ve Edebiyatta Çanakkale.....	371
Chapter 3. Çanakkale in Memoirs and Literature	371
Prof. Dr. Gül CELKAN - Çanakkale Savaşı ve Zaferinin Edebiyata Yansımaları	372
Dr. Gul CELKAN - Some Reflections on Literature, War Poetry with Emphasis on the Canakkale Victory	382
Bora HINCER - Seyahatname: Orhan Pamuk – ANZAC Day – Panama Kanalı.....	389
Harun TANER – Yüzbaşı Mehmet Muzaffer.....	398
Nazmi Öner - Çanakkale Utkusu: 100. Yıl	403
Bölüm 4. Şiirlerle Çanakkale	408
Chapter 4. Poems.....	408
Alev Necile DİNÇ - Atatürk	409
Alev Necile DİNÇ - Çanakkale Şehitleri.....	411
Alev Necile DİNÇ - Mehmetçik	413
Dr. Sadık ÖZEN - Çanakkale Geçilmez	415
Nebi DURMAZOĞLU - Çanakkale Geçilmedi.....	421
Yunus ÖZ - Çanakkale Destanı.....	423
Özetler / Abstracts	433

Önsöz
Preface

Dr. Kayaalp BÜYÜKATAMAN - Welcoming Remarks of the President and CEO of Turkish Forum-World Turkish Alliance

Turkish Forum - World Turkish Alliance ever since its inception in the year 1993 as a non-profit organization has always been at the service of the Turkish diaspora and friends of Turkey across the globe through its webpage, news websites, activities, publications and campaigns.

Our mission has always been to disseminate information about Turkey and other Turkish States, Turkish diaspora around the globe and raise awareness on issues related directly or indirectly to where Turks are living and hence fulfill our obligation, which is clearly explained in our founding principles.

Turkish Forum-World Turkish Alliance has always been of the belief that it should maintain a very dynamic structure and introduce novelties to its wide array of members, followers, friends and readers. With this in mind, we embarked on a new project: **Social Sciences e-Journal**. Needless to say, we are living in an age that

moves at a very fast pace and we all have an insatiable thirst for knowledge. Given this fact, it becomes inevitable that this world of knowledge should be readily available and be at our fingertips regardless of its kind, and this belief has made digital publications gain priority.

As an organization, we are strictly devoted to the principles of Ataturk and secular Turkey, Thus we dedicated the first issue of *Turkish Forum-World Turkish Alliance Social Sciences e-journal* to the 100th Anniversary of Canakkale Victory. Following the letters sent out explaining our Journal and call for contributions, articles, papers, essays started pouring in. Thanks to the selfless work of our Editorial Board, all works submitted were carefully reviewed and accepted for publication.

I would hereby like to thank all the contributors who made this journal become a reality and to everyone who made this publication possible, specially Managing editor Prof. Dr. Gul Celkan for the countless hours she spent on this first issue. Our peer-reviewed on-line **Social Sciences Journal** will be published twice a year where scholars, researchers, writers will find the proper medium to share their work in Turkish Forum's indexed digital journal.

With due respect,
Dr. Kayaalp BÜYÜKATAMAN

Dr. Gül CELKAN - Baş Editör'ün Notu/ Editor-in-Chief's Note

It is with great pleasure that we release our first edition of the Turkish Forum-World Turkish Alliance Social Sciences E-Journal. Our guiding principle in undertaking this work has been to diversify the activities and services rendered by Turkish Forum to not only the Turkish people but to friends of the Turkish peoples across the globe.

When the idea of embarking on this new venture came up, we had our fears, doubts but it didn't take us long to overcome these because we had confidence in ourselves. We know that to succeed, we have to take certain risks, and the famous saying, "Success belongs to those who dare to achieve it" (Ataturk) has been our motto throughout the entire process.

This publication is first of its kind, and despite that, when we shared the call for articles message through various means with the world of academia, we were stunned to see how faculty members offered help make this publication become a reality. We are so grateful to all of them. Our starting point was the 100th Anniversary

of the Canakkale Victory. We had kept questioning ourselves how we could make this year a memorable one from the stand point of the Turkish Forum. And thus was born the idea of publishing an online journal dedicated to this remarkable point in Turkish History. We received a good number of articles or writings by professionals from varied backgrounds, and the editorial board found the 20 articles, 5 of which were in the English language, three poems and accounts of a travel across the Dardanelles Strait relevant to the purpose of this first issue.

Coming up with ideas needs very good collaboration and cooperation. It is worthwhile mentioning at this point that we have a very harmonious group led by Dr. Kayaalp Buyukataman, the President and CEO of the Turkish Forum, who was readily available at every phase of the entire ordeal to solve any problem, major or minor, so as to make this publication become a reality.

The Turkish Forum-World Turkish Alliance Social Sciences E-Journal will be published twice a year and will accept papers in all areas included in social sciences. We are proud to say that our journal is currently indexed in ASOS, the social sciences index, and this will follow by others once the first edition goes on the world wide web through our webpage www.turkishforum.com.tr. We hope you enjoy reading each and every work in this first issue. The perspectives the writers had and the stories they shared about this Victory are worth the praise.

Respectfully yours
Dr. Gül Celkan

Hakem Kurulu / Editorial Board

Dr. Kayaalp BÜYÜKATAMAN (Onursal Başkan) Prof.
Dr. Kemal ARI (9 Eylül Üniv.)
Prof. Dr. Turgut TURHAN (Doğu Akdeniz Üniv.)
Prof. Dr. Hüseyin UZUNBOYLU (Yakın Doğu Üniv.)
Prof. Dr. Ata ATUN (Yakın Doğu Üniv.)
Prof. Dr. Gul CELKAN (Middle Georgia State College)
Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU (Doğu Akdeniz Üniv.)
Assoc.Prof.Dr. Gary GROSSMAN (Arizona State Univ.)
Yard. Doç. Dr. Altuğ GÜNAL (Ege Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Alev GÖZCÜ (9 Eylül Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK (9 Eylül Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Doğan DUMAN (9 Eylül Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Leyla KIRKPINAR (9 Eylül Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Nurten ÇETİN (Trakya Üniv.)
Dr. Turgay Bülent GÖKTÜRK (Doğu Akdeniz Üniv.)
Mrs. Tuba Angay CROWDER (Georgia State Univ.)

*Those heroes that shed their blood and lost their lives...!
You are now lying in the soul of a friendly country,
therefore rest in peace. There is no difference between the
Johnnies and the Mehmets to us where they lie side by side
here in this country of ours...
You, the mothers who sent their sons from far away
countries wipe away your tears. Your sons are now lying
in our bosom and are in peace. After having lost their lives
on this land they have become our sons as well.*

ATATURK (1934)

*They went with songs to the battle, they were young.
Straight of limb, true of eyes, steady and aglow.
They were staunch to the end against odds uncounted,
They fell with their faces to the foe.
They shall grow not old, as we that are left grow old:
Age shall not weary them, nor the years condemn.
At the going down of the sun and in the morning,
We will remember them.*

LAURENCE BINYON (1869-1943)

İlk Sayı Yazarları

Prof. Dr. Kemal Ari	9 Eylül Üniv.
Prof. Dr. Turgut Turhan	Doğu Akdeniz Üniv.
Yard. Doç. Dr. Necdet Aysal	Ankara Üniv.
Yard. Doç. Dr. Alev Gozcu	9 Eylül Üniv.
Ahmet Akyol (E. Top. Kur. Yb.)	aakyol65@gmail.com
Assist. Prof. Dr. Nurten Çetin	Trakya Üniv.
Doç. Dr. Hasan Cicioğlu	Doğu Akdeniz Üniv.
Dr. Turgay Bülent Göktürk	Doğu Akdeniz Üniv.
Aydan Dizdar	aydandizdar2014@yahoo.com
Bora Hincer	bhincer@cogeco.ca
Alev Necile Dinc	aleveciledinc@yahoo.com
Prof. Dr. Gül Celkan	Middle Georgia State College
Dr. Sadık Özen	ANŞOYAD, Antalya
Nebi Durmazoğlu	ANŞOYAD, Antalya
Yunus Öz	ANŞOYAD, Antalya
Harun Taner	ANŞOYAD, Antalya
Nazmi Öner	ANŞOYAD, Antalya

Bölüm 1. Makaleler

Chapter 1. Articles

Prof. Dr. Kemal ARI - Çanakkale’de 57. Alay ve Mustafa Kemal Bey

Çanakkale Savaşı’nı doğru kaynaklardan okuyun!
İsterseniz, varsayımlardan yola çıkın...

Örneğin; Çanakkale’de olağanüstü başarılarıyla “Bayraklaşmış Alay” olarak adlandırılan 57. Alay’ı bir an için tarihin içinden çekin alın ve onu yok sayın!

Göreceksiniz ki çok şey bir anda anlamını yitirecek, Çanakkale’yi anlamaya çalışan belleğinizde büyük boşluklar oluşacaktır.

İsterseniz empati yapın!

Bunun için önce Çanakkale Savaşı’nın yapıldığı alanlarda o günden bu günlere kalmış siperler arasında dolaşın. Sonra durun, kıyıya bakın... Sahile dek uzanan denizin, yorgun dalgalarını duymaya çalışın. Derin vadileri kaplamış çalılıklardan gelen çıtırtılara, kuş seslerine, başınızın üzerinde hafif rüzgârla fışırdayan ağaç yapraklarına çevirin sonra kulaklarınızı... Silah seslerini, top patlamalarını, haykıran insan seslerini, anlaşılmaz öteki bağırtıları duyabiliyor musunuz?

Hissetmek, bilmek ve anlamak kadar önemlidir.

Hissetmeden anlamak, bir yanıyla hep eksik kalmaya mahkûmdur.

Örneğin 57. Alay!

O'nun Çanakkale Cephesi'ndeki başarılarını bilmek, anlamak; hissedilebildiğinde daha büyük bir değer kazanır.

Oysa bilmeyi, anlamayı, hissetmeyi bir yana bırakın; bu ünlü alayın adını bile duymamış o kadar çok kişi var ki?

57. Alay dünyanın en çok nişan alan alaylarından biridir...

Çanakkale cephesinde kurulan alay, Birinci Dünya Savaşı bittiğinde, bütün mevcudunu kaybetmiş bulunuyordu. Buna karşın, kendi namusu olarak gördüğü sancağını düşmana terk etmemiştir.

O dönemi yaşayanlar için O, hep saygı ve hayranlık duygularıyla anımsanmaktaydı.

Alayı kuran kişi Çanakkale Savaşı'nın unutulmaz komutanlarından biri olan Yarbay Mustafa Kemal'dir. Mustafa Kemal Bey; sonradan Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Gazi Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Bu süre içinde gösterdiği kahramanlıklar onu tanıyanların belleklerinde derin izler bıraktı. Alayın bayraklaşmış anısını korumak için, yerine aynı adla yeniden bir alay oluşturulmadı.

Şimdi ayrıntılara girelim:

Birinci Dünya Savaşı başladığında Mustafa Kemal Bey, Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da askeri ateşe olarak bulunuyordu. Ülkesinin Almanya'nın yanında savaşa

girmesine hep karşı çıkmıştı. Ancak işte sonuçta savaş çıkmıştı. Bu haber kendisine ulaştığında, Bulgaristan'da kalmak istemedi. Osmanlı Genelkurmayı'na bir mektup yazarak ülkesinin bu zor günlerinde, cephede etkin bir görev almak istediğini belirtti.

Osmanlı Genelkurmay Başkanı Enver Paşa'ydı. Yaşları yakındı. Ancak Enver Paşa sarayın damadı olduğu için hızla yükselmiş, Osmanlı Orduları Başkomutan Vekili olarak atanmıştı. Mustafa Kemal Bey, Enver Paşa'dan hırslı kişiliği ve yayılcı politikalara yakın durması nedeniyle pek hoşlanmıyordu. Enver Paşa da ona karşı bu tür duygular besliyordu. Ancak yine de aralarında belli bir nezaket vardı. Mustafa Kemal Bey'in cephede görev almak isteğini kırmadı. Gerekenleri yaptı ve Mustafa Kemal Bey, Maydos'ta (Bigalı) kurulmakta olan 19. Tümen Komutanlığı'na atandı.

1914 yılı bitmiş, 1915 yılı başlamıştı.

Mustafa Kemal Bey ülkesine döndü ve bir süre sonra görev yerine gelerek 19. Tümen Komutanlığı görevini üstlendi. Yarbay Mustafa Kemal Bey, eski bir konağı kendine karargâh olarak seçti. O günlerde ülkenin değişik yerlerinden acemi erler birliklerine geliyor ve teslim oluyorlardı. Mustafa Bey bu acemi erlerle tümeninin mevcudunu tamamladı ve onların yetiştirilmesi için yoğun bir çaba içine girdi.

İşte 57. Alay, bu tümene bağlı olarak kurulmuştu. O'nun yanı sıra tümenin bir de topçu taburu vardı.

Kuruluş tarihi 1 Şubat 1915'ti...

Alay komutanlığına da Hüseyin Avni Bey adında bir binbaşı atandı.

Kuruluş çalışmaları belli bir noktaya gelince Mustafa Kemal Bey 22 şubat 1915 günü düzenlenen bir törenle alaya sancağını verdi.

O günlerde artık düşman donanması Çanakkale önlerinde görünmüş ve kimi karakollara top ateşiyle dövmekteydi. 18. Mart Deniz Savaşında İngiliz-Fransız ortak donanmasına büyük bir darbe indirilmişti... şimdi İtilaf kuvvetleri, karadan Boğaz'ı zorlamak ve İstanbul'a doğru kuvvetleriyle yürümek istiyorlardı.

Bu sıralarda 57. Alaya, Bigalı 'da yedekte kalma emri verildi. Burada her an savaşa hazır durumda bulunacak ve bir ihtiyaç olduğunda derhal kendisine verilen yere ulaşarak, savaşa girecekti...

Alay komutanı Binbaşı Hüseyin Bey, Yarbay Mustafa Kemal'e her gün alayının durumu ile ilgili bilgiler veriyordu. Erlerin günlük eğitimi, Mustafa Kemal Bey'in gözetiminde büyük bir titizlikle yürütölüyordu. Tümen, 57. Alay ve Topçu taburu ile birlikte savaş oyunları düzenliyor, tatbikatlar yapıyordu.

İlerleyen günlerin birinde Ordu Komutanlığı, 57. Alay'ın ve topçu taburunun başka bir cephede başka bir yere gönderilmesini ve konuşlandırılmasını istedi. Yarbay Mustafa Kemal bu isteğe karşı çıktı. Görüşlerini ileten raporlar yazarak, Tümen'in bulunduğu noktanın son derece önemli olduğunu belirtti. Oradan ayrılmak durumunda kaldıklarında, cephenin bu bölgesinde büyük bir eksiklik ortaya çıkacağın anlattı.

Ona göre 57. Alay, İtilaf donanmasınca olası çıkarma yapılacak yerlere çok yakın noktada bulunuyordu. Yakında olacağı artık belli olan çıkarmada

19. Tümen ve ona bağlı 57. Alay ve topçu tümeni son derece önemli bir görev üstlenebilirdi. Askerleri bu bölgede coğrafyayı tanıyordu. Tatbikatlar ve savaş oyunları buna göre yapılmıştı. Çıkarma başladığında düşmanın ilerleyişini durdurmak ve yavaşlatmak gibi bir başarı sağlayarak, savaşın üzerinde önemli bir rol oynayabilirdi.

Sonunda bu isteğinde başarılı oldu. Ordu komutanlığı Tümen ve alayın, Bigalı'da kalmasına onay verdi.

1915 yılının başlarından bu yana, düşman Çanakkale cephesinde önemli saldırılar gerçekeştirdi. Önce kimi karakollar ve askeri mevziler gemilerden ağır topçu ateşine tutuldu. Birçok tabya dövüldü. 18 Mart 1918 günü büyük bir donanma ile Çanakkale Boğazını geçmek için harekete geçildi. Ancak Türkler inatla karşı koydular ve direndiler. O gün İtilaf Donanması, pek çok gemisini ve binlerce askerini yitirerek geri çekilmek zorunda kaldı.

Bu büyük bir başarısızlıktı. Artık denizlerden Marmara'ya geçişi zorlamadan önce, kara harekâtı yaparak, Türkleri buldukları mevzilerden atılmalıydı.

Nisan ayının ortalarına gelindi. İngiltere ve Fransa Limni Adası'nda kuvvetlerini toplamaya başlamışlardı. Ortak donanmaya İngiliz General Hamilton komuta ediyordu. Donanma komutanı ise Amiral de Robeck'ti. Hamilton sık sık Amiral de Robeck'le ve başka komutanlarla bir araya geliyor; Çanakkale için hazırladığı planlarını gözden geçiriyor, değişen durumlara göre

planlarında da değişiklik yapıyordu¹. 18 Mart felaketi, hiç akıllarından gitmiyordu.

Ya böyle büyük bir felaket yeniden yaşanır mı?

Ancak düğümlemiş askeri operasyonları, ancak kara hareketinin açacağını düşünüyorlardı. Bunun için gerekli gördükleri noktalara gemilerden asker çıkaracak ve kara savaşlarıyla Türkleri tutundukları noktalardan püskürteceklerdi.

17 Nisan'da İtilaf donanması asker yüklü olarak harekete geçti. Uzun menzilli toplar namlularını Türk siperlerine çevirmişlerdi. Aynı anda pek çok yere top gülleleri yağdırmaya başladılar. 57. Piyade Alayı'nın bulunduğu yer de bu bombardımandan payına düşeni aldı². Boğaz kıyısındaki “Kilid'ül Bahr” adlı kale de bombalandı³. Bombardıman sürerken, çıkarma yapacak gemilere asker ve yığınak yükleme işi sürüyordu⁴.

18 Nisan günü, Çanakkale cephesinde iki tarafın uçakları havada muharebeye başlamışlardı. Çok sayıda İngiliz uçağı Türk mevzilerini bombalıyor, Alman uçakları da bu bombardımanı püskürtmek için karşı atağa geçiyorlardı. Bozcaada'da bir İngiliz hava üssü bulunuyordu. Türk uçakları buraya bombalamak için harekete geçti. Buna karşılık olarak da İngiliz uçakları

¹ Sir Ian Hamilton, **Gelibolu Günlüğü: Bir Kurmay Subayın Hatıra Defteri**, (Çev.: A. Nedim Eray), (GnKur. ATASE Kütüp. Yayımlanmamış daktilo metin), s.99.

² **Şehir ve Kasabaların Harp Bölgeleri Bombardıman İşgal ve Kurtuluş Tarihleri (1911-1922)**, GnKur. Harp Tarihi Bşk. Yay., Ankara, 1977, s.75.

³ **A.g.e.**, s.75.

⁴ Sir Ian Hamilton, **A.g.e.**, s.108.

Türk uçaklarının kalkış yaptığı hava alanını bombaladı⁵.

Çıkarmanın 21 Nisan günü yapılması öngörülmüştü. Artık gemiler tek bir komutla harekete geçmeye hazırdı. Çıkarma Güçleri Komutanı General Hamilton emrindeki birliklere şöyle seslendi:

— “Fransa’nın ve kralın askerleri! Şimdi misli görülmemiş olan bir serüven karşısında bulunuyoruz”⁶.

Ancak hava oldukça fırtınalıydı.

Hamilton fırtınanın arttığını görünce olası bir doğal felaketten ürkmüştü. Böylesine dalgalı bir denizde, bu denli yoğun bir rüzgârda çıkarma yapmak, risk yaratabilirdi.

Kötü bir durum olmaması için, çıkarma harekâtını iki gün erteledi⁷. Yeni plana göre çıkarma 23 Nisan günü yapılacaktı. Askerler gemilerde beklerken, çıkarma gününe kadar geçen zamanda da boş durulmadı. 22 Nisan günü Kumkale, uzun menzilli toplarla dövüldü⁸. Aynı anda uçaklarca Eceabat da bombalandı. 57. Piyade alayı da bu ateşten etkilendi⁹.

Bu bombardımanların ardından General Hamilton’un emriyle Gelibolu çıkarmasına katılacak

⁵ Fikret Günesen, **Çanakkale Savaşları**, Kastaş Yay., İstanbul, 1986, s.359.

⁶ Liman Von Sanders, **Türkiye’de Beş Yıl**, (Gnkur. ATASE Bşk. Ktph., basılmamış daktilo metin), s.82.

⁷ David Wadler, **Çanakkale Olayı**, (Çev.: M. Ali Kayabalı), Milliyet Yay., İstanbul, 1970, s.160; Sir Ian Hamilton, **A.g.e.**, s.111.

⁸ **A.g.e.**, s.132.

⁹ Alan Moorehead, **Çanakkale Geçilmez**, (çev.: Günay Salman), Milliyet Yay., İstanbul, 1972, s.158; Mustafa Kemal (Atatürk), **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, TTK Yay., Ankara, 1968, s.16; **Esat Paşa’nın Çanakkale Anıları**, İstanbul, 1975, s.30.

güçler limandan çıkmaya başladılar.

O an, Hamilton elindeki defterine şu notu düşüyordu:

— “*Ey zafer tanrısı! Bu savaşı kazandıktan sonra artık rahatlıkla ölebilirim*”¹⁰.

24 Nisan günü donanma, boğaz önlerine ulaştı.

Karşısında Çanakkale sırtlarını ve sırtların denizle bütünleştiği yerde çıkarma yapmayı düşündüğü kıyıları gören General Hamilton buyruğunda bulunan güçlere şu mesajı geçti:

— “*Düşmanlarımızın ele geçirilemez diye adlandırdıkları sahillere Allah’ın ve donanmamızın yardımı ile çıkacağız*”¹¹.

Çanakkale açıklarında deniz, üç filo halinde konuşlanmış gemilerle doluydu. Gemiler önce uzun menzilli toplarla ateşe başladılar. Anadolu kıyılarında Beşike, Kumkale ve Gelibolu yarımadasında da Saros Körfezi’ndeki Bolayır sırtları şiddetli bir bombardıman altına alındı. Toplarla Türk mevzileri iyice dövüldükten sonra; donanmadan indirilen filikalarla denize bırakılan birlikler, üç ayrı noktadan çıkarma girişiminde bulundular. Düşmanın kıyıya çıkışına kadar bekleyen Türkler; düşman askerleri kıyıya çıkınca güçlü bir piyade saldırısıyla buna karşılık verdiler.

Artık ortalık karışmıştı...

Türk saldırısına karşı kıyıda tutunmaya çalışan İtilaf kuvvetleri ile kanlı çarpışmalar gerçekleştirildi.

¹⁰ Sir Ian Hamilton, **A.g.e.**, s.112.

¹¹ Hikmet Alnaçık, **Çanakkale Muharebeleri**, Topçu ve Füze Okulu Yay., Polatlı, 1974, s.12; Sir Ian Hamilton, **A.g.e.**, s.116.

Fransız askerleri bir süre Kumkale’de tutunmayı başardılar. Ancak onlar da tıpkı İngilizlerin çıktığı iki ayrı yerde olduğu gibi; Türk piyade saldırısı karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar¹².

Düşman geri çekilmişti. Bu arada Çanakkale’de değişik noktalarda bulunan Türk kuvvetlerinde hareketlilik gözlemlenmekteydi. Örneğin 11. Tümen, bir tatbikat yaparak, savaşa girmeye hazırlanıyordu. Anlaşılan o ki; savaş bir çığ gibi büyüyecekti¹³.

Bu arada Bigalı’da bulunan Mustafa Kemal Bey tümeniyle burada bulunmanın savaşa bir katkı sunmayacağını düşünüyordu. O, kendisi coğrafyayı ve düşman gemilerinin konumunu değerlendirerek, düşmanın hangi koylardan çıkarma yapabileceğini kestirmişti. Çıkarma yapılacağını düşündüğü yere Tümenine bağlı kuvvetlerle yakın olmanın, büyük bir baskını önleyebileceğini düşünüyordu. Bu arada İngiliz uçakları tümenin üzerinde keşif uçuşları yapıyordu¹⁴.

Artık bekleyecek an değildi.

19. Tümen’e bağlı 57. Alay’a ve topçu bataryasına Kocaçimen’e doğru hareket emri verdi. Birlikler hareketlenerek, bando eşliğinde yola çıktılar. Kendisi ve öteki komutanlar atlarının sırtında, askerler de düzenli

¹² Mufassal Osmanlı Tarihi, V-VI, Güven Yay., İstanbul, 1962-1963, ss.3538-3539; Ziya Komut, I. Cihan Harbinde Çanakkale ve Baltık Çıkarmaları ile II. Cihan Harbinde Şimali Afrika ve İtalya Çıkarmalarının Mukayesesi, Gnkur. Yay., İstanbul, 1946, s.19; A. Thomaz, “Müttefikler’in Çanakkale Çıkarması”, (Çev.: Hüseyin Işık), Askeri Tarih Bülteni, X /19 (1985), s.79.

¹³ Liman Von Sanders, A.g.e., s.79; Fikret Güneşen, A.g.e., s.103.

¹⁴ Özer Ergenç, Musa Çadırıcı, “Yükselmeye ve Hakikate Doğru”, Prof. Dr. Şerafettin Turan Armağanı, Elazığ, 1996, s.52.

yürüyüş halinde yürüyüşlerini sürdürüyorlardı. Yollar rahat yürümek için uygun değildi. Taşlık, kayalık; dağınık yollar, düzenli yürüyüşü zorlaştırıyordu. Birlikler yol boyunca fundalıklardan ve kayalı derelerden geçmek zorundaydılar. Mustafa Kemal Bey, kimi subayları tümenin geçişi için düzgün yol bulmaları için çevreyi incelemeye gönderdi. Ancak düzgün bir yol bulunamadığı gibi; topçu taburunun komutanı da bu arama sırasında kayboldu. Yürüyüş bu tersliklerle gerçekten güç geçiyordu. Zorlu bir yürüyüşten sonra, Kocaçimen Tepesi'ne ulaşıldı.

Tepe oldukça yüksekti. Düşmanın hareketlendiğini ve bombalar attığını gören Mustafa Kemal Bey, sürekli olarak zihni muharebelerle meşgul olduğu için uykusuz günler geçirmişti ve yorgundu. Kalın paltosu üzerinde, kaba çizmeleri ayaklarındaydı.

Kocaçimen'e çıkıldığında eline dürbününü aldı ve ufukta düşmanın durumunu anlamak için uzaktan gözetlemeye başladı. Denizde çok sayıda düşman gemisi bulunuyor zırhlılar ise gemilere eşlik ediyorlardı.

O, artık bu noktada bir süre 57 Alay birliklerinin dinlenmesinin uygun olacağını düşündü. Askerin dinlenmesi için gerekli hazırlıklar yapıldı ve askere dinlenmesi için emir verildi. Dinlenme süresi bitince; yeniden harekete geçildi.

Hedef Conkbayırı'ydı.

Yine zorlu ve düşmana görünmemek için örtülü yollardan geçilerek Conkbayırı'na doğru harekete geçildi. Conkbayırı'na ulaşıldığında, tepenin dik oluşu nedeniyle atlarla tepeye çıkmanın zor olacağı anlaşıldı. Bu nedenle

atlar tepenin eteklerinde uygun bir yere bağlandı. Sonra komutanlar askerlerinin başında yaya olarak tepeye doğru çıkmaya başladılar.

Tepeye ulaşıldı...

Mustafa Kemal Bey 57. Alay ve topçu taburunda bulunan 3.000 asker ve subayıyla Conkbayırı'nı tutmuştu.

Saatler akıyordu.

25 Nisan günü sabahın erken saatlerinde İtilaf Donanması, Gelibolu yarımadasının güney bölgesinde Seddülbahir ve Arıburnu'na filikalarla asker çıkarmaya başladı. Türk kuvvetleri çıkarma güçlerine karşı şiddetli top ateşi ile karşı koydu. Bir süre sonra da piyade saldırısına geçildi. Bu saldırıda birlikler düşman askerlerinin üzerine yürürken, âdete kırılırcasına şehit veriyorlardı.

Mustafa Kemal Bey o dakikalarda 261 rakımlı tepeye çıkmıştı. Havayı yarararak gelen top mermilerinden çıkan sesler kulağında patlıyor gibiydi. Eline dürbününü aldı ve uzakları gözetlemeye başladı.

Gördüğü şeydu:

Bazı askerler koşarak kendilerinin bulunduğu yere doğru geliyorlardı. Bunlar düşmanın çıkarma harekâtı karşısında çarpışan; ancak bağlı oldukları birlikler adeta eridiği için imha edilmekten kurtularak kaçan askerlerdi.

Conkbayırı'nın güneyindeki platodan, kuzeye, kendilerinin bulunduğu yere doğru koşuyorlardı. Bu arada yoğun top sesleri geliyor; Mustafa Kemal Bey, top güllerinin patlamasından ve kendi bulunduğu yere

kadar gelen şarapnel parçalarından çıkarma harekâtının başladığını ve oldukça güçlü bir saldırıya dönüştüğünü anlamaktaydı.

Derhal kararını verdi:

Atına atladı. Tepeden aşağı doğru indi ve askerlerin önüne çıktı.

Sert bir sele sordu:

— “Niçin kaçıyorsunuz?”

Yanıt verdiler:

— “Efendim düşman!”

Ardından yine sordu:

— “Nerede?”

— “İşte!” diyerek, düşmanın bulunduğu yeri gösterdiler...

Gerçekten de düşmanın bir avcı gücü kendilerine doğru ilerliyordu.

Onları durduracak hiç bir güç o an için bulunmuyordu.

Durumun ne derece tehlikeli bir hal aldığını anlamıştı:

Yalnız kendisi değil; istirahat halinde olan 57. Alay büyük bir tehlike karşısında bulunuyordu.

Birden kararını verdi.

Kaçan askerlere döndü sert bir sesle:

“Düşmandan kaçılmaz!” diye seslendi.

Askerler:

— “Cephanemiz kalmadı!” dediler.

— “Cephanemiz yoksa süngünüz var!”

— “Süngü tak!” emri verdi ve askerleri yere yatırdı ve yönlerini düşmana doğru çevirdi.

Kaçan askerlerin ani bir hareketle yere yatırılıp silahlarını kendilerine çevirdiklerini gören düşman askerleri de durup, kendilerini yere attılar ve sipere yattılar.

Mustafa Kemal:

— “İşte kazandığımız an, bu andır!” diye düşünüyordu.

O anda, emir subayını hızla göndererek; 57. Alayın ve ona eşlik eden dağ batarya taburunun hızla bulunduğu yere getirilmesi emrini verdi.

Komutanlarından haber alan 57. Alay istirahatine son vererek, hızla Mustafa Kemal Bey’in bulunduğu yere doğru harekete geçti. Mustafa Kemal Bey, kendine ulaşarak saldırı durumu almış olan askerlerine bir bildiri yayınlayarak, tarihe geçen şu ünlü buyruğunu verdi:

— “Ben size taarruzu değil, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde, yerimizi başka kuvvetler ve komutanlar alabilir.”

Ve saldırı emriyle birlikler harekete geçti...

Artık 57. Alay ve Topçu taburu, büyük bir savaşın içindeydi. Her yandan kurşun, top gülleleri, şarapneller ve ölüm yağyordu. Silahların sustuğu anlarda, süngüler devreye giriyor; göğüs göğüse kanlı muharebeler yapılıyordu. Bir taraf saldırıya geçiyor; karşıda buna karşı direniş oluşuyor; bir süre sonra bu kez öteki taraf saldırıya geçiyordu.

Bu sırada İtilaf Donanması Kumkale ve Seddülbahir taraflarını bombardıman etmekteydi. Aynı anda sandallarla Saros Körfezi’ne yeni asker çıkarma girişimleri görülüyordu. Bu çıkarma girişimi karşısında

Türk piyadeleri saldırıya geçtiler ve düşmanı geri çekilmeye zorladılar. O anda, adanın başka yerlerinde başka muharebeler olmaktaydı.

İngiliz denizaltıları ise boğazı geçmiş ve Marmara'ya girerek Türk mevzilerini bombalıyorlardı.

57. Alayın girdiği muharebede bütün gücüyle savaşmaktaydı. Anzaklardan oluşan düşman kuvvetlerine piyade saldırısı sürdürüyordu. Alay, şiddetli çarpışmalar sonunda ağır düşmana ağır darbeler vurduğu gibi kendisi de ağır kayıplar verdi. Düşman bir süre sonra kıyıya çekilmek zorunda kaldı. O anda, bir İngiliz subayı Robert Rhodes James günlüğüne şu satırları yazıyordu.

-“25 Nisan'da başarıyla felaket arasında bir bıçak sırtı kadar mesafe vardı”¹⁵.

Gün bittiğinde; muharebeler hala bitmemişti.

Ertesi gün ve daha sonraki günler karşılıklı saldırılar gün gün şiddeti azalarak sürdü. Conkbayırı ve Hisarlık yönünde yeni çıkarmalar yapıldı. Bu çıkarmaların her birinde kanlı süngü muharebeleri gerçekleşti¹⁶. 26 Nisan günü; Queen Elizabeth, Canopus ve Doris zırhlıları Türk topçu tabyalarını bombaladılar. Seddülbahir'e yeni çıkarma girişimleri oldu. Fransız birlikleri Kumkale'ye girdi. Harabkale, Gözcübaba, Karacaoğlu mevkiileri düşmanın eline geçti. 57. ve 72.

¹⁵ Liman Von Sanders, A.g.e., ss.83-84; **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, II/2-V/2, Gnkur. ATASE Yay., Ankara, 1973, 1978, 1979, II/2, V/2, ss.50-52; 8; A. Rıza Özkul, “Kaymakam Mustafa Kemal ve Arıburnu” **Belleten**, XX /80 (1956), s.612.

¹⁶ **Mufassal Osmanlı Tarihi**, ss.3538-3540; Fahri Belen, **Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi**, II, Gnkur. Yay., Ankara, 1964-1967, s.169.

Türk Alayı bu günlerde de kanlı muharebeler gerçekleştirdiler. Düşmana ağır kayıplar verdirmelerine karşın, çok sayıda şehit vermek zorunda kaldılar¹⁷.

Bu zorlu direniş karşısında Amiral de Robeck İngiliz Deniz Bakanlığı'na ciddi güçlükler karşısında olduğunu bildiren raporlar yazıyordu¹⁸.

General Hamilton güç durumunda kalan Fransız birliklerine emir vererek, daha fazla kayıp vermemesi için Kumkale'den çekilmelerini istedi¹⁹.

27 Nisan'da 57. Alay, Kanlısirt'ta göğüs göğse kanlı muharebeler yapıyordu.

Bu arada Mustafa Kemal Bey, Kolordu Komutanı Esat Bey'e yazdığı raporunda; düşmanın iki günlük savaşın sonunda moralinin bütünüyle sarsıldığını ve dört tugaylık kuvvetinin denize döküldüğünü bildiriyordu²⁰.

28 günü savaş siper savaşlarına dönüştü. Düşman Kirte'de ağır bir yenilgiye uğradığında; Mustafa Kemal Bey, artık büyük kayıplar vererek mevcudu iyice azalmış 57. ve 64. Alay kumandanlıklarına yazdığı yazısında şunları söylüyordu:

— “Gösterilen fedakârlık şayanı takdirdir²¹.”

Düşman kıyıya kadar kovalanmasına karşın, yeni güçlerle yeni saldırılara geçecekleri çok açtı. Bu,

¹⁷ Mustafa Kemal (Atatürk), **A.g.e.**, ss.52-56; Fikret Günesen, **A.g.e.**, s.124.

¹⁸ Fikret Günesen, **A.g.e.**, s.162.

¹⁹ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, V/ 2, s.78.

²⁰ **Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları**, s.65; Mustafa Kemal (Atatürk), **A.g.e.**, ss.55-57; **Mufassal Osmanlı Tarihi**, s.3540; Sir Ian Hamilton, **A.g.e.**, ss.148-154.

²¹ Mustafa Kemal (Atatürk), **a.g.e.**, s.62; Fikret Günesen, **a.g.e.**, ss.155-158; İsmail Hami Danişmend, **A.g.e.**, s.423; **Hayat Tarih Mecmuası**, VI/(74), s.52; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, I, İstanbul, 1974, s.240.

uçakları tarafından Türk birlikleri üzerine atılan bildirilerden de belliydi.

Bildirilerinde şunları söylemekteydiler:

“İngilizlerin... esirlere kötü muamele ettikleri Almanların yalanlarıdır... Esir düşmüş arkadaşlarınıza... İştirak ediniz”²².

Buna, Türk başkomutanlığı; 12 Mayıs günü karşı bir bildiri ile karşılık verdi. İngiliz, Fransız, Avusturyalı, Zelandalı ve Hintli askerlere hitaben yazılan bildiriler Türk uçakları tarafından atıldı. Orada şunlar söyleniyordu:

“...bizdeki esirlerin rahat ve huzuru pek mükemmeldir”.

O günlerde Türk askerlerine verilebilen menü neydi dersiniz?

O günlerden kalmış soluk belgelerde yer alan bir tabloya bakarak söyleyelim:

Birinci örnek:

Sabah: Yok

Öylen: Üzüm Hoşafı

Akşam: Yarım ekmek...

İkinci örnek:

Sabah: Üzüm Hoşafı

Öylen: Yok

²² Hamit Pehlivanlı, “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VII /21 (1991), s.538.

Akşam: Yağlı Buğday Çorbası ya da yarım ekmek...

Ya 57. Alay'ın sonu ne oldu?

Kendi gücünün çok üstünde kuvvetlerle savaşmak durumunda kalan 57. Alay, bütün bu savaşlarda asker mevcudunu büyük ölçüde yitirmişti.

Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey; 13 Ağustos 1915 günü karargâhına düşen bir top mermisinden fırlayan şarapnelin gövdesine saplanmasıyla şehit oldu.

Yerine Binbaşı Hayri Bey atandı.

Şimdi alayı, yeni bir serüven bekliyordu.

Önce Keşan bölgesinde konuşlandırıldı.

Eksiklikleri bir parça giderildi.

Sonra da bağlı olduğu tümenin diğer mevcutlarıyla 15. Kolordu'ya katılarak, Galiçya Cephesi'ne doğru hareket etti.

Ardından da Suriye Cephesi...

Derken, Sina, Filistin...

Ve acı son:

Buradaki çarpışmalarda, mevcudu 260 kişiye kadar düşürdü. Bu savaşlarda artık, neredeyse bütün askerlerini ve komutanlarını şehit vermişti.

Ve bu bir avuç kahramanı, Filistin'de İngilizler çembere alarak, esir ettiler...

KAYNAKÇA

1. A. Rıza Özkul, "Kaymakam Mustafa Kemal ve Arıburnu" **Bellekten**, XX /80, 1956.

2. A. Thomaz, “Müttefikler’in Çanakkale Çıkarması”, (Çev.: Hüseyin Işık), **Askeri Tarih Bülteni**, X /19, 1985.
3. Ahmet Şükrü Esmir, **Siyasi Tarih**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., İstanbul, 1953.
4. Alan Moorehead, **Çanakkale Geçilmez**, (Çev.: Günay Salman), Milliyet Yay., İstanbul, 1972.
5. **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, II/2-V/2, Gnkur. ATASE Yay., Ankara, 1973.
6. David Wadler, **Çanakkale Olayı**, (Çev.: M. Ali Kayabalı), Milliyet Yay., İstanbul, 1970.
7. **Esat Paşa’nın Çanakkale Anıları**, Baha Matbaası, İstanbul, 1975.
8. Fahri Belen, **Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi**, I-V, Gnkur. Yay., Ankara, 1964-1967.
9. Fikret Günesen, **Çanakkale Savaşları**, Kastaş Yay., İstanbul, 1986.
10. Hamit Pehlivanlı, “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VII /21, 1991.
11. **Hayat Tarih Mecmuası**, VI-VII.
12. Hikmet Alniaçık, **Çanakkale Muharebeleri**, Topçu ve Füze Okulu Yay., Ankara, 1974.
13. İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, IV, Türkiye Yay., İstanbul, 1961.
14. Liman Von Sanders, **Türkiye’de Beş Yıl**, (Gnkur. ATASE Bşk. Ktph., Basılmamış daktilo metin).
15. Mim Kemal Öke, **Ermeni Sorunu : 1914-1923**, TTK Yay., Ankara, 1991.

16. **Mufassal Osmanlı Tarihi, V-VI**, Güven Yay., İstanbul, 1962-1963.
17. Mustafa Kemal (Atatürk), **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, TTK Yay., Ankara, 1968.
18. Özer Ergenç, Musa Çadırcı, “Yükselmeye ve Hakikate Doğru”, **Prof. Dr. Şerafettin Turan Armağanı**, Elazığ, 1996.
19. Selahattin Osman Tansel, “İngilizler ‘in Gözüyle Çanakkale Muharebeleri”, **Askeri Tarih Bülteni**, XII/23, 1987.
20. Sir Ian Hamilton, **Gelibolu Günlüğü: Bir Kurmay Subayın Hatıra Defteri**, (Çev.: A. Nedim Eray), (Gnkur. ATASE Ktph., Yayınlanmamış daktilo metin).
21. **Şehir ve Kasabaların Harp Bölgeleri Bombardıman işgal ve Kurtuluş Tarihleri (1911-1922)**, Gnkur. Harp Tarihi Bşk. Yay., Ankara, 1977.
22. Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam-I**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.
23. Tefvik Bıyıklıoğlu, “Birinci Dünya Harbinde (1914-1918) ve Mondros Mütarekesi Sırasında (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922) Boğazlar Problemi”, **Bellekten**, XXIV /96, 1960’tan ayırması.
24. Tuncer Gülensoy, “Atatürk Kronolojisi”, **Türk Kültürü**, VI/61, 1967.
25. Turhan Feyzioğlu, “Ana Çizgileriyle Atatürk’ün Hayatı ve Eseri (Kronoloji)”, **Atatürk Yolu, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.**, Ankara, 1987.
26. Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk: Hayatı ve Eseri I**, Ankara, 1963.

27. _____, **Türk İnkılabı Tarihi, III/I-III/IV**, TTK Yay., Ankara, 1957.
28. Ziya Komut, **I. Cihan Harbinde Çanakkale ve Baltık Çıkarmaları ile II. Cihan Harbinde Şimali Afrika ve İtalya Çıkarmalarının Mukayesesi**, Gnkur. Yay., İstanbul, 1946.

Prof. Dr. Kemal ARI - The 57th Regiment and Mustafa Kemal

It's advisable to read the Gallipoli Battle from reliable sources.

If you so wish, you may start with assumptions. For instance, if you were to remove the 57th Regiment, which has become a legendary name regarding the Gallipoli Battle, from all records and pretend it never existed!

You will see that a lot of things will lose their significance, will become meaningless and there will form some gaps in your mind.

If you so wish, you may empathize with them. In order to be able to this, first you need to pay a visit to Gallipoli and start trotting on the land that witnessed the fiercest of all battles and in the trenches. And then stop to look at the shoreline. Try to hear the sounds of the waves that beat against the shore. Then lend an ear to the hassling sounds coming from the shrubs, to birds chirping, to leaves that dance to the wind that blows through the trees... Can you hear the gun shots, bombs exploding, people screaming, and the various

incomprehensible other sounds?

Getting that sense of the feel of something is as important as knowing it or understanding it.

If you comprehend something without really feeling it deep down in you, that thing is bound to remain incomplete forever,

For instance the 57th Regiment!

Provided you really bear that sense of feeling it, knowing or understanding its accomplishments at the Gallipoli Front becomes more meaningful.

Just simply put these a side. i.e., feeling, knowing or understanding the worth of 57th Regiment; you should not be shocked to hear that there are so many people around who have not yet heard of this legendary Regiment.

The 57th Regiment is included among the regiments across the globe that has received multiple medals of honor.

The Regiment was formed during the Gallipoli War and lost all it had by the end of World War One. However, it never surrendered the Turkish Banner which which synonymous with honor to whoever had it.

People who lived at the time always remembered this Regiment with respect and great admiration.

It was Lieutenant colonel Mustafa Kemal, the unforgettable commander of the Gallipoli Battles, who had formed this Regiment. Mustafa Kemal is the War Veteran who later established the Republic of Turkey.

Now it's time to dwell on the details:

At the break of World War One, Mustafa Kemal

was stationed as a Military attaché in Sophia, the capital of Bulgaria. He had always opposed his country entering the War as a German ally.

The war had broke. When he got the news, he no longer wanted to stay in Bulgaria. He sent a letter to the Chief of Staff and wanted to have an active duty in the front when his country was going through these difficult times.

Enver Pasha was the Ottoman Chief of Staff. They were almost the same age. Due to his proximity to the Serail (son-in-law), he was appointed as the Commander of the Ottoman Armies. Mustafa Kemal actually was not very affectionate toward Enver Pasha because of his very ambitious personality and positive attitude toward expansionist policies. Actually the feelings were mutual. Enver Pasha carried unfriendly feelings toward Mustafa Kemal. Yet, there was a friendly relation and respect between the two of them. Mustafa Kemal was granted his wish. All the paper work was completed and soon Mustafa Kemal was appointed to the 19th Division in Maydos (Bigali).

It was the year 1915.

Mustafa Kemal returned to his country and assumed his duty at the 19th Division. He chose an old mansion as his headquarters. During those days, privates newly recruited were flowing to the front from all parts of the country. Mustafa Kemal formed the Division with these newly recruited privates and indulged in training them for warfare.

The 57th Regiment was formed under this Division. In

addition, the Regiment also had an artillery battalion.

The Regiment was hence fully founded on February 1, 1915.

Major Huseyin Avni was appointed as the commander of this Regiment.

When it became a fully fledged Regiment, Mustafa Kemal presented its banner at a ceremony held for this occasion.

During those days, enemy boats were already spotted near Gallipoli, and were bombarding the military stations within range. The British-French Armada suffered greatly on March 18. The Ally Forces were intent on passing the Strait and go all the way up to Istanbul.

The 57th Regiment was ordered to remain in Bigali at the time as auxiliary power. The Regiment was ordered to be ready for combat and when deemed necessary, it should immediately take position in a new location.

The commander of the 57th Regiment almost everyday briefed Mustafa Kemal about the condition of the regiment. The privates were trained everyday under the scrutiny of Mustafa Kemal. The Division worked closely with the regiment and the artillery battalion and performed military exercises.

One day, the 57th Regiment and the artillery battalion were ordered to be stationed at another front and to assume new responsibilities in the new location. Lieutenant Mustafa Kemal immediately rejected this order, explaining in lengthy reports the reason as to why the Division should not be moved. If they were forced to

leave, this would lead to a lack of efficient power in the area.

According to Mustafa Kemal, the 57th Regiment was stationed in an area very close to a possible landing of the Allied Forces. It was very clear that such a landing would take place in the days ahead. Thus, the 19th Division, the 57th Regiment and the artillery battalion could assume very significant roles if the allied forces ever decided to set foot on Turkish soil. The soldiers knew every single inch of the land. The military exercises were conducted in such a manner so as to familiarize everyone with the area. In case the landing was initiated by the Allied forces, they would have the upper hand and stop the enemy from moving inland.

Finally, Mustafa Kemal was granted his wish. The Division and Regiment were to be stationed in Bigali.

Needless to say the enemy had made quite a number raids on the Dardanelles front since the beginning of 1915. Military spots were under constant and heavy artillery fire at times. Some of them were demolished. On March 18, 1918, the allied Forces tried crossing the Dardanelles Strait. However, they encountered strong Turkish resistance. On that day, the Allied Forces Armada lost a good number of its ships and suffered casualties and hence they had to retreat!

This was a great failure for the Allied Forces. Before forcing sea routes to reach the Sea of Marmara, they realized they had to silence the Turkish land forces to pass safely through the Strait.

It was mid-April. Britain and France began to

anchor their boats around the Island of Limnos. British Admiral Hamilton was commanding while Admiral de Robeck was the Commander in charge of the Armada. Hamilton often held meetings with Robeck and the other commanders to review and at times revise their plans regarding their Gallipoli venture²³. It was simply impossible for them to forget the March 18 defeat.

What if they experience such a defeat again?

They were of the belief that only land operation could resolve the deadlock in all their other military operations. To this end, they were planning on sending military troops from the ships to the land with the aim of dispersing the Turkish soldiers from their trenches.

On April 17th, the Allied Forces Armada launched an operation. Turkish trenches were within the shooting range of these long range bombers. They started bombing Turkish positions and unfortunately the area where the 57th Regiment was stationed was under attack²⁴. The fortress known as “Kilid’ul Bahir” was shelled as well²⁵. As the shelling continued, the enemy continued supplying the boats with ammunition and soldiers²⁶.

On April 18th, there began a fierce air combat between the two sides. While British planes were

²³ Sir Ian Hamilton, **Gelibolu Günlüğü: Bir Kurmay Subayın Hatıra Defteri**, (Çev.: A. Nedim Eray), (GnKur. ATASE Kütüp., Yayımlanmamış daktilo metin), s.99.

²⁴ **Şehir ve Kasabaların Harp Bölgeleri Bombardıman İşgal ve Kurtuluş Tarihleri (1911-1922)**, GnKur. Harp Tarihi Bşk. Yay., Ankara, 1977, s.75.

²⁵ **A.g.e.**, s.75.

²⁶ Sir Ian Hamilton, **A.g.e.**, s.108.

bombing the Turkish positions, the German planes were flying over enemy lines in retaliation. There was a British airbase on Bozcaada. Turkish planes took off to bomb this air-base. However, the British were quick to respond in retaliation, and bombed the airport where the Turkish planes had taken off²⁷.

The land operation was planned for April 21st. The ships were ready to attack. They were waiting for orders. General Hamilton addressed the units under his command as such:

“Yee the soldiers of France and the King! We are now at the verge of an adventure that has no equal!”²⁸

It was a stormy day.

Hamilton feared the storm could be the harbinger of a natural disaster. It could be risky to carry out the operation in stormy waters.

In order not to take any risks, he postponed the operation two days²⁹.

According to the new plan, the operation will be on April 23rd. As the soldiers were waiting on board the ships for the military landing, they heavily bombarded Kumkale region with long range bombers on April 22nd³⁰. On the same day. Turkish planes were grounded in Eceabat and the 57th Regiment was highly affected by the

²⁷ Fikret Günesen, **Çanakkale Savaşları**, Kastaş Yay., İstanbul, 1986, s.359.

²⁸ Liman Von Sanders, **Türkiye’de Beş Yıl**, (Gnkur. ATASE Bşk. Ktph., basılmamış daktilo metin), s.82.

²⁹ David Wadler, **Çanakkale Olayı**, (Çev.: M. Ali Kayabalı), Milliyet Yay., İstanbul, 1970, s.160; Sir Ian Hamilton, **A.g.e.**, s.111

³⁰ **A.g.e.**, s.132.

shelling of the enemy forces.³¹

Hamilton was taking some notes in his log-book at the time:

“God of Victory! After I win this war, I can die peacefully.”³²

On April 24th, the armada reached the entry to the Strait.

Hamilton looked carefully at the shores where the land meets the sea, and told his men:

“With the help of God, the Almighty, and our Armada, We shall land on these shores that our enemy calls impassable!”³³

The Ships had almost occupied the sea in Canakkale region. The ships first started bombing the shores with long range bombers. Besike and Kumkale on the Anatolian side and Bolayir slopes on the Gallipoli peninsula were constantly being showered. The next stage was the landing of the troops which they tried from three different points. The Turkish troops waited till the enemy was close to their positions, and then responded with artillery fire.

It was a complete chaos.

Fierce combat took place between the Turkish forces and the enemy forces that were trying to remain

³¹ Alan Moorehead, **Çanakkale Geçilmez**, (çev.: Günay Salman), Milliyet Yay., İstanbul, 1972, s.158; Mustafa Kemal (Atatürk), **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, TTK Yay., Ankara, 1968, s.16; **Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları**, İstanbul, 1975, s.30.

³² Sir Ian Hamilton, **A.g.e.**, s.112.

³³ Hikmet Alnaçık, **Çanakkale Muharebeleri**, Topçu ve Füze Okulu Yay., Polatlı, 1974, s.12; Sir Ian Hamilton, **A.g.e.**, s.116.

on the shore. French forces succeeded in remaining in Kumkale for a short time. However, just like the British forces, they had to retreat following Turkish counter attacks.³⁴

The enemy had retreated. There was some commotion going on in the Turkish forces positioned in different locations in Canakkale. For instance, the 11th Division was getting prepared for warfare. It was apparent that this war was going to grow like a snowball and ultimately be as catastrophic as an avalanche.³⁵

Meanwhile, Mustafa Kemal was stationed in Bigali with his Division. He thought this was not the proper place to be. He had already inspected all the topography of the area and could estimate what bays the enemy forces would use to carry out their land operation. He believed if his Division was in close proximity to these possible landing sites, he could stop an assault. British war planes were flying over the Division to inspect their situation.³⁶

Time had come when it was no longer possible to wait.

He ordered the 57th Regiment and the battalion to move toward Kocacimen. The units started their move

³⁴ **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V-VI, Güven Yay., İstanbul, 1962-1963, ss.3538-3539; Ziya Komut, **I. Cihan Harbinde Çanakkale ve Baltık Çıkarmaları ile II. Cihan Harbinde Şimali Afrika ve İtalya Çıkarmalarının Mukayesesi**, Gnkur. Yay., İstanbul, 1946, s.19; A. Thomaz, “Müttefikler’in Çanakkale Çıkarması”, (Çev.: Hüseyin Işık), **Askeri Tarih Bülteni**, X /19 (1985), s.79.

³⁵ Liman Von Sanders, **A.g.e.**, s.79; Fikret Güneşen, **A.g.e.**, s.103.

³⁶ Özer Ergenç, Musa Çadırcı, “Yükselmeye ve Hakikate Doğru”, **Prof. Dr. Şerafettin Turan Armağanı**, Elazığ, 1996, s.52.

accompanied by the military band. Mustafa Kemal and the other commanders were on horseback, and the soldiers were marching in an orderly manner. The conditions in the area made it difficult to walk at times. They had to pass through shrubs and even cross creeks. Mustafa Kemal asked some of his commanders to go and inspect other routes they could take to facilitate the move. Unfortunately, better routes could not be found, and unfortunately the commander of the battalion got lost during this search. Despite all these difficulties, finally they reached the Kocacimen Hilltop.

The hill was quite high. He realized that there was some commotion going on among the enemy lines and they were at times shelling the Turkish side. He had had sleepless nights and he was wearing his thick coat and boots.

When he reached Kocacimen, he started to observe the enemy side through his binoculars; there was a big fleet accompanied by armored boats.

At this point, he realized it was high time, the 57th Regiment needed a rest. Necessary preparations were made, and the soldiers were ordered to take a nap. Once they were ready, they resumed the march...

Their main objective was to reach Conkbayiri.

They tried moving with being spotted by the army, therefore it was taking longer than anticipated. Since Conkbayiri was very steep, they realized it was impossible to ride the horses. Therefore, the horses were secured to trees at the bottom of the slope, and the commanders began the climb with the soldiers.

Finally, they were at the summit.

Mustafa Kemal was in command of Conkbayiri with his 3000 soldiers and officers in the 57th Regiment and the battalion.

Hours were going by.

On April 25th, the Allied forces fleet started sending the marines by boats to Seddulbahir and Ariburnu located in the south of Gelibolu peninsula. The Turks responded with heavy fire. And the infantry started to attack. During these clashes, many of them felt martyr.

Mustafa Kemal was at the top of the hill numbered 261. The sounds of the bombs were highly loud and felt as if they were exploding right next to his ear. . He started to watch the distance through his binoculars.

Here is what he saw:

Some of the soldiers were running toward the place where he was. They were the ones who had fought against the enemy, but escaped upon witnessing the loss of their friends under enemy fire.

They were running from the flat land south of Conkbayiri toward north, where the commanders were stationed. Mustafa Kemal had realized that the battlefield witnessed very fierce combats between the two sides and shrapnel pieces were reaching the headquarters.

He made up his mind right away:

He got on his horse. Went down the hill toward his soldiers and confronted them.

He asked in a very angry tone:

“Why are you running away?”

Here was the answer he got:

“Sir, the enemy!”

He then asked again:

“Where?”

“There!” and showed him where the enemy forces were...

Really a leading force was coming toward them. There was no available unit to fight against them at that very moment.

He had realized how perilous the situation was.

Not only himself but the entire 57th Regiment that was in an idle position, were all under threat.

He suddenly came up with a plan.

He turned back to the soldiers, and said:

“You should not run away from the enemy!”

The soldiers then said:

“We have no ammunition left.”

“If you do not have ammunition, you have bayonets”

He ordered them to fix their bayonets! He told them to lie down and aim at the enemy.

The enemy, upon seeing that the soldiers who were awhile ago escaping suddenly changed their minds and took a new position, simply threw themselves on the ground and hid in the trenches.

Mustafa Kemal at the time thought:

“This situation is to our advantage!”

He immediately sent his aid to the 57th Regiment and ordered the regiment and the battalion to come to

where he was.

The 57th Regiment immediately got ready and joined their commander. Mustafa Kemal then sent out a very historical message:

“I am not ordering you to attack but to die! Other commanders and soldiers can replace us in between now and till we die!”

And all the units launched an attack with this order.

Both the 57th Regiment and the battalion were right in the middle of the war. It was a hell-like situation. When the guns went silent, bayonets took over; there was a ferocious battle going on. It was as if each side was taking turns attacking the other.

In the meantime the Allied Forces Armada was bombarding Kumkale and Seddulbahir. They were also trying to send the marines to land by boats. It was during this effort of the enemy forces that the Turkish attacked them and forced them to retreat.

British submarines had already crossed the Strait and reached the Sea of Marmara where they were bombarding Turkish fronts.

The 57th Regiment was fighting with all its might. The infantry was attacking the Anzacs. Both sides suffered from heavy casualties. Soon the enemy had to retreat back to the shore. An English soldier wrote the following lines in his diary:

“On April 25th the line between success and failure

*was very slim.*³⁷

The day was over, bur the battles were still continuing.

The battles continued in the upcoming days but at a lesser scale. There were new attacks toward Conkbayiri and Hisarlik. In each one of these battles, bayonet warfare was commonly resorted to.³⁸

On April 26th, Queen Elizabeth, Canopus and Doris armored boats shelled Turkish lines. They tried landing on Seddulbahir again. French units entered Kumkale. Harabkale, Gözcübaba, and Karacaoğlu fell. The 57th and 72nd Regiments fought with all their might and were in very bloody battles. Though enemy losses were very high, still these two Regiments had considerable number of martyrs.³⁹

As the Turkish troops were strongly defending their lines, Admiral de Robeck felt it a need to write some reports to the British Naval Ministry.⁴⁰

General Hamilton ordered his troops to retreat so as to avoid further casualties.⁴¹

Mustafa Kemal, on the other hand, was reporting to the Esat bey, the Commander of the Army Corps

³⁷ Liman Von Sanders, **A.g.e.**, ss.83-84; **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, II/2-V/2, Gnkur. ATASE Yay., Ankara, 1973, 1978, 1979, II/2, V/2, ss.50-52; 8; A. Rıza Özkul, “Kaymakam Mustafa Kemal ve Arıburnu” **Bellekten**, XX /80 (1956), s.612.

³⁸ **Mufassal Osmanlı Tarihi**, ss.3538-3540; Fahri Belen, **Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi**, II, Gnkur. Yay., Ankara, 1964-1967, s.169.

³⁹ Mustafa Kemal (Atatürk), **A.g.e.**, ss.52-56; Fikret Günesen, **A.g.e.**, s.124.

⁴⁰ Fikret Günesen, **A.g.e.**, s.162.

⁴¹ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, V/ 2, s.78.

Commander,⁴² explaining the retreat of the enemy forces and how devastated the enemy forces were:

“The sacrifice shown is beyond praise.”⁴³

It was obvious that there were still routes the enemy could try and this this obvious from the flyers they were dropping from their planes on Turkish units.

This was how these flyers were worded:

“It is false information created by the Germans that the British are mistreating the POWs...To your friends in similar situation...Be part of it”⁴⁴

The Turkish Commander in Chief responded to this on May 12 in a written counter statement. The announcements that were addressed to the British, Australian, New Zealander and Hindu soldiers were dropped from Turkish planes. This is how the flyer was worded:

“... the prisoners of war who are with us are in comfort and feel at ease.”

Do you have any idea what the Turkish soldiers had on their menu?

Based on a couple of the menus left from the time, this is all we can say:

⁴² Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları, s.65; Mustafa Kemal (Atatürk), A.g.e., ss.55-57; Mufassal Osmanlı Tarihi, s.3540; Sir Ian Hamilton, A.g.e., ss.148-154

⁴³ Mustafa Kemal (Atatürk), a.g.e., s.62; Fikret Günesen, a.g.e., ss.155-158; İsmail Hami Danişmend, A.g.e., s.423; Hayat Tarih Mecmuası, VI/(74), s.52; Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, I, İstanbul, 1974, s.240.

⁴⁴ Hamit Pehlivanlı, “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII /21 (1991), s.538.

First example:

Morning: nothing

Lunch: Raisin compote

Supper: Half a loaf of bread

Second example:

Morning: Grape compote

Lunch: Nothing

Supper: Wheat soup or half a loaf of bread

What happened to the 57th Regiment?

The Regiment had to fight against forces that were superior to it and unfortunately the casualties were very high in number.

The Commander of the Regiment Huseyin Avni was martyred on August 13, 1915 because of a shrapnel that hit him on the chest.

Major Hayri was appointed as the commander.

A new adventure was awaiting the regiment.

First it was stationed in Kesan.

It received the equipment it needed, at least some if not all.

Later on, it joined the division it was actually functioning under, and then along with the 15th Army Corps started to move toward the Galicia front.

From there, the next post was Syria.

Then Sinai, Palestine...

And the tragic end:

Following the clashes in these places, the number dropped to 260. It had lost almost all the soldiers and commanders that had formed the 57th Regiment.

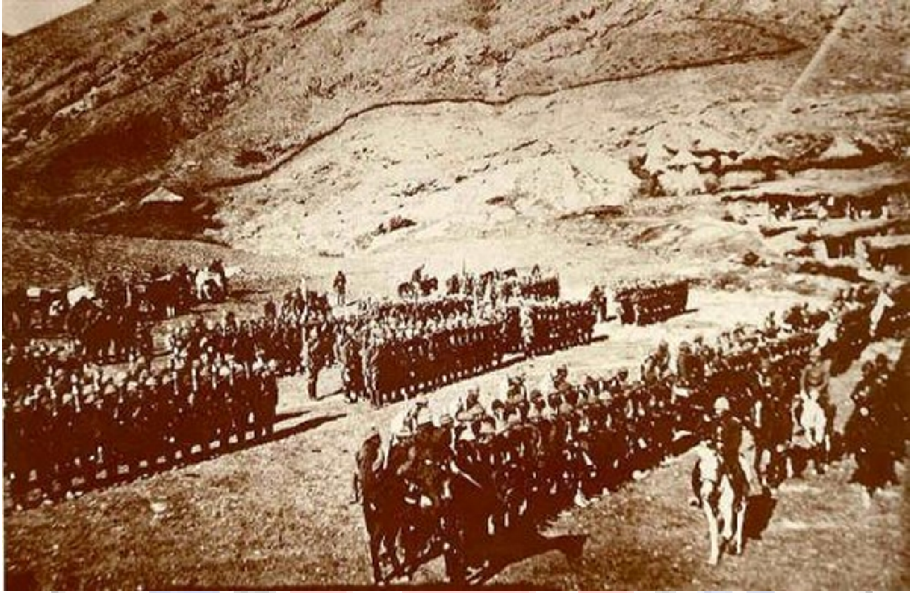
And this handful of brave men surrounded the British in Palestine and took them as prisoners of war.

Works Cited

1. A. Rıza Özkul, “Kaymakam Mustafa Kemal ve Arıburnu” **Belleten**, XX /80, 1956.
2. A. Thomaz, “Müttefikler’in Çanakkale Çıkarması”, (Çev.: Hüseyin Işık), **Askeri Tarih Bülteni**, X /19, 1985.
3. Ahmet Şükrü Esmir, **Siyasi Tarih**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., İstanbul, 1953.
4. Alan Moorehead, **Çanakkale Geçilmez**, (Çev.: Günay Salman), Milliyet Yay., İstanbul, 1972.
5. **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, II/2-V/2, Gnkur. ATASE Yay., Ankara, 1973.
6. David Wadler, **Çanakkale Olayı**, (Çev.: M. Ali Kayabalı), Milliyet Yay., İstanbul, 1970.
7. **Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları**, Baha Matbaası, İstanbul, 1975.
8. Fahri Belen, **Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi**, I-V, Gnkur. Yay., Ankara, 1964-1967.
9. Fikret Günesen, **Çanakkale Savaşları**, Kastaş Yay., İstanbul, 1986.

10. Hamit Pehlivanlı, “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VII /21, 1991.
11. **Hayat Tarih Mecmuası**, VI-VII.
12. Hikmet Alnıaçık, **Çanakkale Muharebeleri**, Topçu ve Füze Okulu Yay., Ankara, 1974.
13. İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, IV, Türkiye Yay., İstanbul, 1961.
14. Liman Von Sanders, **Türkiye’de Beş Yıl**, (Gnkur. ATASE Bşk. Ktph., Basılmamış daktilo metin).
15. Mim Kemal Öke, **Ermeni Sorunu : 1914-1923**, TTK Yay., Ankara, 1991.
16. **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V-VI, Güven Yay., İstanbul, 1962-1963.
17. Mustafa Kemal (Atatürk), **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, TTK Yay., Ankara, 1968.
18. Özer Ergenç, Musa Çadırcı, “Yükselmeye ve Hakikate Doğru”, **Prof. Dr. Şerafettin Turan Armağanı**, Elazığ, 1996.
19. Selahattin Osman Tansel, “İngilizler ‘in Gözüyle Çanakkale Muharebeleri”, **Askeri Tarih Bülteni**, XII/23, 1987.
20. Sir Ian Hamilton, **Gelibolu Günlüğü: Bir Kurmay Subayın Hatıra Defteri**, (Çev.: A. Nedim Eray), (Gnkur. ATASE Ktph., Yayımınmamış daktilo metin).
21. **Şehir ve Kasabaların Harp Bölgeleri Bombardıman işgal ve Kurtuluş Tarihleri (1911-1922)**, Gnkur. Harp Tarihi Bşk. Yay., Ankara, 1977.

- 22.Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam-I**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.
- 23.Tevfik Bıyıklıoğlu, “Birinci Dünya Harbinde (1914-1918) ve Mondros Mütarekesi Sırasında (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922) Boğazlar Problemi”, **Belleten**, XXIV /96, 1960’tan ayırabasıım.
- 24.Tuncer Gülensoy, “Atatürk Kronolojisi”, **Türk Kültürü**, VI/61, 1967.
- 25.Turhan Feyzioğlu, “Ana Çizgileriyle Atatürk’ün Hayatı ve Eseri (Kronoloji), **Atatürk Yolu, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.**, Ankara, 1987.
- 26.Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk: Hayatı ve Eseri I**, Ankara, 1963.
- 27._____, **Türk İnkılabı Tarihi**, III/I-III/IV, TTK Yay., Ankara, 1957.
- 28.Ziya Komut, **I. Cihan Harbinde Çanakkale ve Baltık Çıkarmaları ile II. Cihan Harbinde Şimali Afrika ve İtalya Çıkarmalarının Mukayesesi**, Gnkur. Yay., İstanbul, 1946.

Prof. Dr. Turgut TURHAN - Çanakkale Savaşlarında Türk Havacıları

Giriş

Çanakkale savaşlarından ve bu savaşlarda kazanılan zaferlerden söz edildiğinde akıllara hep Çanakkale deniz ve kara savaşları gelir. Neredeyse, yapılmış olan hava savaşlarından hiç söz edilmez. Hatta birçok insan, Çanakkale savaşları sırasında hava savaşlarının meydana geldiğinden bile haberdar değildir. Oysa bugünkü hava savaşlarına benzemese de, Çanakkale savaşlarında da hava savaşları cereyan etmiştir. İşte Çanakkale zaferinin 95 yılının kutlandığı bu günde, ben, belki ilginizi çekebilir düşüncesiyle, Çanakkale savaşı hakkında artık defalarca konuşulmuş ve anlatılmış bir konuda konuşmaktan ziyade, daha az bilinen bir konu olan Çanakkale savaşlarında Türk havacılarının gösterdiği kahramanlıkları anlatmayı tercih ettim.

Konuyu üç başlık altında ele alacağım. İlk önce kısaca I. Dünya savaşı başlamadan önce askeri

havacılığın geldiği nokta, kat ettiği gelişme üzerinde duracağım. Daha sonra, yine I. Dünya Savaşı öncesine ve hemen başlarında, Osmanlı İmparatorluğunda askeri havacılığın ne durumda olduğunu açıklamaya çalışacağım. Nihayet son olarak da, dönemin Türk havacılarının, içinde buldukları tüm elverişsiz ve yetersiz koşullara rağmen, Çanakkale savaşlarında gerçekleştirdikleri hizmetler ve kahramanlıklar üzerinde duracağım.

I. I. Dünya Savaşı başlamadan öncesinde askeri havacılığın gelmiş olduğu nokta

Belirtmek gerekir ki, havacılık, sportif amaçlı bir faaliyet olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Sportif havacılığın yanında askeri havacılığın ortaya çıkışı ise, kuşkusuz ki birden bire olmamıştır. Ancak, sınırlı, gelişmemiş ve çok genç bir teknoloji olmasına rağmen, sivil uçuş teknolojisinin askeri alana uyarlanarak havacılıktan askeri alanda yararlanmak için de insanoğlu uzun zaman kaybetmemiştir. Motor gücüne dayanan ilk insanlı uçuşun 1903 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) Wright kardeşler tarafından yapıldığı kabul edilirse⁴⁵, bu tarihten sadece 10-15 yıl

⁴⁵ İlk insanlı uçuşun, 1903 yılında Wright kardeşler tarafından gerçekleştirildiği iddiası tartışmalıdır. Zira bu iddia yanında, ilk insanlı uçuşun 14 Ağustos 1901 tarihinde, yine Amerika'da bir Alman göçmeni olan Gustav Albin Weisskopf tarafından gerçekleştirildiği, ancak o tarihlerde ABD'nin Almanya'ya karşı izlediği politika nedeniyle, bu önemli olayın ve Weisskopf'un yaptığı tüm diğer uçuşların I. Dünya Savaşı boyunca dünya kamu oyunundan gizlendiği ve hatta karşılaştığı baskılar nedeniyle Weisskopf'un Almanca olan soyadını değiştirerek

sonra başlayan I. Dünya Savaşında askeri uçakların kullanılmış olması da bu savı doğrular niteliktedir.

1910'lu yılların sonuna doğru, herhangi bir devletin askeri havacılık teknolojisi alanında bariz bir üstünlüğünün olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Bugün hem sivil, hem de askeri havacılık teknolojisi ve endüstrisi alanında dünyanın bir numaralı ülkesi olan ABD, o tarihlerde Avrupa'da ortaya çıkmış olan ve insanoglunu I. Dünya Savaşına götürecektir olan Balkan kökenli gelişmelere uzaktı. Dolayısıyla, araştırma ve teknoloji geliştirme çalışmalarına devam etmesine rağmen, II. Dünya Savaşında izlediği politikanın aksine, acilen bir askeri hava gücü oluşturmaya gerek yoktu. Buna karşın Avrupa ülkeleri bu konuda aceleliydi, zira savaşın ayak sesleri duyulmaya başlanmıştı. Avrupa adım adım savaşa gidiyordu. Oluşan sert ortamdan ders çıkaran ilk ülke ise sportif havacılıkta zaten gelişmiş olan ve bu nedenle ve uçak imalat endüstrisi alanında zaten bir alt yapıya sahip olan Fransa oldu. Fransız Savaş Bakanlığı daha 1909'larda havacılıktan askeri amaçlarla yararlanılabileceğini düşünmüş ve yerli üretim tesisleri kurarak 1910 yılında 30 uçağa ve aslında bir sportif kuruluş olan "Aero-Club" tarafından yetiştirilmiş olan 30 pilota sahip hale gelmişti⁴⁶. Bu gelişme süreci içinde "Robert Esnault Pelterie (REP)" fabrikası da en gelişmiş teknoloji ile uçak üreten firma haline gelmiştir. Bu

aynı anlamı taşıyan İngilizce "Whitehead" soyadını aldığı iddia edilmektedir, bkz. AVCI,C.: Çanakkale Savaşında Hava Savaşları, Ankara 2009, sh.1.

⁴⁶ BUDECCKE,H.J. (Çev.Erdemoğlu,B.) : Çanakkale Üzerinde Bir Şahin, Ankara 2009, Erdemoğlu tarafından kaleme alınan "Sunuş", sh. ix-x.

uçakların sayısı, 1912 yılında gerçekleştirilen ulusal bir yardım kampanyasında toplanan 4 milyon frankla daha da artmıştır⁴⁷.

Buna karşın Almanya, Graf Zeppelin tarafından imal edilen hava gemisi nedeniyle uçaklardan ziyade zeplinler ekseninde gelişme göstermiş ve dolayısıyla uçak imalatına geçişte çok gecikmiştir. Uçak imalatı sürecinde ise, Almanya ilk önceleri Fransız uçaklarını taklit etmiş ve yine aynen Fransızların yaptığı gibi halk tarafından desteklenen bir kampanya sonunda toplanan paralarla üretilen uçaklarla askeri havacılığını geliştirmiştir⁴⁸.

İnanmak çok zordur ama, askeri havacılık bakımından İngiltere her iki ülkenin de gerisinden gelmiştir. Öyle ki, 1911 yılında İngiltere'nin sadece beş uçaklık bir taburu ve bir düzineden daha az da pilotu vardı. Ancak havacılığın önemini çabuk kavrayan İngiltere 1912 yılı bütçesine koyduğu özel tahsisat ile uçak sayısında Fransa ve Almanya'ya yetişmiş ve "Royal Flying Corp" adıyla kurulan hava birlikleriyle askeri havacılığını sağlam temeller üzerine oturtmuştur⁴⁹.

Ülkeler hakkında verdiğimiz bu genel ve kaba çizgilerden sonra, I. Dünya Savaşından hemen önce askeri uçakların sahip oldukları teknolojik özellikler üzerinde de kısaca durmakta yarar vardır. Zira 1910'lu yıllarda uçakların sahip oldukları teknolojiye daha yakından bakıldığında pilotlarımızın ne kadar kahramanca görev yaptıkları çok daha iyi

⁴⁷ BUDECCKE, sh.x.

⁴⁸ BUDECCKE, sh.x.

⁴⁹ BUDECCKE, sh.x.

anlaşılmaktadır. Aslında belki de daha doğru olan sözünü ettiğimiz cesaret ve kahramanlığı sadece Türk pilotlarına değil, eğer “uçak” olarak nitelendirilebilirse, o nesnelere uçurma cesaretini gösteren tüm havacılara atfetmektir.

Şöyle ki; isterseniz uçakların gövdesinden başlayalım: Günümüzde uçakların gövdesinin yapımında kullanılan metal alüminyum-amyant veya titanyum karışımından elde edilmektedir. Bu metalin en önemli özelliği hafif ve yanmaz oluşudur. Bu nedenle günümüzde uçaklar sahip oldukları korkunç hıza rağmen, hava ile olan sürtünmeden kaynaklanan bir ısınma ve yanma tehlikesiyle karşılaşmadan uçabilmektedirler. Oysa ki 1910’lu yıllarda uçak gövdeleri kontrplak levhaların çelik tellerle birleştirilmesinden oluşuyordu. Yan, açıkçası uçakların yapımı sırasında kullanılan malzeme tahta idi. Gövdenin en önemli kısmını oluşturan kanatlar ise bezden oluşuyor ve germe verniği ile kaplanarak sağlam ve gergin bir hale getiriliyordu. Göründüklerinden daha dayanıklı olmalarına rağmen, uçaklar havanın etkisiyle sallanıyor, çatırdıyor ve sanki dağılacakmış gibi bir izlenim yaratıyordu. Nitekim havanın şiddetli olduğu bazı hallerde uçakların dağıldığına da şahit olunuyordu⁵⁰.

O dönemin teknolojisi ile mümkün olduğunca hafif imal edilmeye çalışılan uçakların ortalama hızı ise saatte 100 km. idi. Bu hızın, sivil havacılıkta kullanılan Boeing ve AirBus gibi uçakların bile saatte 800-900 km

⁵⁰ BUDECCKE, sh.xi.

hız yaptıkları günümüzde hiç bir şey ifade etmediğini söylemeye herhalde gerek yoktur. 1910'lu yılların çıkabildikleri maximum yükseklik ise 1000 m. ile 3.700 m. arasında değişiyordu. Ancak dönemin uçaklarının bugünkü uçaklar gibi gelişmiş teknolojiyle donatılmış kokpite sahip olmamaları, uçaklar irtifa kazandıkça artan basınç nedeniyle pilotların başlarının dönmesine ve kontrolü kaybetmelerine yol açıyordu⁵¹.

1910'lu yılların askeri uçaklarının havada kalış süreleri ise 2 saat ile 4 saat arasında değişiyordu. Aslında bu süre pek fena bir süre değildi. Zira günümüzde de askeri uçaklar aynı süreyle havada kalmaktadırlar. Ancak arada çok önemli bir fark bulunmaktadır. Günümüz pilotları, uçakların gelişmiş teknoloji ile donatılmış olması nedeniyle bu süre içinde çok şey yapabilirken, eski uçakları kullanan pilotlar bu süre içinde pek bir şey yapamıyorlardı. Zira motorlar güçsüz olduğundan, bu sürenin üçte biri zorlu yükselme veya uzun zaman alan alçalmayla geçiyordu. Öyle ki, kullanılan motorlarda motor devrini ayarlama düzeneği bile olmadığından, pilotlar alçalırken hız kesmek için motoru durdurup tekrar çalıştırıyorlar ve dolayısıyla zaman kaybediyorlardı. Tabii ki havada kalış süresi uçağın alabileceği maximum yakıt miktarıyla da ilgili bir konudur. Dönemin uçakları bugünkü jetler kadar yakıt taşıyamıyorlardı. Zira yapıları buna müsait değildi. Yakıt, bugünkü uçaklar gibi kanatlarda veya kanatlara takılan yakıt tanklarında değil, pilotun üstünde oturduğu varil

⁵¹ BUDECCKE, sh.x

biçiminde bir depoda taşınıyordu⁵². Zaten o dönemin uçakları maximum kalkış ağırlığı itibarıyla daha fazla miktarda bir yakıtı da taşıyamazlardı. Motor güçleri ve tasarım şekilleri buna uygun değildi.

Belki okuyanlara komik gelecektir ama, dönemin uçaklarında fren tertibatı da yoktu. Dolayısıyla, motorlar çalıştırıldığında, uçağın ileriye doğru fırlamaması için uçağın yer personeline tutulması gerekiyordu. Tabii fren tertibatının olmamasının yarattığı asıl sorun uçağın indikten sonra durması aşamasında ortaya çıkıyordu⁵³. Uçağın hızının azalarak kendiliğinden durması gerektiğinden, iniş için gereken pistlerin de uzun pistler veya alanlar olması gerekiyordu. Zaten bu nedenle, daha ziyade uçsuz bucaksız çayırlar uçak alanı olarak seçiliyordu. Bugünkü anlamda işaretlenmiş, renklendirilmiş ve her rengin başka bir işlevi olduğunun alanları hayal edebilmek bile mümkün değildi. Zaten gece uçuşu yapılmadığından bu tür pistlere ihtiyaç da duyulmuyordu.

Haberleşme ise, dönemin uçaklarında en büyük sorundu. Uçaklarda telsiz yoktu. Yine okuyanlara komik gelecektir ama, haberleşme bazı hallerde, uçuşta pilotların yanlarında götürdükleri posta güvercinleri ile yapılıyordu. Posta güvercinleri, özellikle uçakların zorunlu olarak düşman bölgelerine veya denize iniş yaptıklarında haberleşmede çok önemli bir rol oynuyordu⁵⁴.

⁵² BUDECCKE, sh.xi.

⁵³ BUDECCKE, sh.x.

⁵⁴ BUDECCKE, sh.xii.

Son olarak, dönemin uçaklarınca kullanılan silahlar üzerinde durmakta da yarar vardır. Tek bir cümleyle, ilk başlarda hiç bir uçakta silah bulunmadığını belirtmek gerekir. Uçaklara monte edilmiş silahlar olmadığı için, pilotlar silahlarını yanlarına alarak uçakları kullanıyorlardı. Her pilot tüfeğini, tabancasını ve cephanesini uçağına taşıyordu. Pilotlar bu silahları hem havada ve hem de havadan yere olan hedeflerde kullanmaya çalışıyorlardı. Bu silahlar, düşman bölgelerine zorunlu iniş yaptıklarında pilotların kendilerini korumalarına da yardımcı oluyordu. Zaman içinde pilotlar yanlarında taşıdıkları tüfek ve tabancalara elle uçaktan yere atılan bombaları ve sivri uçlu çivileri de eklemişlerdir⁵⁵. Ancak pilotun hem uçağı kullanması ve hem de söz konusu silahları hedefe yöneltmesi çok zor olduğundan, zamanla uçaklarda pilot olmasına gerek olmayan, fakat pilotla birlikte uçmak zorunda olan bir “bombardımancı”nın da bulunmasını gerekli kılmış ve böylelikle uçaklar iki personel tarafından kullanılır ve savaşır hale gelmiştir. Belirtmek gerekir ki, pilot ve “seyrüseferci / bombardımancı” olarak adlandırılan bu konsept günümüzde devam etmekte ve işlevine göre, bazı uçaklar günümüzde de iki personelle uçmaktadır. Ancak, uçakların gövdeleri veya kanatlarına monte edilmemiş bir şekilde uçtukları evre pek uzun sürmemiştir. Askeri uçaklarda silah sistemleri uçağın en önemli unsuru olduğundan, uçak üreticileri bu konuda vakit geçirmeden araştırmalara girişerek tasarımlar

⁵⁵ BUDECCKE, sh.xi-xiii.

üretmişlerdir. Bu üreticiler arasında yer alan ve daha sonra II. Dünya Savaşında kullanılan en önemli uçaklarından biri olan “Fokker”ları üreten Hollandalı üretici Anthony Fokker’in, 1917 yılında, pervane ile eşgüdümlü olarak çalışan ve pervane aralığından hedefe ateş etme imkanına sahip olan makineli tüfeği pilotun önüne monte etmeyi başarması uçakların silahlanması süreci içinde bir devrim oluşturmuştur⁵⁶. Biraz gecikmiş olarak ortaya çıkmış olsa da, bu gelişmeyle beraber pilotlar bir yandan uçağı kullanırken, diğer yandan da önlerindeki hedeflere ateş edebilme imkanına sahip olmuşlardır. Zamanla bu tür makineli tüfekler kendi eksenini etrafında ve aşağıdan yukarıya dönebilecek bir şekilde pilotun arkasında oturan bombardımancıya takılınca pilotlar daha da rahatlamışlardır.

II. I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı havacılığının durumu

1910’lu yıllarda başlayan askeri havacılıktaki gelişmeler ve yürütölen çalışmalar, aslında her bakımdan bir çöküş içinde olan, fakat canla başla toparlanmaya çalışan Osmanlı ordusu tarafından da yakından izleniyordu. Nitekim Mustafa Kemal, Fransız Hava Kuvvetlerinin 1911 yılında gerçekleştirdiği Picardie manevralarını, dönemin askeri ataşesi Ali Fethi Okyar ile birlikte izlemiştir⁵⁷. Osmanlı ordusunun örgütsel şeması

⁵⁶ BUDECCKE, sh.xxi.

⁵⁷ Mustafa Kemal ve Picardie Manevraları için bkz. MÜTERCİMLER,E.: Fikrimizin Rehberi, İstanbul 2008, sh.189.

İNİNDE, havacılıkla doğrudan ilgilenme sorumluluğu verilmiş olan ilk birim, “Teknik Kıtalar ve Müstahkem Mevkiler Genel Müfettişliği” idi. Dönemin Harbiye Nazırı olan Mahmut Şevket Paşa’nın girişimleriyle, bu müfettişliğe yazılan 13 Ekim 1910 tarihli bir yazıyla bu birim uçak alımı ve pilot yetiştirilmesiyle görevlendirildi. 1911 yılında yapılan sınav ve denemeler sonunda başarılı bulunan Süvari Yüzbaşı Mehmet Fesa (Evrensev) ve İstihkam Teğmen Yusuf Kenan Bey ilk Türk pilotları olarak yetiştirilmek üzere derhal Fransa’da bulunan Bleriot Havacılık Okuluna gönderildiler⁵⁸. Bu arada, uygulama ve planlamada karşılaşılan görüş ayrılıkları ve diğer idari sorunların aşılması için 1911 yılında Harbiye Nezaretinin 2. Şubesi havacılıkla görevlendirildi ve başına Kurmay Yarıbay Süreyya İlmen Bey getirildi. Albay İlmen, havacılıkla ilgili sorunların aşılması ve planlanması için 1 Haziran 1911 tarihinde hem Harbiye Nezaretinden, hem de Genel Müfettişlikten gelen üyelerin yer aldığı bir “Tayyare Komisyonu” kurdu ve bu komisyonun kurulduğu tarih Türk Hava Kuvvetlerinin kurulduğu resmi tarih olarak kabul edildi⁵⁹.

Tayyare Komisyonunun kurumsal olarak yaptığı ilk icraat Yeşilköy yakınlarındaki “Safra Düzlüğü”nün uçuş alanı haline getirilmesi ve bu alana bir hangar yapılması olmuştur. Bu arada, eğitim için Fransa’ya gönderilmiş bulunan Fesa ve Kenan beyler de pilot olarak ülkeye dönmüşlerdir. Ancak yeni uçak alacak para

⁵⁸ BUDECCKE, sh.xiii.

⁵⁹ BUDECCKE, sh. Xiii.

bütçede yoktur. Bu nedenle, Donanma Cemiyeti'nin hesabında bulunan bir miktar para uçak alımına aktarılmış ve bu para, Mahmut Şevket Paşa'nın maaşından yaptığı katkıyla arttırılmıştır. Yine sağlanan bu miktara Padişah Sultan Reşat da kendi malvarlığından katkıda bulunmuştur. Halktan yardım toplamak herhalde havacılıkta finans sağlamada etkin bir yöntem olacak ki, aynen Fransa ve Almanya'da olduğu gibi, Osmanlı da bir yardım ve destek kampanyası düzenleyerek halktan para toplanmıştır⁶⁰. Sonunda Osmanlı Ordusu, 1912 yılının başlarında uçak alabilecek maddi imkanı sağlamış ve bu imkan ile, aynı yıl içinde, ilk önce Fransa'dan Depardussin marka tek kişilik bir okul uçağı, daha sonra Gnome marka çift kişilik bir uçak (Osmanlı adı verilmiştir) ve nihayet yine Depardussin marka bir uçak olmak üzere üç uçak satın almıştır. Bu arada Fransız REP Fabrikasına da iki uçağın yapımı için sipariş verilmiş ve bu uçaklardan ilki de 1912 yılının Nisan ayında pilotu Gordon Bell tarafından İstanbul'a getirilerek 45 dakika süren bir gösteri uçuşu yapılmıştır. Aynı gün Mehmet Fesa Bey de montajı tamamlanmış olan tek kişilik Depardussin uçağı ile İstanbul üzerinde uçarak bir Türk pilotun Türk hava sahasında yaptığı ilk uçuş olarak tarihteki yerini almıştır⁶¹.

Bu gelişmelerin akabinde yedi kişilik bir pilot adayı grubu daha REP uçuş okulunda eğitim almak üzere Fransa'ya gönderilmiştir. Üçüncü grup pilot adayları ise

⁶⁰ BUDECCKE, sh.xiv.

⁶¹ BUDECCKE, sh.xiv.

Fransa'ya değil, İngiltere'ye Bristol'e gönderilmiştir. Bu son grup adayların arasında sadece pilot değil, makinist eğitimi almak üzere gönderilen adaylar da yer almıştır. Ancak Ekim 1912 de Balkan Savaşı başlayınca son grup içerisinde yer alan adaylar eğitimlerini bitirmeden ülkeye dönmek zorunda kalmışlar ve yarım kalan eğitimlerini daha sonra Yeşilköy Tayyare Mektebinde tamamlayarak pilot brövelerini almışlardır⁶².

Balkan Savaşı başladığında, Osmanlı Ordusu, hepsi Fransa'da eğitim görmüş ve pilot brövelerini almış olan sekiz pilotla (Fesa, Salim, Cemal, Refik, Mithat, Fevzi, Salim ve Nuri Beyler), İngiltere'deki eğitimlerini yarım bırakmış olan dört subaydan (Fethi, Fazıl, Abdullah ve Mehmet Ali Beyler) oluşan toplam 12 personele sahipti. Bu personelin emrinde ise 10 adet uçak bulunuyordu. Savaş sırasında üç uçak daha alındı. Bu arada pilot açığını kapatmak için de Fransa'dan üç pilotla üç teknisyen ve Almanya'dan da dört pilotla iki teknisyen getirildi. Mevcut bu personel ve uçaklar Kırklareli'nde bulunan Doğu Ordusu ile, Selanik'te bulunan Batı Ordusu arasında dağıtıldı. Doğu Ordusuna Yüzbaşı Cemal Bey komutasındaki Türk pilotlarla iki Alman ve iki uçak, Batı Ordusuna ise Fesa ve Nuri bey komutasındaki Türk pilotlarla bir Fransız pilot ve iki uçak verildi. Ancak Balkan Savaşında ordunun bozguna uğrayarak geri çekilmesi sırasında bu uçaklardan bazıları düşman eline geçti. Fakat zamanla deneyim kazanan bu havacılar, Çatalca Muharebesinin kazanılması sırasında

⁶² BUDECCKE, sh.xiv.

çok etkili olmuşlardır⁶³.

1914 yılının mart ayında, aralarında iki deniz subayının da bulunduğu bir heyet, askeri havacılık konularındaki gelişmeleri yerinde görmek ve uçak endüstrisine sahip ülkelerdeki yapımcılarla görüşmek için Avrupa'ya gönderildi. Bu heyetin bir başka görevi de, Türk askeri havacılığının başına geçebilecek bir yabancı uzman havacı bulmaktı. Heyet Fransa, Almanya ve Avusturya havacılık merkezlerini ve uçak yapım tesislerinde incelemelerde bulundu. Bu heyet iki ay sonra İstanbul'a döndüğünde, 20 kara uçağı ve 15 de Nieuport 6H deniz uçağı alınması için ve havacılığın geliştirilmesi için de bir Fransız uzman pilotun getirtilmesini Harbiye Nezaretine önerdi. Bunun üzerine 1914 yılının Mayıs ayı içinde Fransız pilot Yüzbaşı Marki de Gois de Mezeyrac Osmanlı ordusunda binbaşı olarak Yeşilköy'de kurulmuş bulunan Tayyare Mektebi müdürlüğüne atandı. Başta 15 Nieuport deniz uçağı olmak üzere önerilen bütün uçakların siparişleri verildi ve deniz uçakları için yetiştirilecek olan pilot ve gözlemcilerin eğitilmesi için, Tayyare Mektebine yakın bir koy olan Yeşilköy Feneri'nin doğusundaki bir koyda Deniz Tayyare Mektebinin kurulmasına da karar verildi. Ancak o dönem için deniz pilotu adaylarını yetiştirebilecek uçuş öğretmeni bulunmadığından, alınan ilk pilot adayları eğitimlerine Tayyare Mektebinde başlamışlardı⁶⁴. Tayyare Mektebinde, Hava trafiğı, bombardıman

⁶³ BUDECCKE, sh.xv.

⁶⁴ BUDECCKE, sh.xvi.

usulleri, fotoğrafçılık ve keşif, uçak tekniği bilgisi, teorik ve pratik motor bilgisi gibi dersler olarak yetişmekte olan pilot adayları, 2 yıl sonra Çanakkale semalarında uçan ilk Türk havacıları olacaklardı⁶⁵.

Yapılan bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşı sırasında Almanya saflarında yer alacağıının henüz belli olmadığı ve İngiltere ile Fransa'ya yaklaşılmaya çalışıldığı yıllar içinde, Osmanlı askeri havacılığının gelişimini etkisi altına almış bulunan ülke Fransa idi. Bu anlamda, Fransa, hem askeri havacılığın ordu içinde örgütlenmesi, hem uçucu ve teknik personelin yetiştirilmesi ve hem de Osmanlı ordusu için uçak imalatı konularında Osmanlıyı çevrelemişti. Ancak Fransa'nın Türk havacılığı üzerindeki etkisi pek uzun sürmedi. Bir yandan, başlayacağı artık kesinleşmiş olan I. Dünya Savaşı içinde Osmanlı'nın İngiltere ve Fransa saflarında yer alması gayretlerinin stratejik çıkarları gereği bu iki ülke tarafından reddedilmesi; diğer yandan da Enver Paşanın Almanya yanında savaşa girmeyi zaten çok önceden kafasına koymuş olması Osmanlıların Fransa ile olan siyasi ilişkilerinin bozulmasına yol açtı. Bu bozulmaya paralel olarak iki ülke arasındaki askeri ilişkiler de gerilmeye başladı. Fransa, parası peşin ödenmek suretiyle sipariş verilen 15 uçaktan yapımı biten üç tanesine el koydu. Bunun üzerine bir başka alternatif olarak ilk olarak ABD uçak yapımcılarına dönüldü. Glenn Curtis isimli Amerikalı uçak yapımcısı 1913 yılından beri

⁶⁵ AVCI, sh.5.

Osmanlılara uçak satmak istiyordu. 1914 Nisan başında bu satış gerçekleşti ve Osmanlı Deniz Tayyare Okulu bir adet Curtiss F2 tipi deniz uçağına sahip oldu⁶⁶. Ağustos 1914 de I. Dünya Savaşı başlayınca Binbaşı de Gois ülkesine döndü. Bu arada, de Gois döneminde Fransa'dan İstanbul'a gösteri ve satış amacıyla getirilmiş bulunan iki adet Nieuport uçağına da Osmanlı idaresi el koydu. Bu el koyma, Fransızların, parası ödenmiş ve yapımı tamamlanmış olan iki Osmanlı uçağına el koymalarına karşı yapılan bir misilleme idi. Böylelikle Osmanlı hava gücüne bir adet Curtiss F2 den sonra, bir tek, diğeri iki, kişilik olan iki adet de Nieuport uçağı katılmıştı⁶⁷. Bu gelişmelerle beraber yavaş yavaş Osmanlı İmparatorluğu da I. Dünya Savaşına doğru sürüklenirken, Fransızların Osmanlı hava gücü üzerindeki etkisi son bulmuş ve biraz sonra daha ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere, Fransızların yerini Almanlar almıştır.

III. Türk havacıları Çanakkale semalarında

Motor gücüne dayanan ilk insanlı uçuştan sadece 10-15 yıl sonra cereyan etmiş bulunan Çanakkale Savaşlarında, hava gücünün, savaşın gidişatını değiştirecek kadar önemli bir rol oynadığını söyleyebilmek mümkün değildir. Bununla birlikte, oldukça zayıf bir yapıya sahip olmasına rağmen, savaşa

⁶⁶ BUDECCKE, sh.xvi.

⁶⁷ BUDECCKE, sh. xvii.

katılan Türk hava gücünün savaşın giderek şiddetlenmesine paralel olarak işlevsel bir önem kazandığı ve yerine getirdiği görünmeyen hizmetlerle müttefiklerin bozguna uğratılmasında çok önemli bir rol oynadığı özellikle savaşa katılan Alman pilotlar tarafından kabul edilmektedir⁶⁸. Türk hava gücünün savaş içinde yaşadığı bu dönüşümü daha iyi anlayabilmek için, konuyu, savaşın dört önemli evresi içinde ele almakta fayda vardır⁶⁹. Ancak bu evrelere geçmeden önce ülkede ilan edilen genel seferberlik döneminde yapılan hazırlıklarla, seferberlik ve savaş evreleri de dâhil olmak üzere uçakların genel görevi olan keşif görevi üstünde durmakta yarar vardır.

1. Genel seferberlik ve hava savaşlarına hazırlık

Osmanlı İmparatorluğu 2 Ağustos 1914 tarihinde genel seferberlik ilan etti ve Ege'de dolaşan tüm müttefik gemileri ile, bu gemilere destek veren müttefik uçaklarının her türlü hareketini izlemeye başladı. Bu amaçla mevcut uçaklar yapılan seferberlik planına göre dağıtılmaya başladı. Ancak dağıtımdan önce Çanakkale hava bölgesini savunacak olan uçaklar için biri Çanakkale'nin 3 km dışında olan Avlan Çayırı'nda bir pist

⁶⁸ SCHENIDE, K.S.: Aviation in the Dardanelles Campaign, March 1915-January 1916, Çanakkale Savaşları Sebep ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu, Ankara 1993, sh.91 vd.

⁶⁹ Türk hava gücünün Çanakkale Savaşının çeşitli evrelerindeki hizmetleri ve geçirmiş olduğu dönüşüm için aşağıdaki makaleye bakınız.

ve Nara ile Köseburnu'nda konuşlanacak deniz uçakları için iki sundurmadan oluşan bir üs inşa edildi⁷⁰. Uçakların inip kalkabileceği bu iki yer dışında, bir dönem “Serno” Deresi olarak anılan derenin yakınlarında bulunan Galata'daki alan da aynı amaçla devreye sokuldu⁷¹ Bu hazırlıklardan sonra Nieuport'lardan bir tanesi Çanakkale'ye gönderildi. Üsteğmen Fazıl Bey, 17 Ağustos 1914 tarihinde uçağını hasarsız olarak Çanakkale'ye indirmeyi başardı⁷² ve Savmi Bey ve Cemal Bey'le beraber derhal keşif uçuşlarına başladı⁷³. Ancak keşif uçuşlarının tek uçakla yapılması uçağın motorunda çok sık arızaların meydana gelmesine ve uçağın tamir için günlerce hangarda kalmasına yol açıyordu. Hazır yedek parça bulunmaması ve İstanbul'dan parça beklenmesi bu süreyi daha da uzatıyordu. Tek bir uçakla keşif uçuşları yapmanın mümkün olmadığı anlaşılınca, 19 Ekim 1914 tarihinde Yüzbaşı Savmi Bey de iki kişilik Nieuport uçağı ile Çanakkale'ye gönderildi. Ancak Çanakkale yakınlarında motoru arızalanınca O da Şarköy civarında denize mecburi iniş yapmak zorunda kaldı.

⁷⁰ Deniz uçakları için yapılan sundurmalardan birinin yerini AVCI “Kuşburnu” olarak anılan bölgede yapıldığını yazarken, BUDECCKE sundurmanın “Köseburnu” olarak anılan yerde yapıldığını belirtmektedir, bkz.BUDECCKE, sh.xviii ve AVCI, sh.7.

⁷¹ Bugünkü Sütlice Köyü, BUDECCKE, sh.xviii, dn.3

⁷² Konuyu ele alan bazı kaynaklar Fazıl Bey'in uçağı Nara alanına indirdiğini ifade ederken, diğer bazı kaynaklar da uçağın Çanakkale'de denize indiğini, ilk önce limanda bir yere bağlandığını ve daha sonra da Kuşburnu bölgesinde yapılan tahta bir hangara çekildiğini ifade etmektedir, bkz. BUDECCKE, sh.xviii ve AVCI, sh.7.

⁷³ Fazıl Bey ve arkadaşlarının yapmış olduğu çok önemli keşif uçuşlarında elde ettiği bilgiler için bkz. AVCI, sh. 8.

Uçak bin bir zorlukla kıyıya çekildi ve onarım için İstanbul'a gönderildi⁷⁴. İki uçak da elden çıktığından keşif uçuşlarında ciddi aksamalar görülmeye başlandı.

Ancak bütün bunlar olurken Alman hükümeti Amiral Guido Von Usedom'u 400 kişilik bir ekiple birlikte Çanakkale'de görevlendirmişti. Deniz topçuları ve mayın uzmanlarından oluşan bu ekip, Çanakkale Müstahkem Mevkii Kumandanı Albay Cevat Bey'le beraber çalışarak boğazı tahkim etmeye başlamıştı⁷⁵. Filosunda neredeyse uçabilir hiç bir uçak kalmamış olan yeni hava bölüğü de bu komutanlığın emrine verildi⁷⁶. Gerçekte, Enver Paşanın Harbiye Nazırı olmasıyla birlikte Almanlarla imzalanan ve Osmanlı ordusunun yeniden yapılanmasını sağlayacak olan antlaşmada, Osmanlı hava gücünün de günün koşullarına uydurulmasına ilişkin düzenlemeler bulunmaktaydı. İşte bu düzenlemeye uygun olarak, Alman Hava Kuvvetlerin 2. Tayyare Bölüğünde görev yapan ve Batı cephesinde kendisini kanıtlamış olan pilot Üsteğmen Erich Serno Türkiye'deki Alman Askeri Misyonunda görevlendirildi. Osmanlı ordusunda önce Yüzbaşılığa, savaş sırasında da Binbaşılığa yükseltilen Serno'nun görevi Osmanlı hava gücünü yeniden organize etmek, pilotları ve teknik ekibi eğitmek ve havacılık konusunda Osmanlı Harbiye Nezaretine danışmanlık yapmaktı⁷⁷. Şubat 1915 tarihinde

⁷⁴ SÜER, sh.138.

⁷⁵ Alman donanma topçularının Çanakkale Boğazı'nın savunması için yaptıkları çalışmalar hakkında bkz. SÜER, sh.4.

⁷⁶ SÜER, sh.4; AVCI, sh.7.

⁷⁷ BUDECCKE, sh.xvii; AVCI, sh.5;

İstanbul Yeşilköy Tayyare Mektebinde göreve başlayan ve savaşı sonuna kadar Türkiye’de kalarak Türk askeri havacılığına çok değerli katkılarda bulunan Serno⁷⁸, önünde harap durumda iki Nieuport (Mahmut Şevket Paşa ve Ertuğrul) bir Depardussin (Osmanlı), bir REP (Fatih) ve 2 tane de Bleriot X 1-2 (Tarık Bin Ziyat ve Edremi) bulmuştu⁷⁹. Tablo korkunç idi. Bleriot’lar onarılarak uçar duruma getirildi. Ama mevcut uçaklarla uçuş çok tehlikeli idi. Yedek parça yoktu ve yer ekibi de yetersizdi. Bunun üzerine Serno, ciddi ve etkili bir çalışma içine girerek Almanya’dan uçak, pilot, yer ekibi ve yedek parça istedi. Serno’nun bu çalışmaları sonunda, Mart 1915’de 3 adet Albatros B-1 ve 1 adet de Rumpler B-1 tipi üç uçak Yeşilköy’e geldi⁸⁰. Bunlardan üç tanesi keşif uçağı olarak kullanılmak üzere Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığının emrine verildi. Bu uçaklarla beraber Alman pilotlar da Yeşilköy’e ve oradan da Çanakkale’ye ulaştılar. Bundan böyle Fesa Bey, Fazıl Bey, Savmi Bey, Hüseyin Sedat Bey, Cemal Bey gibi Türk havacıları yalnız değil, Seidler, Boelcke, Budeccke ve Serno gibi deneyimli Alman pilotlarıyla beraber Çanakkale semaları üzerinde uçacaklardı.

Belirtmek gerekir ki Serno’nun göreve

⁷⁸ WHISTLER, T.R. : Over the Wine-Dark Sea, Aerial Aspects of the Dardanelles, Gallipoli Campaign, Part III, Turco-German Aviation, Vol.9, USA, 1994, sh.231-233.

⁷⁹ KANSU, Y. / ŞENSÖZ, S. / ÖZTUNA, Y.: En Eski Çağlardan I. Dünya Savaşına Kadar Havacılık Tarihinde Türkler, C.I, Ankara 1971, sh.171.

⁸⁰ SÜER, K.: Çanakkale Muharebelerinde Türk Pilotu, Çanakkale Muharebeleri 75. Yıl Armağanı, Ankara 1990, sh.136 vd.; SCHEIDE, sh.91; BUDECCKE, sh.xvii.

başlamasından sonra, Osmanlı hava gücünün yeniden organize edilmesi ve modern bir yapıya kavuşturulması konusunda dikkate değer çalışmalar yapılmaya başlanmıştı. Serno'nun ilk icraatı Yeşilköy'ü merkez hava üssü haline getirmek oldu. Yeşilköy'ün pist düzeltildi ve iniş kalkış sırasında fırlayan taşların pervaneye zarar vermemesi için pist düzeltildi. Öte yandan, sıçrayan taşların sık sık pervanelerin dengesini bozması nedeniyle, pervane neredeyse en çok ihtiyaç duyulan uçak parçası haline gelmişti. Serno, pervanelerin Almanya'dan gelmesini beklemek yerine, haftada dört pervane yapma kapasitesine sahip bir atölye kurdurmaya muvaffak oldu. Serno'nun uçaklar tarafından kullanılan mühimmatın da Almanya'dan gelmesini beklemek gibi bir niyeti yoktu. Yeşilköy'e çok yakın olan Bakırköy'de "İmalat-ı Harbiye" adı verilen bir mühimmat fabrikası kurdu. İmalathanenin başına ekibinden Yüzbaşı Piepen'i getirdi ve bu imalathane, uçaklardan atılan çeşitli ağırlıktaki el bombaları, bu günkü roketlerin gelişmemiş hali olan ve "flechets" adı verilen fişekleri ve havadan karadaki canlı hedeflerin üzerine atılan çivileri imal etmeye başladı⁸¹. Ancak Serno'nun geleceğe yönelik en büyük hizmeti, başarılı bulduğu pilot adaylarının Almanya'ya gönderilmesini sağlayarak bu ülkede pilotaj eğitimi almalarını sağlamak olmuştur. Bu ülkede brövelerini alan Türk pilotlar, eğer satın alınmış olan yeni uçak varsa bu uçağı kullanarak ülkeye geri dönüyorlardı. Bu arada Serno, Alman sivil havacılık

⁸¹ AVCI, sh.15.

sektöründe çalışmakta olan çok sayıda pilotu ve teknisyeni de Osmanlı ordusuna çalışmaya ikna ederek Türkiye'ye gelmeye ikna etmişti. Seidler, Garber ve Preussner gibi, pilotlar bu yolla Türkiye'ye gelen ve Çanakkale hava savaşlarına katılan uzman pilotlar olmuşlardır⁸².

Bu arada Serno, Türk hava gücünün Çanakkale'de konuşlanabilmesi için gerekli olan alt yapı çalışmalarına da başladı ve Osmanlı idaresine, yukarıda andığımız hava alanları dışında⁸³, üç yeni hava alanı daha yaptırdı. Bunlardan birincisi Çanakkale'den Karacaören'e giden toprak yolun batı tarafında yoldan 10 m. kadar içerde idi. Toprak bir iniş pistine sahipti ve her türlü hava koşulunda hizmet verebilecek şekilde yapılmıştı. Alanda eni 20 m., boyu da 15 m. olan duvarları taştan yapılmış örülü ve çatısı tahta ile kaplı olan bir hangar ile bir karargah binası vardı⁸⁴. İkinci hava alanı ise, Çanakkale'nin içinden geçen Kocaçay akarsuyunun 1km. kadar güneyinde Çanakkale-Erenköy arasındaki toprak yolun 250 m. kadar doğusunda inşa edildi. Hava alanında tavanı tahta döşemeli, duvarları taştan yapılmış geniş bir tamir atölyesi ile, personelin kaldığı iki lojman bulunuyordu. Meydanın diğer tarafında ise girişi taştan örülerek yapılmış ve içinde bombaların saklandığı gizli bir cephanelik ile, uçak yakıtının saklandığı bir gizli benzinlik bulunuyordu⁸⁵. Bu iki hava alanının yanında

⁸² AVCI, sh.15.

⁸³ Bkz. Yukarıda sh.

⁸⁴ AVCI, sh.41, dn.20.

⁸⁵ AVCI, sh 41.

Gelibolu kasabasında da, bunlar kadar gelişmiş olmasa da bir küçük hava alanı daha yapılmıştı. Ancak, Çanakkale'nin kuzey doğusunda yapılmış olan hava alanı, müttefik uçaklarının 18 Nisan 1915 de gerçekleştirdikleri bir hava hücumunda hangarı ve hangar içinde bulunan uçakla birlikte ağır şekilde tahrip edildikten sonra terk edilmiş ve Erenköy tarafındaki alana taşınılmıştır⁸⁶.

2. Türk havacılarının yaptıkları keşif uçuşları

İster müttefik hava kuvvetleri, ister Osmanlı-Alman ortak hava gücü açısından bakılsın, I. Dünya Savaşı boyunca uçakların yerine getirdiği en önemli görev keşif ve gözetleme uçuşları yapmak olmuştur⁸⁷. Bugüne kıyasla, dönemin uçaklarının hemen hemen hiç gelişmemiz diyebileceğimiz kadar basit bir teknoloji ile üretilmiş olması, stratejik ve taktik havacılık anlayışının oluşmamasına yol açmıştır. Bu nedenle, I. Dünya Savaşı sırasında imal edilen uçaklar, stratejik ve taktik havacılık anlayışı ile kullanılamamışlar ve bir hava gücünün en can alıcı işlevi olan bombardıman yapabilme gücüne sahip olamamışlardır⁸⁸. Uçakların bomba taşıma ve hem havadan karaya ve denize ve hem de havadan havaya bomba ve roket atabilme kapasitelerinin çok düşük olması ve ilkel nişan alma mekanizmaları, dönemin uçaklarının bombardıman ve hava savaşı yapmalarına

⁸⁶ AVCI, sh. 41, dn.20.

⁸⁷ SCHNEIDE, sh.92; WISTLER, sh.230.

⁸⁸ WISTLER, sh. 230; SCHNEDIE, sh.92.

gerçek anlamda engel olmuştur⁸⁹. Stratejik ve taktik bombardıman yapamayan ve hava savaşına girmekten çok uzak olan devrin uçaklarının yapabilecekleri tek askeri havacılık faaliyeti ise keşif ve gözetleme yapmak ve olabildiği ölçüde de püskürtme faaliyetlerinde bulunarak yaparak kara ve deniz güçlerine destek vermek şeklinde ortaya çıkmıştır⁹⁰

Bu gerçek, Çanakkale Savaşında da, hem müttefik hava güçleri ve hem de Osmanlı-Alman ortak hava gücü için de aynen geçerli olmuştur. Çıkarmanın başlarında her iki taraf da havadan yere ufak ölçekli bombalama hareketlarına girişmişlerse de, bunlar etkili olmamış ve verilen görevlerden çok azı başarıyla sonuçlanmıştır. Bir tarafın diğer tarafa savaşın gidişatını değiştirecek kadar ağır zayıat verdirdiği bir bombalama hareketi yaşanmamış ve hiç bir müttefik gemisine hava bombardımanı ile bir zarar verilmemiştir. Hava savaşları ise savaşın son dönemlerine doğru daha bir ivme kazanmış olsa da, bu savaşlar sonunda karşılıklı olarak düşürülen uçak sayısı iki veya üçü geçmemektedir. Bu iki, üç uçak ayrık tutulacak olursa, Çanakkale Savaşları boyunca düşen uçakların büyük bir çoğunluğunun pilotaj hatası ve teknik arıza nedeniyle düştüğü bilinmektedir⁹¹.

Bombardıman ve hava savaşlarındaki bu yetersizliklerine rağmen, Çanakkale Savaşlarına katılan Türk havacıları, yapmış oldukları keşif ve gözetleme

⁸⁹ SCHNEDIE, sh. 92.

⁹⁰ SÜER, sh ; AVCI, ; WHISTLER,sh.

⁹¹ SÜER, sh.7; SCHNEDIE, sh.230

faaliyetleri sayesinde Çanakkale Savaşının kazanılmasında çok önemli bir oynamışlardır. Nitekim, savaşın ortalarından itibaren gerçekleştirdikleri püskürtme ve özellikle kara kuvvetlerine verdiği yer desteği dışında, Türk pilotların keşif ve gözetleme uçuşları sırasında elde ettikleri ve komuta kademesine ulaştırdıkları bilgilerin, müttefik güçlerin bozguna uğramasında çok önemli bir rol oynadığı savaşı yaşayan tüm taraflarca kabul edilmektedir⁹².

Belirmek gerekir ki, Türk havacıları; Çanakkale Savaşları boyunca sayısız keşif uçuşu yapmışlar ve komuta kademesine de bir o kadar keşif raporu sunmuşlardır. Keşif uçuşları müttefik donanmasının Çanakkale'ye saldırmasından çok daha önce, seferberlik döneminde başlamış ve savaş boyunca sürmüştür. Örneğin pilot Fazıl Bey, 5 Eylül 1914 yılında yaptığı bir keşif uçuşunda “iki İngiliz torpido botunun Gökçeada yakınlarında bir Türk ticaret gemisini durdurduğunu ve İngiliz savaş gemisi Veymouth'un da ada açıklarında seyir halinde olduğunu” rapor etmiştir. Bu tarihten sadece 5 gün sonra, Pilot Fazıl Bey ve yanında gözetleyici Hüseyin Sedat Bey'le birlikte yapmış oldukları keşif uçuşunda, “boğazın 25 mil açığında Veymouth ile Defence savaş gemilerinin iki torpido ile birlikte seyir halinde olduklarını ve Defence gemisinin ana direğinde amiral forsu bulunduğunu” rapor etmişlerdir. Yine pilot Fazıl Bey ile Hüseyin Sedat Bey'in 2 Ekim 1914 tarihinde yapmış oldukları bir keşif uçuşunda “boğazın 7 mil

⁹² SCHNEDIE, sh.92; SÜER, sh.138.

açığında dört İngiliz torpido botu ile iki denizaltının devriye gezdiklerini, ayrıca boğazın 5 mil açığında seyreden bir kruvazör ve dört nakliye gemisinin taşıdıkları kömürleri adanın batısında bulunan limana boşaltmakta olduklarını ve bunlara ek olarak Fransızların ünlü Bouvet zırhlısı ile bir kruvazörün ve Moritanya adlı yolcu gemisinin de ada açığında seyir ettiğini” rapor ettiler⁹³. Sonuçta başta Üsteğmen Fazıl Bey olmak üzere, Türk pilotların yapmış oldukları keşif uçuşları, “Bozcada etrafında ve boğaz açıklarında dünyanın en muazzam deniz gücünün toplandığı” ve deyim yerindeyse “kıyametin yakın olduğunu” gösteriyordu⁹⁴. Bu muazzam donanmanın içinde bir de askeri tarihin tanıdığı ilk uçak gemisi olan HMS Ark Royal isimli İngiliz uçak gemisi de bulunuyordu. Şubat ayında Ark Royal’i, Ben My Chree adlı uçak gemisi izledi ve böylelikle müttefik ordularının deniz uçağı desteği de tamamlanmış oldu⁹⁵. Bu gemilerle beraber, müttefik hava kuvvetlerince Çanakkale’ye taşınmış olan 48 uçağa ek olarak, katlanabilir kanatlara sahip olan çeşitli tiplerde 10 uçağı daha 16 Şubat tarihinde Çanakkale’ye getirmişti⁹⁶. Görüldüğü gibi 1910 yılının başlarında sadece 5 uçaklık bir tabur ve 10 kadar da pilotu olan İngiltere savaş başlarken uçak gemisine

⁹³ Bu keşif uçuşları hakkında toplu bilgi için bkz. AVCI, sh.7.

⁹⁴ SÜER, sh.138

⁹⁵ Bu gemiler her ne kadar uçak gemisi olarak nitelendirilmişse de, bugünkü anlamda bir uçak gemisinden ziyade bir “uçak taşıma gemisi olarak nitelendirilebilirler. Bunlar birer “yüzen hangar”lardı. Nitekim bu gemilerde uçak pisti yoktu. Uçaklar vinçlerle denize indiriliyordu, bkz. RUDENNO,V.: Gelibolu, Denizden Saldırı, Ankara 2009, sh.37.

⁹⁶ AVCI, sh. 17.

bile sahip olmuştu!

3. Türk havacılarının Çanakkale Savaşının çeşitli evrelerinde yapmış oldukları hizmetler

Çanakkale Savaşının geçirdiği askeri evreleri, temelde dörde ayırmak ve Türk hava gücünün bu savaşta yaptığı hizmetleri de bu dört evre içinde ele almak mümkündür. Seferberlik evresi ayrık tutulacak olursa, bu evrelerden birincisi müttefiklerin Çanakkale Boğazına saldırımları ve yaşanan deniz savaşı evresi, ikincisi müttefik ordularının Gelibolu Yarımadasına çıkmaları ve dolayısıyla yaşanan kara harekatı evresi, üçüncüsü müttefik ordularının Anafarta körfezini işgal etmek ve asker çıkarmaları dolayısıyla yaşanan Anafartalar Savaşı evre ve nihayet dördüncü evre de, yenilgiyi kabul eden müttefiklerin Çanakkale’yi terk ettikleri evredir.

A) Müttefiklerin Çanakkale Boğazı’na saldırdıkları evrede Türk havacıları

Çanakkale zaferi dendiğinde hemen herkesin aklına gelen, Şubat 1915’den beri boğazın dış tabyalarını döven müttefik donanmasının müttefik deniz güçlerinin 18 Mart 1915 tarihinde boğazı geçmek üzere başlattıkları deniz harekatıdır. Çanakkale Savaşının kara savaşlarıyla birlikte en çok bilinen ve hakkında en fazla yayın yapılmış olan bu evrede⁹⁷, müttefik deniz kuvvetleri, üç

⁹⁷ Çanakkale deniz savaşları olarak anılan bu evre hakkında ayrıntılı bilgi ,
80

kol halinde ve toplam 18 zırhlı ile Çanakkale boğazına saldırmışlardı. Bu gemilerdeki top sayısı 279'a ulaşıyordu ve bu miktar, karadaki tabyalardan çok daha fazlaydı. Ayrıca, bu yüksek ateş gücü, İngiliz zırhlısı Queen Elizabeth'de bulunan 38.1 cm. çapındaki toplarla ve çeşitli büyüklükteki kruvazör ve muhriplerle de destekleniyordu⁹⁸. Ancak bu yüksek ateş gücüne rağmen, yatık mermi yoluna sahip müttefik deniz topçularının karadaki muhkem siperlerde ve sütre gerisinde mevzilenmiş olan Türk topçularını beklendiği gibi yok edememiştir. Yağın binlerce top mermisine rağmen, Türk topçuları, üst açı grubu atış konumuna sahip olmanın da verdiği avantajla çok isabetli atışlar yapmışlar ve müttefik donanmasında yer alan gemilerin zırhlarında, bu gemilerin batmasına yol açacak kadar önemli hasarlar vermişlerdir⁹⁹. Türk topçusunun bu başarılı atışlarına Nusret mayın gemisinin döşediği ve müttefik mayın tarama gemileri ve keşif uçaklarınca fark edilemeyen mayınların verdiği hasar da eklenince, müttefik armadasının Bouvet, Irresistible, Ocean gibi gemileri batmış ve Gaulois, Suffren ve Inflexible gibi gemileri de ağır yara alarak boğazdan çekilmişlerdi¹⁰⁰.

yayınlanmış olanlara nazaran daha yeni olan şu yayınlarda bulunabilir: REDENNO,V.: Gelibolu, Denizden Saldırı, Ankara 2009; MÜTERCİMLER,E.: Gelibolu 1915, İstanbul 2009; ERDEMİR,L.: Çanakkale Savaşı, Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri, İstanbul 2009; MÜHLMAN,C.: Çanakkale Savaşı, İstanbul 2009; ALBAYRAK,M./YILMAZER,T.: Sorularla Çanakkale Muharebeleri I, İstanbul 2007;ÖZAKMAN,T.: Diriliş, Ankara 2008.

⁹⁸ ALBAYRAK,M./YILMAZER,T.: Sorularla Çanakkale Muharebeleri I, İstanbul 2007, sh.37.

⁹⁹ SÜER, sh. 138

¹⁰⁰ RUDENNO, sh.31 ve 39; ALBAYRAK/YILMAZER, sh.39 vd.; SÜER, sh. 139.

Ayrıntılarına girmeden kısaca özetlediğimiz bu ilk evrede, Osmanlı-Alman hava gücünün temel görevi yine keşif uçuşları yapmak olmuş ve yapılan bu uçuşlar sırasında elde edilen çok önemli bilgiler komuta kademesine zamanında iletilerek müttefik donanmasının püskürtülmesinde kullanılmıştır. Yapılan bu keşif uçuşlarının ilki ve belki de en önemlisi, Almanlar tarafından Yeşilköy'e getirilen ve 17 Mart gecesi de Çanakkale'de inşa edilen hava alanına ulaşan Rumpler ile Alman pilotlar Serno ve Schneider'in 18 Mart sabahı erken saatlerde Bozcaada üzerinde yapmış oldukları uçuş olmuştur. Bu uçuşta Bozcaada'nın liman girişinde harekete hazır Queen Elizabeth ve Inflexible zırhlıları dahil olmak üzere 14 savaş gemisi, 4 kruvazör 2 tamir, 2 hastahane gemisi, 2 mayın tarama gemisi, birkaç destroyer ve denizaltından oluşan büyük bir armadanın harekete hazır bir vaziyette olduğu saptanmıştı. Alman subaylar bu saptamadan sonra derhal Çanakkale'ye geri dönmüşler ve atlarına atlayarak keşif raporlarını Boğaz Komutanı Amiral Usedom'a arz etmişlerdir. Zaten beklenmekte olan bu önemli bilginin keşif raporuyla sabit olmasının hemen akabinde Türk ordusunun çaldığı trampet ve borazanlarla savunma istihkamlarına alarm ve verilmiş ve ordu, müttefikler daha hareket etmeden siperlerdeki yerini almıştır¹⁰¹. Bu arada yapılan bu keşfin, pilot Teğmen Cemal Bey tarafından Bleriot ile yapılan diğer bir keşif uçuşuyla teyit edildiğini de belirtmek

¹⁰¹ SCHNEIDE, sh.94.

gerekir¹⁰².

Müttefik donanmasının taarruzu başlamadan önce İngiliz ve Fransız uçaklarının yaptıkları keşif uçuşlarının ise kendi adlarına büyük bir başarısızlık örneği oluşturduğunu ve belirtmek gerekir. Zira müttefik hava güçleri, yaptıkları keşif uçuşlarında, Nusret mayın gemisinin döktüğü mayınlar olmak üzere, deniz unsurlarımızın denizin 8 m. derinine döktüğü mayınları tespit edememiştir. O zamanlar denize dökülen mayınların 1000 m. yükseklikten görülebileceği kabul ediliyordu. Ancak, denizin de hafif çarpıntılı olması nedeniyle müttefik uçakları bu mayınları tespit edememiş ve yapılan keşif uçuşları sonunda verilen temiz raporları deniz zaferinin kazanılmasında çok önemli bir rol oynamıştır¹⁰³.

Ancak deniz yoluyla Çanakkale'yi geçemeyen müttefik kuvvetlerinin, 15 Nisan 1915 tarihinde müttefik hava kuvvetleri sayesinde önemli bir kazanım elde ettiklerini de belirtmek gerekir. Bu tarihte müttefik hava güçleri, boğaz üzerinde yaptıkları keşif uçuşu sırasında o zamana kadar bilinen, fakat yeri gizli kalmış olan Çanakkale Hava alanının yerini bulmayı başarmışlar ve hemen aynı gün başlayarak bu meydana devamlı bombardıman altında tutmuşlardır¹⁰⁴. Nitekim 18 Nisan 1915 tarihinde sabah Türk havacılarının Bozcaada'ya yapmış oldukları hava hücumuna karşı aynı gün öğleden sonra İngiliz pilotlar Samson, Collet ve Bell-Davies

¹⁰² SÜER, sh.138.

¹⁰³ KANSU, sh.196.

¹⁰⁴ AVCI, sh.45.

tarafından kullanılan üç uçakla yine Çanakkale hava meydanını hedef alan müttefik uçakları, meydana 45 kg'lık altı tane bomba atmışlar ve bunlardan bir tanesi taş duvarlı hangara isabet ederek hangarı ve bakım için hangarda bulunan uçakları tahrip ederek Türk hava gücüne çok ciddi bir zarar vermiştir. Bu olaydan sonra Çanakkale havaalanı terk edilmiş ve şehrin içinden geçen Kocaçay deresinin 1 km. güneyinde Erenköy'e doğru giden toprak yolun 250 m. batısındaki ağaçlık alan ortasındaki düzlük yeni havaalanı olarak kullanılmaya başlanmıştır¹⁰⁵.

B) Gelibolu çıkarması evresinde Türk havacıları

Çanakkale Boğazını denizden geçme girişimleri başarısız olan müttefik kara güçlerinin 25 Nisan 1915 tarihinde Gelibolu yarım adasına yaptıkları çıkarma savaşı bir deniz harekatı olmaktan çıkmış ve kara harekatına dönüştürmüştür. Bu evrenin hem genel olarak askeri havacılık tarihi, hem de Türk askeri havacılığı açısından en önemli özelliği askeri havacılığın gerek teknik, gerek taktik bakımdan savaş boyunca geçirdiği evrim ve dönüşüm olmuştur.

Belirmek gerekir ki, gerek Türk, gerek müttefik hava kuvvetlerinin temel görevi olan keşif görevi, Gelibolu çıkartmasının ilk başlarında da devam etmiştir. Hava koşulları uygun olduğu sürece müttefik uçakları keşif uçuşlarını günde iki veya üç sorti yaparak

¹⁰⁵ KANSU/ŞENSÖZ/ÖZTUNA, sh. 198.

sürdürüyorlardı. Aslında yaptıkları uçuşlar, o zamanlar bir hayli uzun mesafe sayılan açık denizde 17.5 millik bir gidiş gelişi, kapsıyordu ki, aynı uçaklarla bu işi yürütmek pek kolay değildi. Nitekim bu nedenle HMS Ark Royal deniz uçakları taşıma gemisi gönderilmişti. Bu gemi uzun menzilli keşifler için kullanılan uçakları taşıyordu. İlk önce İzmir bölgesinde konuşlanan bu gemi, taşıdığı 6 uçakla beraber 16 Şubat'ta İngiliz-Fransız ortak üssü olan Bozcaada'ya ulaştı¹⁰⁶. Ancak Alman U-botları yavaş harekete eden ve kolayca yara alabilecek hantal bir yapıya sahip olan Ark Royal'ı rahat bırakmadılar. Bu nedenle gemi önce Mondros'a, oradan da Selanik'e gönderildi. Yerine, daha yeni olan ve daha hızlı harekete eden Ben My Chree adlı gemi Bozcaada'ya geldi. Bu gemi iki tane torpido ile donatılmıştı ve 5 adet deniz uçağı taşıyordu. Bölgeye gönderilen hava araçları, Fransızların Escadrille MF8 98 T uçakları ile tamamlanmıştı. Uçak tipini belirten "T" harfi bile Bozcaada'nın Yunanca ismi olan "Tenedos"u anlatmak için seçilmişti¹⁰⁷. Ancak 98 T'ler deniz değil, kara uçaklarıydı ve keşiflerde kullanılmıyordu¹⁰⁸. Bu arada çıkartmadan hemen sonra, 27 Nisan 1915 tarihinde güney cephesine giden pilot Yarbay Samson, hava keşiflerinin sonuçlarının İngiliz komuta katına daha çabuk ulaştırılması için İlyas Burnu civarında bir hava alanı yapılmasını uygun gördü. Teke Koyu'na 800 m. mesafede olan bu meydan derhal yapıldı ve uçaklar yakıt ikmali ve mühimmat yüklemesi için bu

¹⁰⁶ SCHNEDIE, sh .95.

¹⁰⁷ AVCI, sh.91.

¹⁰⁸ SCHNEDIE, sh.95.

meydanı kullanmaya başladılar. Ancak bu meydan konumu itibariyle bölgenin en yüksek gözetleme mahalli olan Alçıtepe'nin görüş alanına giriyordu. Dolayısıyla bu meydan devamlı Türk topçusunun ateşi altında kaldı. Bu atışlar meydanın yanındaki İngiliz topçu birliğini de tehlikeye attığından çok geçmeden İngilizler de bu meydanı kullanımdan çıkardılar¹⁰⁹

Müttefik hava gücü zaman zaman kara birliklerini bombalıyordu, ancak bu bombardımanlar etkisizdi. Bu etkisizliğin birbirine bağlı iki temel nedeni vardı. İlk neden, müttefik hava filosunun keşif görevinde kullanılan Maurice-Ferman uçaklarının aşırı kullanım nedeniyle motor yorgunluğuna tutulmuş olmaları idi. Keşif uçağı kıtlığında uçulan mesafeler ve yapılan sortiler o kadar fazlaydı ki, birçok uçak iki mürettebat ve yeterli mühimmatı taşıyabilecek motor gücünü üretemiyordu. Buna Türk tarafından açılan ateş de eklenince uçaklar alçaktan uçarak edindikleri bilgiler tek pilotun kafasında geri dönmek zorunda kalıyorlardı. Bu durum, pilotlarda fiziksel olduğu kadar psikolojik bir yorgunluk da yaratıyordu. Kaldı ki, aşırı uçuş nedeniyle Fermanların gövdesinde motor yorgunluğu da ortaya çıkmıştı¹¹⁰. İkinci neden ise, ilk nedenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Uçaklar ve pilotların tek başına keşif uçuşlarında yetersiz kalması, doğal olarak Türk mevziilerinin yerlerinin daha teknik ve daha doğru bir yöntemle belirlenmesi gereğini ortaya çıkardı. Böylelikle

¹⁰⁹ SAMSON, sh.238.

¹¹⁰ SCHNEDIE, sh.86-87.

Çanakkale savaşlarında, dünya askeri havacılık tarihinde ilk defa havadan fotoğraf çekme yoluyla haritaların koordinatlarının değiştirilmesi ve mevzii belirleme faaliyetleri bařlatıldı¹¹¹. İlginçtir ki, İngiliz uçakları bu tür işlemlere Alman yapımı Goertz marka bir katlamalı fotoğraf makinesinin uçaklara adapte ettikleri şekliyle başlamışlardı. Yapılan bu işlemler ise, uçuş sonunda bütün bu işlemlerin temel bir telsiz kodu ile kayıt altına alınması gerekiyordu¹¹².

Müttefiklerin askeri havacılık alanında gerçekleştirmeye çalıştıkları bu atılım da istenildiği gibi işlemedi. Zira bütün bu işlemler için pilotun yanında muhabereden iyi anlayan eğitilmiş bir gözetleyicinin de uçması gerekiyordu. Ancak eğitimli gözetleyici sayısı çok az olduğundan, İngiliz ordusu bu iş için gönüllü telgrafçılarını kullanmaya başladı. Dolayısıyla yerinde bir atılım oluşturan bu düşünce savaş boyunca istenildiği gibi hayata geçirilemedi. Hatta bu nedenle İngilizler bir başka denemede aha bulundular. Ark Royal bölgeden ayrıldığı için keşif uçuşlarında uçmak üzere Çanakkale'ye getirilmiş bulunan Sopwith-Schneider uçakları Dories ve Minerva kruvazörlerinin emrine verildi. Ancak bu deneme daha komik olayların yaşanmasına yol açtı. Uçaklar, normalde uçak taşımaya elverişli olmayan bu gemilere gemilerin vinçleri ile çıkartılıyor ve yine vinçlerle denize indiriliyordu. Uçaklar gemide iken gemilerden atılan topların yarattığı titreşimler ise

¹¹¹ WHISTLER, sh.234

¹¹² SCHNEDIE, sh.95.

uçakların gövdesinde ve dış kaplamalarında çatlaklara yol açtı. Hatta Dories'in toplarından birinin namlusundan çıkan alevler gemideki, uçağın yanmasına da yol açtı. Dolayısıyla bu projeden de beklenen verim alınamayınca kalan uçaklar Mondros'a gönderildi¹¹³. Bütün bu olumsuzluklar yanında müttefiklerin uçaklara verdiği teknik bakım da yetersiz kalıyordu. Uçabilecek olan uçaklara aşırı yüklenme, faal uçakların da yavaş yavaş sistem dışı kalmasına yol açtı. Ancak uçakların hem gövdeleri ve hem de motorları o kadar yorgundu ki, ideal bakım süresi olan 10 saatlik süreler uçakları uçurmaya yetmemeye başladı. Bunlara bir de yedek parça noksanlığı eklenince, İngilizler çareyi balonlarda buldular ve ilk İngiliz uçan balonu, balon gemisi olarak adlandırılan HMS Manica tarafından bölgeye getirildi. Manica'yı HMS Hector tarafından taşınan balonlar izledi ve her iki balon da bölgedeki hava şartlarını dikkate almaksızın gün boyu görev yaparak gözetleme, mevzii tespit etme ve bildirme, harita koordinatlarını oluşturma, fotoğraf çekme ve mayınların yerlerini saptama gibi görevleri, savaş boyunca eksiksiz yerine getirerek Çanakkale hava savaşlarının bir dekoru haline geldiler¹¹⁴.

Savaşın bu evresinde müttefik hava güçlerinin en önemli keşif uçuşu 17 Mayıs 1915 tarihinde yapmış oldukları uçuş olmuş ve bu uçuşta elde edilen bilgiler, ertesi gün yapılan Türk hücumunda ordumuzun ciddi

¹¹³ WHISTLER, sh. 235; SCNNEDIE, sh.86.

¹¹⁴ SÜER, sh.11.

anlamda kayıp vermesine yol açmıştır. 17 Mayıs sabahı Breguet tipi uçakla kalkan Fransız pilot Yüzbaşı Marix ve gözetleyicisi Yarbay Samson, Akbaş limanı üzerine geldiklerinde limanda olağan dışı bir hareketlilik görmüşler ve kıyıya yakın bir yerde kurulan askeri kampı da fark edince, kampa 1 tane 45 kg'lık, 14 tane de 9.5 kg'lık bomba atmış ve derhal Bozcada'ya dönmüşlerdir. İki havacı durumu genel karargaha bildirerek Türk ordusunun Arıburnu cephesinde toplanmakta olduğunu rapor etmişlerdir. Elde edilen bu bilgi derhal Anzak cephesi komutanı W.R. Birwood'a iletilmiş ve adı geçen komutan da siperlere bol miktarda cephane yığımış ve en önemlisi kilit noktalara makineli tüfek yerleştirerek siperlerini güçlendirmiştir. 17 Mayıs gecesini Arıburnu yakınlarında toplanan 2, 5 ve 16. bölükler 18 Mayıs sabahı saat 3'de süngü takarak hücumu geçmişler ve düşmanı denize dökmek için ilerlerken üzerlerine açılan şiddetli makineli tüfek atışı ile karşılaşmışlardır. Öğlene kadar devam eden çarpışmalarda Türk ordusu 4.000 askerini kaybederken, korunaklı ve muhkem siperlerden Türkleri karşılayan Anzaklar sadece 200 kayıp vermişlerdi. Görüldüğü gibi müttefik keşif uçağının yaptığı keşif uçuşu sonunda elde ettiği bilgiler Türk hareketinin gizliliğini ortadan kaldırmış ve hücumun sürpriz olma niteliğini de yok etmişti¹¹⁵.

Müttefik hava güçlerinin bu toparlanma girişimlerine karşın, Osmanlı-Alman hava güçlerinin gücünde bu evrede önemli bir artış olmamıştır. Bu

¹¹⁵ SANDERS, sh.98; KANSU/ŞENSÖZ/ÖZTUNA, sh.200.

evrenin başlangıcında Osmanlı-Alman hava gücünün Çanakkale’de bulunan uçak sayısı sadece 4 uçağıtı. Buna rağmen Türk ve Alman pilotlar açık adalar üzerindeki keşif ve zaman zaman da bombalama uçuşlarına devam etmişlerdir. Ancak aynen müttefik bombardımanlarında olduğı gibi, Türk uçaklarının da bombardımanları son derece etkisiz kalmıştır. Bombardımancı ve gözetlemecinin arka kokpite yeteri kadar mühimmat alamaması, bombalama teknolojisinin son derece zayıf olması ve bombaların elle atılması etkisizliğin temel nedenleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu gerçeğı İngiliz zırhlısı Euryalus’ta savaşa katılmış olan bir İngiliz askeri şu şekilde dile getirmiştir: “30 Nisan günü bir Türk uçağı uzun bir süre gemimizin üstünde uçtu ve onlarca bomba attı. Ancak bu bombaların tümü denizde patladı”. Anlaşılan odur ki, Osmanlı-Alman hava gücü, aynen müttefik hava gücü uçakları gibi, hava bombardımanı yoluyla müttefik hedeflerine ciddi anlamda bir zarar vermemişlerdir¹⁶.

Buna karşın, Osmanlı-Alman hava güçleri, savaşın bu evresinde de müttefik güçlerinin konumu, hareketleri, güçleri, silah pozisyonları ve mühimmat depoları hakkında sağladığı bilgiler belki de bombardıman kadar önemli ve etkili olmuştur. Örneğın, Mustafa Kemal’in de öngördüğü gibi, İngiliz kara unsurlarının Helles Burnu’ndan, Avustralyalılar ile Yeni Zelandalıların Kabatepe’nin kuzeyinden Gelibolu çıkarmasına girişmişlerdir. Bu iki asli çıkarmanın

¹⁶ WHISTLER, sh.234.

yanında bir de yanıtma ve oyalama amacıyla Fransızlar Asya kıyılarındaki Beşike ve Kumkale kıyılarında, İngilizler de Bolayır dolaylarına göstermelik çıkarma manevralarında bulunuyorlardı. Çıkartmanın başladığı 25 Nisan sabahı erken saatlerde Alman pilot Gerber ile Yüzbaşı Hüseyin Sedat Bey Saros Körfezi'nden Anadolu kıyılarına kadar 3 saatlik bir keşif uçuşu yapmışlar ve 45 nakliye gemisi tespit etmişlerdir. Bu gemilerin bazılarında birkaç bomba da atan pilotlar derhal üslerine dönmüşler, ancak elde ettikleri bu bilgileri, Müstahkem Mevki Komutanlığı 5. Orduya bağlı olduğundan zamanında bu ordunun komuta katına ulaştırılamamıştır. Bütün uçaklar arızalı olduğundan aynı gün başka keşif uçuşu da yapılamamıştır. Buna karşın, 27, 28 ve 29 Nisan'da yapılan keşifler, Fransızların Asya kıyılarında, İngilizlerin ise Bolayır dolaylarında yaptığı manevraların aldatma amaçlı olduğunu kesin bir biçimde tespit etmişler ve komuta makamına bildirmişlerdir¹¹⁷.

Bilindiği gibi, müttefik ordularının yaptığı bu çıkarma, ulu önder Atatürk'ün askeri dehası, öngörülleri ve sorumluluk alarak verdiği yerinde ve zamanında emirlerle başarılı bir şekilde püskürtülmüştür. Gelibolu'ya çıkan müttefik kara gücü, İngiliz Başkomutanı Hamilton'un da yıllar sonra söylediği gibi, sadece çıktıkları yerde tutunabilmişlerdi. Oldukça yoğun ve her iki tarafa da büyük kayıplar verdiren çatışmalar Haziran sonuna doğru durmuştur¹¹⁸. Ancak, hareket

¹¹⁷ KANSU, sh.198.

¹¹⁸ Çanakkale Savaşının bu evresi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ERDEMİR, sh.96 vd; MÜTERCİMLER, sh. ; MÜHLMAN, sh.81 vd.

durdurulmadan önce, müttefik hava kuvvetlerinin giriştiği bir çılgınlığı da kısaca anmakta yarar vardır: 21 Haziran 1915 tarihinde pilot Yüzbaşı Marix ile Yarbay Samson, yine Breguet tipi bir uçakla gece havalanmışlar ve İstanbul'a doğru yola çıkmışlardır. Uçağa yükledikleri 14 tane 9.5 kg'luk bomba ile amaçları İstanbul'u bombalamak ve böylelikle Türk tarafında olumsuz bir hava yaratmaktı. Ancak uçak daha Anafartalar üzerinde iken motoru teklemeye başlamış ve bu nedenle pilotlar uçaktaki bombaları gece ateş yaktıkları için yerleri belli olan Türk mevzileri üzerine atarak zor bela Bozcaada'ya ulaşmıştır¹¹⁹.

Müttefiklerin İstanbul'u bombalamaya yönelik bu girişimleri de başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra, Haziran sonunda 1. Tayyare Bölüğü de Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığından alınıp, 5. Ordu emrine verilmiş ve uçaklar ve personel de Galata hava alanına taşınarak keşif uçuşlarına bu hava alanından devam edilmiştir. Bu arada 5 Temmuz günü Almanya'dan 2 Gotha deniz uçağı daha ve bir Alman Deniz Kuvvetlerinin gönderdiği küçük bir deniz birliği ile 13 Temmuz'da gelen 4 yeni uçak daha 1. Tayyare Bölüğüne verilerek bölük kuvvetlendirilmiştir¹²⁰.

C) Anafartalar savaşları evresinde Türk havacıları

Müttefik orduları geri çekilip getirilen yeni

¹¹⁹ SAMSON, sh.251.

¹²⁰ KANSU, sh.201.

kuvvetlerle güçlendirildikten sonra, komuta konseyi Conkbayırı-Kocaçimen hattına saldırılarak buraların alınmasından sonra, Kabatepe-Maydos hattını ele geçirerek Osmanlı ordusunun İstanbul ile olan bağlantısının kesilmesine karar vermiş ve bu kararını 6-7 Ağustos tarihinde Anafartalar'a çıkararak uygulamaya koymuştur. Ancak müttefik orduları, burada da Gelibolu çıkarmasında karşılarında buldukları Mustafa Kemal'i bulmuşlar ve yaptıkları üç denemeye rağmen başarılı olamamışlardır.

Anafartalar savaşlarının başlarında müttefik hava gücü uçak sayısı ve atış gücü bakımından en güçlü seviyesine ulaşmıştır. Müttefik filosu, Çanakkale'ye yeni getirilen 4 adet Bristol keşif uçağı, 6 adet Coudron uçağı, 6 adet BE 2C uçağı ve 6 adet de o dönemin en çok beğenilen uçağı olan Morane tipi uçaklarla güçlendirilmiş ve filoda faal görev yapan uçakların sayısı 48'e ulaşmıştı¹²¹. Buna karşın Osmanlı-Alman hava gücünde sadece 8 uçak bulunuyordu ve bu uçaklar da oldukça yıpranmıştı. Daha da önemlisi, Serno'nun istemiyle Bakırköy'de açılan ve ancak bir atölye olarak nitelendirilebilecek olan mühimmat fabrikasında pervane dahil önemli uçak aksamaları yapılmaya başlandığı halde, ordu Almanya'dan aldığı uçakların Türkiye'ye getirilmesi sorununu hala çözememişti. Uçaklar Almanya'dan Avusturya-Macaristan-Bulgaristan sınırlarının kesiştiği bir yer olan Mehadya kasabasına uçarak geliyorlar, orada sökülerek sandıklanıyorlar ve

¹²¹ SÜER, sh. 16.

trenle İstanbul'a gönderiliyorlardı. Ancak savaşın ilk başlarında Bulgaristan'dan ulaşım sağlanmasına imkan olmadığından bu taşıma çok zor oluyor ve çok zaman alıyordu. Nihayet 6 Eylül 1915 tarihinde Bulgaristan Almanya saflarında savaşa katılınca bu sorun halloldu ve Türk hava güçleri, Almanların amfibik hale getirdikleri 5 Gotha WD-1 deniz uçakları ve 3 de Gotha WD-2 tipi olmak üzere 8 uçakla güçlendirilmişti¹²².

Savaşın bu evresinde, Osmanlı-Alman hava gücünün vatan savunmasına daha elverişli koşullar altında katılmasını sağlayan diğer gelişme de Çanakkale'de bir meteoroloji istasyonu açılması olmuştur. Bilindiği gibi, ister sivil, ister askeri olsun, havacılık kombine bir faaliyet alanıdır. Uçaklar teknik anlamda havacı personel olmadan uçamayacakları gibi, yine teknik anlamda hava yer personeli olmadan da uçamaz. Meteoroloji ise, uçakların güven içinde uçabilmesini sağlayan en önemli hava yer unsurudur. Nitekim bu nedenledir ki, Osmanlı ordusu önce İstanbul, daha sonra da Edirne'de "Rasad-i Havaiye" merkezleri kurarak uçuş güvenliğini sağlama yönünde önemli bir adım atmıştır. Çanakkale savaşlarında da meteorolojinin ve dolayısıyla uçuş güvenliğinin önemi doğal olarak kendiliğinden ortaya çıkınca, ordu, Galata hava meydanının yanında bulunan Bayraktepe'nin sırtlarında bir askeri meteoroloji istasyonu kurmuş ve başına da Leipzig Üniversitesinde görev yapmakta olan Prof. Dr. Weickman'ı getirmiştir. Aralık 1915 de hizmete giren bu

¹²² KANSU, sh.181-181; SÜER, sh.17

istasyon savaş sonuna kadar faal kalmıřtır¹²³.

Yeni uçaklarla takviye edilmiş olsa bile, Türk hava güçlerinin müttefik hava güçleri karşısında yetersiz olduğu açıktı. Ancak, içinde bulunduğu bu yetersizliğe rağmen, Türk hava gücünün karada Mustafa Kemal ve askerlerinin yarattığı harikalara havadan insanüstü bir gayretle yardımcı olduğunu savaşa katılan yabancı gözlemciler dile getirmektedirler¹²⁴. Anafartalar savaşları sırasında da Türk hava gücünün temel vazifesi Marmara ve Bozcaada taraflarında yapılan keşif uçuşları olmuştur. Bunu yanında Türk hava unsurları bu savaşlar boyunca çok sık İstanbul'a gidip, gelmişlerdir. Ama daha da önemlisi, Türk hava gücünün savaşın bu evresinde müttefik uçaklarıyla hava savaşlarına girişmeleri ve müttefik uçaklarını düşürmeye başlamış olmalarıdır. Nitekim 27 Eylül tarihinde Teğmen Pressner ile gözetleyicisi Kettembeil havada bir İngiliz uçağı ile karşılaşmış ve Çanakkale semalarında ilk defa bir düşman uçağı hava savaşlarında bu iki havacı tarafından düşürölmüştür. 30 Kasım'da meydana gelen hava savaşında ise pilot Teğmen Ali Rıza Bey ile gözetleyicisi Orhan Bey Kabatepe üzerinde bir Fransız uçağı ile karşılaşmışlar ve meydana gelen hava savaşında uçağı İntepe ile İlyas Burnu arasında bir yerde düşürerek havada düşman uçağı düşüren ilk Türk havacıları olma sıfatını kazanmıřlardır¹²⁵. Bu arada, Türk hava gücünün Anafartalar savaşı boyunca müttefik kara güçlerini

¹²³ AVCI, sh. 187.

¹²⁴ SCHNEDIE, sh.97; TWISTLER, sh.235.

¹²⁵ KANSU, sh. 205.

bombalamaya devam ettiğini de unutmamak gerekir. Örneğin 31 Temmuz gece yarısında Çanakkale'den havalanan bir grup uçağımız, Bozcaada'ya ani bir baskın gerçekleştirerek müttefik hava alanına 5 bomba ve 500 flaşet atarak düşman unsurlarına ciddi zarar vermişlerdir. Yerden açılan makineli tüfek atışı sonunda bir uçağımız vurulmuşsa da, tüm uçaklar kayıp vermeden Çanakkale'ye dönmüşlerdir¹²⁶.

Anafartalar hava savaşları sırasında meydana gelmiş olduğu dile getirilen ve doğrudan doğruya Atatürk'le ilgili olan bir olay da şudur: Yarbay Mustafa Kemal Anafartalar Bölgesi Cephe Komutanlığına tayin edildikten sonra kendisine bir makam arabası tahsis edilmiştir. Aynı tarihlerde pilot Yarbay Samson da İngiliz Hava Bölük Komutanı olarak Çanakkale'de görev yapmaktadır. Yarbay Samson Eylül ayının ikinci yarısında bir Nieuport'la Türk bölgesi üzerinde uçarken, Selvili üzerinde, aşağıdaki toprak yolda bir arabanın tozu dumana katarak yol aldığını önde şoför, arkada ise iki subayın oturduğunu ve bu subaylardan birinin cephe komutanı Mustafa Kemal olduğunu fark eder. Samson hareket halindeki arabaya dalarak elle iki bomba atar. Atılan bombalar arabanın biraz uzağına düşer. Araba durur ve içindekiler arabadan fırlayarak en yakın hendekte siper alırlar. Samson olay yerinde uzaklaşarak geniş bire daire çizer ve dürbünle olayı izler. Hava saldırısının geçtiğini sanan arabadakiler tekrar arabaya binip de hareket edince Samson hedefe yeniden saldırır

¹²⁶ KANSU/ŞENSÖZ/ÖZTUNA, sh.202.

ve elindeki son bombayı tekrar arabaya atar. Bu sefer bomba arabanın hemen önünde patlar ve şarapnel parçaları ön camı kırar ve şoförü de ağır yaralar. Ancak arkada oturan subay ilde cephe komutanı Mustafa Kemal bu olaydan yara almadan kurtulurlar¹²⁷. Eğer bu olay doğruysa¹²⁸, Mustafa Kemal, Anafartalar savaşlarında ikinci defa ölümden kurtulmuş olmaktadır.

Çanakkale savaşının bu evresinde yaşanan ve askeri havacılık tarihinde yine bir ilk olan diğer bir olay da, havadan uçakla denize atılan bir torpil yoluyla Osmanlı donanmasına ait olan bir geminin batırılması olmuştur. 12 Ağustos 1915 tarihinde İngiliz uçak taşıma gemisi Ben My Chree'nin denize indirdiği ve pilot Yüzbaşı Edmonds tarafından kullanılan Short tipi deniz uçağı, flatörlerinin arasında taşıdığı Whitehead marka bir torpille birlikte Bolayır üzerinden İnce Burun bölgesine geldi. Pilot, İnce Burun'un batısında, kıyıda biraz açıkta duran bir nakliye gemisi gördü. Bu gemi, Osmanlı donanmasına ait olan Mahmut Şevket Paşa gemisi idi. Gemi birkaç gün önce bir İngiliz denizaltısı tarafından torpillerle ve yara almıştı. Yüzbaşı

¹²⁷ AVCI, sh. 159.

¹²⁸ İngiliz Hava Bölük Komutanı Yarbay Samson tarafından "Fights and Flights" adlı kitabında anlatılan bu olay, Atatürk tarafından hiç bir şekilde dile getirilmemiş ve ulu önderin Çanakkale Savaşları ile ilgili olarak vermiş olduğu röportajlarda veya konuşmalarda hiç anılmamıştır. Her ne kadar daha sonra Albay olan Samson, savaşı izleyen yıllarda arkada oturan diğer subayla çeşitli defalar yan yana gelerek bu olayı andıklarını ve o subayın anlattıkları ile kendi anlattıklarının bire bir örtüşüğünü söylemiş ise de, Picardi Manevralarında yaşadıklarından bu yana uçaklara pek sıcak bakmayan Atatürk'ün böyle önemli bir ayrıntıyı atlamayacağı, dolayısıyla bu anlatılanlara kuşuyla bakmanın doğru olacağı kanısındayız.

Edmonds, uçağı hedefe doğru çevirerek deniz 5 m. kadar alçaldı ve gemiye yaklaşık 300 m kala torpili serbest bıraktı. Atılan torpil suya dalarak hedefine doğru gitti ve gemiyi sancak tarafından vurarak gemini su almasına ve karaya oturmasına neden oldu. Böylelikle, askeri havacılık tarihinde ilk defa uçaktan bir deniz hedefine atılan torpil bir gemiye, ama ne yazık ki bizim gemimize isabet etmiş oldu¹²⁹.

Savaşın sonlarına ve müttefiklerin yavaş yavaş Gelibolu yarımadasını terk etme çalışmalarına başladığı günler içinde Türk hava unsurlarının müttefik ordularına yaptığı diğer bir sürpriz de 24 Aralık 1915 tarihinde Bozcaada ve Gökçeada'ya yapmış oldukları hava hücumları olmuştur. Bu tarihte Çanakkale'den kalkan iki kol uçaktan birinci kol Bozcada'ya yönelmiş ve yolda gördükleri bir İngiliz torpidosunu ağır şekilde yaraladıktan sonra Bozcaada'yı bombalamışlardır. Buna karşın ikinci kol Gökçeada'ya yönelmiş ve ada üzerindeki hedeflere 12 tane 25 kg'lık bomba ve 1200 flaşet ve 150 el bombası atarak müttefiklerin ciddi anlamda zayıt vermelerine yol açmışlardır. Hristiyanların kutsal günü olan Noel arifesinde gerçekleştirilen bu sürpriz bombardıman, cepheden uzak bir şekilde Noel kutlamalarına hazırlanan müttefik ordularının moralini korkunç derecede bozmuş ve müttefik uçakları aynı gün Türk hedeflerini bombalayarak karşılık vermeye çalışmışlar, fakat etkili olamamışlardır¹³⁰

¹²⁹ AVCI, sh. 143.

¹³⁰ SAMSON, sh.229; KANSU/ŞENSÖZ/ÖZTUNA, sh.207.

10 Ağustos Conkbayırı muharebeleri, müttefik çıkartma güçlerinin artık Gelibolu yarımadasında tutunamayacaklarını açık bir biçimde ortaya koymuştur. Nitekim bu muharebelerden sonra, ne İngiliz, ne de Anzak askerleri terk ettikleri siperlere dönebilmişlerdir. Geri cephede birliklerini güçlendiren müttefikler, 13 Ağustos gecesi ikinci bir deneme daha yaptılar ama Avustralyalı komutan Alan Morehead'in dediği gibi “o genç ve dahi komutan yine oradaydı”! Müttefikler son denemelerini ise 15-17 Ağustos tarihleri arasında ve müthiş bir deniz topçusu desteğinde yaptılar ama ellerindeki Kanlıtepe, Aslanlıtepe ve Kireçtepe'yi de kaybederek çekilmek zorunda kaldılar ve taarruzlarına son verdiler¹³¹.

D) Müttefik ordularının Çanakkale'yi terk etmeleri evresinde Türk havacıları

Müttefik ordularının Anafartalar muharebelerinde yenilmelerinden sonra Çanakkale Savaşları siper savaşları haline dönüşmüştü. Düşmanın hareketlerini izleyen Türk güçleri ve onların komutanı Mustafa Kemal müttefiklerin çekileceklerinden emindi. Vakit kaybetmeden ani bir hücumla hepsinin deniz dökülmesini savundu ve istedi. Ancak bu isteği “boşuna harcayacak kuvvetimiz, hatta bir erimiz bile yoktur” gerekçesiyle reddolundu. Bunun üzerine Mustafa Kemal

¹³¹ AYDEMİR, sh.265 vd.

10 Aralık 1915 tarihinde istifa etti, ancak bu istifası Liman Paşa tarafından hava değişimine çevrildi. Mustafa Kemal İstanbul'a döndükten sonra müttefik güçler Çanakkale'yi boşaltmaya başladılar¹³².

Müttefik hava kuvvetlerinin geri çekilme işlemleri HMS Ark Royal'in ve onu izleyen birkaç deniz uçağının bölgeyi terk ederek Selanik'de doğru yol almasıyla başladı. Bu arada İngiliz Kraliyet hava filosu da yavaş yavaş bölgeden ayrılıp Trakya'nın Bulgaristan sınırları içinde kalan Yunanlılara yardım etmek ve Bulgaristan'ı bombalamak üzere bölgeden ayrılmaya başladı. Avusturya-Alman ve Bulgar birliklerinin Sırbistan'ı ikiye bölerek savaş dışı bırakması ve Berlin-Bağdat hattını açmalarından sonra İngilizler Çanakkale hareketine son vermeyi ciddi olarak düşünmeye başlamışlardır. Bu nedenle savaş bakanı Lord Kitchener Çanakkale'ye gelmiş, durumu yerinde görmüş ve Fransızları bire çekilme antlaşması yapmaya ikna etmiştir. Bu antlaşmaya göre 12 Aralık'ta Anafartalar Körfezi'nin boşaltma işlemleri başlamış ve 20 Aralık tarihine kadar devam etmiştir. Bu arada 3 no.lu İngiliz hava bölüğü de İngiltere'ye geri dönmüştür. Daha sonra İlyas Burnu ve Seddülbahir'de bulunan müttefik kuvvetleri de Gelibolu'dan çekilmeye başladılar. Balon gemileriyle birlikte 2 no.lu İngiliz hava bölüğü de bölgeyi terk etti. Nihayet Fransızların Escadrille MF 98 T si de Çanakkale'den ayrılınca çekilme büyük ölçüde tamamlanmış oldu¹³³.

¹³² F. R. ATAY, sh .94.

¹³³ SÜER, sh.19.

Müttefik hava güçlerinin Çanakkale’yi yavaş yavaş terk etmelerine rağmen, Osmanlı-Alman hava gücü Çanakkale’de kalmaya ve keşif uçuşları yapmaya devam etti. Zaten müttefiklerin Hector ve Canning gibi savaş gemilerini, bölgede faal olarak bırakmaları Türk hava gücünün bölgeden ayrılmasını engelliyordu. Bu nedenle müttefiklerin çekildiği evrede de Türk hava gücü asli görevi olan keşif uçuşlarına devam etmiştir. Havadan fotoğraf çekme tekniği yavaş yavaş Türk uçaklarına da adapte edildiğinden, yapılan keşifler daha da doğru sonuçlar elde edilmesine yol açmıştır. Keşif uçuşları sonunda müttefiklerin çekildiğinin sabit olması üzerine, Osmanlı-Alman hava gücü uçuşlarını daha fazla Marmara Denizindeki düşman denizaltılarını izlemeye kaydırmışlardır. Ancak Gelibolu üzerinde uçan uçaklarımız çekilmekte olan müttefik birliklerini bombalamaktan da geri durmamıştır. Bu evrede Anzak topçu kampları, nakil hatları, depolar, malzeme ve uçak hangarları devamlı bombalanmıştır. Yapılan bu bombardımanlarda 32 bomba atıldığı ve 17 tam isabet kaydedildiği uçuş raporlarında sabittir¹³⁴. Müttefiklerin çekilme evresinde dönemin en gelişmiş uçağı olan Fokker’lardan 4 tanesinin Çanakkale’ye gelmesi ise Türk hava unsurunun vurucu gücü en üst seviyeye ulaşmıştır. Teğmen olarak Çanakkale’ye gelen ve daha sonra Binbaşılığa kadar yükselmiş olan Alman pilot Budeccke’nin komutasında olan bu uçaklar, 4 tanesi Türkler tarafından “şahin” veya “Budege” olarak anılan

¹³⁴ SCHNEDIE, sh.98-100.

Budeccke tarafından olmak üzere toplam 9 müttefik uçağını düşürmeyi başarmışlardır¹³⁵. Bu anlamda, müttefiklerin Çanakkale’yi terk etmelerinden sadece 3 gün önce, yani 6 Ocak 1916 tarihinde yapılan hava savaşlarında müttefiklerin 4 uçak kaybettikleri ve bu nedenle söz konusu tarihi “kara gün” olarak andıkları bilinmektedir¹³⁶.

Müttefiklerin Çanakkale’yi tamamen boşaltmalarından sonra Enes Körfezi’nden İzmir Körfezi’ne ve İzmir Körfezi’nden İskenderun’a kadar uzanan bütün Anadolu sahilinin havadan savunulması görevi, Galata hava alanında konuşlanmış bulunan 1. Tayyare Bölüğüne, yani Çanakkale Boğaz filosuna verilmiş ve ilk icraatını Çanakkale’de gerçekleştirmiş olan Türk Hava Kuvvetleri, kurulan yeni Cumhuriyetle birlikte modern bir yapı ve organizasyona kavuşunca bu görev çeşitli hava orduları arasında paylaştırılarak bugünlere ulaşılmıştır.

¹³⁵ WHISTLER, sh.258-259; KANSU/ŞENSÖZ/ÖZTUNA, sh. 241. Budeccke’nin kimliği ve kişiliği, aldığı eğitim ve hem batı cephesinde, hem de Çanakkale’de verdiği hizmetler ve katıldığı hava savaşları kendi anılarına dayanarak babası Albay Albert Budeccke tarafından kaleme alınmıştır, bkz. Budeccke, H.J. (Çeviren ve Yayına Hazırlayan Erdemoğlu, B.), Çanakkale Üzerinde Bir Şahin, Ankara 2009.

¹³⁶ Çanakkale savaşlarında 124. Alay’da savaşmış olan Ayaşlı Mustafa oğlu Acar, artık toplanıp da Gelibolu’dan ayrılmayı bekledikleri gün bir düşman uçağının gözleri önünde “tek kuyruk” olarak adlandırdıkları Türk uçağı tarafından nasıl düşürüldüğünü tam bir “Mehmetçik” saflığı ile Ruşen Eşref’e anlatmıştır, bkz. Ruşen Eşref: Mustafa Kemal Çanakkale’yi Anlatıyor, İstanbul 2007, sh.78-79. Anlatılan bu anı da göstermektedir ki, hava savaşları müttefiklerin bölgeyi terk ettikleri son güne kadar devam etmiştir.

Yard. Doç. Dr. Necdet AYSAL - Çanakkale Savaşları 1915

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin en başarılı olduğu cephe şüphesiz Çanakkale Cephesidir. Dünya tarihinin en kanlı savaşı bu cephede cereyan etmiştir. 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya–Macaristan Velihtı Franz Ferdinand'ın bir suikast ile öldürölmesi sonucu Avrupa'da pamuk ipliğine bağlı dengeler bir anda kopmuştur. Yıllardır, Avrupa'da gerilen devletlerarası ilişkiler bu suikast bahane edilerek, hesaplaşmaya dönüşmüş ve milyonlarca insanın öleceği, birçok devletin yara alacağı Birinci Dünya Savaşı böylece başlamıştır.

Alman İmparatoru II. Wilhelm, Osmanlı Devleti'nin stratejik konumunu çok iyi kavramış ve bu düşünceye paralel olarak Osmanlı Devleti ile müttefik olmak için çok büyük çaba sarf etmiştir. Bu sırada Osmanlı Hükümeti'nin başında İttihat ve Terakki partisi vardır. İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen isimlerinden Enver ve Talat Paşalar Alman hayranlıklarıyla tanınmaktaydılar. Osmanlı Devleti'nin

Almanya yanında savaşa girmesi halinde kaybedilen toprakların geri alınacağı düşünölmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanına iten İngiltere, Balkan Savaşı'nda perişan olmuş Osmanlı Devleti ordusunu küçük görüyor ve Çanakkale Boğazı'nın İngiliz donanmasınınca kolayca geçilebileceğini, hatta İngiliz zırhlılarının büyük toplarının karşısında, Balkan mağlubu Türk askerlerinin kaçacağını sanıyordu. Bahriye (Deniz) Bakanı W. Churchill, İngiliz donanmasının Marmara'ya girip, İstanbul'u teslim alacağını ve Osmanlı Devleti'nin işinin biteceğini hesaplıyordu. Hatta Yunanistan'ı savaşa sokup, Gelibolu Yarımadası'nı Yunan ordusuna işgal ettirip, İngiliz donanmasını tehlikesizce Marmara Denizi'ne geçirmeyi planlıyordu.

İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener de bu işin çok kolay olacağı görüşünde idi. Kaldı ki Osmanlı Devleti ordusunun elindeki silahlar eski ve eksikti. Henüz Almanya'dan yeterli silah, özellikle büyük toplar getirilmemişti. Bütün şartlar İngilizlere Çanakkale'yi kolayca geçebilecekleri umudunu veriyordu. Çanakkale kolayca geçilince hem Osmanlı Devleti'nin işi bitecek ve "*Doğu Sorunu*" çözümlenecekti. Dünya Savaşının başlamasıyla beraber İtilaf devletlerinin temel hedeflerinden biri de müttefikleri olan Rusya'ya Çar II. Nicola'nın isteği üzerine yardımda bulunmaktı. Boğazlar üzerinden Rusya'ya gereksinimi olan silah, cephane, malzeme gönderilecek, Rusya'nın elinde kalmış olan buğdayın Avrupa'ya ulaşması sağlanarak Avrupa'nın içinde bulunduğu ekonomik krizden kurtulması

sağlanacak, Rusya'ya yardım edilmesi halinde olası Alman-Rus yakınlaşması engellenmiş olacak, Almanya iki ateş arasına alınacak ve savaş kısa zamanda İtilaf devletlerinin galibiyetiyle sonuşlanacaktı. Gerekirse Rusların da Karadeniz kıyılarına asker çıkarması sağlanarak İstanbul teslim alınacaktı.

Bu bakımdan Çanakkale Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'nın gelişmeleri ve sonucunu etkilemesi yönünden çok büyük önem taşıyordu. Irak, Suriye ve Kafkas cepheleri gibi kısmi bir cephe değil, savaşın sonucunu etkileyecek büyük bir cephe idi. İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener, İngiliz Donanması'nın kara ordusuna gereksinim duymadan Çanakkale'yi geçeceğini düşünüyordu.

Türk ordusu Balkan savaşından yeni çıkmış olduğundan askerinden komutanına kadar herkes bitkin durumdaydı. Küçücük Balkan devletlerine karşı alınan ağır mağlubiyet Türk ordusunun moralini bozmuştu, fakat Gelibolu Yarımadası'nda Balkan Savaşı'nda yenilen Türk ordusundan eser yoktu. Türk askeri belki de bu harekâtı son şans olarak gördüğünden tüm olumsuzluklara karşı kahramanca savaşmıştır. Türk askeri geceleri siper kazıp yürüyor, gündüzleri ise zamanı açık ordugâhlarda geçiriyordu. Ani sağanıklarda yeni siperlerin çoğu sular tarafından sürükleniyor ve yeni kazılmış toprağı çamura çeviriyordu.

Türk askerinin üstün vatan sevgisini ve maneviyatını orduda görevli olan Kannengiesser şöyle anlatmaktadır:

“Türklere, kendi korunmaları için lüzumlu işleri

yaptırmak, bir gündelik muharebe halini almıştı. Eğer İngilizler gelirlerse biz onların icabına bakarız, bütün bu telaş ve baskı niye düşüncesi çok yaygındı. Bu kelimelerden Türk askerinin vatanını korumaya manevi olarak ne kadar fazla hazır olduğunu görmekteyiz. Askerin elbisesi yeterli değildi. İncecik üniforma içinde Çanakkale Boğazının sert rüzgârına dayanmak imkânsızdı. Ayakkabıları ise farklı renk ve biçimlerde, bir iple tutuşturulmuş bez parçasından ibaretti. Teçhizatı ise kayış yerine ip kullanılıyordu.”

Bütün bu olumsuzluklara karşın, düşman donanmasının boğazın önlerine geldiği günden, Gelibolu yarımadasından çekilişine kadar Türk askeri, kanıyla düşmanı boğmuş ve toprağını düşmana vermemiştir. Müttefik İngiliz-Fransız filosu, Şubat 1915'te Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda toplanmış ve 19 Şubat'tan itibaren de Çanakkale Boğazı ağzına İngiliz-Fransız donanması tarafından yoğun bir bombardıman başlamıştır. 17 Mart'ta kadar devam eden bombardıman sonrasında 18 Mart 1915 Perşembe günü İngiliz-Fransız filoları üç hat halinde, Amiral Robeck komutasında Boğazı geçmek için genel bir saldırıya geçmişlerdir.

Bir gece önce, Yüzbaşı Tophaneli Hakkı Bey komutasındaki 360 tonluk mütevâzi Türk mayın gemisi Nusrat'ın Boğaz'a mayın döktüğünden habersiz olan bu muhteşem donanma, yoğun bir top ateşiyile Boğaz'a girmiştir. Yeterince büyük topları bulunmayan Osmanlı Devleti, 6 saat 45 dakika süreyle, düşmanın bu üstün kuvvetine karşı amansız bir direnme göstermiştir. Yedi gemi kaybeden İtilaf devletleri Çanakkale Boğazı'nı

geçemeyeceklerini anlamış ve geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

İtilaf devletleri denizdeki bu başarısızlıklarını kara savaşlarıyla ortadan kaldırmak için yaklaşık bir ay hazırlanmış ve 25 Nisan 1915'te Boğaz'ın Anadolu yakasındaki Arıburnu bölgesine çıkarma yapmışlardır. 9 Ocak 1916 tarihine kadar devam eden kara savaşlarında değerli komutanların öncülüğünde Mehmetçik, Anafartalar, Conkbayırı, Arıburnu, Seddülbahir ve Kireçtepe gibi cephelerde destan yazmış ve Çanakkale'nin geçilmez olduğunu dost-düşman herkese göstermiştir.

İtilaf kuvvetleri özellikle Anafartalar Savaşları'nda Yarbay Mustafa Kemal'i karşılarında bulmuşlar ve bu genç subayın askeri başarıları karşısında çaresiz kalmışlardır. Cephanesiz kaldıkları için düşman önünden kaçan askeri, süngü saldırısına kaldırarak düşman saldırısını engelleyen Mustafa Kemal, 57. Alay'ın da gelmesinden sonra, çok üstün düşman ordusuna karşı saldırıya kalkmış ve emrindeki birliklere şu tarihi emri vermiştir: *"Size ben saldırıyı emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum... Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde, yerimizi başka kuvvetler ve başka komutanlar alabilir..."* Mustafa Kemal'in, bu emrini yerine getiren 57. Alay tamamen şehit olmuş, fakat İtilaf devletleri de ağır kayıplar vererek ve yenilgiyi kabul ederek bölgeden çekilmek zorunda kalmışlardır. 19-20 Aralık 1915'te askerlerinin bir bölümünü Anafartalar ve Arıburnu'ndan çeken düşman, 3-9 Ocak 1916'da da diğer kuvvetlerini Seddülbahir'den çekerek yarımadayı tamamen

boşaltmıştır.

Bu savaşta Osmanlı Devleti Ordusunun yaklaşık kayıp sayısı 250.000 civarındadır. (Çoğu öğrenim çağında 57.000 şehit, 100.000 yaralı, 21.500 hastalıktan ölen, 10.000 kayıp, esir vs.) İtilaf devletlerinin kayıpları ise 55.000'i ölü olmak üzere, yaralı ve esirler dâhil, yaklaşık 284.000 civarındadır. “Centilmenler Savaşı” olarak da nitelendirilen ve yaklaşık sekiz buçuk ay süren bu muharebelerde sıklıkla uluslararası savaş hukuku ihlallerinin de yapıldığı görölmektedir. Özellikle 1864 Cenevre ve 1907 Lahey Sözleşmeleri'ne aykırı olarak sivil yerleşim alanlarının bombalanması, kutsal mekânlara yapılan saldırılar, uluslararası hukuk tarafından belirlenmiş işaretleri taşıyor olmalarına rağmen hastane gemilerine ve hastanelere yapılan saldırılar eksik olmamıştır. Bu ihlallerin yanı sıra İtilaf devletleri tarafından muharebelerde derin hasara ve acılı ölümlere neden olan kimyasal gaz ve domdom kurşunlarının da kullanıldığı görölmektedir.

Yarbay Mustafa Kemal, bu savaş sırasında 19 Mayıs 1915'te Albaylığa terfi etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1934'te Anzak Kutlamaları nedeniyle gönderdiği mesaj, ülkeler arası dostlukları pekiştirmektedir: “...Bu yurdun toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlar! Burada bir dost vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız, bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat,

rahat uyuyacaklardır. Onlar, bu toprakta canlarını verdikten sonra, artık bizim evlatlarımız olmuşlardır...”

Atatürk'ün bu sözü vatansever olan ve kanının son damlasına kadar yurdunu düşmana karşı koruyan bir ulusun, çağdaş uygarlık ailesinin bir üyesi olduğunun da bir kanıtıdır. Çanakkale Zaferi, Türk ulusunun oluşumunda, önderinin belirmesinde, ulus devletin kurulmasında ve ulus devletin bağımsızlığını korumasında temel harç olmuştur. Ayrıca aziz şehitlerimiz yattıkları yerlerde şunu hissetmelidirler ki; temiz kanlarıyla suladıkları kutsal vatan toprakları, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da Türk Gençliği ve tüm Türk ulusu tarafından en kutsal emanet olarak müdafaa ve muhafaza edilecektir.

MEHMETÇİĞE ÇANAKKALE SAVAŞINI KAZANDIRAN YÜKSEK RUH (Mustafa Kemal Anlatıyor)

“Bombasirtı Olayı (14 Mayıs 1915) çok önemli ve dünya harp tarihinde eşine rastlanması mümkün olmayan bir hadisedir. Karşılıklı siperler arasındaki mesafe 8 metre, yani ölüm muhakkak. Birinci siperdekilerin hiç birisi kurtulmamacasına şehit düşüyor. İkinci siperdekiler yıldırım gibi onların yerine gidiyor. Fakat ne kadar imrenilecek bir soğukkanlılık ve tevekkülle biliyor musunuz? *Bomba, şarapnel, kurşun yağmuru altında öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor ve en ufak bir çekinme bile göstermiyor. Sarsılma yok Okuma bilenler Kuran-ı Kerim okuyor ve*

Cennete gitmeye hazırlanıyor. Bilmeyenler ise, Kelime-i Şahadet getiriyor ve ezan okuyarak yürüyorlar. Sıcak cehennem gibi kaynıyor. 20 düşmana karşı her siperde bir nefer süngü ile çarpışıyor. Ölüyor, öldürüyor. İşte bu Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren, dünyanın hiç bir askerinde bulunmayan, tebrike değer bir örnektir. Emin olmalısınız ki Çanakkale muharebelerini kazandıran bu yüksek ruhtur.”

Asst. Prof. Dr. Alev GÖZCÜ - The Sinking of Saphir, the French Submarine, in Gallipoli Front and Turkish Propaganda

1.1. Introduction

"The Great War"/World War I, which took place at the beginning of the 20th century, brought along a series of tragic events extremely important in terms of the history of mankind. By the time the war ended, the world had changed and was not the same any more. With its big battles and losses, the Great War took place *in the region between two straight lines ranging from the mouth of the river Seine to the mouth of the river Po and even to the Algerian border and from Finland Gulf to the mouth of the river Dnieper as well as in the wide region to the west of the line to be extended from the southern coast of the Caspian Sea to the Persian Gulf*¹³⁷. Although the outbreak of World War I was a result of political,

¹³⁷ "Çanakkale Muharebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi" (Yayına Hazırlayan: Bülent Özdemir- Abdülmecit Mutaf), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2012, s.1.

economic, social events experienced in Europe, it spread over a wide geographical area with an increasingly growing intensity. The German Empire, which became an effective power by the end of the 19th century, caused conflicts of interest between the imperialist powers by changing the balance of power on the European continent. Major industrialized states, particularly the British, resented such rise of Germany and its demanding a share from conflicts of interest as a new imperialist state. However, this competition for power that took place among the major states took an unavoidable turn and led to a conflict that lasted for four years in the world's three continents.

One of the areas of conflict to which the Great War had spread was the geography involving the Ottoman Empire. 19. For the Ottoman empire, which had been called "the Sick Man in the Strait" since the beginning of the 19th century, the Great War was an ending. Ottoman statesmen decided to go to the "Great War" in 1914 as a way to prevent "*the disintegration of the empire and it coming under foreign rule*"¹³⁸. Accordingly, immediately after signing a secret treaty with Germany, the Ottoman Empire declared a general mobilization on 2 August 1914. Seemingly, two German ships, Goeben and Breslav, caused the Ottoman Empire to go to war. Immediately after they passed through the Turkish Strait, the Ottoman Empire closed its straits to foreign ships on 27

¹³⁸ Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşîğinde: Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2010, s.4.

September 1914¹³⁹. Thus, the Ottoman Empire focused on preparing to fight the Allied Forces, consisting of England, France and Russia.

During the Great War (World War I), the Ottoman empire was involved concurrently in many fronts, including the Eastern Front, the Iraqi Front, the Sina-Palestinian Front, Hejaz, the Dardanelles and Galicia¹⁴⁰. In the Dardanelles Front, the Ottoman empire incorporated sea, land and air elements into the fight in an extremely narrow geographic area, and suffered significant material losses, including human losses in particular, as was also the case for the Allied Forces.

Deaths, injuries, epidemics and starvation were an indication of the extent of catastrophe during the years of war. Despite all these catastrophes, the Ottoman empire achieved a very important success in the Dardanelles front. The battles which took place there changed the faith of both the war in general and the Turks. With the Dardanelles Front being one of the most important fronts of the Great War, what took place there are still under discussion.

England was uncomfortable with the Ottoman Empire's relations with Germany even before the Ottoman Empire officially entered World War I. The British government

¹³⁹ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V.Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı İnci, 2nci, 3ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi(Haziran 1914-9 Ocak 1916)*, Genelkurmay ATASE Başk. Yay., Ankara, 2002, s.19.

¹⁴⁰ Muhterem Saral- Alpaslan Orhon- Şükrü Erkal, *Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915) V.Cilt I. Kitap*, Genelkurmay ATASE Başk. Yay.,Ankara, 2012, s.55-56.

was worried about the possibility that the Ottoman Empire would go to war with Germany. Therefore, Sir Winston Churchill, the British Maritime Minister, asked staff officers selected from ground and naval forces to investigate a possible action in the Dardanelles against the Ottoman Empire in September 1914¹⁴¹. He, without doubt, didn't want to let his guard down. Thus, Winston Churchill considered the possibility that the British navy might fight with the Ottoman Empire in the Marmara Sea by taking further support from the Greek arm, where necessary, in the later days of the war. Such a plan could not be put into practice immediately. However, Churchill reiterated his previous thoughts about seizing and controlling the Dardanelles during the War Council meeting on 25 November 1914¹⁴². Churchill's ideas about the Dardanelles weren't put into practice in 1914. However, a new phase began in the activities of the Allied forces, England in particular, involving the Dardanelles as from the beginning of 1915. Churchill and his like-minded "Easterners" group targeted the Gallipoli peninsula in Turkey in order to defeat the Central Powers, including Germany, Austria-Hungary Empire and the Ottoman Empire so the Allied Fleet of the Allied Forces sailed to the Dardanelles. The Allied Forces intended to pass through the Dardanelles and occupy Istanbul, the capital of the Ottoman Empire, thus exclude Turkey from the war¹⁴³. The Allied Forces began

¹⁴¹ Saral, Orhon, Erkal, *op.cit*, p.34

¹⁴² *Op.cit*, p.34.

¹⁴³ Michael S. Neilberg, *Dünya Tarihinde Savaş*, (Çev. Mehmet Tanju Akad),

their activities around the Dardanelles in September, 1914. Such activities included recruiting for the region, bombarding certain positions and submarine activities.

In September, 1914, *"a small French force consisting of the submarines Joule, Saphir and Mariotte gathered on the island of Lesbos. Their main objective was to strengthen the Dardanelles blockade¹⁴⁴.*

The Allied forces bombarded the fortifications located at the entrance to the Strait using the Allied Fleet consisting of 18 British and French ships on 1 and 3 November 1914 so the Turks made new arrangements and preparations for defense¹⁴⁵. Meanwhile, the British submarine B-11 of the Allied Forces sank Mesudiye, the Ottoman warship serving at Sarıışıklar position on 13 December 1914¹⁴⁶. The Allied Forces continued their activities in order to be effective in the Strait. In this context *"Saphir, the French submarine, arrived in Tenedos on 17 December 1914, and wanted to contribute to and strengthen the Dardanelles blockade of the Allied Forces¹⁴⁷."*

British Admiral Carden of the Allied Fleet of the Allied Forces tried to intimidate the Ottoman Empire by a bombardment which took place on 3 November 1914.

Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2011, s.100.

¹⁴⁴ H. Barış Özalp "Çanakkale Savaşlarına Sualtından Bir Bakış" *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ* (95 nci Yıl Özel Sayısı s.91-110), s 96. http://www.comu.edu.tr/yayinlar/canakkale_arastirmalari_turk_yilligi_yil_%208_sayi_8-9_2010.pdf E.T.14.02.2015

¹⁴⁵ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V.Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı...*,s.25.

¹⁴⁶ Barış Özalp, a.g.m.,96.

¹⁴⁷ A.g.m.,96.

However, Carden's purpose was not only to intimidate the Turks but also to attack the Strait. The outline of Carden's assault plan was as follows¹⁴⁸:

“1. First a neutralization of the forts guarding the entrance to the Strait.

2. Destruction of the inner defense extending to Kepez inside the Strait

3. Neutralization of the forts in the narrow part of the Strait

4. Clearing of minefields, destruction of the defensive formation governing the narrowest part of the strait and entrance into the Sea of Marmara¹⁴⁹.”

This four-stage plan of Admiral Carden's was adopted by the war committee during a meeting held in London on 15 January 1915. On 28 January 1915, the implementation of this plan was finalized and the beginning of the operation for the Strait was decided to be 19 February 1915¹⁵⁰. However, some time before the start of this assault, Admiral Carden of the Allied Forces decided to send a submarine with a very high diving performance until the Golden Horn in order to torpedo Goben (Yavuz), purchased from Germany by the Ottoman Empire. Thus, it was decided to send Saphir, a French submarine with approved technical specifications, which had oil engines, new accumulators with twice the capacity of those similar, to the region. Following this decision, the submarine Saphir first went

¹⁴⁸ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V.Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı...,s27.

¹⁴⁹ Op.cit,p.27.

¹⁵⁰ Op.cit,p.27.

to Navarin Port so that protection facilities can be assembled on it. Admiral Lapeyrer assigned Fournier as the commander of Sapphire. It was decided that the most appropriate position and area of activity for the ship was the Marmara Sea. However, the French submarine Saphir sank around the Dardanelles on 15 January 1915 without being able to fully satisfy the objectives of the Allied forces. The surviving crew of the submarine was captured by the Turks¹⁵¹.

The French press especially did not mention much about the sinking of the submarine Saphir by the Turks. In “Le Petit Parisien”, one of the prestigious newspapers of the French press, some news about the matter were published a few days after the incident. One of these news was included in a very inconspicuous corner of the newspaper under the title “Le Sort Du Saphir¹⁵²” (Saphir’s Fate). According to this piece of news, it was not possible to receive news from Saphir, but according to the news learned from the foreign press, it was understood that the crew of the submarine were in the hands of the Turks. Again, in 23 January 1915 issue of the same newspaper, brief details about the crew of Saphir learned through the American Embassy in Istanbul were mentioned and no further comment was made on the matter. It seems that France acted very sensitive while announcing the sinking of its submarine Saphir to the public and wanted to prevent the incident from causing

¹⁵¹ Kemal Arı, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Genelkurmay ATASE Başk. Yay., Ankara, 1997, s.97

¹⁵² Le PetitParisien, 20.01.1915

loss of morale and panic in the community.

The sinking of Saphir was actually a precursor of the major events that would occur in the Dardanelles Front. Historical events take place when an event triggers another event. This was also the case for the Gallipoli Campaign. During the sinking of Saphir¹⁵³ both sides were preparing for military actions. This event is important because it was the beginning of severe military conflicts between the Ottoman Empire and the Allied Forces and their battle in the Dardanelles Front.

2.1 First Military Mobility Off the Shores of the Dardanelles

As noted earlier, efforts were made to introduce the French submarine Saphir into the Dardanelles Strait on 15 January 1915 but the submarine was sunk. Some of the crew of the submarine were captured by Turkish forces¹⁵⁴.

This event was seen as a great success by the Turks yet at the beginning of the Gallipoli Campaign. Until that day, the region had become particularly unsafe because of the

¹⁵³ “The submarine surfaced at periscope depth off the coast of Nara after passing under minefields without any accident. Meanwhile, it was seen by the gunboat İsa Reis, a Dardanelles Powerboat. Thereupon, it began to dive again under fire. Although it had been repaired hurriedly in Malta, it went aground at a depth of about 60 meters and couldn’t stop leaks. Due to the spread of the poison gas from the leaking batteries, there was no other option for the captain and he surrendered after going up to the surface. Most recently, having its ballast tanks emptied, Saphir was abandoned to the depths of the Dardanelles.” Barış Özalp, “Çanakkale Savaşlarına Sualtından Bir Bakış”, s.101. E.T.14.02.2015

¹⁵⁴ BOA, HR. MA, 1118/4

existence of enemy torpedo, battleships and submarines at the entrance to the strait. Such that enemy ships began to accumulate in front of the Dardanelles Strait because Germany's cruisers Goben and Breslau had entered into the strait.¹⁵⁵ In that situation, it became inevitable to close the strait.¹⁵⁶ According to the determination of the Ministry of Interior General Directorate of Security, "twenty-four pieces of British and French battleships were sailing as if they were marching past" in front of the Strait in September 1914. A British officer came to a Turkish torpedo in the area concerned and notified that they received an order to open fire on these ships and other vessels flying the Ottoman flag because of the ships purchased from Germany¹⁵⁷. Therefore, Ottoman Empire had no other choice but to close the strait until the British navy leaves the region and Turkish ships can move freely¹⁵⁸.

For ships floating above the water, it was quite difficult to see the submarines. It was seen that a submarine could sink three cruisers at a time. In that case, it was a reasonable idea for the Ottoman Empire to purchase a submarine for the defense of the straits. In those days, Jemal Pasha, the Minister of the Navy, had thought that if the enemy fleet becomes aware of the presence of submarines, it won't sail to the straits unless it takes a

155 BOA, DH. EUM. 7. Sb, 2/31

156 BOA, BEO, 322947

157 BOA, DH. EUM. KLU, 2/38

158 BOA, DH. EUM. KLU, 2/38

big risk¹⁵⁹.

2.2. Sinking of Saphir

On 3 November 1914, six enemy ships believed to be British bombarded the entrance to the strait at quarter to seven¹⁶⁰. The attack of the enemy ships was immediately responded by Turkish forts. After mutual bombardments that lasted ten minutes, the enemy ships retreated without any significant loss¹⁶¹.

Then it was understood that the danger was concentrated in front of the strait. Against the enemy ships, which came and went and increased and decreased in number, it became compulsory to take measures in order to respond more intensely in a precise way. In mid-November, a cruiser, a submarine and a torpedo belonging to the enemy were seen off the shores of Cape Teke (outside the Dardanelles Strait) . There were ships in the direction of Imbros. In addition to these, there were a total of nine torpedoes and three submarines, including two British dreadnoughts and a British cruiser, and two French cruisers. Furthermore, it was reported that there were Greek gangs in the island of Lesbos by those who came from there. Governor of Balıkesir reported that 20-30 thousand Greeks wore French military dress in the islands of Lesbos and

159 BOA, HR. SYS, 2107/4

160 BOA, DH. EUM. 3. Sb, 2/48

161 BOA, DH. EUM. 3. Sb, 2/48

Chios¹⁶².

Naturally they were all worrying developments. It was as if a psychological war was going on, and a series of appearances were made one after the other to threaten the other side.

On 15 January 1915, the French vessel Saphir tried to go into the Dardanelles Strait. British Colonel A. Thomazi describing Naval Wars at the Dardanelles states that the submarine Saphir arrived in the port of Sigrı on 9 January 1915. Thomazi also mentions that the commander of the submarine Saphir couldn't see Admiral Carden until 15 January 1915 due to bad weather conditions¹⁶³.

Further details given about Saphir by Thomazi are as follows:

"It prepared to sail on January 15th 03:00 hours and dived at 06:00 hours in front of Kumkale. Then nothing was heard from her; the search expeditions on the next night and the next day were in vain. In a radio message given by the Turks from Istanbul on 18 January, they stated that she struck a mine and sank. On January 22nd, the US Ambassador reported that 10 people from her crew have been rescued."¹⁶⁴

According to Colonel Thomazi of the Allied Forces, the mines had no role in the sinking of Saphir. However, there are several contradictions between the accounts of sinking of the submarine Saphir given by the Turkish

162 BOA, DH. EUM. VRK, 25/2

163 Thomazi, *op.cit*, p.12.

164 Thomazi, *op.cit*, p.12.

side and the Allied forces. This should actually be taken naturally. Because during World War I, the warring parties had tried to establish superiority to each other through press and propaganda. Sinking of Saphir was a success for the Turks. But it was a loss for the British and the French. Therefore, they tried to establish superiority to the other side by looking down on this loss as much as possible.

According to the account by Colonel A. Thomazi, the sinking of Saphir took place as follows:

As soon as the submarine started diving, it began to proceed to pass the Dardanelles strait. At 7:30, after she slightly ran ashore, she dived to a depth of 22 meters to pass the obstacle of mines. In the meantime, the bolt of one of the right rear rising clips was dislocated. It was stated that these clips were made for fixing the chains that would lift them, while the submarines were diving. Therefore, the vessel started to flee and the vessel's commander had decided to repair the vessel once they reached the Sea of Marmara. However, the vessel's compass didn't work in the next stage and Saphir began to turn around the minefield¹⁶⁵. Although, at this time, the vessel came into contact with one or two mines, it had not experienced any explosion yet. Saphir had proceeded in this way and advanced under the water in order not to be seen. However, in the next stage, she hurtled to the Cape Nara, which is 18 miles away from the entrance to the strait because of the current. The

¹⁶⁵ Thomazi, *op.cit*, p.12.

vessel tried to continue swimming again but began to sink. Then, technical malfunctions in the vessel led to a short-circuit, and bolts had started to be separated from the body. A leak occurred in the vessel due to a technical failure. As it was about to release security bullets as a last resort, Saphir surfaced under fire from forts and two ships. Faced with fire, the submarine tried to dive again but failed to do it. The commander of Saphir, which was caught in the cross-fire, knew that he lost his vessel¹⁶⁶. *"1500 meters off the Asian shore, the vessel's captain tried to sink the vessel by crashing to two torpedo boats which were very close. He ordered the submarine's sinking cisterns to be filled and the crew to go out ... Cancel, the second captain of the vessel, left the vessel after destroying confidential documents and opening last water cisterns. As the vessel was sinking¹⁶⁷ the Turks were still firing at it¹⁶⁸."* Colonel A. Thomaz says while the vessel was sinking, the

¹⁶⁶ Thomazi, *op.cit*, p.13.

¹⁶⁷ *"It is observed that the shipwreck is located at a depth of 56 meters and about 75% of its hull is buried in sand. When the ship is examined, it is noteworthy that the air (oxygen) tanks are still intact. It is seen that year of built and other information about the ship remained intact until today. The bottom of the ship is rotten and there are cracks in its front top. It is observed that the ship lies parallel to the shore with its bow facing South West and its stern facing North East. The ship is turned upside down towards its deck. Therefore it is not possible to see the port lid. Around the ship, there are large cylinders shaped like barrels, which could not be identified. At the surface, there is a rapid current of about 3.5 to 4 miles per hour which keeps going down to 30 meters deep. The speed of the surface current decreases to about 1.5 miles per hour. The bottom is covered with sand and underwater visibility is about 5 meters during spring months."* Barış Özalp, "Çanakkale Savaşlarına Sualtından Bir Bakış" s.,101. E.T.14.02.2015

¹⁶⁸ Thomazi, Çanakkale Deniz Savaşı, s.13.

Turks continued to shoot the sinking vessel and sent no help. Moreover, upon the order of the commander of the submarine Saphir, the crew of the vessel jumped into the water to reach the shore swimming. Although the crew were good swimmers, they were affected by cold water and half were lost. The remaining sailors were arrested to be interrogated by the German General Liman von Sanders¹⁶⁹. In Allied Forces' eyes, the sinking of Saphir took place as described above, however, as previously highlighted, the incident took place in a slightly different way according to the Turkish sources.

Based on the Ottoman sources, as the submarine Saphir was about to approach the entrance to the strait without being seen by Ottoman military forces, it crashed a torpedo and was destroyed as a result of the torpedo catching fire. Observation boats of the Ottoman Empire had shown a great effort to rescue the survivors from the crew. As Saphir was sinking with explosion, the survivors from the crew were recovered and taken prisoner by the Turks¹⁷⁰.

The Ottoman sources highlight that it was cold when the Saphire was sinking and the crew took off their clothes to be able to swim better. The flutter of these soldiers was seen by the Turkish boats that had been monitoring the incident, and the boats rapidly arrived at the scene to recover the survivors¹⁷¹. The account of the events by the Ottoman sources continues as follows:

¹⁶⁹ *Op.cit*,p.13.

¹⁷⁰ BOA, HR. MA, 1118/4

¹⁷¹ BOA, HR. MA, 1118/11

“...The survivors were taken to the boats by Turkish soldiers. Naked soldiers were given clothes and dressed. They were almost freezing so they were made to drink rum to warm up their bodies and offered cigarettes. After they were landed and taken to the headquarters, they were given a warm meal. Meanwhile, instead of the clothes hurriedly given before, they were given clothes which are worn by Turkish soldiers so that they feel warmer. After they stayed there for a while, they were sent to Istanbul¹⁷².”

The Ottoman government considered the recovery of the crew of the sunken submarine by them as a "noble" action of the Ottomans against inhumane acts of their enemies¹⁷³.

2.3. The Letters of Prisoners Recovered from Saphir

13 people recovered from the crew of the submarine Saphir had to stay in Turkish cities, including Çanakkale, Istanbul, İzmit, Afyonkarahisar, Sivas, Suşehri until the signing of Armistice of Moudros on 30 October 1918.^{174 175}

The captured crew of the vessel *Saphir* were treated extremely nice by the Turks. The captured crew described this situation in their letters to their families. One of these letters is given below.

From the letter written by Beneve Raji to his family:

¹⁷² BOA, HR. MA, 1118/11

¹⁷³ BOA, HR. MA, 1118/4

¹⁷⁴ Thomazi, *op.cit*,p.13.

¹⁷⁵ Thomazi, *op.cit*,p.13.

"...Of 27 crew members, 13 of us tried to reach the shore swimming. The Turks found and saved us as if we were born again. They accepted us in the best way one can imagine. Come to think of it, we were like lost because of exhaustion. We were shivering because of cold water and the wind. They immediately took us to a warm room. They gradually gave us brandy, warmed us, provided warm clothes and offered cigarettes. There were many officers among those who rescued us. They brought us to Istanbul. We all stay in a single ward.

We're having a good time...¹⁷⁶"

Ottoman General Staff used these accounts as a propaganda tool to show the extent of good will of the Ottoman Empire. They sent a notice to the General Directorate of Press on 26 January 1915, enclosing copies of the letters to homeland of three crew members of the sunken French submarine Saphir. They asked the Ottoman Agency and the Committee of Intelligence to publish them for the outside world in an appropriate manner and include them in local newspapers of the Ottoman empire¹⁷⁷.

Another crew member who wrote a letter was Sergeant Logal, the electrician of the sunken vessel. In his letter to his family, Logal states that they remained in the water for half an hour until rescue boats arrived, and says: "we were shivering like dry leaves" and adds: "Thank God,

¹⁷⁶ BOA, HR. MA, 1118/11

¹⁷⁷ BOA, HR. MA, 1118/11

Turkish officers accepted us and showed great interest. Even one of the officers in the boat gave his jacket to me. I was dressed like a Turkish officer. They immediately warmed us. They brought a bottle of rum. I was so happy after taking a single drop of rum. They took us to a barracks and gave us clothes there. Because we got naked while we were falling into the sea. They brought us to Istanbul. Turkish officers sometimes come to where we are. They offer us cigarette packages. Almost all can speak French. Though we thought we'd be treated differently"¹⁷⁸.

3.1 Conclusion

After 15 January 1915, there was a whirl of events in the Dardanelles Front. The Allied Forces intended to start a big naval war in the Dardanelles with a large fleet, however, they were stopped by Turkish mines and cannons. Then, Allied Fleet's next serious naval attack to the Strait took place on 19 February 1915, when the sky was clear and the sea was calm. This attack was started in the early hours of the day and ended on the night of the same day after the Allied Forces understood that they wouldn't be able to be successful. However, the Allied Fleet didn't give up a naval operation to the strait. On month later, in the morning of another day deemed suitable for attack, the Allied Fleet made a move. This was identified by a Turkish scout airplane and the battleships were seen to approach the Turkish Strait on

¹⁷⁸ BOA, HR. MA, 1118/11

18 March 1915. However, the Allied Fleet’s attempt to pass through the Dardanelles Strait failed to succeed again and three battleships, i.e. Bouvet, Ocean and Irresistible sank and four battleships, i.e. Inflexible, Golva, Suffren and Agamemnon were badly damaged so they were excluded from the battle.¹⁷⁹ Following these defeats, Sir Winston Churchill, who was the British Maritime Minister at the time, summarized the situation with the following words: “*The Turks towered against the forces possessing the state of the art technology, which forced the Dardanelles*”¹⁸⁰.

The submarines, which were referred to as “taht’el-bahr” (in Ottoman Turkish) in the literature, began to be widely used in naval wars. Particularly commercial vessels transporting goods and staff became the target of the submarines. The reason for this is to cut means of subsistence of the opposite side and prevent their logistic activities and shifting of forces to the front. Based on the fact that if logistic capabilities of the sides are disabled in a war, the front will easily collapse, the sides engaged in an intensive submarine war. However, every ship sunk or captured was used for propaganda purposes in order to gain psychological superiority to the opposite side. One of the most typical examples of this was the sinking of the French submarine Saphir. As mentioned earlier, France announced the sinking of Saphir with significantly small news to its own public.

¹⁷⁹ Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi V.Cilt Çanakkale Cephesi Harekat...,s.39,47.

¹⁸⁰ Op.cit, p.49.

This was an indication of the fact that the war continued in terms of its military and technical aspects as well as of its propaganda aspect. The belligerent states tried to show themselves strong in both the external and internal public opinion.

World War I witnessed rapid development of tanks as land combat vehicles and submarines as marine vessels. Such that after the sinking of Saphir, the Ottoman Empire's efforts to purchase submarines as a result of the developing technology were extremely important in this respect.

REFERENCES

1. ARŞİV BELGELERİ VE GAZETELER

Le PetitParisien

BOA, HR. MA, 1118/4

BOA, DH. EUM. 7. Sb, 2/31

BOA, BEO, 322947

BOA, DH. EUM. KLU, 2/38

BOA, HR. SYS, 2107/4

BOA, DH. EUM. 3. Sb, 2/48

BOA, DH. EUM. VRK, 25/2

BOA, HR. MA, 1118/11

2. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V.Cilt Çanakkale Cephesi Harekatı 1inci,2nci,3ncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi(Haziran 1914-9 Ocak 1916)*, Genelkurmay Atase Daire Başkanlığı Yay., Ankara,2002.

3. “Çanakkale Muharebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekat-ı Tarihçesi” (Yayına Hazırlayan: Bülent Özdemir- Abdülmecit Mutaf), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2012.
4. E. Albay A.Thomazi, *Çanakkale Deniz Savaşı*, (Çev. Korgeneral Hüseyin Işık), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara,1997.
5. H. Barış Özalp “Çanakkale Savaşlarına Sualtından Bir Bakış” *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı (95 nci Yıl Özel Sayısı s.91-110)*,s 96.
http://www.comu.edu.tr/yayinlar/canakkale_arastirmalari_turk_yilligi_yil_%208_sayi_8-9_2010.pdf
E.T.14.02.2015
6. Kemal Arı, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Genelkurmay Atase Daire Başkanlığı Yay., Ankara,1997.
7. Michael S. Neilberg, *Dünya Tarihinde Savaş*,(Çev. Mehmet Tanju Akad), Tarih Vakfı Yurt Yay.,İstanbul,2011.
8. Muhterem Saral- Alpaslan Orhon- Şükrü Erkal, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi(Haziran 1914-25 Nisan 1915) V.Cilt I. Kitap*, Genel Kurmay Personel Başkanlığı Atese Daire Başkanlığı Yay.,Ankara, 2012.
9. Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde: Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.,İstanbul, 2010.
10. *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri*, (Yayına Hazırlayan: Muzaffer Albayrak- Mustafa

Çakıcı- Recep Uzundağ- Salih Kahrıman- Yılmaz Karaca), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara,2005.

Em. Top. Kurm. Alb. Ahmet AKYOL - Çanakkale Zaferi'nin Mimarı Türkler mi, Almanlar mı?

1 nci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Boğazı'nın savunmasından Mareşal Liman von Sanders'in komutasındaki Osmanlı 5 nci Ordu Komutanlığı sorumluydu. Bu nedenle yerli veya yabancı bazı çevrelerde, Çanakkale'de kazanılan zaferin mimarı olarak Mareşal Liman von Sanders, dolayısıyla Almanlar gösterilmektedir. İddianın ne kadar gerçek olduğunu incelemeye başlamadan önce, Alman General ve subaylarının Çanakkale'de, hatta Osmanlı Ordusu'nda ne işlerinin olduğunu görmek gerekir.

Bu sorunun kısa cevabı: ekonomik ve teknolojik bakımdan gelişmiş bir ülkenin, ekonomik ve teknolojik yönden az gelişmiş ve hatta geri kalmış bir ülkeye, o ülkenin isteğiyle, kendi ülke çıkarlarını ön plânda tutarak, askerî yardımıdır.

Sultan 3 ncü Mustafa (1757-1774)'dan itibaren, Osmanlı padişahları, Osmanlı ordusunun reorganizasyonuna ihtiyacı olduğundan hareketle, Avrupa'dan uzman subay talep etmişlerdi. Çeşitli dönemlerde, çeşitli ülkelerden,

Türkiye'ye uzmanlar geldi. Ne var ki, bunlardan yeteri kadar yararlanılmadığı gibi, yapılan çalışmalar da yetersiz oldu; Osmanlı Ordusu çağdaş bir duruma getirilemedi.

Örneğin: bazı askerî düzenleme ve yenilikler yapılmasına rağmen, Osmanlı Ordusu, 1831'de, isyan eden Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa kuvvetlerine engel olamadı. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Kütahya'ya kadar ilerleyen birlikleri, ancak 1833'te, burada yapılan bir antlaşmayla durdurulabildi.

1835 sonlarında, Osmanlı Padişahı 2 nci Mahmut'a (1808-1839), Osmanlı Ordusu'nun modernleştirilmesi için danışmanlık yapmak üzere, Prusya'dan Helmuth von Moltke geldi. Moltke, o zamanlar Üsteğmen idi ve Prusya Genelkurmayı'nda Topoğrafya (Harita) Dairesi'nde çalışıyor; zamanının çoğunu, para kazanmak için, roman yazmakla geçiriyordu.

O dönemler, askerî bilgi birikimi doğrusu merak konusudur.

Moltke'nin, Padişah 2 nci Mahmut'un danışmanı olduğu 1839 yılında, Osmanlı Ordusu, Nizip'te, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır kuvvetlerine yenildi. İskenderiye'deki Osmanlı donanması da teslim oldu.

Prusya Askerî Danışmanları'nın görevleri devam ederken, Osmanlı Ordusu, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı hem Balkanlar'da, hem de Doğu Anadolu'da kaybetti. Arkadan, Almanya'nın askerî yardımını istemek uygun görüldü ve Von der Goltz Paşa'nın, 1883-1895 yılları arasındaki ilk dönem faaliyetleri başladı.

Fakat, bu da başarı getirmedi.Girit isyanını, 1897 Osmanlı-Rus Savaşı takip etti.

Osmanlı Devleti'nde görev yapan Almanlar'ın tüm amacı, öncelikle kendi ülkelerine hizmet etmekte. Osmanlı Devleti'ndeki Alman askerî personelin, Osmanlı Ordusu'ndaki reform çalışmaları ne kadar yetersizse, Alman ağır sanayine katkıları o kadar büyük oldu. Bu personelin yönlendirmesiyle, Osmanlı Ordusu'nun askerî gereksinimleri için Almanya'ya verilen siparişler, Alman endüstrisini ayağa kaldırdı.

Von der Goltz, 1885'te Krup fabrikalarından 500 kadar ağır topu Osmanlı ordusuna aldırttı. Ertesi yıl, 426 sahra topu ve 60 havan daha alındı. 1827'de yarım milyon karabina ve tüfek, Mauser ve Loewe firmalarından alındı. İmparator II. Wilhelm'in ilk gelişinden (1889) sonra 5,9 milyon, 1893'te 13,1 milyon, 1894'te 6 milyon, 1895'te 12,2 milyon marklık silâh sipariş edildi. Reformcu Goltz Paşa, silâh fabrikatörlerinin kazancına yarayacak önerilerinden dolayı, Ludwig Loewe tarafından bir tomar hisse senediyle ödüllendirildi. Deutsche Bank, 1889'da, 15.3 milyon Mark tutan bu siparişler için, Osmanlı Devleti'ne yeteri kadar borç verdi.

Alman savaş tarihi yazarı Jehuda L. Wallach diyor ki:
“...İbret olsun diye belirtelim: Osmanlı Padişahı, 1905'te, Girit önünde yapılan uluslar arası donanma gösterisine Almanlar'ın katılmaması karşılığında, Alman silâh endüstrisine 60 milyonluk bir sipariş vermeye zorlandı. 1910'da, Almanlar, Alman donanmasından çıkarılmış eski

gemileri yüksek fiyatlarla Türkler'e devrettiler."¹⁸¹

Osmanlı Devleti yöneticileri, bu durumu ya anlamadı, ya da anlamak istemedi.

Osmanlı Ordusu, 1912 yılında, Balkan Savaşı'nda, tarihin en utanç verici mağlubiyetini yaşadı. Alman heyeti başarılı olsaydı, her halde bu utanç yaşanmazdı. Osmanlı Devleti, bundan da ders almadı; Bu sefer, Liman von Sanders başkanlığındaki bir heyete, 1913 yılında, Osmanlı Ordusu'nun kaderini teslim etti.

Liman von Sanders, Almanya, Kassel'deki 22 nci Tümen'in komutanı ve kendi deyişiyle, Alman ordusundaki en yaşlı tümen komutanlarından biriydi.

Kasım 1913'te, usûlen bir rütbe terfi ettirilerek, Korgeneral rütbesiyle 5 yıllık süreyle, Osmanlı Ordusu'nda Islah Heyeti Başkanlığı yapmak üzere, 1 nci Ordu Komutanlığı'na ve Askerî Şura Üyeliği'ne atandı. Sanders'in yetkileri çok genişti. Örneğin:

Türkiye'nin her yerinde denetlemeler yapabilecekti. Atış Okulları, Talimgâhlar ve Gösteri Birlikleri de dahil olmak üzere, bütün askerî eğitim ve kurumları emrine verilecekti. Osmanlı subay ve generallerinin yükseltilmesinde onun oyuna öncelikle başvurulacaktı. Askerî Şûra'da alınacak her konudaki kararda, düşünceleri özellikle dikkate alınacaktı.¹⁸²

Alman General von Seeckt tarafından 4 Kasım 1918'de yazılan "1918 Sonbaharında Türkiye'nin Çöküşünün Nedenleri" isimli raporunda, Mareşal Sanders ile ilgili

¹⁸¹ Jehuda L. Wallach, Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Çeviren: Fahri Çeliker, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başk. Yayını, Ankara, 1985, Sayfa 91.

¹⁸² 1 nci Dünya Harbinde Türk Harbi, 1 nci Cilt, Ekler-11.

olarak Şunları yazmaktadır.

“...Almanya’da bir kolordunun yönetimi için uygun görülmeyen biri, bütün Türk ordusunun yeniden teşkilini üzerine alacaktı. Daha kötüsü, bu ordunun gelişmesine gösterilen ve esas nedeni tarafımızdan bilinmeyen kayıtsızlık karşısında O’nun kuvvetli bir milleti dışarıda temsil edecek en iyi kişi olduğu söylenemez, söylense de kabul edilemezdi. General Liman, iyi kimseleri emrinde çalışmaktan korkutacak kadar Alman Ordusu’nda isim yapmıştı. Onunla, her Şeyden habersizler, çoŐkunlar, maceracılar da yüksek maaŐa tamah eden kimseler gitti.

Daha tayini sırasında yakında çıkacağı pekala bilinen savaşın O’nu, askeri yeteneği ve karakteri bakımından yapamayacağı görevlerle karşılaŐtırması, kendi suçu sayılmazdı ama, zamanın gazetecileri Çanakkale savunmasını O’nun hesabına kaydettiler. İnatçı bir taarruza karşı inatla savunarak görevini yapmış olduğu inkâr edilemez; fakat, ilk düşüncelerinde aynı Şekilde inatla ısrar ederek gerçekte zaferi kaçırdı.

Askeri sevk ve idaredeki yeteneksizliğine rağmen beraber çalıştığı herkese karşı duyduğu hastalık halindeki güvensizlik ve uzman Alman yardımı nihayet Türk Ordusu’na başarı kazandırdı ama Çanakkale Muharebesi’nin yarattığı harabelerin içinde...”¹⁸³

Sanders, Ağustos 1914’te, MüŐir yani Mareşal rütbesiyle 1 nci Ordu Komutanlığı’na getirilmişti. Müttefikler 18 Mart 1915’te giriştikleri deniz geçiş harekâtı başarısız olunca,

¹⁸³ Jehuda L. Wallach, a.g.e. Sayfa 249-250.

kıyıya çıkaracakları birliklerle boğazı kontrol etmeyi düşündüler. Osmanlı Devleti de, durumu anlayınca Çanakkale Boğazı'nın savunulması için yeni kurulan 5 nci Ordu'yu görevlendirdi ve Mareşal Sanders, 5 nci Ordu Komutanlığı'na atandı.

Liman Von Sanders, bu ordunun kuruluşunun kendi gayretiyle olduğunu yazar:

"...Nihayet, 24 Mart 1915'te, Enver, Çanakkale bölgesinde 5 nci Ordu'yu teşkile karar verdi. Türk Genel Karargâhı'na bu kararı verdirebilmek için benim harcadığım sürekli çabalara, son zamanlarda Alman Sefreti ile Amiral Souchon (Suşon) da katılmıştı.

...24 Mart günü öğleden sonra geç vakit, Enver Paşa telefon ederek benimle görüşmeye geleceğini bildirdi ve kendisi gelmeden önce büromdan ayrılmamamı rica etti. Az sonra Enver Paşa görüldü ve gelir gelmez de Çanakkale'de teşkile karar verdiği 5 nci Ordu'nun komutanlığını alıp almayacağımı sordu. Derhal olumlu cevap verdim.

...Ertesi gün, yani 25 Mart akşamı, yeni karargâhıma gitmek üzere vapura bindim ve İstanbul'dan ayrıldım.

...Birinci Ordu Komutanlığı da Mareşal von der Goltz'a devrettim."¹⁸⁴

Kısacası, Osmanlı Devleti'nin başkentini korumak Alman Mareşal von der Goltz'a, başkent İstanbul'u uzaktan korumak ve savunmak görevi, kendi memleketinde Kolordu Komutanlığı yapmaya yetkili bulunmayan bir

¹⁸⁴ Liman von Sanders, Türkiye'de Beş Yıl, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, Sayfa 76.

Alman Generali'ne verilmişti.

İlginçtir ki, bu Alman Generali, daha önce kendisine Kasım 1914 ve Şubat 1915'te iki kez önerilen Doğu Cephesi'nde 3 ncü Ordu Komutanlığı'nı reddetmiş, Çanakkale Cephesi'nde görev almak için çaba göstermiş ve görev kendisine teklif edilince, hemen kabul etmişti.

5 nci Ordu kurulduğunda, Çanakkale Boğazı'nda uygulanan bir Savunma Plânı vardı.

Günlerce süren ayrıntılı gezilerde arazi etüdü yapılmış; Müttefikler hakkında elde edilen belge ve bilgilerden düşmanın olanak ve yetenekleri (imkân ve kabiliyetleri) değerlendirilmiş; her seviyede yapılan Durum Muhakemeleri'nden sonra Çanakkale Boğazı Savunma Plânı hazırlanmıştı.

Özellikle Yarbay Mustafa Kemal, daha Balkan Savaşı sırasında, önce Akdeniz Boğazı Kuvve-i Mürettebe Komutanlığı Harekât Şubesi Müdürlüğü, daha sonra Bolayır Kolordusu Kurmay Başkanı olarak görev yaptığı için, kıyıyı ve bölgenin savunma olanaklarını enine boyuna incelemişti. Yeni görevi sırasında da, çok iyi bir arazi etüdü yapmıştı.

Bölge yer yer çok sarptı. Ayrıca çalılık ve fundalıklarla kaplıydı. Kuzeyden güneye inen ana yolun dışında, ana yoldan yarımada'nın batısındaki sahile inen yollar yoktu.

Bir birliğin bir yerden alınıp, başka bir yere sevk edilmesi son derece güçlükler doğuruyordu. Bir kısım sahil çıkarmaya elverişli olmakla beraber, hemen gerideki arazi dikleşerek sarp bir hal aldığından, bu bölgedeki savunma, düşmanın karaya çıkmasını engelleyebilirdi.

Çıkarma için en uygun bölge, Yarımada'nın güney kısmı

idi. Donanma topçusu, bu bölgeye yapılacak çıkarmayı kolaylıkla destekleyebilirdi. Yarımada dar olduğundan, en yüksek yerlere hakim olan taraf diğer taraftaki sahilleri elde etmiş sayılabilirdi. Bu durumda düşman tarafından, yarımadanın güney kısmındaki Alçitepe gibi yüksek ve kilit arazinin elde edilmesiyle Boğaz tahkimatına ve Boğaz'a hakim olmak mümkündü.

Yarbay Mustafa Kemal'in bu konudaki Durum Muhakemesi şu şekildedir:

“...Düşmanın... büyük kuvvetlerle ciddî olarak çıkarma teşebbüsünde bulunacağına kesin olarak hüküm vermiştim. İncelemelerime göre, düşmanın çıkarma için seçeceği sahil... Seddülbahir ve Kabatepe ile kuzeyi ve güneyi idi...

Düşman, Seddülbahir bölgesini boydan boya (donanmasıyla) ateş altında bulundurabilmek imkânına sahipti... Düşman bu bölgeye çıkmayı ve Alçitepe'yi elde etmeyi başardığı takdirde, Boğaz'ın girişinden itibaren önemli bir bölümüne sahip olmuş olacaktı. Alçitepe'ye yerleştireceği bataryalarla, ...Boğaz bölgesinin her iki tarafındaki bataryalarımıza etkili olacak ve özellikle Rumeli kıyısındaki bataryaları tahrip edecek ve donanmasını da Boğaz'ın içine sokarak ortaklaşa maksatlarını gerçekleştirecekti.

(Bölge donanma ateşine açık olduğundan) takviye için hareket edecek kuvvetler, Alçitepe'den sonra gözden ve ateşten korunma imkânı olmayan düz bir bölgeyi geçmek mecburiyetinde bulunacaklar. Dolayısıyla düşmanı Seddülbahir'e çıkmaktan men edebilecek kuvvet, doğrudan doğruya, kıyıda savunma mevzilerine

yerleştirilmiş olan kuvvetten ibaret kalacaktı. Bu kuvvet; önemli dūřman teşebbüsüne karşı koyacak kadar olmaktan ve kendisini donanma ateşinin yıkıcı etkilerine karşı koruyacak ve ancak dūřman piyadesinin sahile yaklaşması ve kıyıya çıkması anında faaliyete geebileceek tedbir ve tertiplerden mahrum bulunursa, tehlikenin bertaraf edilmesini zor görüyordum.

Kabatepe ve yakın kıyıları hakkında da dūřündüğüm noktalar şunlardı: Bu kıyı bölgesi Boğaz'ın gerçekten kilidi olan Kilitbahir'e pek yakın bulunuyor. Dūřman baskın tarzında buralara çıkarma yaptığı ve kendisini durduracak kadar kuvvetlerle karşılaşmadığı takdirde, doğrudan doğruya Eceabat ve Kilitbahir'e el atmak suretiyle en seri olarak maksadına ulaşabilirdi... Dolayısıyla Seddülbahir bölgesi için dūřündüğüm gibi, bu bölgenin de kıyı üzerinde yeter miktarda kuvvetle doğrudan doğruya savunulmasını gerekli görüyordum.

Dūřmanın Anadolu tarafında Menderes bölgesine kuvvet çıkarmasını muhtemel ve tehlikeli görmüyordum... Menderes sahiline çıkacak kuvvetler... Boğaz'ı kontrol altına alacak hatta gelinceye kadar, uzunca bir mesafede, çeşitli arazi engellerinden istifade edebilecek kuvvetlerle durdurulacak ve en sonunda Çanakale'nin güney cephesinde savunma değerı yüksek bir savunma hattıyla karşılaşacaktır. Dūřman bu tarafta, en çok güvendiği donanmasından da, Seddülbahir ve Kabatepe kıyılarında olduğu gibi istifade edemez. Dūřmanı daha ileride olmasa bile, söz konusu savunma hattında durdurabilecek kadar ihtiyat kuvvetinin bulundurulmasını yeterli görüyordum.

Düşmanın Bolayır tarafına bir kuvvet çıkarmasını ihtimal dışında görmüyordum. Ancak, bu tarafa gerçekleşen çıkarma; Seddülbahir ve Kabatepe bölgelerine çıkarılacak kuvvetlerin güvenliği ve maksadın kolaylaştırılması için tali bir çıkarma olabilir. Bu nedenle, böyle bir tali maksadı tatmin, hakkı maksada ayrılacak kuvvetin israfına yol açacaktı.”¹⁸⁵

Düşmanın olanak ve yetenekleri incelendiğinde, en olası çıkarma yeri olarak Gelibolu Yarımadası güney ucu düşünölmüşü.

Osmanlı Ordusu’ndaki haberleşme ağının yetersizliği, düşman donanmasının sayısal üstünlüğü, uzun menzilli topları ve öteki olanakları karşısında yer değiştirme ve oynak savunmanın olanaksızlığı, düşman çıkarma araçlarının sayısı ve teknik yeteneklerinin büyüklüğü göz önüne alınarak, düşmanın çıkarma gemilerinden karaya ayak basmasına olanak tanımadan su üstünde imhasını sağlamak amacıyla, çıkarmaya uygun alanlarda kıyılar tahkim edilerek kuvvetli tutulmuş, hemen gerilerinde de her birliğin ihtiyatı yer almıştı.

Kıyıların savunulmasından sorumlu olan 19 ncu Tümen Komutanı Kurmay Yarbay Mustafa Kemal’in aldığı düzen buydu. Kıyının kuvvetli tutulması nedeniyle, düşman birlikleri sahile adım atamamıştı. Yeni düzenlemeyle birlikte, Yarbay Mustafa Kemal, 24 Mart 1915 günü, 19 ncu Tümen’i Maydos bölgesinde ihtiyata alırken, yerini ve görevini 9 ncu Tümen’e devretti.

¹⁸⁵ Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebeleri Raporu, Yayına Hazırlayan: Uluğ İğdemir, TTK, Ankara, 1986, Sayfa 9-11; Atatürk’ün Jeopolitik ve Jeostratejik Görüşleri, Sayfa 91.

9 ncu Tümen Komutanı Albay Halil Sami Bey de, 3 ncü Kolordu Komutanı Esat (Bülkat) Paşa ve Müstahkem Mevkii Komutanı Mirliva Cevat (Çobanlı)'nın onayladığı, gerçeklere dayalı ve birinci derecede önem ve önceliğin Gelibolu Yarımadası'nın güney bölgesine verildiği ve bu kesimin kuvvetli tutulduğu, bu savunma düzenini aynen uyguladı.

5 nci Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders, 26 Mart 1915'te Gelibolu'ya geldi. Mareşal Sanders, karargâhına sadece üç Alman subayı almıştı: iki Emir Subayı ve bir Karargâh Komutanı... Kurmay Başkanı ise bir Türk'tü... Kurmay Yarbay Kâzım (İnanç) Bey...

Liman von Sanders:

“... 25 Mart 1915 günü, yeni karargâhıma gitmek üzere vapura bindim ve İstanbul'dan ayrıldım. Zaman darlığı yüzünden 1 nci Ordu Kurmay heyetinden ancak küçük bir kısmını beraberime alabildim. Bunlar arasında Ordu Kurmay Başkanı Albay Kâzım Bey (Diyarbakırlı, sonra paşa, İnanç) ile iki Alman Emir Subayım, Süvari Yüzbaşı Prigge ve Süvari Yüzbaşı Mühlmann bulunuyordu. Kurmay Heyeti'nin büyük kısmı hemen arkadan gelecekti. Bunların hepsi, Süvari Yüzbaşı von Frese hariç Türk subayları idi. 26 Mart'ta Gelibolu Limanı'na vardık ve karargâhımızı kurduk. 3 ncü Kolordu Karargâhı da birkaç gün önce buraya gelmişti. Maiyetimdeki birkaç kişiyle birlikte bize gösterilen bir eve yerleştik. Sonradan burasının eskiden Fransız konsolosluğu olduğunu öğrendim. ... İngilizler, büyük çıkarmayı yapıncaya kadar

bana tam dört haftalık bir süre bıraktılar.”¹⁸⁶

Sanders, 31 Mart 1915 günü, Kabatepe ve Alçıtepe’de, muharebe sahasını inceledi. Yanında 3 ncü Kolordu Komutanı Mirliva Esat, 9 ncu Tümen Komutanı Albay Halil Sami ve 19 ncu Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal bulunuyordu.

5 nci Ordu Komutanlığı’na atanan Mareşal Sanders’in görevi, müttefiklerin Çanakkale Boğazı’ndan geçmelerine engel olmaktı. Sanders’e göre düşman, Çanakkale Boğazı’ndan geçip İstanbul’a gidebilmek için, mutlaka Gelibolu Yarımadası’nı ele geçirmek ve Anadolu kıyılarını kontrol altına almak isteyecekti.

Buna göre, çıkarma birinci öncelikle Saros Körfezi’ne, ikinci öncelikle Anadolu kıyısına yapılacaktı. Seddülbahir burnuna yapılacak çıkarma ise, diğer çıkarmaların yanında pek de önemli olmayacaktı. Sanders, arazi üzerinde verdiği emirle, uygulanmakta olan Savunma Plânı’nı olduğu gibi değiştirdi; kendi yaptığı değerlendirmedeki çıkarma yerlerinin önceliklerini göz önüne alarak, birlikleri yeni duruma göre konuşlandırdı.

Sanders, daha evvel uygulanmakta olan Savunma Plânı’nın gerekçelerini öğrenmek istememiş, 3 ncü Kolordu Komutanı’nın, bölgeyi savunmakla görevli 9 ncu Tümen Komutanı’nın, daha önce bölgeyi savunan ve düşmanın karaya ayak basmasına izin vermeyen 19 ncu Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal’in görüşünü almamıştı.

¹⁸⁶ Liman von Sanders Paşa’nın Çanakkale Hatıraları, Çanakkale Hatıraları, Arma Yayını, Cilt 2, Sayfa 57; Fikret Günesen, Çanakkale Savaşları, Kastaş Yayını, İstanbul, 1986, Sayfa 95.

Sanders, 5 nci Ordu'nun düşündüğü Savunma Plânı'nı Başkomutanlık Karargâhı'na bildirdiğinde, Enver Paşa da, 4 Nisan 1915'te verdiği yanıtta, karşı görüşte olduğunu bildirdi.

“...Düşmanın Seddülbahir Yarımadası köşesiyle Kumkale'ye karşı çıkarma yapmasını kuvvetle muhtemel görüyorum. Düşman köşelere yerleşip kendisini tahkim ettikten sonra, gemi ateşleri himayesi altında, oradan sökülüp atılmaları çok zordur. Dolayısıyla buralardaki kuvvetlerimizin hemen takviyesiyle düşmanın yerleşmesine fırsat vermemek fikrini uygun bulurum. Her mıntıkada olduğu gibi Anadolu tarafında da bir çıkarma esnasında düşmana taarruz edilmesi fikrindeyim. Ayrıca, düşmanın bir gün zarfında bize üstün kuvvet çıkarabilmesi güçtür.”¹⁸⁷

Sanders, Enver Paşa'nın karşı görüşüne rağmen, plânını değiştirmedi. Ona göre, düşman öncelikle Saros Körfezi'ne çıkacaktı. Düşmanın ikinci çıkacağı yer de, Anadolu kıyılarıydı. Çıkarmanın Gelibolu Yarımadası'na yapılacağını düşünmüyor ve kabul etmiyordu.

Neler yaptığını Liman von Sanders, anılarında şöyle anlatıyor:

“...Elimdeki beş Tümen'in 26 Mart'a kadar olan tertiplerini tamamen değiştirmek gerekmişti. Bu zamana kadar bunlar eski sahil savunma birlikleri gibi bütün sahil boyunca yayılmış bulunuyordu.

Her ne kadar karaya çıkarma yapan düşman her kesimde

¹⁸⁷ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi, 2 nci Kitap, Amfibi Harekat, Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1978, Ekler Bölümü.

bir miktar mukavemet görecekti, ama ihtiyat bırakılmadığından çıkanları geri atacak kuvvet bulunmayacaktı. Verdiğim emirle, Tümenlerin kuvvetlerini toplu halde bulundurmalarını, sahilde sadece güvenlik ve gözetlemeyi sağlayacak kadar kuvvet bulundurmalarını sağladım. Zira yegane başarı şansımızın hafif kuvvetlerle inatçı bir direnmeye değil, her üç grubun oynak savunmalarına bağlı olduğuna inanıyordum.

Sahilde gözetleme görevi ile uyuşmuş Türk birliklerini, durumun gereklerine uygun biçimde hareketli bir hale getirmek için yürüyüşler ve tatbikatlar yaptırmak çok faydalı oldu.”¹⁸⁸

Sanders’in yanlılığı apaçık ortada olan bu plânda ısrarı, düşmanı kolayca karaya çıkarmasıyla Alman cephelerinin yükünü hafifletmesi amacıyla, büyük düşman kuvvetlerini buraya çekme düşüncesinin veya Alman Genel Karargâhı’ndan bu konuda gizli bir emir almış olabileceği ihtimalinin ağır bastığı biçiminde yorumlanabilir.

İçlerinde Yarbay Mustafa Kemal’in de bulunduğu Türk komutanlar, bu plânı onaylamadılar.

Sonunda, Yarbay Mustafa Kemal ve diğer Türk komutanlarının önerdiği gibi değil de, Liman von Sanders’in istediği gibi savunma düzeni alındı ve tertiplenildi. Zira, karar organı oydu.

Ne var ki, Sanders, tertiplenmede kuvvet çoğunluğunu

¹⁸⁸ Liman von Sanders Paşa’nın Çanakkale Hatıraları, Çanakkale Hatıraları, Cilt 2, Sayfa 58-59; Fikret Günesen, a.g.e. Sayfa 102.

düşünmedi. Anadolu kıyasına 2 Tümen, Saros Körfezi'ne 2 Tümen ayırdı. Seddülbahir bölgesinde bir Tümen tuttu, 5 nci Ordu Genel İhtiyatını da Maydos (Eceabat) bölgesinde konuşlandırdı.

Görevlendirmede, esas görev için olduğu kadar tali görevler içinde mevcut muharebe gücünü idareli kullanmaktan ziyade, bu gücün ölçülü bir şekilde tahsisi demek olan kuvvet tasarrufu yapılmadı.

En önemli komutanlık görevlerinden biri, düşmanın imkân ve kabiliyetlerini doğru değerlendirerek, kendi hareket tarzlarını ve harekât tasarısını oluşturmaktır. Böyle bir karar ve bu karar doğrultusunda plân yapılır. “Düşman her hareketi, her yerden yapabilir” demek, komutanlık yeteneklerinden yoksun olmak demektir.

Müttefikler, Çanakkale Boğazı'ndan geçmek istiyorlardı. Çanakkale Boğazı'na ve boğazı kontrol eden Osmanlı kıyı bataryalarına hakim en önemli arazi arızası, Kilitbahir Plâtosu'ydu. Özellikle Boğaz'ın en dar yerindeki kıyı bataryalarını buradan kontrol etmek mümkündü.

Ordu Komutanı Mareşal Sanders, Kilitbahir Plâtosu'nun önemini takdir edemedi.

25 Nisan 1915 sabahı, düşman çıkartma harekâtına başladığında, asıl çıkartmanın Gelibolu Yarımadası güney burnu ile Arıburnu bölgesine yapıldığı ve hedefin Kilitbahir olduğu, görüldü. Sanders ve karargâhı, düşmanın imkân ve kabiliyetini doğru değerlendirememiş ve birlikleri doğru yerleştirememişti. İhtiyatlar da, çıkartma sahillerine derhal müdahale etmekten uzak yerlere konuşlandırılmıştı. Oysa,

çıkartma yapan düşmanın en zayıf anı, çıkarma anıydı. Dolayısıyla, Sanders'in plânı, daha ilk anda çöktü; plânın zafiyeti, Türk komutanların inisiyatif kullanarak aldıkları kararlarla giderildi.

Sanders, düşündüğü savunma plânında kıyıları gözetleme postaları ile tutarken, ihtiyatların geride toplu bulunmasını, düşmanın çıkarma yerleri belli olduktan sonra, bu ihtiyatların kullanılmasını öngörüyordu.

Oysa, bir kurmay subay, yaptığı arazi etüdünde, düşmanın kuvveti ve amacını bildiği için, muhtemel hedeflerini, bu hedefleri ele geçirmek için, hangi çıkarma plajlarına ne kadar birlik çıkaracağını, düşmanın elinde bulundurduğu vasıta ve imkânları değerlendirerek, ne kadar zamanda, ne kadar birlikle, çıkan birinci hat birliklerini takviye edeceğini tahmin ve hesap edebilir.

Bu değerlendirme, ast birliklerde, 3 ncü Kolordu Komutanlığı dahil, yapılmış ve düşmanın karaya ayak basması muhtemel çıkarma yerleri kuvvetli tutularak, düşmanın daha karaya çıkarken-çıkmadan imhası esas alınmıştı.

Sanders, mevcut muharebe için tertiplenmeyi olduğu gibi değiştirerek, bir bakıma, düşmanın karaya ayak basmasına izin verdi.

Düşman bir kere kıyıya ayak bastıktan sonra, ihtiyatları ileri kaydırmak zaman aldı ve bu durum da, düşmanın kıyıya yerleşmesine neden oldu.

Esasen, Mareşal Sanders'in anılarındaki çelişki, savunma plânının yanlışlığını ortaya koymaktadır.

Sanders, anılarında “...Verdiğim emirle, tümenlerin kuvvetlerini toplu halde buldurmalarını, sahilde

sadece güvenliği sağlayacak kadar kuvvet bırakmalarını sağladım. Çünkü, biricik şansımızın, hafif kuvvetlerle inatçı bir direnmeyle değil, her üç grubun hareketli savunmalarına bağlı olduğuna inanıyordum” dedikten sonra, bir başka yerde de şunları ifade ederek bir bakıma kendine ters düşer:

“...Düşman savaş gemileri, her gördükleri yerde, birliklerimizin üzerine ateş açıyorlardı. Hatta tek başına giden bir yayanın veya süvarinin dahi üzerine ateş açıldığı oluyordu.”¹⁸⁹

Yani, bu anlatıma göre, Mehmetçik, yolsuz izsiz ve düşman donanma atışının gözüne açık alanda, harekete zorlanmıştı.

Günümüzde Gelibolu Yarımadası haritasına bakıldığında, düşmanın işgal ettiği hatlar Suvla Körfezi’nden güneye Seddülbahir’e kadar indirildiğinde, bu hatların aynı zamanda Türk ihtiyat birliklerinin muharebeye müdahale ettikleri hat olduğu anlaşılır. Biraz ileri-geri oynamalarla, sırf bu hattın varlığı, Sanders’in yaptığı muharebe için yerleşmenin yanlışlığını gösterir.

Bir komutan, yerinde ve zamanında karar vermeli; yerinde ve zamanında bulunduğu konumla ayrı bir güç oluşturmalıdır.

Düşman harekâta başladıktan sonra kararsız kalmak, karargâhını ve ast birlik komutanlarını yönlendirmemek çok büyük bir komutanlık zaafıdır.

¹⁸⁹ Liman von Sanders Paşa’nın Çanakkale Hatıraları, Çanakkale Hatıraları, Yayına Hazırlayan: Metin Martı, Cilt 2, Sayfa 59.

Müttefikler, 25 Nisan 1915 sabahı, Anadolu yakasında Kumkale civarına, Gelibolu Yarımadası'nın ucunda beş ayrı yere ve Arıburnu'na çıkarmaya başlamışlardı.

Ordu Komutanı Mareşal Sanders'in, bu bölgelerle ilgili, hiç bir emir vermeden, Bolayır sırtlarına gitmesi ve 26 Nisan 1915 sabahına kadar hiç çıkarma olmayan bu bölgede kalması, Gelibolu civarında bulunan 7 nci Tümeni çıkarma olan yerlere değil de, çıkarma olmayan Bolayır kıstağına sevk etmesi, 5 nci Ordu'nun komutanlık yeteneğinden yoksun, kavrayışsızlık içinde bulunan birine verildiğinin acı örneğidir.

Mareşal Sanders'in, tüm bu duyarsız ve kavrayışsızlığının yanında:

“...Bende beliren ilk duygu, düzenlerimizi değiştirmeye herhangi bir zorunluluk olmadığıdı.

Düşmanın seçtiği çıkarma yerleri, bizim önceden tahmin ettiğimiz yerlerdi. Bu, memnuniyet verici bir husustu. Düşmanın çıkarma kuvvetleri, bizim çıkarma yeri olarak öngördüğümüz yerlere çıkmışlardı.

Bütün bu yerlere büyük kuvvetlerin çıkarılması bahis konusu olamazdı”¹⁹⁰ sözü, savaştan sonra kamuoyunda kendine yandaş bulma ve tarih önünde kendini aklama duygusuyla yazılmıştır.

Yazdıklarının çoğu yanlış ve taraflıdır.

Düşmanın taarruza başlamasıyla, mevcut savunma plânı ve düzeninin uygun olmadığı ve süratle değiştirilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Sanders, emir vermeden Bolayır sırtlarına gidip, en kritik 24 saatte sessiz kaldığı ve 5 nci

¹⁹⁰ Liman von Sanders Paşa'nın Çanakkale Hatıraları, a.g.e. Sayfa 61.

Ordu Karargâhı'nı zafiyete uğrattığı için, Türk ast birlik komutanları süratle inisiyatiflerini kullanmışlar ve savunma düzenindeki zafiyeti gidermeye çalışmışlardır.

Ayrıca Sanders, yukarıdaki ifadesinde, hem düşmanın çıkarma yerlerini doğru tahmin ettiğini söylemekle, hem de buralara büyük kuvvetlerin çıkamayacağını belirterek, kendi kendine çelişkiye düşmektedir.

Sanders'in, Saros Körfezi'nde gösteri hareketleri yapan gemilerin boş olduğunu, kırmızı çizgilerinin su hattı üstünde kaldığını görmesine, çıkarma araçlarının ağaçlarla gizlenip içlerinin görülmesinin önlendiğini anlamasına rağmen, 26 Nisan 1915 sabahına kadar Bolayır'da kalarak 5 nci Ordu'yu komutansız bırakması, onun Çanakkale Muharebeleri'ndeki rolünü de ortaya koymaktadır.

Sanders'in kararsız tutumu ve sessiz kalması karşısında, ihtiyat birlik komutanı Yarbay Mustafa Kemal'in inisiyatifini kullanarak birliğini muharebeye sokması ise, gerçek bir komutanlık işaretidir.

Mareşal Sanders, Arıburnu'nda ve Yarımada'nın güneyinde kan gövdeyi götürdükten ve bu durum kendisine Bolayır sırtlarında yattığı yerde dürbünle düşman gemilerinin gösteri hareketlerini seyrederken, 3 ncü Kolordu Komutanı Esat Paşa tarafından bizzat açıklanmasına rağmen,

“Esat Paşa'nın gemiyle Maydos'a gitmesini ve güneyde komutayı almasını söyledim. Ben, geçici olarak Bolayır'da kalacaktım. Burada yarımadanın açık tutulması çok önemliydi. Anadolu yakasındaki birlikleri Albay Weber'in güven verici ellerine terk etmiştim” demek

acizliğini/gafletini gösterebilmiştir.

Mareşal Sanders, Osmanlı Devleti'nin bir kader günü sayılabilecek 25 Nisan 1915'i tümüyle boşa harcamış; yaptığı savunma düzeninin esnek manevralarla işlemesini sağlayamadığı gibi, 5 nci Ordu'nun normal yönetimiyle ilgili küçük bir emir bile verememiş; gereken bölgelere gereken ihtiyatları gönderememiştir.

Mareşal Sanders, bu konuda aktif bir tutum takınmadığı gibi, o şartlar içinde arazide kendisini arayıp bulan 3 ncü Kolordu Komutanı Esat Paşa'ya da gereken emirleri verememiştir.

Esat Paşa:

“...Durumu bildirmek, gerekli emirleri almak üzere Liman Paşa'yı aramaya gittim... Kendisinden yapılacak harekât hakkında hiçbir talimat alamadım.”¹⁹¹

Komutanlık, rütbe ve makama dayanarak, astlar üzerinde kullanılan yetkidir. Bu yetki; askeri birliklerin etkin bir şekilde kullanılması, tertiplenmesi, sevk ve idaresi, koordinesi ve kontrolü, sorumluluğunu kapsar.

Komutan, gereken yerde bizzat bulunarak ve/veya harekâtı gözetim ve denetim altında bulundurarak, görevin yapılmasını sağlar.

Çanakkale Muharebeleri'nde, 25 Nisan 1915 günü için, 5 nci Ordu Komutanı Mareşal Sanders'in hanesine yazılacak bir şey yoktur. Zira, o gün, ortada yoktu.

Mareşal Sanders'in 26 Nisan 1915 günü verdiği karar da çok ilgi çekicidir. Anılarında der ki:

¹⁹¹ Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları, Yayına Hazırlayan: İhsan İlgar, Baha Matbaası, İstanbul, 1975, Sayfa 38.

“...Saros Körfezi’ne bir gece çıkarması yapılması ihtimaline karşı, 26 Nisan sabahına kadar Bolayır’da kaldım. Gece sükûnetle geçti. Topçu ateş dahi kesilmişti. Yalnız gemiler yerlerini sık sık değiştiriyorlardı. 26 Nisan sabahı düşman gemilerinin yukarı Saros Körfezi’nde toplanmaları, buradaki hareketin bir gösteriden ibaret olduğu yolunda kesin kanaat uyandırdı. Bu sebeple, 26 Nisan sabahı 5 nci Tümen ile 7 nci Tümen’in 26/27 Nisan gecesi vapurla Maydos’a sevk edilmesini emrettim. Ben de Maydos’a gitmek üzere Bolayır’dan ayrıldım. Yukarı Saros Körfezi’ndeki emir ve komutayı Kurmay başkanım Yarbay Kâzım Bey’e bıraktım. Eğer 24 saat içinde yeni bir çıkartma olmazsa, Tümenlerin geri kalan kısımlarının da Maydos’a sevki talimatını verdim.

Burada Yarbay Kâzım Bey komutasında bir İstihkâm Depo Bölüğü ile birkaç işçi taburu kalmıştı.”¹⁹²

Karargâh, bir komutanın beynidir. Kurmay Başkanı ise, karargâhta bulunan tüm kurmay veya kurmay olmayan subayların tümünün, kısacası karargâhın beynidir. Karargâhta yapılan çalışmalar sadece harekât konusunu kapsamaz. Personel, İstihbarat, Lojistik (ikmâl, sıhhi hizmet ve tahliye, ulaştırma, bakım) gibi konular da karargâhın görevlerindedir.

Karargâhta bulunanlar, görevlerini başarmak için: gereklikçe bilgi toplar, durumu muhakeme eder, komutana gelişen durumlara göre tekliflerde bulunur, komutanın karar ve harekât tasarısına göre ayrıntılı plânlar hazırlar, plânları emir haline getirir ve yayınlar,

¹⁹² Liman von Sanders Paşa’nın Çanakkale Hatıraları, a.g.e. Sayfa 64.

nezaret ve murakabede bulunur, komutanın niyet ve maksadına göre görevin isteklerini karşılamaya çalışır.

Almanya’da Tümen Komutanlığı yapmış bir generalin, Kurmay Başkanı’nın görev ve fonksiyonunu bilmemesi düşünülemez. Kurmay Başkanı’nın, muharebenin en can alıcı zamanında, Ordu Karargâhı’nın dışında, bir İstihkâm Depo Bölüğü ile birkaç işçi taburunun başında bırakılmasının ne anlamı olabilir? Bu nasıl bir komutanlık uygulamasıdır?

Mareşal Sanders’in, Çanakkale Muharebeleri boyunca, etkin bir komutanlık yaptığı da, söylenemez.

Örneğin, Sanders, 25 ve 26 Nisan 1915’teki muharebelerden sonra, yarımadanın güneyindeki 9 ncu Tümeni (Komutan: Albay Halil Sami), 7 nci Tümen (Komutan: Albay Remzi) ile takviye etti, bu iki tümenin başına Alman Albay von Sodenstern’i getirdi.

Albay Sodenstern’in ne bu kadar kuvveti yönetecek karargâhı, ne de komutanlık yeteneği vardı. Yanında Kurmay Başkanı olarak Mareşal Sanders’in eski emir subayı Binbaşı Mühlmann ve bir Alman Yüzbaşı ile bir Türk subayı ve bir de Arap asıllı, Türkçesi kıt yedek subay tercümandan başka kimse yoktu.

Mareşal Sanders, Türk komutanlarına güvenmediğinin bir göstergesi olan, bu görevlendirme konusunu şöyle anlatır:

“...5 nci Tümen’in komutanı Yarbay Sodenstern, kendi tümeninin gelmesiyle birlikte, Seddülbahir cephesinin komutanlığını üzerine aldı.

Kolordu Komutanı Esat Paşa’yı da ben, Arıburnu Bölgesi Komutanlığı’na tayin ettim.

Ben de, yanımda bulunan Süvari Yüzbaşı Thime ile birlikte Arıburnu'ndan 4-5 km. geride bulunan Esat Paşa'nın Maltepe çadırı karargâhına geçici olarak yerleştim.

5 nci Ordu kurmay heyeti ise, eskiden olduğu gibi Gelibolu'da kaldı.”¹⁹³

3 ncü Kolordu Kurmay Başkanı Fahrettin (Altay)'ın bu olayı anlatışı ise şöyledir:

“...Seddülbahir kıyıları düşmanın eline geçmiş, askerimiz Alçıtepe'ye doğru çekilmeye başlamıştı. Mareşal Sanders bizleri de yanına aldı, hep beraber o tarafa hareket ettik. Burada 9 ncu Tümen Komutanı bulundu, kendisinden bilgi istendi. Onun verdiği bilgiden memnun olmayan Mareşal, Esat Paşa'ya:

“Seddülbahir bölgesini sizden çıkarıyorum, kendim idare edeceğim. Siz hemen Arıburnu'na gidecek, orayı düşmandan temizlemeye çalışacaksınız, dedi.”¹⁹⁴

Komutan, karargâh ve birlik yapısı, büyük bir zorunluluk olmadıkça, sık sık değiştirilmez.

Bir Ordu Komutanı'nın, bir Kolordu Komutanı'nın yetkisini daraltıp, görevini değiştirmesi; kendisinin de Kolordu Komutanı'nın bir takım görevlerini üstlenmesi, Savaş Tarihi'nde pek görülen örneklerden değildir.

Oluşan durum, pek çok yoruma açıktır.

Bu iki tümenin 1 Mayıs 1915'te yaptığı taarruz başarılı olamadı.

2/3 Mayıs 1915 gecesi yapılan taarruz da başarılı olamadı.

¹⁹³ Liman von Sanders Paşa'nın Çanakkale Hatıraları, a.g.e. Sayfa 65.

¹⁹⁴ Fahrettin Altay Paşa'nın Çanakkale Hatıraları, Çanakkale Hatıraları, Yayına Hazırlayan: Metin Martı, 2 nci Cilt, Arma Yayını, İstanbul, 2002, Sayfa 21.

15 nci Tümen'in yorgun argın gelip, daha sağını solunu tanımadan karanlıklar içinde ve üstelik parça parça muharebeye sokulması, affedilmez bir hataydı.

Başarısız 2/3 Mayıs 1915 gece taarruzunun hemen ertesi günü, Ordu Komutanı Sanders, Seddülbahir Cephe Komutanı Albay Sodenstern'i görevinden aldı ve Albay hastalığını öne sürdüğünden İstanbul'a gönderildi.

Gelelim, 19 Mayıs 1915 taarruzuna...

Bölgeye yeni gelen takviyelerle yeniden tertiplenildikten sonra, 19 Mayıs 1915 sabahı, 03 30'da, tüm Arıburnu cephesinde yapılan taarruz başarılı olamadı. Zayıf dayanılacak gibi değildi. Çanakkale Muharebeleri'nin en kanlı, en kayıplı günüydü. Türk tarafı kendi yaptığı taarruzda büyük bir darbe yemiş ve acıya boğulmuştu.

5 nci Ordu Komutanı Mareşal Sanders, aradan yıllar geçtikten sonra bu günahı kabullendi. Ama, artık çok geçti ve giden o yiğit Mehmetçikleri hiçbir şey geri getiremezdi:

“...Söz konusu bu taarruzun tarafımdan işlenmiş bir hata olduğunu kabul ederim. Bu hatayı düşman kuvvetini iyi takdir edememekle ve elimizdeki az topçu kuvvetiyle ve çok sınırlı cephaneye bu işi başaramayacağımızı önceden hesaplayamamakla işledim.”¹⁹⁵

Sanders, daha önceki muharebelerle ilgili olarak, “Piyademiz, topçuların kendilerini himaye ettiğine inansınlar diye, bazı topların manevra mermileri (yani tesiri olmadan gürültü çıkaran eğitim mermileri)

¹⁹⁵ Çanakkale Hatıraları, 2 nci Kitap, Sayfa 73.

atmasına dahi müsaade ediyorduk.”¹⁹⁶ demişti.

Bu yapılan neredeyse cinayet gibi...

Siper muharebeleri esaslarına uyulması gereken bir cephede, Türk kuvvetlerinin nasıl kullanıldıklarını veya daha doğrusu nasıl heba edildiklerini bundan daha açık ifade etmek mümkün değildir.

Düşman tahkimatı çok kuvvetli ve derinlikte dayanak noktaları şeklinde hazırlanmıştı. (Bir çıkarma harekâtında savunan birliğin buna müsaade etmesi, savunma plânının eksik ve yanlışlığını gösterir) Siperler türlü engelleme ve kum torbaları ile berkitilmişti. Düşmanın ateş gücü ile cephane ve modern gereç bakımından sınırsız zenginliklerine karşılık, Türkler’in korkunç gereç yoksunluğu, gönderilen birkaç kum torbasının bile yırtık elbiseleri yamamakta kullanıldığı, düşmana baskın yaparak kazma kürek ele geçirildiği, Anadolu çocuklarının her türlü yoksulluğa görülmemiş bir tevekkülle katlandığı bir gerçektir.

Bölgeyi çok iyi bilmesi gereken Sanders’i, tüm yönleriyle değerlendirmek gerekir. Durumu bütün yönleriyle kavramış bir Ordu Komutanının, “Düşmanı olduğundan aşağı değerlendirdim” sözü, pek inanılır değildir.

Kuvvetle muhtemeldir ki, kendi savunma sisteminin başarısını kanıtlamak için, genel karşı taarruzlar yapmak sabit fikrinden hiçbir zaman kurtulamamış, koşulların ağır ve olumsuz olduğunu çok iyi bildiği Türk askerinin sınırsız tevekkülünü ve bu arada genç Başkomutan Vekili’nin gösterdiği aşırı heyecanı kötüye kullanmıştır.

¹⁹⁶ Çanakkale Hatıraları, 2 nci Kitap, Sayfa 72.

Sanders'in, düşmanın asıl birlikleriyle Seddülbahir'e yaptığı taarruzları, zamanla kuzeyde Arıburnu bölgesine kaydırmasını anlamakla beraber, Arıburnu Grubu'nun Suvla'dan yapılacak bir kuşatmaya karşı önlem almayı düşünmemesi de, hatadır.

İngilizler, 6 Ağustos 1915 akşamı, Suvla bölgesine çıkarmaya başlamışlardı.

Sanders, 16 ncı Kolordu Komutanı Albay Feyzi Bey'e, 7 Ağustos 1915 sabahı, Saros Körfezi civarında bulunan 7 ve 12 nci Tümenler'in Anafartalar bölgesine ilerlemesini; aynı gün öğleden sonra da, bu iki tümenle 8 Ağustos 1915 sabahı, Anafartalar bölgesindeki düşmana taarruz etmesini emretti. Albay Feyzi, durumu ve bölgeyi inceledikten sonra, taarruzun 8 Ağustos'ta yapılamayacağını, 9 Ağustos'ta yapılabileceğini, söyledi.

Sanders, bunun üzerine, 8/9 Ağustos 1915 gecesi, taarruz etmesi emrini verdi. Albay Feyzi, bunu da kabul etmedi. Taarruzun ısrarla 9 Ağustos 1915 sabahı olabileceğini ve bu yönde emir verdiğini, belirtti.

Sanders, bunun üzerine Albay Feyzi'yi görevinden alarak, yerine Albay Mustafa Kemal'i atadı. Albay Mustafa Kemal, 9 Ağustos 1915 sabahı, taarruzu başarıyla idare ederek Anafartalar zaferini kazandı.

Albay Feyzi'ye gelince...

İstanbul'a gelişinden 10 gün sonra emekli edildi.

Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa, Ağustos ayı sonunda Anafarta cephesini ziyaretinde, cereyan eden olaylar hakkında yeterli bilgiyi aldıktan sonra, Albay Feyzi'yi Viyana Sefareti Askerî Ataşeliği'ne atadı ve arkasından, savaşta hizmetlere mahsus olan

Üçüncü Rütbeden Kılıçlı Osmanî Nişanı vererek, ödüllendirdi.

Bu durumda, Mareşal Sanders'in konumu nedir? Bir Ordu Komutanı, bu duruma düşer mi? Bu bir acizlik, yeteneksizlik, komutan ve liderlik vasıflarına sahip olamamak değil midir?

Albay Mustafa Kemal, 9 Ağustos 1915 günü, Anafartalar Muharebesi'ni kazandıktan sonra, muharebeyi durdurmuş ve süratle Conkbayırı cephesinde beliren kritik durumu çözmek için, bölgeye hareket etmişti. Çamlıtekke Karargâhı'na geldiğinde, Ordu Komutanı Mareşal Sanders ile karşılaştı, kendisiyle fikir alışverişinde bulundu.

Sanders, 7 nci Tümeni takviye ederek Ağıl Tepe ve Conkbayırı bölgesinde bulunan düşmanın yan gerisine taarruzu, önerdi.

Albay Mustafa Kemal ise, Conkbayırı'ndan Arıburnu istikametinde yapılacak taarruzun daha yararlı olacağını düşünüyordu.

Sanders, “ Harekâtın sorumluluğunu kabul eden sizsiniz. Kesinlikle tasariniz üzerinde tesir yapmak istemem. Akla gelen konuları görüş olarak söyledim”¹⁹⁷ diyerek, Mustafa Kemal'e, kararına karışmayacağını, sorumluluğun kendisinde olduğunu, belirtti.

Böyle komutanlık mı, olur?

Bir birlikte yapılan veya yapılamayanlardan, o birliğin komutanı sorumludur. Komutan, sorumluluğunu

¹⁹⁷ Mustafa Kemal, Anafartalar Muhaberatına Ait Tarihçe, Çanakkale Hatıraları, Arma Yayını, Cilt 1, Sayfa 80.

devretmez; devredemez. Komutanlık, yetki ve sorumlulukta ortaklık kabul etmeyen, yaratıcı bir sanattır.

Kısacası, 5 nci Ordu Komutanı Mareşal Sanders'in, ne 25 Nisan 1915'te düşmanın durdurulmasıyla, ne de Anafartalar ve Conkbayırı zaferleriyle bir ilgisi vardır.

18 Mart 1915 deniz zaferinin kazanılması sırasında zaten görevde değildi.

Müttefikler'in, 20 Aralık 1915'te Arıburnu'ndan, 9 Ocak 1916'da Seddülbahir'den çözülp gittikleri günlere kadar başta Mareşal Sanders ve diğer Almanlar, bir iki istisnai durum hariç, genellikle, Almanya'nın çıkarlarını gözeterek, Türk cephelerinde daha çok düşman kuvveti bağlama yolunda ellerine verilmiş yetkileri ustaca kullandılar.

Bu durum sadece Çanakkale cephesinde değil, diğer cephelerde de böyle oldu.

Mareşal Sanders'in, Çanakkale'den sonra gittiği Filistin cephesinde Yıldırım Orduları Grup Komutanı iken, bir gün arazi üzerinde Komutanlık Karargâhı'na bakarak söylediği şu sözler, gerçeğin ifadesidir:

“...Yazık şu Türkler'e, yazık şu Türkiye'ye... Şu karargâh bir Türk karargâhı değil, Falkenhayn karargâhının İstanbul'da bir şubesidir. Bu karargâhı teşkil eden Alman subayları; hizmet ettikleri, maaşını aldıkları, elbisesini giydikleri ordunun düşünen başı değil, fakat Almanya'daki Büyük Karargâh'ın emel ve arzularını uygulayan bir icra vasıtasıdır.”¹⁹⁸

¹⁹⁸ Atatürk'ün Özel Mektupları, Derleyen: Sadi Borak, Cumhuriyet Yayını,

Atatürk, inkâr edilemez bu gerçeği şu sözlerle belirtmiştir:

“Almanları ve Alman askerî kurumlarını eleştirmek istemem; asıl eleştirilmeye yaraşır olanlar, bizim devlet başkanımız, özellikle devlet adamlarımızdır. Türk ordusunun aciz ve yeteneksiz olduğu kanısıyla o kurulu ayaklarına kadar giderek ve yalvararak ÷lkemize çağırınlar onlardı. Bu kurula Türk Ulusu'nun yeteneksizliğinden ve beceriksizliğinden açıkça söz edilmiş, kendilerine neredeyse gelip bizi adam etmeleri teklif olunmuştur.

Böyle bir başvurma üzerine gelen bu kurul, girdiği ortamı ve ortama egemen olanları aciz, hatta onursuz olarak düşünürse mazur görülebilir.”¹⁹⁹

Kısacası, Çanakkale'de, ağır yaralanan 9 ncu Tümen Komutanı Alman Albay Kannen Giesser gibi görevini hakkıyla yapan Alman personel bulunmasına rağmen, düşmanın ters yüzü edilmesinin onuru, sadece ve sadece Türk subay, astsubay ve erlerine aittir.

İstanbul, 2000, Sayfa 58.

¹⁹⁹ Türk'ün Altın Kitabı, Gazi'nin Hayatı, İstanbul, Türk Neşriyat Yurdu, 1928, Sayfa 31; Çanakkale Muharebeleri 75 nci Yıl Armağanı, ATASE Yayını, Ankara, 1990, Sayfa 90.

Em. Top. Kurm. Yb. Ahmet AKYOL - Mustafa Kemal'in Çanakkale Muharebeleri'ndeki Rolü

Yarbay (sonra Albay) Mustafa Kemal'in, bir ulusun geleceğine ve bir büyük savaşın süresine etki edecek derecede önemli bir olay olan Çanakkale Muharebeleri'ndeki rolü, hiç şüphesiz tartışılmayacak kadar büyük ve önemlidir.

Örneğin, düşmanın olanak ve yeteneğini doğru olarak tespit etmek başarının ilk şartıdır. Ancak, düşmanın amacı ile niyet ve maksadını anlayabilmek bir komutanlık sanatıdır. Mustafa Kemal'in, Çanakkale'de büyük bir ileri görüşlülükle, düşmanın çıkarma harekâtından amacının ne olduğunu, hedefinin neresi olabileceğini, aslı kuvvetlerle nerelerden çıkabileceğini çok iyi değerlendirdiğini tarih belgelerle kanıtlamıştır.

Arazi, bir askeri harekâtı etkileyen önemli bir faktör ve stratejinin önemli bir unsurudur. Düşman olanak ve yetenekleri ile kendi hareket tarzlarımızın isabetli bir şekilde tespiti araziyi iyi tanımakla, harekâtın başarısı ise araziyi iyi kullanmakla mümkündür.

Jeostratejik değerli olan Çanakkale Boğazı'na hakim

Gelibolu Yarımadası'nı çok iyi tanıyan Mustafa Kemal, çok olumlu taktik ve stratejik değerlendirmeler yapmıştır.

Mustafa Kemal, yarımadanın ortasından geçen omurga araziyi daima elinde tutmayı esas almış ve muharebelerin burası ile kıyının ilk sırtları arasında ve mümkün olduğu kadar omurga arazisinin ilerisinde yapılmasını amaçlamış ve başarı ile uygulamıştır.

Bu yöntem, stratejik sonuçlar doğuran, şartlara en uygun ve başarılı bir özel taktik uygulamadır.

Bir askerî harekâtın başarısı düşmanın amacına ulaşmasını önleyecek tedbirlerin alınabilmesine bağlıdır. Mustafa Kemal'in çıkarma öncesinde, önerdiği kuvvet dağılımı ve savunma tertibinin ne derecede doğru ve yerinde olduğunu cereyan eden harekât göstermiştir.

M. Kemal, Çanakkale'de asıl muharebe hattının kıyıda geçmesi gerektiğini ve kıyının kuvvetli tutulması tezini savunmuştur. Bu görüşün doğru olduğu, ancak acı gerçeklerle karşılaşınca anlaşılmıştır.

Her fırsatta taarruz, kuvvet dengesine bakılmaksızın toparlanabilen her birlikle taarruz, düşmana fırsat tanımamak için gerektiğinde savunma mevzilerindeki birlikleri de taarruz ettirmek suretiyle kıyı savunması ve mevzi savunmasına yeni bir anlayış getirmiş ve TAARRUZİ SAVUNMA'nın en güzel örneğini vermiştir.

M. Kemal, Çanakkale'de, en kritik durumlarda inisiyatifini kullanarak, bu durumlara en uygun kararları süratle vererek, ileri görüşlülüğünü ispatlayarak, hata ve yanlışları cesaretle üst makamlara önererek, yüksek azim ve irade gücü göstererek büyük bir askerî deha ve

yönetici olduğunu ulusuna ve dünyaya kabul ettirmiş ve büyük bir savaşı başarı ile yönetebilecek stratejik yeteneğe sahip olduğunu kanıtlamıştır.

Çanakkale Muharebeleri'nin en önemli sonucu, Mustafa Kemal'in askerî dehasını gözler önüne sermesidir.

Mustafa Kemal, durumu çabucak kavramak, süratle ve soğukkanlılıkla doğru karar vermek, verdiği kararları büyük bir enerji ve cesaretle bizzat tatbik etmek, inisiyatifi cüretle fakat isabetli kullanmak, sorumluluğu çekinmeden açıkça üzerine almak gibi üstün komutanlık vasıfları göstermiş ve muharebelerin gidişi üzerinde birinci derecede etkili olmuştur.

Burada kendini gösteren Mustafa Kemal, isim yapmış; ulusça, hilâfet ve saltanat makamı olan İstanbul'u kurtaran kahraman olarak tanınmış ve bu durum, Türk Kurtuluş Savaşı'nın özellikle başlangıcında, ona büyük yarar sağlamıştır.

Anafartalar ve Conkbayırı zaferleri olmasa, belki de Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşı'na, Cumhuriyet'e ve devrimlere giden yolda büyük Türk Milleti'ni birleştirme olanağı bulamayacaktı.

Nitekim, İngiliz Resmi Tarihi bunu şöyle özetler:

“Tarihte bir tümen komutanının üç muhtelif yerde, vaziyete nüfus ederek yalnız bir muharebenin gidişine değil, aynı zamanda zaferin akıbetini celbi, bir milletin mukadderatına tesir yapacak vaziyet ihdasına nadiren rastlanır.”

Komutanlık, bir askeri sevk ve idare sanatıdır.

Komutan ise bilgisiyle, ileri görüşlülüğuyle, cesaretiyle, iradesiyle, adaletiyle, tutum ve davranışlarıyla, birliğine

örnek olan ve sahip çıkan, onu en kritik anlarda dahi peşinden sürükleyerek bu sanatı uygulayan kişidir.

Amerikalı Öğretim Üyesi Richard D. Robinson, Atatürk'ün askerî dehasını şu niteliklerle tanımlar:

“Kişisel cesaret,

Başkalarının hareketini sezme yeteneği,

Sabır, kendi hareketlerinin en etkili olabileceği zamanı kavrayış,

Kendi amacını saklı tutarak, başka yönlerde inandırıcı biçimde ‘yanıltma, aldatma’ hareketleri yapabilme yeteneği,

Hasım kuvvetlerin nispi gücünü, objektif bir görüşle ve doğru olarak değerlendirebilme niteliği...”²⁰⁰

Mustafa Kemal, Çanakkale Muharebeleri sırasında önce Yarbay, sonra Albay rütbesiyle görev yapmış, bu muharebeler sırasında gösterdiği başarıyla hem astlarının, hem sıralı komutanlarının, hem de kamuoyunun dikkatini çekmişti.

Örneğin, Yarbay Mustafa Kemal'in, Çanakkale Muharebeleri sırasında sıralı ilk amiri, ilk komutanı 3 ncü Kolordu Komutanı Mirliva Esat (Bülkat) idi.

Esat Paşa, Harp Okulu'nda öğretmenliğini yaptığı Mustafa Kemal'i iyi tanıyordu. Muharebelerde gösterdiği üstün başarısını göz önüne alarak, Mustafa Kemal'in bir dere yatağındaki komuta yerine, Kolordu Kurmay

²⁰⁰ Atatürk ve Askerlik Sanatı, Gnkur: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başk. Yayını, Ankara, 1985, Sayfa 29,60.

Başkanı Yarbay Fahrettin (Altay)'ın önerisiyle, “Kemalyeri” adını vermişti.

Esat Paşa:

“... Bu tarihî adın günlük emirle yapılmasını ve haritalara kaydını emrettim.”²⁰¹

“... 3 Mayıs 1915 günü, askerlerimizin göstermiş oldukları kahramanlıkları ve bu askere kumanda eden Mustafa Kemal Bey'in yararlılığını takdire değer buldum, karargâhıma döndüm.”²⁰²

Yarbay (sonra Albay) Mustafa Kemal'in sıralı ikinci amiri 5 nci Ordu Komutanı Mareşal Sanders'ti. Mareşal Sanders, sık sık fikir ayrılıklarına düşmesine rağmen, Mustafa Kemal'i asker olarak çok beğenmiş ve yaptıklarını takdir etmişti:

“ İlk askerî başarısını Trablusgarp'ta gösteren Mustafa Kemal, sorumluluk ve görevden zevk duyan bir komutan özelliğine sahipti. Daha 25 Nisan sabahı 19 ncu Tümen ile ve hiçbir yerden emir almaksızın kendiliğinden muharebeye müdahale ederek düşmanı sahile kadar püskürtmüş ve bundan sonra üç ay süre ile kırılmaz bir azimle devamlı düşman saldırılarına karşı koymuştu.”²⁰³

Liman von Sanders'in 10.8.1915 tarihinde, Enver Paşa'ya mektupta yazdıkları da, ona karşı duyduğu hayranlığın ifadesidir.

“...Albay Mustafa Kemal Bey'i, vatanın bu büyük savaşta hizmetlerine muhakkak surette muhtaç olduğu çok

²⁰¹ Esat Paşa'nın Hatıraları, Hayat Mecmuası, 1959, Sayı:30; Sadi Borak, Atatürk, Kırmızıbeyaz, İstanbul, 2004, Sayfa 135.

²⁰² Sadi Borak, a.g.e. Sayfa 135; Esat Paşa'nın Hatıraları, a.g.e. Sayı:29.

²⁰³ Liman von Sanders Paşa'nın Çanakkale Hatıraları, a.g.e. Cilt 2, Sayfa 83.

müstesna kabiliyetli, yetkili ve cesur bir subay olarak tanıdım... Kendisine takdirimi ve şükranımı tekrar tekrar ifade ettim.”²⁰⁴

Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın düşünceleri de farklı değildi.

Esat Paşa:

“...11 Mayıs 1915 günü, Enver Paşa, yaverleri ve erkân-ı harbi (Kurmay başkanı - Kurmay subayları) ile karargâhıma geldi. 19 ncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'in karargâhı hâlâ Kemalyeri'ndeydi. Oraya gittik. Enver Paşa, Mustafa Kemal Bey'i kucakladı ve bugüne kadar göstermiş olduğu kahramanlıklardan dolayı takdirlerini bildirdi.”²⁰⁵

Muharebeler sırasında yerli ve yabancı basını Mustafa Kemal'e ilgisi yoğun oldu. O dönemin tanınmış yazar, ressam ve şairleri Mustafa Kemal ile tanışıp-görüşmek için cepheye geldiler, onu ziyaret ettikten sonra intibalarını kamuoyuna yansıttılar.

Toplum, kısa sürede Mustafa Kemal'i efsane bir komutan olarak tanıdı.

Örneğin:

16 Mayıs 1915 günü, Edirne Valisi Hacı Adil Bey ve maiyeti, Kemalyeri'nde Mustafa Kemal'i ziyaret ederek göstermiş olduğu fedakârlık ve kahramanlıklardan dolayı tebrik ettiler.

29 Haziran 1915: Şehzade Faruk Efendi ile İstanbul

²⁰⁴ Sadi Borak, Öykülerle Atatürk'ten Mektuplar, Sayfa 208.

²⁰⁵ Sadi Borak, Atatürk, Kırmızıbeyaz, Sayfa 136; Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları, Yayına Hazırlayan: İhsan Ilgar, Baha Matbaası, İstanbul, 1975, Sayfa 83.

Milletvekili Hüseyin Cahit (Yalçın), Kemalyeri'nde Mustafa Kemal'i ziyaret ettiler.

10 Temmuz 1915: Tasvir-i Efkâr gazetesi muhabirlerinden Ferit Bey, 19 ncu Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal'i ziyaret etti.

16 Temmuz 1915: gazeteci, şair ve yazarlardan bir heyet, Çanakkale cephesine geldi. Heyet üyeleri, top atışı nedeniyle 19 ncu Tümen Komuta Yeri'ne gidemeyince telefonla konuştular.

17 Temmuz 1915: Gelibolu Mutasarrıfı Süreyya (Yiğit) Bey'le Maydos (Eceabat) Kaymakamı Rahmi Bey, Albay Mustafa Kemal'i ziyaret ederek, geceyi Kemalyeri'nde geçirdiler.

Temmuz ayı ortalarında, Albay Mustafa Kemal'e, Trablusgarp'e Ordu Komutanı yetkisi ve Tuğbay rütbesiyle gidip gidemeyeceği soruldu.

21 Ağustos 1915: Polonyalı bir gazeteci, 2 nci Anafartalar zaferinin coşkusunu Kemalyeri'nde Mustafa Kemal ile birlikte yaşadı.

2 Eylül 1915: Bir Alman gazeteci, Mustafa Kemal'i Kemalyeri'nde ziyaret etti.

8 Eylül 1915: Türkiye'nin tanınmış filmcilerinden Necati Bey, Mustafa Kemal'i ziyaret ederek, 3 gün boyunca çekim yaptı.

10 Eylül 1915: Yazar Ekrem Bey, Mustafa Kemal'i ziyaret etti.

Eylül 1915'te, Mehmet Emin Yurdakul'un "Tan Sesleri" isimli bir şiir kitabı yayımlandı. Bu kitapta, 15 Eylül 1915 tarihini taşıyan " Ordunun Destanı" isimli uzun bir şiirin ilk dördlüğü Mustafa Kemal ile ilgilidir:

“Ey bugüne şahit olan sarp hisarlar,
Ey kahraman Mehmet Çavuş siperleri,
Ey Mustafa Kemaller’in aziz yeri,
Ey toprağı kanlı dağlar, yanık yerler”²⁰⁶

25 Eylül 1915: Almanya’nın İstanbul elçiliği görevlilerinden Dr. Ernest Jachk, Albay Mustafa Kemal’i komuta yerinde ziyaret etti.

Ekim 1915 başında, Mustafa Kemal, Anafartalar Grup Komutanı iken, Irak Ordu Komutanlığı’na atanması önerildi.

21 Ekim 1915’te, Suriyeli yazar ve şairler, Mustafa Kemal’i Kemalyeri’nde ziyaret ettiler.

Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na girişinin birinci yıldönümü nedeniyle, Tasvir-i Efkâr Gazetesi 29 Ekim 1915 tarihli sayısının ilk sayfasında, 18 Mart Deniz Zaferi’nin “ muzaffer komutanı ” Cevat Paşa’nın yanı sıra kara muharebelerinin komutanlarından Albay Mustafa Kemal’in de fotoğrafını yayınladı ve onunla ilgili olarak şu bilgiyi verdi:

“Çanakkale muharebat-ı beriyesinde (kara muharebelerinde) fevkalade yararlılıkları görülen ve emri müdafaadaki (savunmadaki) iktidar ve mahareti ile (kudret ve becerisiyle) bihakkın (hakkıyla) ihrazı şan-u şeref eyleyerek (şan ve şeref kazanarak) boğazları ve makamı hilafeti (hilâfet makamını) kurtaran kumandanlarımızdan celadeti fitriyye (yaratılıştaki

²⁰⁶ Milliyet, 28 Mart 1992.

yiğitlik) ve havâırıkı hamaset ile (olağanüstü cesaretiyle) mümtaz (seçkin) Miralay (Albay) Mustafa Kemal Bey Efendi.”

Mustafa Kemal, daha muharebeler devam ederken Anafartalar Komutanı olarak tanınmıştı.

Sultan Abdülhamit:

“...Gazeteler, Çanakkale’de düşmanın durdurulduğunu, büyük zayiata uğratıldığını yazıyorlardı... Fransız ve İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazı’nı zorladığı ve giremediği bir hakikatti. Çıkartma yapmaya muvaffak olmuş ama ordumuzun karşısında mihlanıp kalmışlardı... Rabbime şükürler olsun ki, ummaya bile cesaret edemediğim zafer haberi ulaştı... Bu büyük zaferi, Mustafa Kemal Bey adında bir Miralay (Albay) kazanmış. Allah, devletime hizmeti geçenlerden razı olsun.”²⁰⁷

Zaferden sonra, Mustafa Kemal ismi, “İstanbul’u Kurtaran Kahraman” unvanıyla özdeşleşti.

1916 yılının Ocak ayında, 16 ncı Kolordu Komutanı olarak Edirne’ye girişinde, sokaklara zafer takları kuruldu, halk sokaklara döküldü.

Emekli Orgeneral Fahrettin Altay:

“...Anafartalar Zaferi ile İstanbul’u düşman istilasından kurtaran Albay Mustafa Kemal, 16 ncı Kolordu Komutanı olarak Edirne’ye gönderilmiş, Edirne halkı da onu çok büyük gösterilerle karşılamıştı. Çünkü biliyorlardı ki, Anafartalar kahramanı yalnız İstanbul’u değil, Edirne ve bütün Trakya’yı da kurtarmıştır.

²⁰⁷ Sultan Abdülhamit’in Hatıra Defteri, Yayına Hazırlayan: İsmet Bozdağ, 9 ncü Baskı, Pınar Yayını, İstanbul, Sayfa 158.

Bu suretle parlayan Yeni Yıldız'ın ışığı büyümeye başlamış, her tarafta Anafartalar Kahramanı'na saygı Hürriyet Kahramanları'nı geçer olmuştu.

Benim görüşüme göre: Enver Paşa, Mustafa Kemal'in kudretini takdir ediyor ve ondan savaş alanlarında faydalanmak istiyordu. Ama, onun karakterini kendi karakterine uygun bulmuyor ve onun parlaklığının kendisini geçmesine meydan vermek istemiyordu.”²⁰⁸

Alan Moorehead:

“...Mustafa Kemal'in efsanemsi bir şekilde iktidara yükselmesinde, şüphesiz pek çok yönler vardır. Ama, belki de, Çanakkale'deki ilk zaferleri, onun için bütün ötekiler kadar önemlidir. Harekâtın sonuna doğru hasta ve yorgun olarak İstanbul'a döndüğü zaman, Enver Paşa'nın bütün çabaları onu 'Çanakkale Kahramanı' olarak selâmlamasına engel olamamıştı.”²⁰⁹

Sultan Abdülhamit:

“...Mustafa Kemal Paşa, oğlum Abit Efendi'ye iki ceylan yavrusu hediye etmiş. Bundan memnun oldum. Devletimim yüzünü ağartmış bir paşanın, Abit Efendi'ye yakınlık göstermesi, bir şahsiyeti olduğunu anlatıyordu. Oğluma münasip bir mukabelede bulunmasını hatırlattım. Biraz vakti halim olsa, ' bir altın saat ' diyecektim ama hem dedikodusundan çekindim, hem oldukça geçim sıkıntısı içinde olduğum için bir şey söylemedim. 'Bir daha arkadaşına (Salih Bozok'a) gelecek

²⁰⁸ Fahrettin Altay Paşanın Çanakkale Hatıraları, Çanakkale Hatıraları, Cilt 2, Sayfa 40.

²⁰⁹ Alan Moorehead, Çanakkale Geçilmez, “Gallipoli” Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, sayfa 473.

olursa, haber ver, ben de göreyim' demekle yetindim. Gerçekten bir defa daha gelmiş, bana haber verdiler. Sırtında bir pelerin vardı ve arkadaşına veda ediyordu. Uzaktan yüzünü iyice seçemedim ama sıradan askerlere benzemiyordu; tehlikeli bir sükûneti vardı. Enver Paşa'nın kendisinden niçin çekindiğini o zaman anladım. Bunu Talât Paşa tutuyormuş. Bunlar küçük şeyler! Çanakkale'de, İngiltere, Fransa gibi iki büyük devletin ordusunu, donanmasını durdurdu, yüz geri etti ya, bana lâzım olan odur. Muvaffakiyeti için dua ettim."²¹⁰

1 Nisan 1916'da Mirliva (Tuğgeneral)'lığa yükselen Mustafa Kemal, 1917 yılının Aralık ayında Veliâht Vahideddin ile Almanya'ya gitmişti. Lütfü Simavi, bu yolculuğun başlangıcını 1924 yılında yayımlanan hatıralarında şöyle anlatmıştı:

"...Mustafa Kemal Paşa'yı ilk defa olarak, 1917 yılı Aralık ayında, Sirkeci Garı'nda, o vakit ki Veliâht Vahideddin Efendi'nin beraberinde Almanya'ya gideceğimiz gün gördüm. Trene bineceğimiz sırada, orada bulunan bir zat, "Tanışmıyor musunuz?" diye sorarak bizi birbirimize takdim etti. Çanakkale'deki övünç ve gurur verici hizmetleriyle, herkes gibi ben de kendisini gıyaben tanıyordum, fakat şahsen görüşmemiştik. Hizmetlerinden ve başarılarından dolayı kendisini orada tebrik ettim. Tanışmaktan duyduğum şeref ve iftihar duygularımı bildirdim."²¹¹

Sultan Vahideddin'in damadı İsmail Hakkı Okday da, bu

²¹⁰ Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri, a.g.e. Sayfa 159.

²¹¹ Lütfü Simavi, Osmanlı Sarayının Son Günleri, Hürriyet Yayını, İstanbul, 1972, Sayfa 356.

yolculuk hakkında Şunları yazar:

“...Vahideddin Efendi, bu seyahate çıkarken, kendisine refakat etmek üzere, o zaman ‘ Anafartalar Kahramanı’ diye anılan Mustafa Kemal Paşa’yı yanına almıştı.”²¹²

O günlerle ilgili Minber Gazetesi’nde çıkan yazı da Şu Şekildedir:

“ 16 Kasım 1918. Anafartalar Kahramanı olarak ün yapmış olan Mustafa Kemal Paşa, önceki gün İstanbul’a geldi.” (Resmi ile)

Mustafa Kemal, Çanakkale Muharebeleri’ndeki başarısı nedeniyle sadece Türkiye’de değil, dünyada da tanındı. Özellikle İngiliz istihbaratı, onun hakkında ayrıntılı bilgiye sahipti.

Gotthard Jaeschke:

“...Mustafa Kemal’in Veliaht Vahdettin’in refakatinde Almanya’ya seyahati (15 Aralık 1917 - 4 Ocak 1916) kaderin kendisine bir ihsanı olmuştu. Bu vesile ile onu Şahsen tanıyan Padişah, Kemal’in Gelibolu’daki başarılarını hayranlıkla duyduktan sonra, Őahsî kıymetini takdir etmişti.”²¹³

Birinci Dünya Savaşı’nda, müttefik devletlerin arasında karşılıklı olarak yapılan nazik jestlerden biri de, son derece lüks ve Çık, ama az sayıda basılmıŐ eserler yayınlama adetiydi. Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph de bu adete uymuŐ ve müttefiki olan Osmanlı hükümdarı Sultan Mehmed ReŐad için “Die Türkei im Weltkrieg” (Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye)

²¹² İsmail Hakkı Okday, Yanya’dan Ankara’ya, Sebil Yayınları, 2 nci Baskı.

²¹³ Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Türkçeye eviren: Cemal Köprülü, TTK Basımevi, Ankara, 1991, Sayfa 97.

isimli bir “Osmanlı Devlet Büyükleri Albümü” hazırlatmıştı.

Albümde, imparatorluk ressamı Wilhelm Victor Krausz’un çizdiği portreler arasında, askeri başarıları ile gündemde olan, “Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal Bey”in portresi de bulunuyordu.²¹⁴

İtalya Yüksek Komiseri Kont Sforza’nın, 1919 yılı Ocak-Mart aylarındaki tespitleri şu şekildeydi:

“...Kemal’in şöhreti halk arasında yaygındı... İstanbul’daki bazı Britanya ajanları ilk işgal günlerinde (onu) Malta’ya göndermeyi tasavvur etmişlerdi... Ben, İtalya’nın, eski kahraman bu hasmı korumayı şüphesiz reddetmeyeceği cevabını verdim.”²¹⁵

İngiltere’nin İstanbul’daki Yüksek Komiseri Amiral Sir Arthur Calthorpe, 23 Haziran 1919’da, Londra’ya Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a çektiği mesajda, “ ...Çanakkale Savaşı’nda ün yapmış bulunan Mustafa Kemal Paşa...” diyordu.²¹⁶

Yüksek Komiser Vekili Amiral Richard Webb de, 28 Haziran 1919’da, Sir R. Graham’a, “...Çanakkale Savaşı’nda bir hayli ün yapan Mustafa Kemal, Sadrazam tarafından Samsun’a müfettiş olarak gönderildi ” diye mesaj çekmişti.²¹⁷

²¹⁴ Hürriyet, 06.10.2006.

²¹⁵ Gotthard Jaeschke, a.g.e. Sayfa 101.

²¹⁶ Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1 nci Cilt, Ankara, 1973, Sayfa XXVI; Selahi R. Sonyel, 1919 yılı İngiliz Belgelerinin Işığında Mustafa Kemal ve Milli Mukavemet, Türk Kültürü, Sayı: 85, Yıl: VII, Kasım 1919, Belge No: 371/4227/92885).

²¹⁷ Erol Ulubelen, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Çağdaş Yayını, İstanbul, 1967, Sayfa 192, Belge 433.

Mustafa Kemal Paşa'nın, 16 Mayıs 1919'da, Samsun'a gönderilişi sırasında, Müttefik Pasaport Kontrol Bürosu'nda görevli olan İngiliz Yüzbaşı John Godolphin Bennett, hatıralarında der ki:

“...Sultan, başında Gelibolu Kahramanı Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu bir heyetin... gönderilmesi konusunda... anlaşmaya varmıştı.”²¹⁸

Yarbay (sonra Albay) Mustafa Kemal'in, Çanakkale Muharebeleri'ndeki başarılarından dolayı çeşitli madalya ve nişan ile ödüllendirilmesi, devlet yönetenlerin ve devlet adamlarının, onun hakkındaki bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir.

Yarbay Mustafa Kemal, 18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Muharebeleri'nden 5 gün sonra, 23 Mart 1915'te, Bulgaristan Sen Aleksandr Nişanı'nın Komandör Rütbesi ile ödüllendirildi.

30 Nisan 1915'te, yani Çanakkale kara muharebelerinin 25 Nisan'da başlamasından sadece beş gün sonra, cephede göğsüne Gümüş İmtiyaz Madalyası takıldı.

Bunu diğer madalyalar takip etti:

Altın İmtiyaz Madalyası,

Harp Madalyası,

Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası,

Muharebe Altın Liyakat Madalyası,

Alman Demir Salip Nişanı,

Üçüncü Rütbeden Osmanî Nişanı,

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Üçüncü Rütbeden

²¹⁸ Murat Bardakçı, Şahbaba, Sayfa 131.

Muharebe Liyakat Madalyası.²¹⁹

Atatürk, her şeyden önce bir savaş adamı olmasına rağmen, ona göre savaş hayatî ve zorunlu olmadıkça cinayetti. Atatürk'ün bir tören için Çanakkale'ye gidecek olan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya dikte ettirdiği şu sözler, onun Mehmetçik için duygularının özetidir:

“Burada yatan şehitlerimiz!... Sizleri hürmet ve şükranla anıyoruz. Siz olmasaydınız ve siz göğüslerinizi çelik kalelere siper etmeseydiniz, bu boğaz aşılır, İstanbul işgal edilir; vatan toprakları istilâya uğardı.”

Şu sözleri de, Atatürk'ün hümanist duygularının işaretidir:

“Bu memleket toprakları üzerinde kanlarını döken kahramanlar, burada bir dost vatanının toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmetçiklerle yan yan, koyun koyunasınız.

Uzak diyarlardan evlâtlarını harbe gönderen analar, gözyaşlarınızı dindiriniz, evlâtlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler, huzur içinde uyuyacaklardır. Onlar bu topraklarda canlarını verdikten sonra artık bizim evlâtlarımız olmuşlardır.”

Bu anlamlı sözler, Gelibolu Tarihi Millî Parkı Anzak Koyu ile, Avustralya'da 1986 yılında açılışı yapılan temsilî Anzak Koyu'na dikilen anıtta yazılıdır.

²¹⁹ Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, ATASE Yayını, Ankara, 1989, Sayfa 4; Çanakkale Muharebeleri 75 nci Yıl Armağanı, ATASE Yayını, Ankara, 1990, Sayfa 185; Prof. Dr. Haluk Oral, Bir Osmanlı Zabiti Mustafa Kemal, Bütün Dünya, Başkent Üniversitesi Yayını, Mayıs 2006, Sayfa 30-31; Sermet Atacanlı, Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları, MB Yayınevi, İstanbul, 2006, Sayfa 315- 328.

Prof. Dr. Kemal ARI - Çanakkale Savaşında Açlık ve Tokluk...

Giriş

Çanakkale Savaşı'nı yalnız karşılıklı güçlerin birbirlerine yönelttikleri silahlarıyla gerçekleştirdikleri muharebeler bütünü olarak yorumlayabilir miyiz? O, eğer yalnız muharebelerden oluşan bir cephe olarak ele alınırsa; emin olunuz, ondaki ruhu ve derin anlamı kavramak mümkün olmaz...

Şöyle söyleyelim:

Bir savaşın insani yönü nedir?

Yalnız savaşan orduların ileri ve geri çekilişı olarak bakarsanız; onun içinde nefes alan, koşan, yorulan her bir erin ruh dünyasını ve karşılaştığı güçlükleri dikkate almazsınız. Bununla birlikte savaşın toplumsal ve insani boyutuna inemezsiniz...

Gelibolu, küçücük bir yarımadadır... Onda kısa süre içinde yüzbinlerce kişi toplandı ve askeri düzen içinde yerlerini aldı... Her kişi, bir dünyadır. Çekilen acılar, paylaşılan sevinçler, açlık, hastalık, ölüm, kahramanlık, vefa, sıla özlemi, gurbet hikâyeleri, sonu

gelmemiş aşklar hatta ölmek üzere olan bir bedenin üzerine düşen soğuk nefes; açıkken kararıp giden ve ölümlü yüzünüze okuyan gözler; derken elbette yeme, içme, açlık ve hastalık; soğuk, kar, yağmur ve daha nice zorluklar ve güçlükler!

Hadi biraz empati yapalım...

Bulduğumuz toplumsal çevreden bir an kopalım ve hayatımızın baharında ölümlü her an yüz yüze yaşamak zorunda kalacağımız bir ortama doğru yolculuğa çıkalım...

Henüz on yedisinde genç birisiniz. Apar topar askere alınıyorsunuz.

Kısa bir eğitimden sonra bir anda kendinizi örneğin Conkbayırı'nda buldunuz... Siperde, bir avcı hattının içindesiniz ve karşınızda düşman hatları, siperleri ve denizde her biri devasa gövdesiyle gemiler... Tüfek ve top namluları size doğru dönmüş... Gece, karanlık... Soğuk, buza kesmiş... Sırtınızda kaputunuz; gecenin çiği kaputunuzu geçmiş, teninize yapışmış... Ve sevdiklerinizden uzakta, sanki bir kuyunun içinde kalmış gibisiniz ve üşüyorsunuz... Nefesiniz gecenin ayazına yapışır gibi... Arada karşı taraftan ne olduğunu anlamadığınız ışıklar yükseliyor; daireler çizdikten sonra kayboluyor... Belki de bir anda gövdenize yapışan bir mermi ya da şarapnel, ölümün ne olduğunu kavrayamadan sizi yaşamdan koparıverecek...

Hissedebildiniz mi?

Evet; Çanakkale ya da herhangi bir savaş yalnızca topların, tüfeklerin patladığı, insan ölümlerinin ve yaralıların yalnızca sayı olarak bir tarafa yazılı verdiği

sararmış sayfalarda kalmış kavgalar ve bu kavgaların sonuçlarını resmeden rakamlar değildir... Savaş yalnız toplumlar için değil, o zorlukları yaşayan her bir birey için, kendinin karar vermediği, veremediği bir yazgıdır...

Şimdi rakamların ötesine geçelim ve yaşanan güçlüklerin yalnızca bir boyutuna bakalım...

Açlık ve tokluğa...

Yeme içmeye...

Buna literatürde “iaşe” diyorlar... İaşe, orduların ileri ve geri hareketlerinde, savaşlarında ve eğitimlerinde en önemli sorunlardan biridir...

Tarih şuna tanıklık etmiştir:

Zafer, yalnız orduların süngülerinin ucunda değildir... Aynı zamanda o orduların iyi sevk ve idare yeteneğinde, iyi doyurulmasında, giydirilmesinde, hastalıklara karşı korunmasındadır...

Balkan Savaşı'nda Osmanlı Ordusu çok mu güçsüzdü? Silahı, cephanesi mi yoktu?

Hayır!

Yalnızca iyi sevk ve idare edilememiştir. Kıtalar doyurulamamış, herhangi bir bilgi ya da emir ulaştırılamamış; birlikler arasındaki irtibat tam bir keşmekeşe dönmüştü. Depolarda beslenecekleri yiyecekler varken; askere ulaştırılamamış, bunun sonucu olarak da açlıktan ve hastalıktan ölümler olmuştu. Hatta Ordu Komutanı Abdullah Paşa, kaldığı karargâh evin bahçesinde yaverinin topladığı mısır köklerini kemirerek savaşı komuta etmeye çalışmıştı.

Balkan Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nu yenen; Bulgar-Yunan-Arnavut ve Sırp Orduları değil, işte bu

keşmekeş ve sevk ve idaredeki başarısızlıktı. Ulaştırma ve haberleşme işlerinin düzenli yapılamayışı; iyi bir örgütlenme ile askerinin iaşesinin sağlanamamasıydı...

1. Çanakkale Cephesi ve İaşe

Çanakkale nasıl bir zaferdir?

Yanıtını verelim:

Türkleri ulusal bilince taşıyan ve gelecekte o ulusal bilinç etrafında yurtlarını savunma bilincini yaratan; Balkan Savaşları'ndaki ezikliği dirilişe yönelten büyük bir zaferdi Çanakkale Savaşı...

Türk Ulusu'na büyük bir özgüven kazandıran en önemli tarihsel olaylardan biriydi...

Şimdi bakışlarımızı Çanakkale cephesine yönlendirelim... Orada, cephelerin hemen ardında yaşanan iaşe olayına gözlerimize çevirelim. Nasıl bir örgütlenme ve çaba ile cephede savaşıyan askerinin tok tutulabilmesi için ordunun arkasındaki olağanüstü çabayı anlamaya çalışalım:

1915 yılı Mart ayında'yız...

Dünyanın en güçlü donanmalarından biri olan İngiliz Fransız ortak donanması, Çanakkale ve Gelibolu'yu denizden kuşatmış... Mavi suların üzerinde dev gövdeleriyle yüzen gemiler karaya doğru yönlerini dönmüşler ve uzun menzilli toplarını hedeflerine yöneltmişler... Kara kısmında ise Türkler kazdıkları mevzilerde ve tabyalarda ufku gözetiyorlar... Denizde de küçük boyutlu hareketlilikler var; ama kara çok daha canlı ve renkli... Bölgeye asker sevki sürüyor... Boğaz

büyük ölçüde büyük gemilerin trafiğine kapanmış. Ancak küçük deniz taşıtları boğaza girip çıkabiliyor. Karadeniz’de ise Rus donanması bütün ağırlığıyla ve unsurlarıyla bekliyor. Aralıklarla Türk donanmasına bağlı unsurlarla karşılaşılıyor ve çatışmalar oluyor... Ancak Karadeniz bölgesinden deniz yoluyla Başkent’e ulaşım bütünüyle kapanmış gibi... Kömür havzalarının denize açılan iskeleleri ile her türlü ürünün gemilere yüklendiği iskeleler Rus donanmasının baskısı altında... Trakya Bölgesi’nde Edirne’ye kadar olan kısım bütünüyle seferberliğin en katı uygulandığı bölgelerden biri... Boğazın ağzını kapatmış olan Müttefik Donanması boğazı zorlayarak Marmara’ya girmek istiyor... Ve Sultan’ın başkenti büyük bir endişe içinde... Bekleyiş sürüyor. Başkent kulağını çevirmiş, Çanakkale’den gelecek herhangi bir haberi bekliyor...

Çanakkale’ye ve Gelibolu Yarımadası’na yığılmış yüz binlerce kişi, sivil yaşamdaki üretim uğraşlarından koparılmış ve bölgeye savaşmak için gönderilmiş... Yani üreten iken; artık üreten değil... Daha da ötesi, tüketen boyutuna geçmişler... Üreten azalmış; tüketen katlarca artmış...

Onu da geçtik; ülke pek çok cephede savaşıyor... Çanakkale’ye yüz binler gönderilmişken; aynı zaman diliminde Kafkas, Irak, Suriye ve Filistin Cephelerinde de başka yüz binler var...

Kalabalık kıtalarda görev yapan askerlerin her birinin üç öğün doyurulması, giydirilmesi var... İçecek su nereden bulunur? Bir hastalık varsa sağlık sorunları nasıl çözülür? Askerin morali, eğitimi ve duygu dünyası

nasıldır?

Öyle bir organizasyon kurmalısınız ki bütün bu sorunları usulünce çözebilmelisiniz. Yalnız bir ürünü üretip, tüketenin kullanımına sunmak yetmiyor... Onu almak, ta cephelere kadar taşımak; depolamak, depo ortamlarında sağlıklı biçimde saklamak bunun yanı sıra düzenli olarak pişirmek ve cephede, siperin içinde görev yapan askerlere kadar sağlıklı biçimde ulaştırmak... Servis etmek ve sonra da hemen öteki öğün için aynı şeyleri yapmak...

Çanakkale Bölgesi'nde 5. Ordu kurulduğu zaman, orduda görev yapan birliklerin gıda ve öteki gereksinimlerini sağlamak için, Levazımat Müdürlüğü kuruldu...

Bu müdürlük bu gereksinimlerin sağlanması ve görevlerin yerine getirilmesiyle uğraşacaktı... Örneğin gıda alanında, gıda ürününü satın almak ya da yükümlülük kapsamında elde etmek ve depolara kadar ulaştırmak bu birimin göreviydi.

Gıda ve diğer gereksinim duyulan ürünlerin ya da malzemenin en uçtaki savaşan birliklere kadar ulaştırılabilmesi için menzil örgütleri kurulmuştu. Bu menzil örgütlerinin ulaştırma işini gerçekleştirebilmesi için onlara bağlı olarak çalışan taşıma kolları oluşturulmuştu... Bunlar deve kervanları, öküzlerce çekilen kağnılar ile at, katır ve eşek kollarından oluşmaktaydı...

Ancak bu yapı içinde yer alan her bir oluşumun da kendine göre gereksinim duyduğu kimi şeyler vardı: Örneğin, alım ve taşıma işinin düzenli yapılabilmesi için

gerekli paraya sahip olmak en önemli konuydu. Çünkü satın alma yöntemiyle iaşe maddelerinin edinilmesi için nakit para gerekliydi. Bundan ayrı olarak taşıma işinde kullanılacak deve, öküz, at, katır ve eşekler gerekliydi. Bu hayvanlar, bu zor zamanlarda önemli bir görevi yerine getiriyorlardı. Ancak onların kendilerine düşen görevi daha iyi yapabilmeleri için iyi beslenmeleri, sulanmaları ve barındırılmaları gerekliydi. Bunun ötesinde ürünün kaynağından alınıp, bu araçlarla tüketildiği yere kadar götürülmesi için gerekli düzenli yollara ihtiyaç vardı. Üzerinde büyük oyuklar oluşmamış, taşla toprakla kapanmamış, sel yarıklarıyla bağlantısı kopmamış yollar son derece gerekliydi. Dere yataklarında güvenli geçit noktaları ve köprülerin kurulmuş olması son derece önemliydi. Yine bu yol güzergâhında herhangi bir saldırıya karşı güvenlik önlemi almak lazımdı, güvenli ve temel gereksinimleri giderebilecek dinlenme yerleri de bulunmalıydı. Daha da ötesi, yolun sonuna geldiğinde; içinde iaşe maddeleri olan çuvalları, denk yığınlarını, sandıkları ve kutuları yığacak ya da istifleyecek ambarlara ve depolara gereksinim bulunuyordu.

Bunlardan birisi yoksa zincir kopar ve yapılan iş, sona erdirilemeden bir anda buharlaşabilirdi. O zaman da askerin aç ve susuz kalması büyük bir olasılıktı. Aç ve susuz kalan asker savaşamaz; bulunduğu savunma çizgisini koruyamazdı. Bu olasılık, imparatorluğun geneli olarak güvenlik gözler önüne getirildiğinde, tam bir felakete ve büyük bir yıkıma neden olabilirdi.

Bütün bu koşullar yerine getirildiğinde de başka

sorunlar kendini gösteriyordu:

Taşınan ürünlerin bir saklanabilmesi için ana dağıtım noktalarında depo ve ambarlara gereksinim vardı. Bu ana ambarlardan, daha ötelere, cepheye kadar iaşe maddelerini götürecek menzil kollarına gereksinim vardı. Ve elbette cephenin hemen ardında daha küçük depoların kurulması gerekiyordu.

Gerçek görev; ilgili yönetmeliklerde belirlenmiş oranda ve nitelikte yemeğin cephede, uçlarda ve daha gerilerde görev yapan askerlere sağlıklı biçimde ulaştırılmasıydı. Uygun yerlerde mutfaklar kurulması gerekiyordu. Pişen yemeği korunaklı taşıma kaplarında savaşıan birliklere dek götürecek taşıma ve dağıtım kollarına ihtiyaç vardı.

1915 yılının ilk aylarında bölgede yoğun askeri yığılmalar olduğunda, Cephe Komutanlığı gerekli iaşenin sağlanması için alınması gereken önlemleri sıralayan bir genelge yayınladı. Bu genelge bütün bu hizmet zincirlerinde uyulacak kararları, sorumlulukları ve yükümlülükleri sıralıyordu.

Biga, coğrafya üzerindeki konumu gereğince son derece önemli bir noktada yer almaktaydı. En önemlisi de; bulunduğu nokta olarak Marmara Denizi üzerinden deniz taşıtı ile gelecek iaşe maddelerinin ulaştırılacağı bir yerdeydi. Yine Anadolu'dan, Çanakkale üzerinden Gelibolu yarımadasına ulaştırılacak gıda denkleminin kolayca ulaştırılabilmesine olanak sağlıyordu. Dolayısıyla orada kurulacak büyük bir iaşe deposu, kolayca ana dağıtım üssü görevi de görebilirdi. İaşe ürünleri oraya ulaştırılabildiğinde, artık iş menzil kollarına ve onların

çabalarına kalıyordu.

Her kolaylığın, bir de zorluğu olması doğaldır... Bu genel kural, Biga için de geçerliydi. Deniz yolundan ilk başlarda iaşe yükü getiren taşıtlar buraya ulaşarak, denklerini yığıyorlardı. Deniz yoluyla gelen ise Akbaş-Kilye koyundan dağıtılıyor ya da güzergâh üzerindeki merkezlerdeki noktalara indiriliyordu. Ancak ilerleyen dönemde deniz yolunun kapanması ve bu yolla gıda ürünlerinin taşınmasının kesilmesi gibi güçlü bir olasılık vardı.

İstanbul'dan gelen gıda ürünleri ise Uzunköprü'ye kadar tren yoluyla getiriyor; buradan mekkâre kervanlarıyla menzil ambarlarına götürülüyordu.

Biga, kuşkusuz Avrupa yakası için bir görev üstlenmişti. Onun yanı sıra Burgaz, Akbaş, Karabiga, Ezine ve Bayramiç'te de birer ambar açılmıştı. Buralarda da erzak depolanmıştı ve gereksinim duyuldukça buralardan cepheye doğru aktarılıyordu.

Ancak Anadolu yakasında da askeri birlikler yığılmıştı. Dolayısıyla o tarafta da depoya gereksinim vardı. Ve gıda ürünlerini uç noktalara kadar taşıyan ve pişirip askere bir düzen içinde servis yapabilen kapsamlı bir teşkilata...

Hem Biga'ya hem de Çanakkale'ye bu gereksinimin karşılanması için depolar yapıldı. Her iki tarafta da erzak kolları oluşturuldu. Yetkililer depolarda ne kadar erzak bulunduğunu sık sık tespit ederler ve eksilen kısımları tamamlamak için yeni çalışmalara başlıyorlardı. İlk başlarda depolarda askere en az bir ay yetecek oranda ürün bulunmasına dikkat edilmişti.

Sonradan bu, Enver Paşa'nın emriyle üç aylık süreye kadar uzatıldı. Bu nedenle artık ambarlara gıda sevkiyatının daha yoğun biçimde yapılması zorunluluğu ortaya çıktı. Örneğin, 9. Tümen için, 8 Mart 1915 tarihinde İstanbul'dan bir anda 1.280 ton yiyecek getirildi.

Bu yollarda daha hareketli ve yoğun biçimde gıda taşımacılığının yapılması, kervanların sık aralıklarla gidip gelmesi, kağnı ve mekkâre kollarının daha yoğun ve sık olarak gıda maddesi taşınması anlamına geliyordu.

Bir İstanbul gazetesinin verdiği habere göre; İstanbul'dan hareket eden bir kişi, savaş bölgesine doğru gitmişti. Yol boyunca erzak ambarlarının içinde, sundurmalarında ve çevresinde yığılmış erzak çuvalları, yağ tenekeleri, fiçılar görmüş ve bunların sanki küçük birer tepe görüntüsü verdiğine tanıklık etmişti. Yoluna devam ettikçe gece ve gündüz yollarda kıtalara çay, ayran, ekmek veren askeri çayhanelere denk gelmişti. Arabalarla ve develerle taşınan ve hiçbir zaman arkası kesilmeyen erzak kafileleri bütünüyle orduya gıda taşıyorlardı. Gazete son cümle olarak şunları yazıyordu: “Bu yüce hizmetler karşısında ordumuz muharebede iaşe konusunda zerre kadar sıkıntı çekmemektedir”...

Bu yorumda bir abartı var mıdır, bilinmez...

Belki de moralleri yüksek tutmak için kaleme alınmış bir yazıydı. Ancak içinde gerçek taraflar olduğu da gözden uzak tutulamaz...

Başkent İstanbul'dan cepheye doğru gittikçe, değişik yerlere erzak ambarları yapılmıştı. Cepheye yakın yerlerde yer alan değirmenler, sürekli olarak

çalıştırılmaktaydı. Kağnılarla ve deve kervanlarıyla sürekli bu depolara erzak taşıyordu. Bu ambarlara buğday, arpa, darı, un, yağ ve şeker gibi gıdalar depolanıyordu. Yine bakliyat, soğan, patlıcan, sardalya yağı, zeytin, zeytinyağı, peynir, patlıcan ve tütün taşıyordu. Mutfaklarda kullanılmak üzere maden kömürünün de taşınan maddeler arasında önemli bir yerinin olduğu görülüyordu. Yine görgü tanıklarına göre, ambarların çatı altlarına bile gıda çuvalları yığılmıştı. Gece ve gündüz, belli bir sistem içinde askeri kıtalara çay, ayran, ekmek veriliyordu. Yine askerin hareketli olduğu önemli noktalara çayhaneler yapılmıştı.

2- Güçlükler

İaşe maddelerini taşıma işinde, bu işi güçleştiren sorunlar da yaşanmıştı. Bunların başında hava koşullarının kötüleşmesiyle birlikte meydana gelen sıkıntılar vardır. Örnek verecek olursak yoğun yağmur zamanlarında yollarda taşıt ve yük hayvanlarının gidip gelmesini zorlaştıran güçlükler ortaya çıkıyordu. Bir diğer sorun da taşıma işini yapan hayvanların, yeterince beslenememesinden dolayı zayıf duruma düşmeleriydi. Az sayıda kullanılan motorlu taşıtların yedek parça sorunları kendini göstermişti. Kağnı ve yaylı araba gibi taşımada kullanılan araçlar, geleneksel yöntemlerle onarılabilirdi. Ancak yine de bütün bu eksiklikler bir araya geldiğinde, toplam görüntüde bir güçlük kendini gösteriyordu. Savaşın ilk evrelerinde pek erzak sıkıntısı çekilmedi. Ancak, cephenin belli bir noktasında birden

yoğun biçimde asker yığılması yaşandığında erzak ulaştırmada güçlükler ortaya çıktı.

Askere verilecek yiyeceğin oranı da, 12 Eylül 1914 tarihli “Tayinat ve Yem Kanunu”na göre belirlenmişti. Buna göre bir ere günlük 600 gram un, 250 gram et ya da 125 gr. Kavurma, pastırma, sucuk ya da konserve et verilmesi gerekiyordu. Buna ek olarak 10 gr. Yağ, 20 gr. Soğan ve tuz verilmeliydi. Ancak zor zamanlarda bir askere günlük verilmesi gereken gıda oranı düşüyordu. Örneğin et 62 gram, bu da verilemezse 31. Gram olarak verilirdi. Ekmek bulunamaması durumunda daha ileri hatlardaki avcılara, dayanıklılığı nedeniyle verilmesi daha yararlı olan peksimetin, ekmek kadar besin değeri yoktu.

Çanakkale cephesinde bir askere günde 900 gram ekmek veriliyordu. Bunun yanında sıcak yemek de verilmesine önem veriliyordu. Sıcak yemeklerin başında pirinç çorbası, etli fasulye ve nohut, bulgur pilavı verilmekteydi. Yine kuru bakla ve komposto sık sık dağıtılıyordu. Çerez olarak da kuru üzüm ve fındık verilmekteydi. Aralıklarla askerlere tütün de dağıtılmaktaydı. Cephede en ön hatta çarpışan askerlere uzun süre dayandığı için peksimet dağıtılıyordu. Askerin yeşillik yemeleri için çaba harcanıyor; kimi zaman bunlar o bölgede doğal ortamından toplanıyordu.

Amerikalı gazeteci Arthur Raul, 1915 yılının mayıs ayında Türk cephelerini gezdi. Geri hatlarda askerlerin sabah kahvaltısında çay, keçi peyniri, zeytin ve esmer ekmek yediklerini ve bu yiyeceklerden kendilerine de ikram edildiğini yazdı. Askere verilen öğle ve akşam

yemeğini gördüğü zaman; bunların çok iyi pişirilmiş et, pirinç ve tatlı yediklerini yazdı. O'nun gözlemine göre, askerler bu yiyeceklerle bir köylü Türk'ten daha iyi besleniyorlardı. Akşam yemeğinde askere çorba, et, taze fasulye, taze ekmek, erik kompostosu ve pilav verilmişti.

Önemli sorunlardan biri de cephedeki askere temiz ve içilebilir su sağlanmasıydı.

Karşı tarafın içme suyu gemilerle adalardan getiriliyordu. Bu su son derece sağlıklıydı ve askerin içmesi durumunda hiçbir risk söz konusu değildi.

Türk tarafında ise durum daha farklıydı. Özellikle kara savaşlarının en yoğun olduğu dönemlerde, insan ölüleri toplanamıyordu. Ara sıra küçük süreli bırakışma anlaşması yaparak, iki tarafın rahatça ölülerini buldukları yerlerden alarak gömmeleri için imkân sağlanıyordu. Ancak bu bir süre etkili oluyor, ardından ateş hattı içinde ölen askerlerin cesetleri kısa sürede çürümeye yüz tutuyordu. Çürüyen cesetler, su kaynaklarını kirletiyordu. Yine insan ve hayvan dışkıları çevreye gelişigüzel yayılmış durumda bulunuyordu. Bu da su kaynaklarını kirleten önemli bir etkendi. Bölgede bulunan kaynak sular oraya yığılan insan potansiyeline göre oldukça azdı. Yeterli su olmadığı gibi bir de bu nedenlerden ötürü var olanların önemli bir kısmı da kirlenmekteydi. Bu durum, salgın hastalıklar için son derece uygun ortam yaratmaktaydı.

Bir noktada var olan temiz suyu, her bir yana ulaştırabilmek de güçtü. Sarnıçlar aracılığıyla hayvanlarla su taşındığı gibi, cephenin değişik yerlerine serpilmiş biçimde az da olsa taş çeşmeler vardı. Ancak bunların

ilaçlanmadan içilmesi, askerin hastalanmasına zemin hazırlayacak riskler oluştuyordu. Su kaynağı belirlenen belli yerlere kuyular açıldı. Yine cepheye yakın yerlere yapılan su depolarına su kuyularından su taşıyacak hatlar yapıldı. Bu kimi zaman borularla kimi zamansa kaynakla deponun yakın olduğu yerlerde su kanallarıyla ve küçük haznelerle gerçekleştiriliyordu. Su depoları ilaçlanarak, salgına neden olacak mikroplardan arındırılmaktaydı.

Ancak bölgede yoğun ölümler, çevre kirlenmeleri olduğu için, kimi yollarla suyu kirletecek madde ve sızıntıların suya karışmasının önüne bütünüyle geçmek olanaklı değildi. Bu nedenle, savaşın en yoğun olduğu 1915 yılı Ağustos ayında pek çok askerde dizanteri salgını görüldü. Bunlar için ilaç bulunamadığı için, kimi alaylarda askerin tümüne killi toprak yedirildi. Asker, savaşın en yoğun olduğu zamanda giysilerini değiştiremiyor ve beden temizliğini yapamıyordu. Bit yaygındı. Bu canlının önemli bir taşıyıcı olduğu ve hastalığı ürettiği biliniyordu. Ancak onlarla da mücadele etme yöntemleri yok gibi bir şeydi.

Bu olumsuzluklar, askerde tifüsün yayılmasına da neden oldu. Ancak bu önemli hastalık, pek yayılmadan önlenebildi. Sıtma ise çok yaygındı. Sivrisineklere karşı cibinlik kullanılmaya çalışılıyordu. Su birikintilerinin olduğu yerler, sivrisinek ürettiyordu. Kimi kanallar açılarak, bu kirli sular kurutulmaya çalışıldı. Hatta hayvan gübresi yakılarak, bölgeden sivrisineklerin kaçması sağlanıyordu.

1915 yılının Ağustos ayından sonra askerde yeterli beslenememenin etkisiyle de kimi hastalıklar baş

gösterdi. Örneğin diş etlerinde çekilmeler tespit edildi. Yapılan incelemede bu hastalığın nedeninin, yeterince yeşil sebze ve meyve tüketilmemiş olmasından kaynaklandığı anlaşıldı. Bu neden anlaşılınca askere yeşil yiyecek verilmesi için kimi önlemler alınsa da bu önlemlerde pek başarılı olunamadı.

Çanakkale Savaşı günlerinde gıda ürünleri arasında et, sebze ve meyve sıkıntısı çekildiği görülmekteydi. Askere verilen gıda genellikle bakliyat ağırlıklıydı. Erlere verilen gıdanın 3.000 kalorilik değerde olmasına çalışılmıştı. Askerlere gıdanın sıcak yemek biçiminde verilmesi en önemli hedefti. Ancak savaş koşullarında sıcak yemek çıkarmak her zaman mümkün olmuyordu. Bunun için sürekli çalışacak mutfaklara gereksinim vardı. Siperlerde görev yapan askerlerin doyurulması siper gerisinde görev yapanlara göre daha zordu. Yoğun çatışma zamanlarında; gerekli zamanda gerekli oranda erzakın siperlere kadar taşınması son derece güctü.

Her taburda bir tabur mutfağı vardı. Bu mutfaklarda sıcak yemek pişirilirken çıkan duman, düşman gemilerinin namlularını oraya çevirmesinde ve hedef haline gelmesine neden oluyordu. Bu yüzden mutfakların olabildiği kadar uzak noktalarda kurulmasına öncelik verilmişti. Mutfaklar uzak olduğunda da pişirilen yemekler cepheye gidene kadar soğumaktaydı. Taşıma anında yollarda dökülerek, zıyan da oluyordu. Mutfakta pişirilen yemekler bakır kovalara, tahta sadıklar içine konan gaz tenekeleriyle taşınmaktaydı. Kovalar ve tenekeler merkeplerin sırtında

taşınıyordu.

Levazım Dairesi adıyla bir birim, ordu için gerekli erzakı sağlamakla ve düzenli biçimde dağıtmakla görevliydi. Askerlere erzak, hayvanlara yiyecek sağlanması gerekiyordu. Bu amaçla Tekâlif-i Harbiye komisyonları kurulmuştu. Bu komisyonlar tarafından buğday, buğday unu, mısır unu, peksimet, fasulye, et, konserve ve kavurma, sebze, pirinç, yumurta, fasulye, bakla, bulgur, patates, peynir, tuz, şeker, çay, üzüm, kepek, çavdar, sardalye, hurma, sabun ve arpa gibi maddeler satın alma yoluyla sağlanmıştı. Orduda yoğun oranda at ve taşıma hayvanları kullanıldığı için, onların saman ve yem gereksinimlerini sağlamak önemli bir görevdi. Erzak taşıma işinde hamal kolu, öküz kolu, eşek kolu, deve kolu gibi birimler oluşturuldu.

Kış koşullarında, askerin beden ısısını daha yüksek tutabilmek için pekmez, kuru üzüm gibi maddelere gereksinim duyulmuştu. 1915 yılının sonunda bu nedenle yakındaki vilayetlerden bu maddelerin elde edilmesine çalışıldı. Erdek'te yetişen üzümler, şarap yapımı için kullanılıyordu. Bu nedenle ordunun isteği doğrultusunda, acil ihtiyaç gerek gösterilerek, o yıl için şarap üretiminden cayılması ve üzümlerden pekmez yapılmasını istedi. Yine hayvanlar için yoğun biçimde samana gereksinim olduğundan, bunun da önemli bir kısmının çevre vilayetlerden sağlanmasına çalışıldı.

Erzak, Doğu Trakya üzerinden taşınıyorsa; Uzunköprü ve Keşan'dan başlıyor, Bolayır, Gelibolu ve Bigalı'dan geçerek, Seddülbahir'e kadar geliyordu. Anadolu'dan ise Balıkesir, Balya, Ezine, Çanakkale

üzerinden depolara ulaşıyordu.

Çanakale'de yoğun olarak gıda ürünlerine gereksinim olduğu için, buradan başka yerlere erzak ihracatı yasaklandı.

1915 yılının sonlarında ordu birliklerinin erzak durumu pek de kötü değildi. Ancak bölgede yerleşik sivil halk gıda ürünleri yönünden sıkıntı içindeydi.

Zaman ilerledikçe, askere verilen yiyecek konusunda sıkıntılar yaşanmaya başladı. Bu sıkıntılı durumda, geri hatlarda görev yapan askerlere de peksimet dağıtılmaya başladı. Bunun nedeni, düşman donanmasının ve uçaklarının zahire taşıyan gemilere ve gemilerin yanaşıp yük boşalttığı Akbaş Limanı gibi limanlara bomba yağdırmasıydı.

Savaşta bombardıman anında askerler, siperlerin dibine oturur ve beklerlerdi. Bu bombardımanlar bazen sekiz saate yakın sürebiliyordu. Bu süre içinde siper dibinde oturmuş askerler, yalnızca dua ederlerdi. Patlama siper içinde olursa, dumanın etkisiyle bayılanlar bile olurdu. Kara harekâtı başlayana kadar askere sürekli olarak eğitim verilmişti. Yine özel günlerde askeri savaşa ve ölüme hazırlamak için cephede görevlendirilmiş hocalar askerlere vaaz veriyordu.

Yine kara harekâtı yokken, asker günlük askerlik eğitimini yapıyor; sonra ülke ve dünya sorunları üzerinde onlara dersler veriliyordu. Dinlenme anlarında ise halk hikâyeleri anlatılıyordu. Bunlar genellikle askerin kendi içinde bu tür becerileri olan kişilere doğaçlama yöntemiyle yaptırılıyordu.

Akşam olduğunda yemek zamanı, ekmek ve

yiyecek yüklü uzun eşek kafileleri vadilerden çıkarak avcı siperlerine doğru geliyorlardı.

Balkan Savaşı'nda Türkler askerlerine ekmek veremiyor, cephaneleri yetersiz kalıyordu. Oysa Çanakkale'deki askerin hiçbir eksigi yoktu. Ekmek, askerin bulunduğu yerde yapılıyordu. Un fazlasıyla sağlanabiliyordu. Pek çok yerde mutfaklar kurulmuştu. Bu biçimde askere düzgün sıcak yemek verilmesine çalışılıyordu. Bir gazetecinin dediğine göre, birinci hat siperlerde bulunan askerlere kahve bile veriliyordu.

“Avcı askerlerinin, değişik çukurlarda bulunması insana pek garip geliyor. Ufak meşelikler ve fundalıklar ile örtülmüş olan dağlar, dere, bayırlar ile de ayrılmış olduğundan bir delikte saklanmış olan avcı neferlerine yetecek yemek, içecek su ve atacak kurşun verildiği takdirde sonuna kadar orada günlerce yaşayabilir. Gazeteci zabitan lokantasında sığır eti, peksimet, reçel ve su olmadığından dolayı rom denilen içki ile karıştırılmış taksiz olunmuş süt ile taam ettik.”

Askerin gereksinimi olan yağ ve sabun, yağhanelerden veya sabun yapım atölyelerinden sağlanıyordu. Yurt dışından piyasa için getirilen çay ve şekerin ise yüzde 15-25'ine askerin gereksinimi için el konulmaktaydı.

İlerleyen zaman içinde büyük bir tehlike ortaya çıktı: Düşman uçakları, Türk askerinin iaşesini engelleyerek onu savaş dışı bırakmak için iaşe depolarını hedef almıştı. Bu amaçla bu depolara saldırılar düzenliyor; depolara iaşe getiren kervan yollarında yer alan önemli geçitleri vuruyordu. İstanbul'dan

Çanakkale'ye doğru uzanan yol, bu nedenle büyük bir tehlike altına girmişti.

3- Sonuç

Çanakkale Savaşı'nda askerin iaşesi, bu savaştan iki yıl önce gerçekleşen Balkan Savaşları ile karşılaştırıldığında çok daha düzenli ve iyi durumdadır. Savaşın sonlarına doğru yaşanan kimi gıda maddelerinin eksikliği ve askere verilen gıda oranlarının düşürülmek durumunda kalınması dışında ciddi bir sorun yaşanmadı. O tarihlerde Osmanlı Orduları pek çok cephede savaşıyorlardı. Bu bölgelerle karşılaştırma yapıldığında da görülür ki; yine de Çanakkale cephesindeki asker, çok daha iyi beslenmiştir. Kuşkusuz başta iaşe olmak üzere, lojistik hizmetlerinin düzenli ve kesintisiz yapılması da savaşın yazgısı üzerinde etkili olmuştur. Eğer lojistik hizmetleri düzensiz yapılsaydı ve cephede savaşan asker yeterli gıda ve mühimmatı bulmasaydı, bu olumsuzluklar savaş üzerinde daha büyük sorunların ortaya çıkmasına neden olabilirdi. İstanbul imparatorluğun başkenti oluşu; savaş bölgesinin başkente yakınlığı ve ardında da başta Marmara Bölgesi ve Doğu Trakya bölgesi gibi iaşeye rahatlıkla kaynak oluşturulacak bölgelerin bulunuşu; üstelik öteki cephelerle karşılaştırıldığında menzilin, yani iaşe diğer lojistik hizmetlerinin daha kısa mesafede yapıyor oluşu; gözle görülür bir rahatlık sağlamıştır.

Elbette ülke savaş yıllarını yaşadığına ve savaş da Osmanlı İmparatorluğu için, öteki ülkeler gibi büyük

zorluklarla geçtiğine göre; gerek sivil yaşamda ve gerekse cephelerde beslenme ve iāşe sorunu, savaş öncesi yıllara göre kuşkusuz daha ağırdır ve zorluklar kendini göstermiştir. Ancak bu olumsuzluğun, düzenli ulaştırma, taşıma ve yeterli iāşe sağlanabilme gibi nedenlerle, savaşın yazgısını değiştirecek boyuta ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Kısacası asker en azından az da olsa bir ölçüde yiyecek bulabilmiş; cephenin karşısında düşman saldırıların yarattığı baskı; bir de cephe gerisinde açlık ve bunun tetikleyeceği diğer sorunlarla içten bir kuşatma havasına dönüşmemiştir...

Bu açıdan değerlendirildiğinde Çanakkale Savaşı'ndaki iāşe uygulama ve hizmetlerinde Osmanlı Ordusu'nun önceki yıllara göre oldukça yol aldığı; daha düzgün bir planlama yapabilme yeteneği geliştirdiği; iletişim ve haberleşme tekniklerini daha düzgün ve doğru biçimde kullandığı görölmektedir.

KAYNAKÇA

1. Erdemir, Lokman, Çanakkale Savaşı Siyasi Askeri ve Sosyal Yönleri, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2009, s. 239-244
2. Erat, Muhammet, Çanakkale Savaşı'nda Türk Ordusu'nun İāşe Problemi, http://canakkalearastirmalari.comu.edu.tr/images/form/dosya/dosya_834940.pdf
3. Atakan, Rauf, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Çanakkale Muharebeleri İdari Faaliyet ve Lojistik,

- Gnkur. Yay. Ankara, 1985, s.586-588.
4. Arı, Kemal, Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi, Gnkur. Yay., Ankara, 1997.
 5. Sanders, Liman von, Türkiye’de Beş Yıl.
 6. Harp Mecmuası, İstanbul, 1331 (1915)
 7. Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Md. Ankara, 2005.
 8. Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Md. Ankara, 2005.

Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU - Savaşa Nasıl Girdik?

İttifak Devletleri, Almanya, Avusturya-Macaristan olarak gruplaştılar. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Arşidük Franz Ferdinand suikaste uğrarken daha sonra İtalya da Bağlaşma Devletleri'ne katıldı. Birkaç ay sonra savaşın boyutu büyüyecek ve bu devletlere yenileri de eklenecekti. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşından sonra, fırtına sonrası sessizliği yaşıyordu. O sırada hem Milli Savunma Bakanı, hem de Başkomutan vekili olan Enver Paşa, Almanya'ya karşı ılımlı bir şekilde yaklaşıyor, Osmanlı Devleti'ni bilmeden bu çılgın savaşın içine sürüklüyordu. Almanlarla gizlice anlaşan Enver Paşa, İngiliz Donanmasından Çanakkale'ye doğru kaçan iki gemiye kucak açmıştı (Goeben ve Breslau). Bu gemileri satın alarak 28-29 Ekim'de Karadeniz'e Rus limanlarını bombalamaya gönderdi.

Enver Paşa'nın bu hareketiyle Osmanlı İmparatorluğu da, Anlaşma devletlerine karşı savaşa girmiş oldu. Kısa bir süre sonra da Japonya'da Almanya'ya karşı savaş ilan

etmiş ve böylece savaş dünyaya yayılmıştı. Almanlar Osmanlı Padişahının halife olmasından dolayı dünyadaki müslüman nüfusu üzerinde etkili olabileceğinden emindiler. Oysa Hind Müslümanları ve Araplar, cihat çağrısına rağmen Osmanlılar'a sırtını dönmüşlerdi.

Gelibolu Harekatı

Gelibolu Harekatı ile Müttefik Devletlerin amacı, İstanbul'u ele geçirmek, Türkiye'yi savaş dışı bırakmak, Sovyetler Birliği'ne giden ve ikmal yolu vazifesini gören ılık deniz yolunu ele geçirmek ve Avusturya-Macaristan'a karşı bir cephe açmaktır.

Bu hareket dört safhaya ayrılır. Birinci safha deniz harekatı olarak 1915 yılının başlarında başlar ve 18 Mart'ta en yüksek noktasına ulaşır. Çanakkale Boğazı'nı savaş gemileri ile geçmek için yapılan bu teşebbüs başarısızlıkla sonuçlanır. İkinci safha, 25 Nisan'da başlayan İngiliz ve Fransız ordularının Seddülbahir ucuna ve Avustralya ve Yeni Zelanda ordularının (Anzaklar) Arıburnu (Anzak) kumsalına yaptıkları çıkarmalardır. Seddülbahir'deki harekatta, 05 Haziran'a kadar olan sürede büyük kayıplara malolan bazı ilerlemeler sağlanır. Fakat Arıburnu çıkarmalarında çok kuvvetli savunulan arazi, birliklerin ancak bir kilometre kadar içeri ilerlemesine olanak sağlar. Üçüncü safha ise, 06 Ağustos'ta Arıburnu'nun kuzeyindeki Anafarta Limanı'na (Küçük Kemikli Körfezi'ne) yapılan çıkarmalardır ki, Seddülbahir ve Arıburnu bölgesinde de

aynı zamanda yapılan taarruzlar ile birlikte yürütülür. Bu hareket hemen başarıya ulaşır gözükür. Ancak bunda da başarı sağlanamayınca, her iki tarafın orduları, kurtuluş olarak sabit siper muharebelerine geçerler ve kilitlenip kalırlar. Dördüncü safha ise, Çanakkale Savaşına çekilme yani yarımadaı terk etmedir. Gelibolu Yarım adası 2 aşamada boşaltılır. Anafarta ve Arıburnu'ndan 19-20 Aralık gecesi ve Seddülbahir'den 08-09 Ocak gecesi yapılan bu çekilme hareketi hiçbir kayıp vermeksizin gerçekleştirilir.

İngiltere Kraliyet Deniz Kuvvetleri, Fransız Deniz Kuvvetleri gemilerinin de yardımı ile bütün hareket boyunca çok önemli bir rol oynamıştır. Kraliyet Deniz Kuvvetleri, bütün bu çıkarmalardan ve sonunda birliklerin ve malzemenin geri çekilmesinden sorumluydu. Ayrıca tamamen deniz yolundan yapılan ikmalin sağlanması, denizden yapılan bombardımanlar ile birliklere sağlanması ve Marmara Denizi'nde genellikle denizaltılar ile bir seri cüretli kahramanlık gösterileri yapma ve özellikle Türk Donanması'nın bu işe karışması için gerekli önlemleri alma görevleri de vardı. Karada ise, Kraliyet Deniz Kuvvetlerine ait asker ve deniz piyadeleri diğer askerlerle, aynı şartlar altında çarpışmış ve aynı güçlüklerle karşılaşmış ve bunlara katlanmıştı. Türkiye ile yapılan mütareke hükümleri gereğince İngiliz Ordusu, 1918 yılı sonlarında Gelibolu Yarımadası'na tekrar girdi ve bu arada savaş alanlarında hala gömülmemiş harp ölülerini gömerek sahayı temizledi.

Savaşın Özeti

2:00 Üç savaş gemisi (Queen, Prince of Wales, London), Kabatepe'deki buluşma noktasına varır ve küçük tekneleri indirmek üzere makinalarını durdurur. İlk saldırıyı düzenleyecek olan 1500 Avustralyalı sessizce güvertede toplanır. Filikalara binerler.

4:00 Kıyıda 2750 metre kadar uzaktırlar. Palamarlar çözülür, savaş gemilerinin kara gölgeleri yavaşça açığa doğru uzaklaşır. Bir dizi römorkör teknelere kıyıya kadar eşlik eder. Kıyıda yaşam belirtisi yoktur. Römorkörler kıyıya 175 ya da 275 metre kala palamar çözerler, denizciler küreğe geçer. Şafak sökmek üzeredir.

V Kumsalı: (Ertuğrul Koyu) saat : 5:00

İngilizler Hunter-Weston komutasındaki 29.tümen (takviyelerle birlikte) Seddülbahir yakınlarında 5 ayrı noktaya çıkmakla görevliydi. **Plan:** Kalenin bulunduğu kumsala denizden açılacak güçlü baraj atışıyla, İngiliz askerlerinin karaya çıkarken karşılaşacakları (Türk) savunma hattı kaldırılmış olacaktı. Albion Savaş Gemisi saat 5:00 da koyu ve orada bulunan köyü inanılmaz yoğunlukta bir top ateşine tutar. Kıyıda hiçbir ses gelmez. River Clyde kıyıya doğru yola çıkar, geminin yanında 20 kadar ufak tekne vardır. Küçük tekneler akıntıdan dolayı çok zorlanır. River Clyde (gelen emirle) zaman zaman onları beklemek zorunda kalır.

V Kumsalı: (Ertuğrul Koyu) saat : 6:22

River Clyde 6:22 de büyük bir gürültüyle karaya oturur. Kıyıyla arasında mesafe kaldığından dolayı askerlerini direk gemiden indiremez. Bu arada ufak teknelerden ilki karaya birkaç metre kala kurşunların hedefi olmaya başlamıştır.

River Clyde'da Yarbay Unwin güçlüklerle boğuşmaktadır. Gemiden askerlerini indirebilmek için eline halat alarak kaptan köşkünden ayrılır. Gemiyle kara irtibatını kurabilmek için iyi bir denizci olan Williams'la beraber kıyıya yüzer. Ateş hattında layterleri yan yana bağlayarak kıyıyla aralarında köprü kurarlar. Askerlerin gemiden boşalmasıyla korkunç bir can pazarı başlar. Ufak tekneler ölü doludur. O sırada Williams da vurulur. Layter Unwin'in elinden kaçar ve o tekrar layterleri yerleştirmeye uğraşır. Askerler o sırada gemiden çıkıp düşmanın korkunç ateşini ile burun buruna geliyordur. Bu atmosfere ve yorgunluğa daha fazla dayanamayan Unwin bayılır. Sonra tekrar aşığı inmeye çalışır ve tekrar bayılır ve gemiye götürölür.

Anzak Koyu saat : 7:00

Mustafa Kemal şafaktan beri yedekleriyle birlikte Kilitbahir yakınındaki Boğalı'da beklemiş, saat 6:30 da da taburlardan birini güneşe, Anzaklara karşı gönderme emri almıştır. Hemen askerlerini alıp yola koyulur.

Saat yediye doğru Anzak'lı genç bir subay ve iki izci kıyıdaki üç yarı aşmayı başarır, artık üçbuçuk mil ötedeki

asıl hedeflerini, boğazın sakin sularını görürler. Bir başka grup da Conkbayırı'nın yarısına kadar tırmanmayı başarır. Mustafa Kemal Sarıbayır Tepelerinden aşağı baktığında savaş ve nakliye gemilerini görür. Askerlerine dinlenmelerini emreder, kendisi de yanına üç subay olarak Conkbayırı'nın eteklerine doğru gider.

Anzak Koyu saat : 8:00

Saat sekiz olduğunda kıyıda 8000 asker vardır. Türkler geri çekilmiştir. Anzaklar arasında güven duygusu hakimdir. Subaylar daha düzgün bir ilerleyiş için adamlarını toplamaya başlar. Burada kendilerine doğru koşan Türk askerlerini görür, cephaneleri kalmamış bu askerlere süngü taktırır ve yere yatırır. Onlara çok yakın olan Avustralyalılar Türk askerlerinin savaş düzeni aldıklarını görünce peşlerinden gelmeye tereddüt edip sipere girerler. Onlar tereddüt ederken Mustafa Kemal emir subayını geriye, tepenin öbür yamacındaki taburu getirmeye gönderir. Ardından elindeki en iyi taburu 57. Alay'ı getirir, çarpışmaların en yoğun anında da emri altındaki Arap Alay'ını ateş hattına sürer. Tümen Komutanı olarak böyle bir emir yetkisi olmamasına rağmen, yaptıklarını Esad Paşa'ya iletmesi öğleni bulur. Esad Paşa'dan 19. Tümen'in üçüncü ve son alayını ateşe sürmek için izin alır. Kemal geri döndüğünde tüm Anzak cephesinin komutasını almıştır. 57. Alay kısa sürede yok olacaktır. Böylece vahşi karmaşa öğle saatleri boyunca sürer, kesin olan İtilaf devletlerinin karaya çıktığı ve her geçen saatle birlikte durumlarını güçlendirdikleridir.

V Kumsalı : (Ertuğrul Koyu)

Hava komodor Samson o sırada uçağı ile Seddülbahir üzerinden geçerken kıyıda 50 mt. bir şerit boyunca denizin kana bulandığını görür. Dünyada ilk kez uçakla 50 kiloluk bombalar Türk askerlerine atılacaktır.

V Kumsalı : (Ertuğrul Koyu)

Kayıplar yüzlercedir. Karaya çıkmayı başaran askerlerden 200 kadarı kıyıda kumdan küçük bir topuk arkasına gizlenir. Önlerindeki dikenli tellerin üstleri, Türk siperlerine saldırmak isteyen askerlerin cesetleriyle dolmuştu. Bin kadar asker River Clyde'in içine adeta hapsolmüştür. Kimse dışarı çıkıp vurulmak istemiyordu. Euryalus Kruvazörü'nün güvertesinde, gelişmelerden hiçbir bilgisi yoktur ve bu nedenle planın 2. aşamasını uygulamaya koyar. Tuğgeneral Napier askerin asıl bölümüyle karaya çıkma emri alır. İlk saldırıdan geriye kalan 6 tekne nakliye gemilerine yanaşır, ölü ve yaralıları bıraktıktan sonra tekrar kıyıya dönmeye hazırlanır. Bu sırada Napier teknelerden birine atlar ve kıyıya doğru yol alır. River Clyde'dan bağırarak askerler kıyıya çıkmanın imkansız olduğunu söylerler. Napier denemeye kararlıdır. Fakat kıyıya ulaşmadan ölür. Napier'in denemesi Seddülbahir Çıkarması'nın sonunu belirler. Bu sırada yarımadanın ucunda İlyas burnu çevresinde düzenlenen çıkarmalar başarılı devam eder. İki köprü başı tutarlar ve Hunter-Weston takviyelerini öğlene

doğru bu bölgelere yönlendirir.

S Kumsalı : (Hisarlık Burnu)

Doğuda, Morto koyunda birlikler neredeyse hiç kayıp vermeden, Eski Hisarlık Burnu'ndaki yamaçlara yerleşirler.

Y Kumsalı : (Zığındere)

En ilginç sahneler batıda yaşanır. Hamilton her yerden millerce uzak bu bölgeye 2000 kadar asker çıkararak Türklere pusu kurma niyetindedir. Karaya çıkanların görevi güneye doğru yürüyerek, Türklerin arkasından dolanıp, onları çember içine almak daha sonra yarımadanın ucuna (V Kumsalı'na) çıkanlarla birleşmekti. Böylece Türklerin merkezle olan bağları kesilmiş olacaktı. Çıkılan yerde kumsal yoktur. 70 metre bir tepe tırmanılır. Rahat bir bölgedir. Düşman yoktur. Arkadaşlarının, yürüyüşle bir saat mesafede, Seddülbahir ve İlyas Burnunda öldüklerinden haberleri yoktur. Oturur rahatça mola verir, çay içerler. Oysa Y kumsalındaki İngilizlerin sayısı yarımadanın güneyindeki tüm Türklere fazladır. Karaya askerle birlikte çıkan iki albay (Albay Koe ve Albay Matthews) gün boyunca Y Kumsalından Euryalus'a bilgi ve talimat isteyen mesajlar gönderirler. Ancak Hunter-Weston'dan yanıt gelmez. Bu trajik koşullar gün boyu sürer. Bir çıkmazın içine girilmiştir

16:00 İlyas Burnu'nda her üç tugay komutanı da

kaybedilmiştir; yerine gelen iki albay da kısa sürede öldürölür. Karar vermek ve hareket etmek kıyıdaki küçük rütbeli subaylara kalmıştı. Gemiler, sık sık kıyıya yaklaşp ateş ederler. River Clyde'da kalan askerler bir deneme daha yapar ve kıyıya ayak basarlar. Yeni çıkanlar topuğun arkasında gizlenen askerlerle birleşirler.

17:30 Türk tarafından gelen yoğun ateşle hareket edemezler ve beklerler.

S Kumsalı : (Hisarlık Burnu)

İngiliz komutan hala iki mil yürüyüşle Seddülbahir'e gidemeyecek kadar güçsüz olduğunu düşünür. Zaten böyle bir deneme de yasaktır.

Y Kumsalı : (Zığindere)

Beklenen olur ve Türkler, batan güneşin ışığında, İngiliz askerlerinin rahat bir 11 saat geçirdikleri Y Kumsalı'na (köprübaşına) saldırırlar. Saldırırlar tüm gece devam eder. Sabah İngilizler ölü ve yaralı toplam 700 kayıp vermiştir. Albay Koe ölmüşdür ve askerleri yamaçtan aşağı inerek kıyıya ulaşmaya çalışır. Bu arada aynı cephede albay Matthews olanlardan habersizdir. Savaşa devam eder, süngü saldırısını püskürtür. O zaman anlar ki mevzilerin bir bölümü terkedilmiştir ve hemen geri çekilme emri verir. Bu sırada Türkler de yenildiklerine karar verip çekilirler.

Böylece İngilizler Y kumsalından çekilirken tek bir mermi sesi duymazlar ve ayrılırlar.

V Kumsalı: (Ertuğrul Koyu)

25 Nisan akşamı River Clyde'dan kalan askerler, Türklerin ateşinin hafiflemesiyle kayıp vermeden kıyıya inerler. Gece yarısı İngilizler ilerleyebilecek, hatta yarımadanın ucundaki Türkleri yok edebilecek güçtedirler. İlyas Burnu'nda altıya bir üstündürler. Fakat emir verebilecek rütbeli subay yoktur ve gece saldırısı olabileceğinden korkarlar. İlyas Burnu'nu koruyan 2000 Türk'ün yarısı ölü ya da yaralıdır. O gece hiçbir şey olmaz ve gölgelere ateş edilir. Güneşin doğmasını beklerler. Böylece ilk günün bilançosu her iki taraf için ağır olmuştur.

Çekilme hazırlıkları :

Kesin bir karar alınmamakla beraber, İngilizler Kasım ayında gizliden gizliye çekilme hazırlığı yapmaya başlamışlardı. Fakat Kasım sonuna doğru hava birden bire bozdu. Ani olarak bastıran kış, herkesi gafil avladı. Kırk senedir, o bölgede böyle soğuk görülmemiştir. Gündüzleri sağanak halinde yağmur yağıyor, geceleri korkunç bir ayaz ortalığı kasıp kavuruyordu. Bu durum iki tarafa da savaşı unutturmuştu. Türk ve İngiliz askerleri siperlerini terk edip suların erişemeyeceği yüksekliklere yerleştiler. İki düşman, karşıdan karşıya titreyerek birbirlerini süzüyor, fakat kimse silaha sarılmıyordu.

Yağmurları tipi halindeki kar yağışları takip etti. Anzak

birliklerini teşkil eden Avustralya ve Hintli askerlerin bir kısmı ilk defa kar görüyordu. Toz, dizanteri, sinekler yok olmuştu. Fakat soğuk dayanılır gibi değildi. Askere, kışlık elbisesi yetiştirilememişti. Herkes sıırıslıklamdı ve ıslak battaniyelerine sarılıp ısınmaya çalışıyordu. Kasımın son günü hava biraz düzeldi. Üç gün içinde müttefik askerlerinin onda birinin savaş dışı olduğu tespit edildi. O güne kadar tahliyeyi düşünmemiş olanların bile artık kafasında tek düşünce vardı: Bir an önce bu lanetli toprakları terk edip gitmek...

Ancak, İngiliz hükümetini bir an önce tahliye kararı almaya zorlayan Ruslar'la Fransızlar oldu. Onlar Selanik'in ne pahasına olursa olsun elden çıkmaması için direttiler. İngiliz hükümeti, 7 aralık günü toparlandı ve Anzak ile Suvla kesimlerini boşaltarak cephenin daraltılmasına karar verdi.

Suvla ve Anzak Cephesi boşaltılıyor :

Aralık ayının ikinci haftasında tahliye başladı. Her akşam ortalık karardıktan sonra ANZAK ve SUVLA koylarına kurtarma sandalları, çıkarma tekneleri yanaşiyor ve durmadan asker, hayvan top ve diğer savaş malzemesi taşınıyordu. Önce hasta ve yaralılar nakledilmişti. Onları harp esirleri takip etti. En son sıra birlik askerlerine geldi. Ayak sesleri duyulmasın diye herkesin postalına paçavralar sarıldı. Ortalık aydınlanıncaya kadar kıyıda yükleme faaliyeti durup dinlenmeden devam ediyordu. Fakat tan yeri ağarmadan kısa bir süre önce tekneler açığa çekiliyor, geride kalanlar yine siperlere sınıyor ve

güneş doğduğu zaman her şey normale dönmüş oluyordu.

Görünüşte Türkler olup bitenlerin farkında değildiler. Aslında onları kuşkulandırmamak için, gündüzleri İngiliz kesiminde ne gösteriler yapılmıyordu ki. Bir kısım askere birliklerindeki hayvanlarla akşama kadar ortalıkta dolaşmak görevi verilmişti. Bunlar bir oyunun figüranları halinde Türk siperlerine karşı gövde gösterisi yapıyorlardı.

18 Aralık Cuma günü müttefik kuvvetlerin yarısı ve malzemelerin büyük bir kısmı tahliye edilmişti. Geriye kalan 40 000 kişi cumartesi ve Pazar gecesi kıyıda ayrılmış olacaktı. Artık herkesin kafasında tek düşünce vardı, herkes birbirine aynı sözü söylüyordu : “ Allah vere de hava bozmasa...”

Suvla ve Anzak Cephesi boşaltılıyor :

Cumartesi sabahı Gelibolu Yarımadası yine ilkbahardan kalma bir gün yaşıyordu. Son hazırlıklar da hızla tamamlanmıştı. İngilizler, Conkbayırı'nın altındaki mevzi bir tonluk tahrip maddesi yerleştirmişler, boş sahaları mayınlamışlar ve daha bir alay öldürücü tuzak kurmuşlardı. Siperleri kıyıya bağlayan patikalara bile uzun çizgiler halinde un ve şeker döküp tehlikesiz geçitleri işaretlemişlerdi. Cumartesi gecesi, şans bir defa daha müttefiklere güldü. Anzak ve Suvla kesimlerindeki 20 000 asker, tek bir kayıp vermeden denize açıldı.

Pazar sabahı Türk topları kıyıya birden mermi yağdırmaya başladı. Donanma hemen karşılık verdi.

Fakat geriye kalan 20 000 kişinin geleceği karanlık görünüyordu. Birden Nisan ayındaki il çıkarma gününün şartlarına dönülmüştü.

Saat 17.00'ye doğru güneş battı... Hava iyice kapanmıştı. Ay bir yüzünü gösteriyor, bir kayboluyor, sicim gibi ince bir yağmur yağıyordu. Silah sesleri kesilmişti. Yalnız Helles Burnu'nda gürleyen topların homurtusu duyuluyordu... En uzak mevzilerdekiler, ilk gidenler oldu. Siperlerinden çıktılar ve birer kol halinde unlu, şekerli izlerini takip ederek kıyıya indiler. Sigara içmek, konuşmak yine yasaktı. Saat 22.00'de kıyıda topu topu bin beş yüz kişi kalmıştı. En tehlikeli an da buydu işte. Fakat Türk mevzilerinde herhangi bir hareket görülüyordu. Saat 03:00'te karada hiçbir müttefik askeri kalmadı. Geride kimsenin unutulmadığına emin olmak için tekneler bir süre daha bekletildi. Ufuk hafiften aydınlanırken, saat tam dörtte kıyıdaki cephanelik ateşe verildi. Ve son grup da Gelibolu'yu terk etti.

Liman von Sanders, tahliyeyi haber aldığı zaman, Anzak ve Suvla cephelerinde girişeceği büyük hücumun hazırlığını tamamlamıştı. 20 Ocak gecesi için emir bile vermişti. Fakat Türkler mayınlı, tuzaklı alanda kolay ilerleyemediler. Düşmanın oyununa gelmek endişesi onların rahat etmelerini engelledi. Bu sayede de koca bir ordu kazasız belasız kendini kurtarmış oldu.

General Monro, Suvla ve Anzak cephelerinden çekildikten sonra, Helles dolaylarında daha fazla tutunamayacaklarını anlamıştı. Hemen Londra'ya telgraf çekerek, Helles Burnu'nu da boşaltmak için izin istedi.

O sırada Helles kesiminde 35 000 müttefik askeri bulunuyordu. Ayrıca 4000 hayvan ve Suvla ile Anzak'taki kadar savaş malzemesi vardı. 1916 yılının ilk günü, hava karardıktan sonra, çekilme faaliyeti tekrar başladı. Kararı önce terk eden Fransızlar oldu. Sonra her gece, sırası gelen birlik, belirtilen yerden denize açıldı.

Hava zaman zaman bozuyor, Türkler küçük hücumlara kalkışıyorlar, Alman denizatlılarının o dolaylarda dolaştığı söylentileri herkesin yüreğini azına getiriyordu. Ama her şeye rağmen 7 Ocak günü müttefiklerin mevcudu 19 000 kişiye inmişti.

Liman von Sanders hücum emrini işte o sırada verdi. Aslında yapılan hazırlıklara göre 48 saatlik bir gecikme olmuştu. Sebep de her zamanki gibi Enver Paşa'ydı. Ani bir emirle 5'inci orduya bağlı 9 tümenin Trakya istikametine gönderilmesini istemişti. Harbiye nazırının bu talimatına Liman von Sanders her zamanki tarzıyla karşılık verdi: İstifa etti. Enver bir defa daha emrini geri aldı. Ama bu sürpriz emir, istifa, emri geri alış Türkler için 48 saatlik bir zaman kaybına sebep oldu.

7 Ocak günü öğleden sonra, Türk hücumu şiddetli bir top atışı ile başladı. Önce toplar 4,5 saat aralıksız kıyıyı dövdü. Hava kararırken Mehmetçik "Allah Allah... Vur vur" sesleri ile hücumu kalktı. Fakat İngilizler, ümitsiz bir direnişle karşı koydular. Uzun süre tutunamayacaklarını biliyorlardı. Onlar için ölüm kalım savaşıydı bu.

Akşama doğru Türkler henüz ilerleme kaydetmemişlerdi. Bu arada İngilizleri hayrete düşüren bir olay oldu. Türkler top ateşini kestiler. Liman von Sanders, müttefik askerlerinin şiddetli direnmesi karşısında, İngilizlerin

Helles cephesini elde tutmak istedikleri inancına kapılmıştı. Ve daha iyi hazırlanabilmek için hücumu durdurmuştu.

8 Ocak günü akşama doğru, tahlisiye sandalları ve çıkarma gemileri kıyıya yaklaştığı sırada hava birden bozdu. Barometre süratle düşmeye başladı. Rüzgarın esiş hızı saatte 50 kilometreyi bulmuş, deniz karışmıştı. Kurtarıcılar yarı bellerine kadar suya girmiş, durmadan çalışıyorlardı. Saat 02.00'de 19 000 kişiden karada kalan 3200 kişiydi. Bir saat içinde 3 000 asker de kurtarıldı. Kıyıda son ayrılanlar cephaneliği ateşlemekten geri kalmadılar.

Mareşal Kitchener bile tahliyenin en iyimser tahminle 20 000 askerin canına mal olacağını sanmıştı. Oysa bir iki yaralının dışında, müttefikler hiçbir zayıat vermemişlerdi. Bozgun, İngilizlerin gözünde sürpriz bir başarı, umulmadık bir zafer olup çıkmıştı.

Tahliye sonuna kadar direnen General Monro ile kurmay heyetinin başarısıydı bu. Hepsine törenle şeref madalyaları verildi. Fakat aylardan beri Çanakkale'de her türlü mahrumiyete katlanan ve canını dişine takıp savaşan askerlere birer hatıra nişanı bile çok görüldü.

Savaşın Sonuçları

Müttefikler

Ruslarla buluşamıyınca çarlık yıkıldı ve Rusya yeni bir rejimle tanıştı

Türkler

Vatanlarını canla başla savundular. Böylece aynı zamanda da müttefiklerin Rusya'ya giden yolunu kestiler.

Mustafa Kemal

Yeni Kurulan Türk Devletinin Lideri Oldu.

Yok olmuş kabul edilen, hasta adam olarak düşünölen Türk Ulusunun ömediğini, yok olmadığını dünyaya kanıtlamışlardır.

Winston Churchill

Bu yenilgiden sonra uzun bir süre siyasetten uzaklaştırıldı. Daha sonra İngiltere başbakanı oldu ve II. Dünya Savaşı'nda da Çanakkale Boğazı'ndan geçmek istedi ama bu isteğini gerçekleştiremedi.

Ian Hamilton

94 yaşına kadar yaşadı. 1941 yılında Londra'da öldü.

Kaynakça

Cicioğlu, Hasan (2015) Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi 18 Mart Çanakkale Zaferini Anma Programı Konuşması

Dr. Bülent Turgay GÖKTÜRK - Çanakkale Muharebelerinin Türk ve Dünya Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

Genel

19. yüzyılın başlangıcıyla hızlı bir dağılma sürecine giren ve Avrupa Devletleri tarafından paylaşılmak istenen Osmanlı Devleti için bu süreç, özellikle bu yüzyılın sonlarında Rusya ile yapılan 1877-1878 Harbi'nden sonra hızlanmış ve 20. yüzyıl başlarındaki Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile devam etmişti.

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı hızlı toprak kayıpları ve ekonomik bağımlılık, devletin uluslararası alanda zaten azalmış olan itibarına bir darbe daha vurmuş ve Osmanlı Devleti'ni derin bir umutsuzluğa düşürmüştü. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin mirasına göz diken emperyalist devletleri yeni paylaşım planları yapmaya sevk etmişti.

İşte bu süreçte meydana gelen 1. Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden biri olarak kabul edilen ve Osmanlı Devleti'nin zaferi ile sonuçlanan Çanakkale

muharebeleri, hem Türk tarihi hem de Dünya tarihi açısından önemli sonuçlara yol açmış büyük bir olaydır.

1. Dünya Savaşı'nın gidişatını değiştiren, Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'u işgalden kurtaran, milli mücadelenin lideri Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal'i Türk Milleti ve dünya ile tanıştıran bu olay, savaşın iki yıl daha uzamasına, Rusya'da Çarlık rejiminin yıkılarak Bolşevik rejimin iş başına gelmesine ve savaşın hem yenen hem de yenilen devletlerde yol açtığı sosyo-ekonomik çöküntüler ve büyük patlamalar sonucu İtalya'da Faşizm'in, Almanya'da ise Nazizm'in ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Bu cephede verilen mücadele sadece Anadolu coğrafyasında değil, Rusya'dan Ortadoğu'ya, Hindistan'dan Avustralya'ya kadar etkisini göstermiş, imparatorluklar yıkılarak yerlerine Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı fikir akımlarının da tetiklediği ulus-devletlerin kurulması sürecinin önü açılmıştır.

Dünya Tarihi Açısından Değerlendirme

Gelibolu Yarımadası dünya harp tarihine, aynı zamanda beşeri sermayenin böylesine hızla ve cömertçe tüketildiği bir savaş alanı olarak geçmiştir. Bu savaş dar bir alanda, kısa bir sürede her iki taraftan bir milyona yakın insanın savaşarak yarısına yakınının zayi olduğu bir mücadeledir. Çanakkale muharebelerinin İtilaf devletleri açısından tam bir yenilgi ile sonuçlanması, en fazla Çarlık Rusyası üzerinde 1917 Bolşevik İhtilali'ne kadar uzanan tesirler bırakmıştır.

Türk askerinin Çanakkale’de kazandığı zafer sayesinde Boğazlar açılmamış, Rusya ile Müttefikleri arasında irtibat sağlanamamış, Çarlık Rusyası’nın ihtiyaç duyduğu savaş malzemelerinin ulaştırılması sağlanamamış, Karadeniz’de mahsur kalan ticaret filosu da serbest kalamadığından Avrupa’nın ihtiyaç duyduğu hububat vs. pazarlanamamış ve sonunda sosyo-ekonomik patlamalara sahne olan çarlık Rusya’sı içinden çökerek, Bolşevik rejim iş başına gelmiştir. Bolşevik Rusya’nın ilk icraatı, savaştan çekilmek ve Çarlık Rusyası’nın imzaladığı bütün antlaşmaları yok sayarak yapılan gizli antlaşmaları açıklamak olmuştur. Böylece bütün “**Bizans oyunları**” su yüzüne çıkmış, İtilaf devletlerinin kendi arasında ve sömürgeleri ile aralarında güven bunalımı doğmuştur. Bolşevik İhtilalin vuku bulması bir cepheyi kapattığından, 1. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin yükü hafiflemiş ama daha da önemlisi, emperyalizme karşı mücadele fikri etrafında birleşildiği için, yeni Sovyet yönetimi ile milli mücadele liderleri arasında yakınlaşma başlamıştır. Nitekim bu yakınlaşma yeni Sovyet yönetiminin milli mücadeleye desteğinin sağlanması ile sonuçlanacaktır.

1. Dünya Savaşı’nın iki yıl uzaması sonucunda, İngiltere’de sosyal ve ekonomik bunalım ortaya çıkmış, devlet borçlarının sekiz milyar İngiliz lirasına yaklaşması İngiltere’de siyasal bunalım yaratmış ve mevcut hükümet istifa etmek zorunda kalmıştır. Denizlerde de eski gücünü kaybeden İngiltere, ABD’nin üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmıştır. Fransa’yı da yanına alan İngiltere, savaş sona erdiğinde Türklerden bunun

intikamını almak için, bir taraftan Osmanlı Devleti'ni yıkarken, diğer taraftan da Anadolu'yu Yunanlılara ve Ermenilere peşkeş çekmekten de geri kalmamıştır. Bu cezalandırma politikasının somut belgesini de Sevr dayatması oluşturmuştur.

Bolşevik Rusya'nın gizli antlaşmaları açıklamasından sonra, kendilerini gizliden gizliye Osmanlı'ya karşı isyana zorlayan İngiltere'nin gerçek niyetinin ne olduğunu öğrenen Arap dünyası, yeniden bir durum değerlendirmesi yapmak ve İngiltere'nin aldığı bu yenilgi ve üzerinde güneş batmayan imparatorluğun çöküş sürecine girmesi karşısında, Osmanlı Devleti'ne karşı planladıkları isyanları bir müddet ertelemek zorunda kalmıştır.

Harbin öncesinde İttifak Devletleri ile birlikte olan ama son anda tarafsız kalmayı yeğleyen İtalya, savaşın gidişatının İtilaf devletlerine doğru dönmesi karşısında, bu devletlerden bir takım ödünler alarak İtilaf devletlerine katılmayı kabul etmiştir.

Keza Bulgaristan ve diğer Balkan Devletleri de savaşa katılım konusunda Çanakkale cephesinin akıbetine göre karar verme iradelerini son ana kadar ellerinde bulundurmaya başlamışlar ve 600 yıllık devlet tecrübesi olan Osmanlı Devleti'ne acı bir ders vermişlerdir. Çanakkale'de kazanılan zafer Bulgaristan'ın İttifak bloğuna katılmasını cesaretlendirirken, Yunanistan'ın Megali İdeası'nı ertelemesine, diğer Balkan Devletleri'nin de artık taraflarını belli etmelerine sebep olmuştur.

Emperyalist dünyanın aldığı bu yenilgi, farklı kültür, etnik köken ve milletlerden gelen ve çoğu da sömürge

ülkelerde yaşamaları nedeniyle bu savaşa katılmak zorunda kalan yüzbinlerce insana, kendilerini tanıma, etrafını tanıma, kimliklerini sorgulama ve Türklerin verdiği mücadele ile kendi konumlarını karşılaştırma fırsatı yaratmıştır. Bu insanlar; bir yandan inanılmaz zor şartlarda kanlı bir mücadele verirken, bir yandan da Gelibolu'da ne aradığını, burada kimin için ve ne için kanını akıttığını, canını ortaya koyduğunu, Anavatanını kahramanca ve dürüstçe savunup mertçe savaşan Türk askeri ile neden karşı karşıya getirildiğini sorgulamaya başlamışlardır.

Savaşın bu boyutu daha muharebe sahasında meyvalarını vermeye başlamış, Avustralya ve Yeni Zelanda askerleriyle Türk askerleri arasında ortaya çıkan samimiyet, yakınlaşma ve dostluk, dünya harp tarihini **“Centilmenler Savaşı”** kavramı ile tanıştırmıştır. Harp tarihinde savaş alanından dost olarak ayrılmanın bir örneği daha mevcut değildir. Bu ilişki şeklinin kalıcılığı ve derinleşerek devam etmekte olması, Gelibolu Yarımadası'nda yüzyıl önce verilen bu mücadeleye ayrı bir anlam yüklemektedir.

Çanakkale muharebelerine İngilizlerle birlikte katılan İrlandalılar, dönüşlerinde artık daha çok İrlandalı olduklarının ve İngiltere'nin bir parçası olmadıklarının farkına varmışlardır. 1922 yılında İngiltere'den bağımsızlıklarını kazanıncaya kadar olan süreçte İrlanda milliyetçiliği bilincinin güçlenmesi, 11. İrlanda Tümeni'nin Anafartalar Ovası'ndaki mücadelesi ile ayrı bir anlam kazanmıştır. Çanakkale muharebelerine İngiltere ile birlikte katılan gönüllü Yahudi birliğinin

gösterdiği çaba ve elde ettiği başarılar, Yahudi davasının dünyaya tanıtılması ve Ortadoğu'da bugün var olan İsrail Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynamıştır.

Emperyalist idealleri doğrultusunda dünyayı ve Osmanlı topraklarını paylaşmak isteyen İtilaf devletlerinin itibarları, Çanakkale yenilgisi sonucunda önemli ölçüde sarsılmış ve şimdiye kadar var olan tartışılmaz üstünlükleri ortadan kalkmış, bu durum sömürge olan ülkelerde bağımsızlık ve özgürlük akımlarının doğuşuna yol açmış, Gelibolu Yarımadası'ndan çıkan kıvılcım, Hindistan'dan Cezayir'e kadar bütün mazlum milletlere kurtuluş umudu olmuş ve dünya siyasi coğrafyası yeniden şekillenmeye başlamıştır²²⁰.

Çanakkale muharebelerinde 500.000 kişiden fazla insanın kaybı, o güne kadar dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen olayların yaşanması, dünyanın en güçlü ordularının teknolojik imkânlarıyla, inanç, azim, kararlılık, irade ve zekânın ölümüne çatışması, her insanı hayrette bırakan bir gerçek olmuştur.

Türk Tarihi Açısından Değerlendirme

1. Dünya Savaşı'nın en kanlı çarpışmalarına sahne olan Çanakkale cephesi, Türk askerinin zafer dolu şanlı tarihine bir yeni destan daha eklemiştir. Çanakkale muharebeleri sonunda elde edilen zafer, savaş malzemesi bulmak için düşmanından ganimet almayı hesaplayan,

²²⁰ A. Mete Tuncoku, **Çanakkale 1915 Buzdağı'nın Altı**, TBMM Basımevi, Ankara, 2005, s.57-90.

kum torbası olarak gönderilen çuvalı elbisesine yama yapan ve düşmanını yok etme işini, Arıburnu'nda bal yapmaya benzeten bir ordunun destanıdır.

Alman Prof. Ernest Jack, Truva harabeleri önünde Gazi Mustafa Kemal ile yaptığı konuşmada Atatürk'ün eliyle Çanakkale Boğazı'nı göstererek şöyle söylediğini yazmaktadır²²¹:

“Biz orada İngiliz ve Fransız donanmasını Boğaz'ın dışında tuttuk ve onların müttefikleri Ruslarla irtibat kurmalarını önledik. Böylece Rusya çökmüş oldu. Ama neticede biz de yıkıldık.

Siz Almanlar İngiliz Boğaz'ından biz Türkler de bu Boğaz'dan çıkamadıkça çökmeye mahkûmuz. Zaferi, denizi kontrol altında tutan, ihtiyacı olan malzemeyi, ihtiyacı olduğu zaman, istediği yere ulaştıran ülke kazanır. Çanakkale Boğaz Muharebesi'nin ve bu savaştan alınması gereken derslerin özeti bu cümlelerde saklıdır”.

Çanakkale muharebeleri, 600 yılı aşkın süre yaşamış ve sonunda tükenme noktasına gelmiş Osmanlı Devleti'nin son başarılı kavgası, bu kavganın sonuçlarına göre şekillenen milli mücadele ise, Türk Milleti tarafından kurulacak olan yeni Türk Devleti'nin ve gelecekte yaşayacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile sonuçlanacak akıl almaz kavgasıdır. Bu iki süreç birbiriyle karıştırılmamalıdır.

Çanakkale muharebeleri; **“Türkleri Avrupa'dan attık, şimdi de sadece İstanbul'dan değil Anadolu'dan da**

²²¹ Erol Mütercimler, **Gelibolu 1915**, Melisa matbaacılık, İstanbul, 2012, s.25.

söküp atacağız” şarkıları ile Çanakkale’ye doğru sefere çıkan emperyalist güçlere karşı, Anadolu’nun bağrında kopup gelen, farklı dili konuşan, farklı dini inancı, etnik kökeni olan insanların bu topraklarda daha nice seneler birlikte ve kader birliği yaparak yaşamaya devam etme kararlılığını ilan ettiği bir sürecin başlangıcıdır. 1. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında meydana gelen gelişmeler göstermiştir ki; bir ülkenin halkı ve halkıyla bütünleştiği yöneticileri, yabancı dayatmalarına karşı dik durdukları sürece, bu dayatmayı yapanların olanaklarının fazlalığına bakmaksızın, o ülkenin karşı koyma iradesini ortadan kaldırmak asla mümkün değildir.

Unutulmamalıdır ki, bir milletin ruhu elde edilmedikçe, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça, o millete egemen olmanın imkanı yoktur. Çanakkale muharebelerinde bu gerçek Mehmetçiğin kaniyla, canıyla tüm dünyaya bir defa daha ispatlanmıştır.

Ülkelerinin milli çıkarlarını her şeyin üzerinde tutan, akıllı ve ufkun ötesini de görebilen siyaset adamları, tarihin her döneminde ülkelerini savaş batağının içine düşmekten kurtarmaya ve milli çıkarlarına uygun düştüğü şartlarda asgari zarar ve azami fayda koşuluyla savaşa “Evet” diyebildikleri, Çanakkale’de bir kez daha görölmüştür. Alınan bu ders II. Dünya Savaşı’nda başarılı bir şekilde uygulanmış, savaşın felaketinden insanlarımızın uzak tutulması sağlanmıştır. Aç kalınmış ama kimse babasız kalmamıştır.

Çanakkale muharebeleri sayesinde Türk Milleti düşmanını tanımış, düşmanları da Türk Milleti’nin ne olduğunu, ne olmadığını, eski güç ve kudretinden hiçbir

şey kaybetmediğini görmüştür. Dolayısıyla bu başarı, aynı zamanda Türk askerinin direnme gücünün, fedakârlık ruhunun, millet ve vatan sevgisinin bir abidesi, Türk Ordusu'nun dünyanın en donanımlı orduları karşısında elde ettiği bir başarının değer ölçüsüdür.

General Patton'un **“Türkler kriz anında daima iyi liderler çıkarmasını bilmişlerdir”** özdeyişini doğrular şekilde Çanakkale zaferi, Türk Milleti'nin yeni bir Türk Devleti'ni Anadolu'da kuracağı iradesini ve bu milli mücadele hareketinin liderini, Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal'i hem tüm dünyaya, hem de Anadolu halkına tanıtmıştır.

Türk Milleti'nin ve Türk askerinin, kendisine uzak duran, eğitimi yetersiz ve siyasete bulaşmış komutanların emrinde ve siyaset kurumunun içine çöreklenmiş birlik yapılanması ile ne büyük felaketlerle karşılaştığı Balkan Savaşı ile görülmüştür. Osmanlı yönetimi bu felaketten gerekli dersleri çıkarmış ve aradaki süreyi çok iyi değerlendirmiş, siyaset kurumu ve ordusunda yaptığı düzenlemelerle Çanakkale zaferinin alt yapısını oluşturmuştur.

Çanakkale zaferi, Türk Milleti'nin eski güç ve dinamizmini koruduğunu, hiç bir gücün Balkan yenilgisini esas alarak ellerini ovuşturmaya kalkmamasını, çöküntü dönemini yaşayan ve can çekişen bir imparatorluk içinden bile, bu kahraman milletin yeni bir Türk Devleti kurma iradesinin ve kararlılığının her zaman ve her türlü zorluğa rağmen var olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. Çanakkale zaferi, Osmanlı

Ordusu'nun Balkan Savaşı ile kaybettiği itibarına ve özgüvenine yeniden kavuşmasını sağlamıştır. Balkan Savaşı utancının ezikliğini üzerinden atan Türk subay ve komuta heyeti, emsallerinden hiç bir eksikliğinin olmadığını ve gerçek kimliğini dost düşman herkese göstermiştir.

Liderini yanında ve gerektiğinde önünde gören, kendisiyle aynı kaderi samimiyetle paylaştığına inanan Türk askeri, gerçek kimliğini ve kararlılığını bütün dünyaya göstermiştir. Dünya harp tarihi ilk defa kendisine ölmeyi emreden komutanının emrini gözünü kırpmadan yerine getiren Mehmetçikle tanışmıştır.

Gelibolu Yarımadası'nda verilen bu mücadele aynı zamanda ileriki yıllarda Anadolu'da verilecek kurtuluş mücadelesinin bir provası olmuştur. Gelibolu'da muharebelere katılan 60'a yakın komutan ve subay,²²² Anadolu'da da milli mücadelede birlikte olacaklardı. Çanakkale'de gençliğimizin büyük bir kısmını kaybetmiştik. Ama, **Çanakkale Ruhu** bütün Türk Milleti'ne aşılınmış ve yerleşmiş bulunuyordu. Birkaç yıl

²²² **Ruhları şad olsun:** Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir, Fahrettin Altay, Cafer Tayyar Eğilmez, Cemal Gürsel, İzzettin Çalışlar, Kemalettin Sami Gökçe, Salih Omurtak, Ş.Naili Gökberk, Şemsettin Taner, Selahettin Adil, M.Şefik Aker, M.Arif(Ayıcı), Mehmet Nazım, Kazım İnanç, Kazım Sevüktekin, Kenan Dalbaşar, M.Emin Yazman, Nurettin Özsu, H.Hüsnü Emir Erkilet, Abdullah Alpdoğan, Hulusi Conk, Fevzi Mengüç, Fehmi Tınaz, Fahri Belen, Esat Bülkat, Servet Tör, H.Selahattin Köseođlu, Cevat Çobanlı, Baki Vandemir, Arif Tanyeri, A.Galip Türker, Alaattin Koval, A.Zeki Soydemir, A.Fuat Bulca, Abdülrezaak Bey, A.Nazif Gürman, Veysel Özgür, Y.Şevki Subaşı, S.Sami Topçu, S.Sabit Kahraman, Saffet Arıkan, Rüştü Akın, Rüştü Sakarya, Reşat Çiđiltepe, O.Zati Koral, Nuri Conker, Nazif Kayacık, Naci Tınaz, M.Şevki Dođan, Münip Özsoy, Mümtaz Aktay, Muhittin Kurtiş, M.Hayri Tahrán.

sonra daha zor şartlarda başlayacak olan Kurtuluş Savaşı'nın komutanları, subayları ve kıymetli askerleri böyle er meydanlarında kazanılmış bilgilerle ve büyük harp tecrübeleriyle donanmış olarak tekrar hem İngiliz Hükümeti'nin hem de Yunan ordusunun karşısına dikilecekti.

Çanakkale muharebeleri, kurulacak yeni Türk Devleti'nin artık Anadolu merkezli olması gereğini ortaya koymuştur. İstanbul'un her an tehdit ve baskılara açık bir konumda olması, Ankara'nın başkent olarak seçilmesinde önemli rol oynamıştır. Devletin temel fonksiyonlarının Anadolu'nun merkezinde yürütülmesine karar verenler, bu kararı Mehmetçiğin kanlarıyla yazmışlardır. Farklı görüşler gündeme geldiğinde, zamanında kanla yazılmış bu kararın satır aralarını dahi iyi okumadan karar vermemek lazımdır.

Çanakkale muharebelerinde dar bir alanda ve kısa bir sürede verdiğimiz zayıat 231.000 iken, Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'nun yarısı ve dört yılda verilen zayıat ancak 9.167'si şehit olmak üzere 93.113 olmuştur. Bu karşılaştırmayı iyi okumak ve yorumlamak lazımdır. Bu mücadelede Türk tarafından 100.000'den fazla harbiyeli, tıbbiyeli, mülkiyeli, sultani öğrencisi, Türk ocaklarından yetişmiş aydın bir kesim kanını akıtmış, canını vermiştir. Verilen bu nitelikli zayıat, milli mücadelede, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ve gerçekleştirilen yeniliklerin Türk Milleti'ne benimsetilmesinde önemli bir engel olarak ortaya çıkmıştır. Bu nitelikli zayıatın etkilerinin hala devam etmekte olduğu, bugün bile zaman zaman gündeme gelmektedir.

Şair Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın deyişiyle, **“Çanakkale yeni Türkiye'nin önsözüdür.”** Bu ön sözü yazan da yapan da tamamlayan da Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal'dir, O'nunla birlikte seve seve ölüme meydan okuyan Mehmetçiklerdir, O'nun liderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkıdır, Türk Milleti'dir.

Ünlü şair Mehmet Akif Ersoy şiirinde,

“Ey şehit oğlu şehit isteme benden makber,

Sana aguşunu açmış duruyor peygamber”

derken **“Kucağını açtığı ve beklediği”** kahramanlar içinde, sayıları az veya çok, dili, dini, mezhebi, inancı farklı olan; her yöreden, Edirne'den, Selanik'ten, Aydın'dan, Kastamonu'dan, Trabzon'dan, Bakü'den, Kars'tan, Van'dan, Diyarbakır'dan, Musul'dan, Halep'ten, Adana'dan, Yozgat'a; her etnik kökenden, Türk'ü, Kürd'ü, Laz'ı, Çerkez'i, Pomak'ı, Boşnak'ı, her dinden Müslüman'ı, Ermeni'si, Yahudi'si, Rum'u bulunmaktadır.

Bu kahramanlar, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkının şerefli bir vatandaşı olabilmek için, çocuklarına ve torunlarına bu şerefli kimliği bırakabilmek ve birlikte yaşama kararlılığında oldukları bu coğrafyayı ünlü vatan şairi Namık Kemal'in deyişiyle, **“Millet, hürriyet, menfaat, uhuvvet (kardeşlik, dostluk, bağlılık), tasarruf, hakimiyet, ecdada hürmet, aileye muhabbet, yad-ı şebabet (gençlik anısı) gibi birçok ulvi hissiyatın toplamından oluşan bir fikr-i mukaddes”**²²³ olan **“Vatan”** yapabilmek için birlikte ve

²²³ Namık Kemal, Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri 1, Haz: Nergis Yılmaz Aydoğdu-İsmail Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005, s.475.

omuz omuza silaha sarılmışlardır.

Birlikte yaşama iradesini sergileyen bu kahramanlara, Marko Polo'dan beri bütün dünya yüzyıllardır Selçuklu değil, Osmanlı değil, “**Türkler**” demiştir.

Birlikte yaşama iradesini yüzyıllar önce uygulamaya koyan Türk Milleti'nin fertleri arasına sokuşturulmak istenen fitne ve fesatın önüne geçilmesinin yegane yolu “**Çanakkale Ruhü**”nun diri tutulmasıdır. Çanakkale gerçeğinin doğru okunmasıdır.

Çanakkale zaferi, Anadolu'da kurulacak yeni bir Türk Devleti'ne giden yolun başlangıcıdır. Yolun bundan sonraki güzergahında, Samsun, Sivas, Ankara, Sakarya (Mangal dağı), Afyon (Kocatepe), Lozan vardır.

Çanakkale zaferi, Türk Milleti'nin Anadolu toprağından askeri tedbirlerle uzaklaştırılmasının imkansızlığını göstermiş ise de, kafalarını “**Şark Meselesi**”nden bir an bile kurtaramayanlar, ilerleyen yıllarda Anadolu'yu karıştırmaya, zehirlemeye bu defa metod değiştirerek devam etmişlerdir/etmektedirler.

Balkan bozgunundan bir yıl sonra elde edilen Çanakkale zaferi, ordu-siyaset ilişkileri açısından da çarpıcı derslerle doludur. Bu coğrafyada yaşayabiliyor olmanın birinci şartı, Hititlerden bu yana güçlü bir orduya sahip olmak olmuştur. Ancak bu güç; siyasete bulaşmış bir ordu ile değil, çağın teknolojisini kullanabilen, modern sevk ve idare yöntemlerini uygulayan insan kaynağına sahip, milletin milli ve manevi değerleriyle bütünleşmiş bir ordu olmalıdır. Bu idealin gerçekleşebilmesinde ordu dışında bulunan herkesin de, sebebi ne olursa olsun, ordunun siyasete karışmasına sebep oluşturacak telkin

ve teşviklerden uzak durması gerekmektedir. Bu ideallerden uzaklaşmanın bedeli olarak yaşanan Balkan bozgununun, bir yıl gibi kısa bir zaman sonra Çanakkale’de nasıl zafere dönüştüğünü Türk Milleti çok iyi bilmelidir.

Sonuç

Milli mücadelenin ilk kıvılcımlarının çaktığı Çanakkale muharebelerini, bilimsel belgelere dayalı ve objektif bir şekilde araştırıp gelecek nesiller aktarmalıyız. Üzerinden bir asır geçmesine rağmen, buz dağının altı hala doludur. Modern Türkiye Tarihi üzerinde çalışanların bu bilinmeyenleri ortaya çıkaracak çalışmalar yapmaları, devletin de bu çalışmalara uygun ortam hazırlaması artık kaçınılmaz bir zaruret olarak ortaya çıkmıştır.

Akademik çalışmalarını Japon kültüründen de yararlanarak şekillendirmiş ve Çanakkale sevdalısı Prof. Dr. A. Mete Tuncoku da aynı hususu farklı bir şekilde ifade etmektedir: **“Gelibolu Yarımadası ve Çanakkale bir zaman tüneldir. Sizi alır, 1915’lere götürür... Türk ya da yabancı, herkesin görmesi gerekir. Orayı bir kere olsun dolu dolu bakışlarla ve hissederek gezip gören, döndüğünde artık eski O değildir”**.

Aynı hususu muharebelere bizzat katılan Rum asıllı Osmanlı subayı Yüzbaşı Sokrat Efendi, anılarında başka şekilde ifade etmektedir: **“Çanakkale, Gelibolu, Kanlı sırt, Arıburnu, Kirte, Seddülbahir ve 1. Dünya Savaşı’na sahne olan Çanakkale savaş alanlarını**

gezmek ve binlerce isimsiz vatan şehidinin yattığı bu mübarek ve mukaddes toprakları ziyaret ederek ruhlarına bir Fatiha okumak her Türkün bir vecibesi ve yurt vazifesi olmalıdır. Bu harp sahalarını ziyarette bulunan her yurttaşın hacca gitmek kadar sevap işleyeceğine imanım vardır”²²⁴.

“Çanakkale Ruhı”nun ve Çanakkale kazanımlarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesine uygun şekilde öğretilmesi ve kullanılması amacıyla, bu savaşı kaybetmelerine rağmen yine de milli kimliklerini güçlendirme adına bu mücadeleyi gençlerine tanıtmak için uzak diyarlardan yıllardır Anzak Koyu'nu her yıl ziyaret etmeye devam eden dostlarımız Avustralya ve Yeni Zelanda'dan ders almalıyız.

Biz de benzer uygulamayı bir devlet politikası olarak kabul ederek gençlerimize, Gelibolu'dan yola çıkarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda dönüm noktaları olan Samsun-Sivas-Ankara-Sakarya-Afyon-Lozan parkurunu tanıtmak ama doğru tanıtmak mecburiyetindeyiz.

Kazanılan zaferin, elde edilen başarının, çekilen sıkıntıların ve yapılan fedakarlıkların, uydurmaya, abartıya, hamasete, şovence anlatıma ve kahramanlık hikayelerine hiç de ihtiyacı yoktur. **“Çanakkale savunması yapılmış ve kazanılmıştır. Vazife askerler için bitmiştir. Fakat millet için bitmemiştir, hatta başlamamıştır bile... Herkes çok iyi bilsin ki, burada**

²²⁴ Sokrat İncesu, 1.Dünya Harbi'inde Çanakkale-Arıburnu Hatıralarım (ÇH-1, s.352,353.)

kanlarını akıtanlar, namus ve fazilet için öldüler. Onların can ve namus borcunu ödemek gereklidir. Şairler destanlarını yazsınlar, ressamalar resimlerini çizsinler, heykeltraşlar abidelerini ortaya koysunlar, yazarlar hikayelerini yazsınlar” diyen Dar-ül Fünun müderrislerinden İsmail Hakkı Bey, Çanakkale muharebelerine sahip çıkılmasını vurgulamaktadır. Amaç savaşın kanlı sahnelerini yansıtmak değildir. Savaşı övmek ise hiç değildir. İrade, akıl, buluş, yurtseverlik, milli duruş, bilinç, sebat, kararlılık, insanlık ve karakter özellikleriyle milli diriliş ve uyanışı canlandırmaktır.

Aydan DİZDAR - Çanakkale Savaşı'nı Kazandıran Yüksek Ruh

O geçilmez denilen Çanakkale geçilmedi... Dünyanın gıpta ettiği En Yüce Ruh M. KEMAL ATATÜRK beraberindeki o yüksek ruhu taşıyan Milleti ile Emperyalist yamyamlara geçit vermedi... Dünyayı şaşkına çeviren Çanakkale Savaşını Kahramanı M. Kemal Atatürk ten dinlemek, gerçeği yaşamakla birebir etki yapmakta... Bunun için o anlatımı paylaşmayı uygun buldum...

Çanakkale Savaşı'nı Kazandıran Yüksek Ruh

Mustafa Kemal Atatürk anlatıyor:

“Bomba sırtı olayı (14 Mayıs 1915) çok önemli ve dünya harp tarihinde eşine rastlanması mümkün olmayan bir hadisedir. Karşılıklı siperler arasındaki mesafe 8 metre, yani ölüm muhakkak. Birinci siperdekilerin hiç birisi kurtulamamacasına hepsi düşüyor. İkinci siperdekiler yıldırım gibi onların yerine gidiyor. Fakat ne kadar

imrenilecek bir soğukkanlılık ve tevekkülle biliyor musunuz? Bomba, şarapnel, kuşun yağmuru altında öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor ve en ufak bir çekinme bile göstermiyor. Sarsılma yok. Okuma bilenler Kur'anı Kerim okuyor ve cennete gitmeye hazırlanıyor. Bilmeyenlerse Kelime-i Şehâdet getiriyor ve ezan okuyarak yürüyorlar. Sıcak, cehennem gibi kaynıyor. 20 düşmana karşı her siperde bir nefer süngüyle çarpışıyor. Ölüyor, öldürüyor. İşte bu Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren dünyanın hiçbir askerinde bulunmayan tebriğe değer bir örnektir. Emin olmalısınız ki, Çanakkale muharebelerini kazandıran bu yüksek ruhtur.”

10 Ağustos Conkbayırı Muharebesi

Ian Hamilton'un Anafartalar Bölgesi'ne açmış olduğu yeni cephenin amacı Kocaçimentepe idi. Bunun yanında Kocaçimen'in bir parçası olarak ta Conkbayırı'ydı. Albay Mustafa Kemal'in Anafartalar Bölgesi'ndeki başarının Kocaçimen bölgesinin tutulmasını garanti altına almadığı düşüncesi ile bu bölgeyi Anzak ve İngiliz birliklerine kaptırmamak için kuvvetlerini bu zirve bölgesine yerleştirmeyi planlar. Bunun üzerine Mustafa Kemal ve kurmayları Çamlıktekke'den Conkbayırı'na yönelirler ve düşman uçaklarının takibi altında zorlukla 8 Tümen karargahına ulaşırlar.

Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal, tümen karargahından almış olduğu bilgiler ışığında 10 Ağustos

sabahı saat 04 30'da baskın şeklinde bir taarruza karar verir. Conkbayırında ise 8. Tümeneye bağlı 23. ve 24. Alaylar bulunmaktaydı. Taarruza iştirak edecek iki alay ise daha gelmemişti Bu alaylar ise 28. ve 41. alaylar idi.

Mustafa Kemal O geceyi 8 Tümen karargâhında geçirir. Tümen Komutanı ve Kurmaylarına taarruzun nasıl yapılacağını anlatır. Mustafa Kemal'e göre taarruz şu şekilde yapılacaktı: "Hücum cephesinde 24 Alay'la bazı perakende erlerden bir avcı hattı vardı. Bu hattın düşmana mesafesi azami 20-30 adımdı. İhtiyatta bulunan 24 Alay Conkbayırına karşı ve yeni gelmekte olan 28 Alay bunun solunda olarak, Şahinsirt'a karşı karanlıkta fevkalade sükunet ve disiplinle, avcı hattının 20-30 adım kadar gerisinde taarruz cephesi boyunca harp safı düzeninde bir vaziyet alacaktı. Gecikmiş olan 41 Alay da gelişindeki vaziyete göre kullanılacaktı. Düşmana katiyen tüfek ve tabii ki top ateşi yapılmayacaktı. Erler süngü takacaklardı Kararlaştırılacak anda harp saf düzenindeki asker hücum yürüyüşüyle düşmana atılacak ve önündeki avcı hattı da ona katılacaktı."

Bu karar üzerine Mustafa Kemal, 10 Ağustos sabahı yapılacak taarruz için 8 Tümen komutanına alınacak düzen hakkında direktifi verir. Bunun üzerine askerler düzenlenir. Bütün askerler süngü takmış bir vaziyette siperlerinde beklemekteydi. Artık hücum zamanı yaklaşmıştı. Albay Mustafa Kemal o anı bizlere şu şekilde anlatır: "Gün doğmak üzereydi. Çadırımın önüne çıktım. Hücum edecek askeri görüyordum. Oradan hücumun yapılmasını bekleyecektim. Gecenin karanlık perdesi

tamamen kalkmıştı. Artık hücum anıydı. Saati me baktım. Dört buçuğa geliyordu. Birkaç dakika sonra ortalık tamamen ağaracak ve düşman askerlerimizi görebilecekti.

Düşmanın piyade, mitralyöz ateşi başlarsa ve kara ve deniz toplarının mermileri bu sıkı düzende duran askerimiz üzerinde bir defa patlarsa, hücumun imkansızlığına şüphe etmiyordum. Hemen ileri koştum. Tümen Kumandanına rastladım. O da ve her ikimizin refakatimizde bulunanlar beraber olduğu halde hücum safının önüne geçtik. Gayet seri ve kısa bir teftiş yaptım. Önünden geçerek yüksek sesle askerlere selam verdim ve dedim ki: “Askerler! Karşımızdaki düşmanı mağlup edeceğimize hiç şüphe yoktur. Fakat siz acele etmeyin. Evvela ben ileri gideyim. Siz, ben kırbacımla işaret verdiğim zaman hep birden atılırsınız.” Kumandan ve subaylara da işaretime askerlerin dikkatini çekmelerini emrettim. Ondan sonra hücum safının önünde bir yere kadar gidildi ve oradan kırbacımı havaya kaldırarak hücum işaretimi verdim.”

İşaretin verilmesi üzerine süngü takıp hazır halde bekleyen Mehmetçik ok gibi siperlerinden fırlayarak karşı siperlere daldılar. Conkbayırı sırtlarında olan Yeni Zelanda askerlerinin iki taburluk kuvvetinden kurtulabilenler, yamaçtan aşağıya doğru düzensiz bir şekilde geri çekildiler.

Yine bu anı bizlere Albay Mustafa Kemal (Atatürk) şu şekilde anlatır: “Bütün askerler, subaylar, artık her şeyi

unutmuşlar, bakışlarını, kalplerini, verilecek işarete yöneltmiş bulunuyorlardı. Süngüleri ve bir ayakları ileri uzatılmış olan askerlerimiz ve onların önünde tabancaları, kılıçları ellerinde subaylarımız, kırbacımın aşağı inmesiyle demirden bir kitle halinde aslanca bir saldırıyla ileri atıldılar. Bir saniye sonra düşman siperleri içinde gökyüzüne yükselen bir sestен başka bir şey işitilmiyordu: Allah, Allah, Allah!”

Ön siperlerde bulunan düşman askerleri bu seri saldırının üzerine silahına davranamadı ve kısa sürede imha edildi. Sağ kanattan ise 23 Alay askerleri, geriye çekilen Yeni Zelanda ve İngiliz askerlerini takibe aldı. Ağildere kesimine saldıran Türk askerleri ile Tuğgeneral Boldwin komutasındaki dört taburluk bir kuvvet saat 10 00’da şiddetli bir çarpışmaya tutuştu. Bu saldırı sonucu General Boldwin ve Kurmay Başkanı da hayatını kaybetti. Ağildere kesimi nihayetinde Türk tarafının eline geçmişti.

Muharebe şiddetini sürdürürken, Çanakkale Muharebesi sonucunda Türk milletinin gönlüne taht kuracak olan Mustafa Kemal ise ölümün eşliğinden dönecekti. Yaşanan olayı 64. Alay Komutanı olan Yarbay Servet bize şu şekilde anlatır: “Süngü hücumu sırasında Conkbayırı tepesinde Mustafa Kemal’in yanındaydım. Düşmanın şiddetli topçu ateşi başladıktan sonra elini birden göğsüne götürdüğünü gördüm. Heyecanımı sezen o metin asker, parmağını ağzına götürerek ve başını kaşlarını yukarıya kaldırarak bana sessiz olmamı işaret etti.” Mustafa Kemal’in göğsüne isabet eden şarapnel,

O'nun göğsünde bulunan saatine çarpmıştı. Saat parçalanmıştı ve göğsünde küçük bir morluk oluşmuştu. İşte bu saat Mustafa Kemal'i Türk milletine bahşetmiştir.

Taarruz saat 12 15'te Mustafa Kemal tarafından durdurulur. Akşama doğru Mustafa Kemal Kurmay Başkanı ile birlikte 5 Ordu Komutanı Liman Von Sanders'in yanına giderek saldırı hakkında bilgi verir. Muharebe esnasında göğsüne bir şarapnel parçasının çarptığını ve şarapnelin saatine isabet ettiğini söyler Saati ise o günkü başarının hatırası olarak Liman Von Sanders'e hediye eder. Liman Paşa ise Mustafa Kemal'e kendi altın saatini hediye eder.

10 Ağustos 1915 günü yapılan Conkbayırı Türk saldırısı, düşman askerlerinin Conkbayırı'nı ele geçirme ümidini kursağında bırakmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal'in dahi bir komutan olduğunu bizlere tekrardan göstermiştir.

Kazandığımız An Bu Andır

(Atatürk'ün Çanakkale Savaşı anıları içerisinde önemli bir savaş taktiği ile ilgili anısı)

Albay Mustafa Kemal anlatıyor:

“...Düşmanın karaya çıkmış piyadesinin henüz oradan uzak olduğunu anladım. Efrat (erat) o müşkül araziyi bilâ tevakkuf kat'etmek (hiç durmadan geçmek) yüzünden yorulmuş ve yürüyüş umku (derinliği) pek ziyade derinleşmişti. Alay ve batarya kumandanına efradı tamamen toplayıp küçük bir istirahat vermelerini

söyledim. Denizden mestur (örtülü) olarak on dakika kadar tevakkuf edecekler, sonra beni takip edeceklerdi. Ben de, orada bir Aptalgeçidi vardır, o Aptalgeçidi'nden Conkbayırı'na gidecektim. Yanımda yaverim, emir zabitim ve sertabip ile oralarda tekrar bulduğumuz fırka cebel topçu tabur kumandanı olduğu halde evvelâ atlı olarak yürümeye teşebbüs ettik, fakat arazi müsait değildi. Hayvanları bıraktık, yaya olarak Conkbayırı'na vardık.

Şimdi burada tesadüf ettiğimiz sahne en enteresan bir sahnedir. Ve vakanın en mühim ânı bence budur.

Bu esnada Conkbayırı'nın cenubundaki (güneyindeki) 261 rakımlı tepeden sahilin tarassut ve teminine memuren (gözetleme ve korunması göreviyle) orada bulunan bir müfreze efradının Conkbayırı'na doğru koşmakta, kaçmakta olduğunu gördüm Bizzat bu efradın önüne çıkararak:

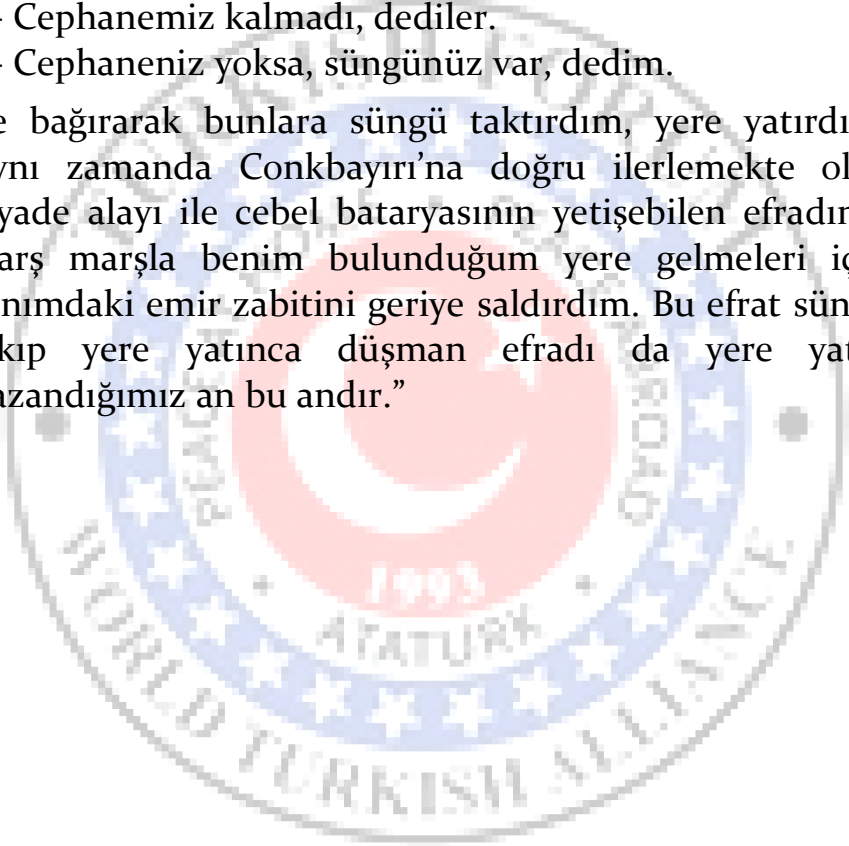
- Niçin kaçıyorsunuz? dedim.
- Efendim düşman! dediler.
- Nerede?
- İşte! diye 261 rakımlı tepeyi gösterdiler.

Filhakika düşmanın bir avcı hattı 261 rakımlı tepeye yaklaşmış ve kemal-i serbesti ile (tamamen serbest olarak) ileriye doğru yürüyordu. Şimdi vaziyeti düşünün: Ben kuvvetlerimi bırakmışım, efrat on dakika istirahat etsin diye. Düşman da bu tepeye gelmiş. Demek ki, düşman bana benim askerlerimden daha yakın! Ve düşman, benim bulunduğum yere gelse kuvvetlerim pek

fena vaziyette duçar olacaktı (düŖecekti). O zaman artık bunu bilmiyorum, bir muhakeme-i mantıkiye (mantıki durum tartıŖması) midir, yoksa Ŗevki tabiî (içgüdü) ile midir, bilmiyorum; kaçan efrada:

- DüŖmandan kaçılmaz, dedim.
- Cephanemiz kalmadı, dediler.
- Cephaneniz yoksa, süngünüz var, dedim.

Ve bağırarak bunlara süngü taktırdım, yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırı'na doğru ilerlemekte olan piyade alayı ile cebel bataryasının yetişebilen efradının marŖ marŖla benim bulunduğum yere gelmeleri için yanımdaki emir zabitini geriye saldırdım. Bu efrat süngü takıp yere yatınca düŖman efradı da yere yattı. Kazandığımız an bu andır.”

Assist. Prof. Dr. Nurten Çetin - Çanakkale Martyrs from Karaman

1.1 Introduction

Çanakkale Front is one of the most significant fronts of World War I. There are several features of this front distinguishing it from others. The primary one is, beyond any doubt, the fact that there were many soldiers from different nations on a small piece of land. We should consider Çanakkale Front from two terms. The first one is that, it is the sea front of the war. It is a well known fact that, 18 March Çanakkale Victory is earned at the end of a sea war. Actually, the states against which Ottoman Empire was fighting gathered together at the port of strait and took action to go to Marmara Sea from the strait This attempt resulted in an enormous disaster for them. Meanwhile, Ottoman Army piled on land with the direction of German captains and staff. Allies failing at this phase took into action to get through to Marmara Sea by land. Allies coming ashore with navy forces, tried to march forward from the site that they obtained. At this phase, many soldiers from different nations, continents, countries, cultures, religions located on a

small piece of land. When the battlefield and the number of soldiers located there are taken into account in terms of proportion, it is seen that the rate is really enormous²²⁵.

Wars are mentioned as areas where cultural interactions are densely experienced. In this front, many soldiers coming from different cultures, races, religions and nations were in a dense interaction on this small land²²⁶. For example Muslim soldiers from India and Senegal had not known that they were fighting against a Muslim enemy until they heard the azan coming from Turks' area. These sorts of characteristics of the front are told in many documents and memories from those days²²⁷.

This also covers the soldiers of Ottoman Empire. Many soldiers brought from many places of Ottoman Country fought against the enemy. We can mention different ideals making them come together. For example, the facts that nearly all of the soldiers at Ottoman Army were Muslims resulting in performing Friday salaah all together to provide a religious motivation at front, common religious spirits contributed to their moods considering Mevlevi groups walking around the area.²²⁸

²²⁵Kemal Arı, **Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi**, General Staff Military History and Strategic Study Department Publishing, Ankara 1997.

²²⁶ A. Mete Tuncoku, **Anzakların Kaleminden Mehmetçik**, Atatürk Research Center Publishing House, Ankara 1997, p. 113-143.

²²⁷ Burhan Sayılır, "Çanakkale Savaşları'nda Yer Alan İtilaf Askerlerinin Dini-Etnik Yapısı ve Sahip Oldukları Türk İmajı", *Ankara University OTAM Journal*, S. 18, Ankara, 2005, p. 323.

²²⁸ Nuri Köstüklü, **Vatan Savunmasında Mevlevîhaneler**, Çizgi Publishing House, Konya 2005, p. 91-93, Ahmet Cahit Haksever, "XX. Yüzyılda Üç Mevlevî Şeyhi, Velede Çelebi, Abdülbaki Baykara, Ahmet Remzi Akyürek", *Tasavvuf*,

Çanakkale Front has also important characteristics to bring Turkish national identity out. That's why famous novel and play writer Turgut Özakman referred to it with the word "resurrection"²²⁹.

For these reasons, the places which were the hometown of the soldiers who came to Çanakkale to fight and died there mean a lot. It will show that, the national state identity of today's Turkey is built by the whole nation and state with contributions from nearly every part of Turkey. Mustafa Kemal Atatürk stated the importance of Çanakkale Victory and the martyrs of it saying that "Our martyrs lying there! We remember you with respect and blessing. If we had not had you and if you had not shielded yourselves to steel castles, they would have passed through this strait, invaded İstanbul and your country's land." In Çanakkale, hundreds of thousands of Turkish military officer and soldier were martyred²³⁰.

2.1. Martyrs of Çanakkale Front, from Karaman

Karaman, known as Laranda (Lârende) in early times came under the domination of many civilizations through the history. The city, taken by Seljuk State and Danishmends after Turks came to Anatolia, became a part of Anatolian Seljuk State in the reign of Kılıçarslan

Mevlana Special Vol, p. 14, İstanbul 2005, p. 406.

²²⁹ Turgut Özakman, **Diriliş, Çanakkale 1915**, 78th Edition, Ankara, March 2008.

²³⁰ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, 5th Vol, 3rd Book, Çanakkale Cephesi Harekatı, General Staff Publishing House, Ankara 1980, p. 559.

II. It was occupied by Yıldırım Bayezid in 1397, however Karamanids took it in 1402. The absolute Ottoman dominance was established in 1468. The city was referred as both Lârende and Karaman. This became the center of Lârende shire of Karaman state, the center of which is Konya. It developed in time with new neighborhoods; however the city could not avoid to be in Konya's shadow. In the second half of 19th century, there were several handlooms for rug and scatter, tan-pit and places to produce tahina and tahina helva as industrial activity in the city which was the center of Karaman in Konya province. At the end of the century, railway from Haydarpaşa reached here as the result of which the city was vivified. Its region became a center in which agriculture products were marketed. While its population had been around 5000 at the beginning of 20th century, it raised to 10000 at the beginning of Republic times. It was the center of a town of Konya city²³¹. In 1989, it became a city²³².

The scope of this study is to create a list of soldiers martyred in Çanakkale coming from Karaman. When it comes to the reason directing us through this path, it is the uncertainty of numbers of soldiers given in different sources. In Çanakkale Front, there is at least one martyr from every country fighting in this front, coming from every region of Turkey. At this front, Turkish army

²³¹ Metin Tuncel, "Karaman", *İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Turkish Religious Foundation, İstanbul 2001, p. 444-446.

²³² **Şehitlerimiz**, Vol 3, Ministry of National Defense, Ankara 1998, p. 304. See. *TDV, İslâm Ansiklopedisi*, Vol, 24, İstanbul 2001, p. 444-445.

showed the greatest heroism of world military history²³³. As a matter of fact, English General Hamilton stated that "*I respect the nobility of Turkish army*"²³⁴. The soldiers, shielding themselves in limited means against enemies for their hometown started the spirit of "*National Struggle*" with this achievement.

This study is based on Karaman *Incident Book of Death*²³⁵ which we analyzed in Karaman Directorate of Population and Citizenship Affairs. The work of Ministry of National Defense, named as *Şehitlerimiz* was covered and compared to the data obtained. The lists of martyrs of Balkan Wars, World War I and National Struggle were prepared according to Karaman *Incident Book of Death*. This study presents only the Karaman people martyred in Çanakkale for now. The number of martyred soldiers in Çanakkale from Karaman has been detected as 541. In the work of Ministry of National Defense, this number is

²³³ **Harp Tarihi Gezileri II (Çanakkale-Gelibolu)**, General Staff Military History and Study Department Publishing House, Ankara 2010, p. 4.

²³⁴ Jorge Blanco Villalta, **Atatürk**, Translated by: Fatih Özsu, Ministry of Culture Publishing House, Ankara 2000, p. 106.

²³⁵ *Vefayata Mahsus Vukuat Defterleri'nin* I would like to thank Prof. Dr. Nuri Köstüklü who has found out that *Incident Book of Death* presents essential information about our martyrs and worked a lot in this frame. He also guided me to analyze *Karaman Incident Book of Death*. I would like to thank also Karaman Governorship for their permission to benefit from these books and Karaman Directorate of Population and Citizenship Affairs Staff for providing convenience during my study. I would like to express my thanks to Soner Tursun, research assistant in Trakya University, who translated the tables. For the sample of methodology of this work, please see, Nuri Köstüklü, "Balkan Savaşlarından Milli Mücadele'ye Şehitler Üzerine Yapılacak Bilimsel Araştırmalarda Metod ve Kaynak Meselesine Dair Bazı Düşünceler", 9. *Askeri Tarih Semineri Bildirileri II*, General Staff Publishing House, Ankara 2006.

455²³⁶. Therefore, we hope that these two works will make up each other's deficiencies. The difference between numbers is not the only one. *Incident Book of Death* also covers the marital status of soldiers. *Şehitlerimiz* does not cover the village of some martyrs from Karaman. This study presents information about the names of Çanakkale martyrs, their parents' names, hometowns, the battlefield in which they were martyred with dates, the age at which they were martyred determined with their birth date, their marital status and nicknames.

When we work on names of martyrs of Çanakkale Front who were from Karaman, we see that the name Mehmet is the most common name with 83 bearer. There are 63 Mustafas, 38 Ahmets. When we consider ages, there are 4 martyrs at the age of 21, one martyr at the age of 50 which means that the age of martyrs of Çanakkale Front changes between 21 and 50. When we consider the division of martyrs according to the battlefield, we see that Seddülbahir is the first one at the list with 143 martyrs. The second place is Arıburnu with 48 martyrs and Anafartalar is the third one with 20 martyrs. There are 59 soldiers who were injured at the battlefield and died at hospital. When we study the neighborhoods and villages at books of death²³⁷, we can see that there is at

²³⁶ *Şehitlerimiz*, p. 306-321.

²³⁷ The names of villages and neighborhoods have been verified via the interviews conducted with some Karaman people. At this phase, we also referred to the book named *Osmanlı Yer İsimleri*. See, Tahir Sezen, **Osmanlı Yer İsimleri**, Prime Ministry Archives General Directorate Publishing House,

least one martyr from each neighborhood and village. Furthermore, the common nicknames among Karaman people are important in terms that they give information about the structure of society. When we analyze the marital status of martyrs of Karaman, we can see that 55% of them were married. The severity of this number cannot be ignored considering the families that they left behind. There must have been many widowed women and fatherless children.

LIST OF KARAMAN PEOPLE MARTYRIZED AT ÇANAKKALE FRONT

File Number	Solitary Number	Village or Neighborhood	Nickname	Name	Father's Name	Mother's Name	Place and Date of Birth	Marital Status	Place to be Martyrized ^a	Date to be Martyrized ^a	Age
2	3677				Ahmet	Aişe	1307	Husband of Şerife	Suvla	26.9.1332	25
3	1291				Yusuf		1304	Kezban	Seddulbahir	08.06.1331	27
3	2739		Abdülbaki oğlu Abdullah	Abdullah	Ahmet	Fatıma (Dead)	1309		Suvla	03.1332	23
1			Korucu Oğulları	Abdullah	Abdülbaki		1302		Seddulbahir	9.4.1915	29
2				Abdullah	Abdülbaki		1302		Mesud Tepe	23.10.1915	29
7				Abdullah	Ahmet		1298		Arıburnu	16.3.1915	33
12				Abdullah	Salih		1299		Tiryandafil Farm	17.4.1915	31
402				Abdullah	Ahmet		o		9 th Division Mobile Hospital	20.04.1915	0
403				Abdullah	Ahmet		1309		Seddulbahir	20.04.1915	22
405				Abdullah	Ali		1306		Tekirdag	26.06.1915	25

Ankara 2006.

²³⁸ Dates starting with 12 and 13 are in Rumi Calendar not Julien.

406			İsa Oğulları	Abdullah	Mehmet		1300		Gully Ravine	09.04.1915	31
407				Abdullah	Mustafa		1302		Pitched Battle	01.06.1915	29
747		Medreselik		Abdullah	Ali		1305		Gully Ravine	09.04.1915	26
3	245		Ramazanoğlu Abdurrahman	Abdurrahman	Ramazan	Anakadın	1308	Husband of Aişe	Seddulbahir	1331	28
3	247	Gaferyad Bazar Mah.	Rıza oğlu Abdurrahman	Abdurrahman	Rıza	Anakız	1308	Husband of Aişe	Seddulbahir	01.02.1331	23
	420			Abdurrahman	Abdurrahman	Anakız	1308	Husband of Anakız	Gully Ravine	19.02.1331	23
14				Abdurrahman	Bekir		1293		Gully Ravine	9.4.1915	28
15				Abdurrahman	Bekir		1293		Gümüssuyu Hospital	16.4.1915	28
16				Abdurrahman	Mehmet				South Group Heavily Wounded Hospital	1.6.1915	0
750		Dağkonak		Abdurrahman	Ahmet		1299		Seddulbahir	19.04.1915	31
3	1656	Bolay Karyesi		Abdülbaki	Hüseyin	Zeliha	1296	Fatma	Seddulbahir		37
										1	
										3	
										3	
										3	
2	3678		Mehmet Biraderi Abdülbaki	Abdülbaki	Mustafa	Meryem	1297	Husband of Fatma	Gully Ravine	22.06.1331	34
399				Abdülhalil	Ali		1309		Military Academy Hospital	30.08.1915	22
5				Abdülhalim	Ak Molla					26.10.1915	0
6				Abdülhalim	Demirci Ahmet		1307		Suvla	26.7.1915	23
3	251	Gaferyad M.		Abdülkadir	Abdülkadir	Aişe	1309	No Husband	Arıburnu	1331	22
413				Abdülkerim	Ali		1304		Selimiye Hospital	18.10.1915	27
17				Abidin	Ahmet		1299		Gully Ravine	22.4.1915	31
3	2238	?	Ali onbaşı oğlu Ahmet	Ahmet	Ali Onbaşı	Aişe	1313	Emine	Dardanelles	1334	21
2	3849	Baş Kışla		Ahmet	Mustafa	Aişe	1308	Single	Arıburnu	22.07.1331	23
2	3851	Çatak		Ahmet	Turan	Fatma	1306	Aişe	Seddulbahir	19.03.1331	25
2	3852	Dinek Karyesi		Ahmet	Ali Çavuş	Döndü	1306	Single	Arıburnu	19.06.1331	25
2	3862	?		Ahmet	Mehmet	Ümmügülüm	1305	Şerife	Seddulbahir	29 Eylül 1331	26
2	3870	Kürt		Ahmet	Halil	Zeyneb	1305	Single	Seddulbahir	19 Eylül 1331	26
2	3921	Kızllar Karyesi		Ahmet	Ahmet	Aişe	1307	Sultan	Arıburnu	01.07.1331	24

2	3935	GödetAğını		Ahmet	Hacı Mestan	Fatma (Dead)	1300	Aişe	Gully Ravine	22.06.1331	31
2	3948	Kahtıma		Ahmet	Mustafa	Raziye (Dead)	1304	Single	Tiryandafil Farm	16/17.06.1331	27
2	3982	Mecidiye		Ahmet	Şaban	Mecidiye	1305 /1310	Hafize	Kırmızı Tepe	05.07.1331	26/21
18				Ahmet	Mahmut		1305		Seddulbahir	16.4.1915	26
20				Ahmet	Bekir		1304		Seddulbahir	20.5.1915	27
21				Ahmet	Durmuş		1304		Arburnu	19.3.1915	27
23				Ahmet	Hacı Mahmud		1308		Military Academy Hospital	11.12.1915	23
24				Ahmet	Hacı Memiş		1301		11 th Division Mobile Hospital	04.08.1915	29
28		Süleyman Oğullarından		Ahmet	Mehmet		1298		Seddulbahir	09.04.1915	33
29				Ahmet	Mehmet				Akbaş Hospital	22.5.1915	0
30				Ahmet	Muslu		1298		Pitched War	21.09.1915	33
31				Ahmet	Mustafa		1295		Northern Group Heavily Wounded Hospital	07.09.1915	36
414				Ahmet	Ali		0		Akbaş Transportation Hospital	25.09.1915	0
415				Ahmet	Ali		1306		Lone Pine	29.09.1915	25
421				Ahmet	Hasan		1309		North Group Heavily Wounded 1 st Mobile Hospital	14.06.1915	22
423				Ahmet	Hüseyin		1304		Tiryandafil Farm	16.04.1915	27
426				Ahmet	İbrahim		0		9 th Division Mobile Hospital	21.04.1915	0
427				Ahmet	Mehmet		1300		Tiryandafil	16.04.1915	31
431				Ahmet	Mustafa		1307		Akbaş Transportation Hospital	29.09.1915	33
433				Ahmet	Süleyman		1300		Tiryandafil Farm	22.04.1915	31
753		Dinek		Ahmet	Ali		1306		Seddulbahir	19.04.1915	25
754		Kürtderesi		Ahmet	Hacı Mestan		1300		Gully Ravine	22.04.1915	31
756		Hamidiye		Ahmet	Mahmut		1300		Kanlıtepe	22.07.1915	31
757		Osmaniye		Ahmet	Mehmet		1309		Suvla	29.05.1915	22
758		Osmaniye		Ahmet	Murat		1303		Seddulbahir	19.04.1915	28

869		Çukurbağ		Ahmet	Hüseyin		1301		5 th Zone in Krithia	12.10.1915	29
870		Çukurbağ	Çatal Oğullarından	Ahmet	Yusuf		1301		Casualty List	22.06.1915	29
2	3981	Geçmiş	Ahmet Efendi	Ahmet Efendi	Abdurrahman (Dead)	Fatma	1299	Aiße	Ariburnu	02.05.1331	32
439				Ahmet Tevfik	Mustafa		1297		Pitched Battle	25.05.1915	33
3	1516	Sarığ Karyesi		Ali	Mehmet	Zahide	1303	Single	Şehitler Sirtı	25.09.1331	28
2	3906	Zengin		Ali	Receb (Dead)	Empty	1307	Empty	Seddulbahir	19.09.1331	24
44				Ali	Durmuş		1307		Maçka Hospital	04.06.1915	24
46				Ali	Durmuş		1300		Seddulbahir	10.06.1915	31
48				Ali	Hasan		1301		Seddulbahir	10.05.1915	29
50			Ali Oğulları	Ali	Hüseyin		1304		Suvla	23.06.1915	27
52				Ali	İbrahim		1306		Zonik Tepe	28.05.1915	25
54				Ali	Mehmet		1303		Şehitler Sirtı	12.09.1915	28
55			Göçerli Oğulları	Ali	Mehmet		1309		Ismail Tepe	20.08.1915	22
56			Hacı Köse Oğulları	Ali	Musa		1301		Wounded Transportat ion Hospital	14.07.1915	29
58				Ali	Mustafa		1301		Seddulbahir	09.04.1915	29
61				Ali	Numan		1308		11 th Trench	13.08.1915	22
64				Ali	Süleyman		1308		Seddulbahir	19.04.1915	22
372				Ali	Ahmet		1304		Şehitler Sirtı	22.09.1915	27
373			İmam Oğullarından	Ali	Hacı Şuayip		1301		Pitched Battle	25.05.1915	29
375				Ali	Mehmet		1300		Pitched Battle	25.05.1915	31
441				Ali	Abdullah		1301		Tiryandafil Farm	17.04.1915	29
442			Garuz	Ali	Abdülümün		1304		Pitched Battle	02.09.1915	27
443				Ali	Akaraspata		1304		South Group Wounded Transportat ion Hospital	22.05.1915	27
445				Ali	Hacı Mustafa		1309		Gulhane Hospital	01.06.1915	22
446			Ebuzaade Oğulları	Ali	Hafız Abdullah		1304		Ariburnu	1915	27
447			Abdulkadir Oğulları	Ali	Hasan		1295		Tiryandafil Farm	16.04.1915	36

449				Ali	Hüseyin		1294		Seddulbahir	22.05.1915	37
452				Ali	İbrahim		o		Arıburnu	26.05.1915	o
453				Ali	Mahmut		1306		Seddulbahir	16.04.1915	25
455				Ali	Mehmet		1306		Seddulbahir	09.04.1915	25
456				Ali	Mehmet		1297		Tiryandafil Farm	17.04.1915	33
458				Ali	Osman		1298		Seddulbahir	19.04.1915	33
459				Ali	Resul		1303		Akbaş Transportat ion Hospital	25.09.1915	28
765		---	Seris Oğulları	Ali	Ahmet		1307		Seddulbahir Kereviz Dere	19.04.1915	24
767		Aybastı	Gökşen Oğulları	Ali	Durmuş		1309		Seddulbahir Kereviz Dere	21.05.1915	22
768		Başharman		Ali	Hüseyin		1307		Seddulbahir	19.04.1915	24
770		---		Ali	Mehmet		1302		Seddulbahir	09.04.1915	29
771		Osmaniye		Ali	Mustafa		-		South Group heavily Wounded Hospital	11.05.1915	o
468				Ali Kamil	İbrahim		1304		---	25.04.1915	27
2	3683		Baki oğlu Arif	Arif	Baki	Fatma	1299	Halime	Seddulbahir	25.07.1331	32
2	3877	Abbas Mahallesi		Arif	Mustafa		1304	Single	Tiryandafil Farm Charge	16/17.09.1331	27
77				Arif	Ahmet		1298		Seddulbahir	20.04.1915	33
376			Eshas Oğullarından	Arif	Ali Rıza		o		Seddulbahir Kereviz Dere	17.04.1915	o
469			İlhan	Arif	Osman		1309		Arıburnu	22.02.1915	22
78				Ayvaz	Baki		1307		Arıburnu	25.05.1915	24
775		Osmaniye	Akmolla Oğullarından	Aziz	Abdullah		1302		Pitched Battle	25.05.1915	29
2	3864	Kaş Oba Karyesi	Bayram	Bayram	Mevlüt	Şerife	1307	Single	Seddulbahir	19 Eylül 1331	24
79				Bayram	Ömer		1308		Seddulbahir	09.05.1915	23
2	3920	Kaş Oba		Bekir	Musa	Elife	1306	Married	Seddulbahir	21 Eylül 1331	25
2	3954	Kılbasan		Bekir	Ali	Marziye	1307	Single	Seddulbahir	21.06.1331	24
81				Bekir	Bekir					24.05.1915	o
377				Bekir	Ömer		1301		Gully Ravine Sirtlarında	11.09.1915	29

472				Bekir	Abdullah		1306		In Trench	08.09.1915	25
473				Bekir	Durmuş Ali		1302		Tiryandafil Farm	16.04.1915	29
474			Abid Ağa Oğulları	Bekir	Hacı Abdullah		1307		In Trench	08.09.1915	24
475				Bekir	Mehmet		1297		Pitched Battle	21.07.1916	33
883		Kızılhan		Bekir	---					28.08.1915	0
2	3934	İbrala Cami-i Kebir		Bektaş	Osman	Fatma (Dead)	1306	Single	Arıburnu	17.05.1331	25
86				Bektaş	İsmail		1304		11th Heavily Wounded Hospital	22.10.1915	27
782		---		Cuma	Hüseyin		1296		2 nd Army 3 rd Post Hospital	05.09.1915	35
478				Dede	Ali		1305		Seddulbahir	03.06.1915	26
479				Dede	Ali		1301		Gully Ravine	12.06.1915	29
480			Mezit	Dede	Ali		1301		Seddulbahir	12.06.1915	29
884		İbrala		Derviş	İbrahim					27.07.1915	0
3	2129	Kongul Karyesi		Durdu	Hüseyin	Aişe	1294	Aişe	Seddulbahir	25.07.1331	37
2	3951	İlisiranın İbrahim Kazası		Durmuş	Topal Mehmet	Meryem	1304	Married	Arıburnu	01.08.1331	27
2	3984	İbrala Cami-i Kebir		Durmuş	Mustafa	Alime	1308	Single	Seddulbahir	19.06.1331	23
89				Durmuş	Abdi					22.09.1915	0
90				Durmuş	Ahmet				Tiryandafil Farm	16.04.1915	0
91				Durmuş	Ali		1307		Seddulbahir	20.05.1915	24
92				Durmuş	Durmuş		1307			15.06.1915	24
93				Durmuş	Hasan		1308		Tiryandafil Farm	16.04.1915	23
94				Durmuş	Mehmet		1306		Seddulbahir	19.04.1915	25
481				Durmuş	Abdullah		1300		Trench War	0.09.1915	31
486				Durmuş	Hüseyin		1304		Merkeztepe	16.08.1915	27
488			Aydınlı Oğullarından	Durmuş	Mehmet		1298		Seddulbahir	19.04.1915	33
489				Durmuş	Yusuf		1294		Tiryandafil Farm	22.04.1915	37
783			Reis Kahya'nın Mehmetin	Durmuş	Ali		1306		South Group Wounded Transportat ion Hospital	14.05.1915	25

2	3854	Göynük Kışla		Durmuş Ali	? İbrahim	Fatma	1309	Single	Arıburnu	27.04.1331	22
96				Durmuş Ali	İbrahim		1302		Red Crescent Medical Faculty Hospital	25.07.1915	29
379				Durmuş Ali	Mustafa		1305		Seddulbahir	19.04.1915	26
494			İmam Oğulları	Durmuş Ali	Mustafa		1295		Suvla	26.07.1915	36
784		Başkışla		Dursun	İbrahim		1309		Arıburnu	27.02.1915	22
3	1731	Kılbasan	Mustafa oğlu Emin	Emin	Mustafa	?	1305	Husband of Fadime	3 rd Army Corps North Group Heavily Wounded First Mobile Hospital	31.07.1331	26
102				Eyüp	Emin		1299		Seddulbahir Tiryandafil	16.04.1915	31
103				Eyüp	Osman		1302		9 th Division Mobile Hospital	20.04.1915	29
3	1044	Pirlıganında (Pirlerkondu) Şırlar Mahallesi		Eyyub	Mehmet Emin	Hatice	1299	non existent	Tiryanda in Dardanelles	17.06.1331	32
2	3863	Ahi Osman Mahallesi		Eyyub	Hacı Osman	Aişe	1306	Adviye	Seddulbahir	29.06.1331	25
3	5762	Yukarı Mernek Karyesi	Osman oğlu Eyyub	Eyyub	Osman (dead)	Sultan	1302	Hediye	Seddulbahir	16.06.1331	29
500			Basmacı Oğulları	Feyzullah	Mustafa		1303		Rognon	08.04.1915	28
501				Feyzullah	Mustafa		o		Seddulbahir	08.04.1915	o
107				Gani	Mevlüt		1301		Tiryandafil Farm	16.04.1915	29
503				Habib	Hacı Kahya		1305		11 th Heavily Wounded Hospital	15.07.1915	26
504			Son's of Uzun	Hacı	Süleyman		1292		Pitched Battle	11.09.1915	39
3	1576	Karaman Bağcı Karyesi		Hacı	Abdülbaki	Hatice	1307	Boş	Arıburnu	25.07.1331	24
109				Hacı Ahmet	Osman		1302		Suvla	22.07.1915	29
786		Salur		Hacı Mustafa	Hacı Himmet		1296		Seddulbahir	02.04.1915	35
110				Hakkı	Mahmut		1305		Arıburnu	25.05.1915	26
510				Hakkı	Süleyman		1291		...	22.09.1915	39
3	Silik	İbrala Hacı Bayram Mahallesi	Osman oğlu Halil	Halil	Osman	Elife	1299	Aişe	Suvla	29.07.1331	22
3	240	Boş	Halil Efendi	Halil	Hüseyin	Boş	1300	Husband of Hediye	Seddulbahir	1331	31
111				Halil	Abdülkadir		1307		Seddulbahir	20.05.1915	24

112				Halil	Abdürrezzak		1300		Seddulbahir	19.04.1915	31
113				Halil	Abdürrezzak		1300		Seddulbahir	19.04.1915	31
114				Halil	Ahmet		1306		Seddulbahir	19.04.1915	25
115				Halil	Hacı Osman				Zonik Tepe	28.05.1915	0
117				Halil	Mehmet		1303		Pitched Battle	0.6.1915	28
118				Halil	Mehmet				South Group Wounded Transportat ion Hospital	28.05.1915	0
119			Son's of Hızır	Halil	Mehmet Ali		1310		Gully Ravine	27.10.1915	21
122				Halil	Süleyman		1306		Tekirdag Central Hospital	19.03.1915	25
380				Halil	Bekir		1299		Seddulbahir	09.02.1915	31
511				Halil	Ibrahim		0		Arıburnu	19.02.1915	0
788		---		Halil	Ibrahim		1302		Artillery School Hospital	03.10.1915	29
2	3857	Göynük Kışla Kazası		Halil Ibrahim	Mehmet	Raziye	1305	Single	9th Division Mobile Hospital	18.06.1331	26
2	3957	İlistra Ibrahim Kazası		Halil Ibrahim	Mehmet	Kezban	1302	Aişe	Seddulbahir Charge	25.07.1331	29
125				Halil Ibrahim	Abdurrahman		1296		Seddulbahir	23.05.1915	35
127				Halil Ibrahim	Mehmet		1302		3rd Medical Squad Belonging to 5 th Army Corps	26.05.1915	29
128				Hamza	Durmuş		1307			15.06.1915	24
3	1645	Kösemer Mahallesi		Hasan	Mehmet	Emine	1303	Fatma	Seddulbahir	8.06.1331	29
2	3798			Hasan	Abdülğani	Ümmühan	1304		Arıburnu	5/6.05.1331	27
2	3908	Kaş Oba		Hasan	Mustafa	Aişe	1309	Single	In War	24.09.1331	22
2	3931	Akçaşar		Hasan	İsmail	Habibe	1309	Single	Basri Tepe	8/9.06.1331	22
2	3956	Boyacı Karyesi		Hasan	Osman	Aişe (dead)	1308	Single	First Post Hospital	20.05.1331	23
2	3958	Kılbasan		Hasan	Hacı Bekir	Fatma	1302	Hatice	Seddulbahir	25.07.1331	29
2	3961	Gündere		Hasan	Abdullah	Fatma	1304	Hatice	Gully Ravine	15.06.1331	27
2	3973	Aşağı Eşenler K.		Hasan	Durmuş	Huriye	1301	Single	Tiryandafil Farm	19.06.1331	30
2	3985	Kılbasan		Hasan	Ali	dead	1305	Aişe	Seddulbahir	9.06.1331	26

129				Hasan	Abdullah		1303		Pitched Battle	18.09.1915	28
132				Hasan	Dede		1305		Tekirdag Hospital	26.05.1915	26
133				Hasan	Hacı Bekir		1302		Pitched Battle	01.06.1915 Hasan	29
135				Hasan	Hüseyin		1306		Sungu Bair	10.07.1915	25
136				Hasan	Kerim		1297		Tiryandafil Farm	19.04.1915	33
137			Alataylı Pala Oğulları	Hasan	Mehmet		1306		First Post War Hospital	01.08.1915	25
138				Hasan	Mehmet		1300		Churuk Bair	28.05.1915	31
381			Gedik Oğullarından	Hasan	Hasan		1308		Pitched Battle	25.05.1915	23
515				Hasan	Veli		1303		Krithia	18.05.1915	28
516			Hacı Hüseyin Oğulları	Hasan	...		1305		Seddulbahir	25.05.1915	26
517			Deli Abdullah Oğulları	Hasan	Ali		1291		Ismailoglu Tepe	18.08.1915	39
519				Hasan	Baki		0		Suvla	29.06.1915	0
521				Hasan	Hacı Mustafa		0		South Group Heavily Wounded Hospital	05.06.1915	0
522			Abdurrahman Oğullarından	Hasan	Hüseyin		1309		Suvla	18.08.1915	22
523				Hasan	İbrahim		1306		North Group Heavily Wounded Hospital	27.09.1915	25
524				Hasan	Mehmet		1301		North Group Heavily Wounded First Mobile Hospital	05.07.1915	29
526				Hasan	Mehmet		1300		Tiryandafil Farm	19.04.1915	31
531				Hasan	Terzi Kerim		1305		Pitched Battle	25.05.1915	26
533				Hasan	Abdi		1297		Seddulbahir	10.05.1915	33
790		Kılbasan Bucak Mer.B		Hasan	Ali Mevlüt		1305		Seddulbahir	09.04.1915	26
791		Süleyman hacı		Hasan	Mehmet		1309		Seddulbahir	19.04.1915	22
792		Alaçatı		Hasan	Mehmet		1296		Seddulbahir	26.05.1915	35
3	2536	?		Hasan Hüseyin	Ömer	Meryem	1300	Meryem	Suvla	10 Kanun-1 Evvel 1331	31
143				Hasan Hüseyin	Server		1295		During Charge in Yuksek Sirt Seddulbahir	17.04.1915	36
2	3959	Süleyman Hacı		Haydar	Mevlüt	Boş	1302	Hatice		18.08.1331	29

144				Haydar	Mevlüt		o		South Group Heavily Wounded Hospital	10.06.1915	o
3	857	Burhan K.		Hüseyin	Mehmet	Aişe	1309	Aişe	Seddulbahir	30.07.1331	22
2	3937	Saka Başı Mahallesi	Boyacı Osman oğlu Hüseyin	Hüseyin	Mustafa (Dead)	Aişe (dead)	1302		Dardanelles	26.07.1331	29
	3892	?		Hüseyin	Abdülğani	Ümmühan	1304	-	Arıburnu	5/6.05.1331	27
2	3916	İbrala Hacı Eyyub Mahallesi		Hüseyin	Ali	Meryem (dead)	1303	Emine	Seddulbahir	19.06.1331	27
2	3972	Akçaşar		Hüseyin	İsmail	Habibe	1309	Single	Seddulbahir	9.09.1331	22
146				Hüseyin	Abdullah		1308		North Group Heavily Wounded First Mobile Hospital	28.06.1915	23
148				Hüseyin	Durmuş		1301		Tiryandafil Farm	19.04.1915	29
150				Hüseyin	Mehmet		1293		North Group Heavily Wounded Hospital	02.09.1915	38
152				Hüseyin	Mehmet		1302		Sungu Baiiri	11.09.1915	29
153				Hüseyin	Mehmet		1299		Conk Tepe	28.05.1915	31
154				Hüseyin	Molla Mehmet		1304		Merkeztepe	06.03.1915	27
155				Hüseyin	Ramazan		1299		Zonik Tepe	28.05.1915	31
156				Hüseyin	Topal Mehmet		1304		Arı Burnu	31.06.1915	27
395				Hüseyin	Osman		1303		Mesud Tepe	23.10.1915	27
543			Terzi Kerim Oğulları	Hüseyin	...		1305		Seddulbahir	25.05.1915	26
544				Hüseyin	Abdi		1297		In Trench	10.05.1915	33
545			Hızır Oğulları	Hüseyin	Abdullah		1308		Seddulbahir Krithia	03.10.1915	23
546				Hüseyin	Abdullah		1308		Krithia	23.10.1915	23
547				Hüseyin	Ali		1298		Tiryandafil Farm	19.04.1915	33
548			Hacı Durmuş Oğulları	Hüseyin	Durmuş		1295		Arıburnu	30.05.1915	36
550				Hüseyin	Hasan		1302		Seddulbahir	19.04.1915	29
551			Küplü Oğullarından	Hüseyin	Hüseyin		o		South Group Wounded Transportat ion Hospital	31.05.1915	o
553				Hüseyin	İsmail		1302		Kireçtepe environ	01.05.1915	29

554				Hüseyin	İsmail		1296		Tiryandafil Farm	19.04.1915	35
797		Bostanözü	Yörük Uzun	Hüseyin	Hacı Ali		1308		---	04.12.1915	23
799		Boyalı		Hüseyin	İsa		1298		South Group Wounded Transport Hospital	19.09.1915	33
801		---		Hüseyin	Muin		1297		---	9.09.1915	33
163				Hüseyin Fehmi Efendi	Ahmet		1304		Gulhane Hospital	18.10.1915	27
805		Yılangözü		Hüseyin İpek	Mustafa		1305		Kırmızı Sirt	10.06.1915	26
164				İbiş	İzzet		1306		Gully Ravine	06.05.1915	25
3	176	Göynük Kışla	Mustafa Oğulları	İbrahim	Durmuş	Boş	1302	Boş	Kireçtepe	8 Kanun 1332	30
3	252	Gaferyad M.	Mehmet İbrahim	İbrahim	İbrahim	Aişe (Dead)	1304	Husband of Aişe	Arıburnu	23.09.1331	27
3	466	Göynük Kışla Karyesi		İbrahim	Durmuş	Aişe	1302	-	Kireçtepe	18.08.1331	29
3	2227	Göksu Karyesi	Hacı Ali oğlu İbrahim	İbrahim	Hacı Ali	Aişe	1312	Şerife	Dardanelles Ağaderede	25 Kanun-1 Evvel 1331	19
3	2767	İbrahim Fakih Mahallesi	Kör Süleyman oğlu İbrahim	İbrahim	Süleyman	Aişe	1299	Husband of Hediye	Arıburnu	20.08.1328	29
2	3919	Gülhan		İbrahim	Yahya	Cennet	1295	Single	Arıburnu	25.07.1331	26
2	3936	Mesdat karyesi		İbrahim	Mehmet Ali	Teslime	1306	Single	Ağa Derecede	23.07.1331	25
2	3949	Gülle		İbrahim	Molla Hasan	Aişe (Dead)	1305	Single	Tiryandafil Farm	16/17? 1331	26
2	3968	Aşağı Akın		İbrahim	Musa	Havva (Dead)	1300	Single	Gully Ravine	15.09.1331	31
167				İbrahim	Ali		1301		Conk Tepe	28.05.1915	29
169				İbrahim	Hacı Ali		1302		n th Heavily Wounded Hospital	25.10.1915	29
171				İbrahim	Hasan		1305		Seddulbahir	19.04.1915	26
174				İbrahim	Mehmet		1303		Kireçtepe	12.09.1915	28
175			Mavi Oğullarından	İbrahim	Mehmet		1301		Krithia	25.05.1915	29
176				İbrahim	Mehmet Ali		1306		17th Squad Mobile Hospital	24.05.1914	25
178				İbrahim	Yahya		1296		Cesaret Tepe Trench	25.05.1915	35
382				İbrahim	İbrahim		1303		Seddulbahir	20.04.1915	28
566				İbrahim	Mercan		0		Arıburnu	12.02.1915	0
569				İbrahim	Ali		1309		Lone Pine	11.09.1915	22

570				İbrahim	Ali		1304		...	16.06.1915	27
573				İbrahim	Hasan		1303		Seddulbahir	9.04.1915	28
574			Gök Mustafa Oğulları	İbrahim	Hüseyin		1303		Soganlı Dere	0.0.1915	28
576			Ermenecli	İbrahim	Mehmet		0		...	05.06.1915	0
577			Karpuz Oğulları	İbrahim	Mustafa		1304		Gully Ravine	9.04.1915	27
806		Pınarbaşı		İbrahim	Ahmet		1307		South Group Wounded Transportat ion Hospital	28.09.1915	24
810		Başharman		İbrahim	Osman		1304		Seddulbahir	16.04.1915	27
3	1834	Pınar Başı Karyesi	İmam Ali Receb	İmam Ali Receb	Mehmet	Hatice	1303	Husband of Aişe	Dardanelles	8.06.1331	28
181				İsa	Ahmet		1297		Tiryandafil Farm	19.04.1915	33
582				İsa	Süleyman		1303		Gully Ravine 2	22.04.1915	28
3	892	Kızılarağını		İsmail	Yusuf	Boş	1298	Boş	Seddulbahir	16.06.1331	33
2	3871	Yalama Karyesi		İsmail	Mustafa	Serife (Dead)	1307	Single	Seddulbahir	25.09.1331	24
2	3922	İbrala Hacı İlyas		İsmail	Ali	Cennet	1305	?	Seddulbahir	19.06.1331	26
2	3952	Ali Şahane Mahallesi		İsmail	Hacı Mehmet	Elmas	1306	Aişe	Şarköy	02.07.1331	25
2	3966	Hamidiye		İsmail	Süleyman	Hatice	1305	Single	Arıburnu	25.07.1331	26
184				İsmail	Hacı Mehmet		1304		Şarköy 5.Harp Hospital	02.05.1915	27
185				İsmail	İbrahim		1302		Yenikoy Hospital	12.11.1915	29
584				İsmail	Kadir		1300		Tiryandafil Zone	16.04.1915	31
587				İsmail	Mehmet		1295		Gully Ravine	22.04.1915	36
588				İsmail	Mustafa		1303		Tekirdag Wounded Hospital	07.06.1915	28
815		Yeşildere Mer.B		İsmail	Ali		1305		Seddulbahir	19.04.1915	26
816		---		İsmail	Süleyman		1303		Seddulbahir	9.04.1915	28
817		Hamidiye		İsmail	Süleyman		1305		Arıburnu	25.05.1915	26
873		Esentepe	İsmail Ağa Oğulları	İsmail	Ali		1300		Red Crescent Hospital	14.10.1915	31
3	5862	Mahmudiye Mahallesi	Ali Osman oğlu Kadir	Kadir	Osman (Dead)	Kamile (Dead)	1298		Dardanelles	1331	33
3	6060	Mahmudiye Mahallesi	Kıraliosman oğlu Kadir	Kadir	Osman (Dead)	Kamile (Dead)	1298	Boş	Dardanelles	1331	33

383				Kadir	Hayrullah		1308		Conk Tepe	28.05.1915	23
820		Çukurbağ		Kadir	Mustafa		1306		Red Crescent Beyoğlu Hospital	05.12.1915	25
3	yırtık	? Karyesi	Kamil Efendi	Kamil	Hüseyin	?	1300	?	Seddulbahir	8 ? 1331.	31
590				Kamil	Hacı Mehmet		1308		Kireçtepe Environ	03.06.1915	23
193			Koca Oğulları	Kedir	Ali		0		-	01.09.1921	0
591				Kedir	Eyüp		1303		Military Academy Hospital	15.09.1915	28
194				Kemal	Ali		1306		Merkez Tepe	06.03.1915	25
195				Kerim	Ali		1304		North Group Heavily Wounded 1 st Mobile Hospital	23.07.1915	27
592			Babuşçu Hasan	Kerim	Ahmet		1297		Suvla	14.05.1915	33
593		Yukarı Çağlar	Molla Kerim Oğulları	Kerim	Mustafa		1298		Seddulbahir	17.04.1915	33
594				Kerim	Nazif		1297		Seddulbahir	0.05.1915	33
821		Aybastı	Alanyalı	Koca Yusuf	Mahmut		1307		Arıburnu	27.06.1915	24
2	3865	Hadim Hocalar		Mahmut	Temürcü dede	Aişe	1307	Single	Seddulbahir	21.09.1331	24
199				Mahmut	Dede		1307		Seddulbahir Kereviz Dere	25.02.1915	24
200				Mahmut	Hafız Yahya		1301		Tiryandafil Farm	19.04.1915	29
396			Çullu Oğulları	Mahmut	İbrahim		1301			0.0.0	29
599				Mahmut	Ali		1306		Seddulbahir	20.05.1915	25
600			Başçı Oğulları	Mahmut	Ali		1307		Gully Ravine	24.05.1915	24
601				Mahmut	Mehmet		1305		Arıburnu Kanlı Tepe	19.02.1915	26
602				Mahmut	Mustafa		1304		Kayalı Tepe	08.04.1915	27
385				Mecit	Battal		1305		Seddulbahir	16.04.1915	26
3	471	Kılbasan Karyesi		Mehmet	Mevlüt	Alime (Dead)	1301	Husband of Hanım	Gully Ravine	20/11.09.1331.	30
3	475	yırtık		Mehmet	Hasan (Dead)	Alime	1303	Husband of Keziban	Gully Ravine	22.09.1331.	28
3	1632	Yukarı Mernek Satılar Mahallesi		Mehmet	Abdullah	Aliye	1303	Elmas	North Group Heavily Wounded First Mobile Hospital	19.03.1331	28

3	1634	Yukarı Karyesi		Mehmet	Ahmet	Fatma	1300	Aişe	Tiryandafil	17.06.1331	31
3	1660	Oduncu Karyesi		Mehmet	Arif	Meryem	1310	-	Seddulbahir	08.06.1331	21
3	1895	Zengin Karyesi	Nebi oğlu Mehmet	Mehmet	Nebi	Aişe	1307	Husband of Aişe	Dardanelles	1332	29
3	2266	Cedid Mahallesi	Hacı Ali oğlu Mehmet	Mehmet	Hacı Ali (Dead)	Aişe (Dead)	1306	Nesibe	Dardanelles	31.07.1331	25
2	3483	Havaca Mehmet	Eskici Necip Oğullarından Mehmet	Necip	Necip	Emine	1302	Aişe	Seddulbahir	¹⁰ Kanun-ı Evvel 1332	29
2	3853	Afşar Karyesi		Mehmet	Seyid Ali	Şerife	1305	Single	Arburnu	5/6.05.1331	26
2	3859	Kızllar		Mehmet	Ramazan	Berhayat	1307	Single	Seddulbahir	19.05.1331	24
2	3860	Kürt		Mehmet	Mustafa	Meryem	1306	Single	Seddulbahir	19.09.1331	25
2	3867	Yukarı Kızılca		Mehmet	Mehmet	Aişe	1309	Single	Seddulbahir	22.09.1331	22
2	3876	Aşağı Eşenli Karyesi		Mehmet	Boncuk Ali	Fatıma	1305	Single	Around Tiryandafil Farm During Charge	16/17.09.1331	26
2	3927	Mesdat		Mehmet	İbrahim	Hanım (Dead)	1305	Fatıma	Wounded in Suvla Trenches died in Hospital	17.08.1331	26
2	3970	Kirişçi Mahallesi		Mehmet	Hacı Süleyman	Aişe	1300	Aişe	Arburnu	25.07.1331	31
4	1153	Doğle Karyesi	Oğullarından Mehmet	Mehmet	İbrahim	Asiye	1306	Aişenin	Seddulbahir	1331	25
4	2024	İlisira Hacı İlyas Mahallesi	Aladağlı Halim oğlu Mehmet	Mehmet	Halim	Fatıma	1308	Husband of Zahide	Dardanelles	1333	23
4	2849	İlisira Karyesi	Yusuf oğlu Mehmet	Mehmet	Yusuf (Dead)	Leyla (dead)	1302	Emine	Dardanelles	1332	29
202				Mehmet	Hasan Ali		1307			27.11.1915	24
203				Mehmet	Hüseyin				Red Crescent Medical Faculty Hospital	29.06.1915	0
204				Mehmet	Mehmet		1308		5 th Army Corps Mobile Hospital	01.07.1915	23
207				Mehmet	Abdurrahman		0		South Group Wounded Transortation Hospital	6.06.1915	0
209			Memiş Ahmet	Mehmet	Memiş		1298		Krithia	22.09.1915	33
210				Mehmet	Ali		1306		Hospital	05.06.1915	25
211				Mehmet	Ali		1292		Seddulbahir	17.04.1915	39

215			Kalenderzade	Mehmet	Hacı Hüseyin		1306		Dardanelles	0.5.1915	25
217				Mehmet	Hacı Mehmet		1307		Tiryandafil Farm	17.04.1915	24
218				Mehmet	Halil		1302		Seddulbahir	16.04.1915	29
219				Mehmet	Hasan		0		15th Division Medical Squad	14.10.1915	0
220				Mehmet	Hasan		1303		Gulhane Hospital	18.08.1916	28
224				Mehmet	İbrahim		1301		Arburnu	23.07.1915	30
225				Mehmet	İbrahim		0		South Group Wounded Transportation Hospital	28.05.1915	0
226				Mehmet	İsa		1294		Black Sea Stronghold Hospital	16.10.1915	37
228				Mehmet	İsmail		1305		Pitched Battle	18.05.1915	26
229				Mehmet	Mahmut		1298		Gully Ravine	30.07.1915	33
232				Mehmet	Mehmet		1303		Gully Ravine	22.04.1915	28
233			Güllü	Mehmet	Mehmet		1303			22.04.1915	28
234				Mehmet	Mehmet Ali		1308		Seddulbahir	21.04.1915	23
235				Mehmet	Mehmet Ali		1303		Gulhane Hospital	30.06.1915	28
236				Mehmet	Mevlüt		1301		Seddulbahir	19.04.1915	30
237				Mehmet	Musa		1306		11 th Heavily Wounded Hospital	09.10.1915	25
238				Mehmet	Mustafa		1302		Seddulbahir	19.04.1915	29
239				Mehmet	Mustafa		1304		Tiryandafil Farm	19.04.1915	27
240				Mehmet	Mustafa		1300		South Group Wounded Transportation Hospital	24.07.1915	31
241				Mehmet	Mustafa		1297		Seddulbahir	28.05.1915	33
242			Habib Hoca	Mehmet	Mustafa		1302		Sabend Strait	29.04.1915	29
245				Mehmet	Osman		1305		Akbaş Army Corps Post Hospital	29.05.1915	26
246				Mehmet	Osman		1309		Dardanelles Hospital	10.04.1915	22
248				Mehmet	Ömer		1291		Akbaş Hospital	31.05.1915	39
249				Mehmet	Ramazan		1307		Seddulbahir	19.04.1915	24

253				Mehmet	Mehmet		1309		Gully Ravine	22.04.1915	22
254				Mehmet	Süleyman		1302		Akbaş Transportat ion Hospital	22.10.1915	29
386				Mehmet	Mehmet ali		1299		Seddulbahir	19.04.1915	31
397			Durmuş Oğullarından	Mehmet	Osman		1306		Seddulbahir	31.08.1915	25
605				Mehmet	Abdurrahman		0		Arıburnu	19.02.1915	0
606				Mehmet	Abdülkerim		0		Arıburnu	19.02.1915	0
608			Zülüflü Oğulları	Mehmet	Ahmet		1308		Suvla	17.06.1915	23
610				Mehmet	Ahmet		1308		Lone Pine	24.08.1915	23
614		Gökçekent	Gemlik Oğullarından	Mehmet	Ali		0		Krithia 5 th Zone	05.10.1915	0
616		Görmeli	Hacı Mehmet Oğulları	Mehmet	Ali		1295		Çamburnu Hospital	11.07.1915	36
617				Mehmet	Ali		1293		Tiryandafil Farm	17.04.1915	38
619		Çatalbadem		Mehmet	Ali		1297		Krithiare	25.05.1915	33
620				Mehmet	Durmuş		1307		In Trench	4.06.1915	24
622			Hacı Dede Oğulları	Mehmet	Hacı Mehmet		1304		Tiryandafil Farm	17.04.1915	27
626		Yalındal		Mehmet	Hasan		1298		Gully Ravine	02.10.1915	33
629		Aşağıcağlar		Mehmet	Hüseyin		1305		Kanlı Dere	07.09.1915	26
630		Kayaönü		Mehmet	Hüseyin		1305		...	07.09.1915	26
631			Egri Oğulları	Mehmet	Hüseyin		1305		Stronghold	25.02.1915	26
637				Mehmet	Mehmet		1297		Tiryandafil Farm	17.04.1915	33
640				Mehmet	Mustafa		1300		Keçi Deresi	23.07.1915	31
641				Mehmet	Mustafa		1303		Pitched Battle	26.04.1915	28
643				Mehmet	Mustafa		1305		Arıburnu	28.04.1915	26
644			Hızır	Mehmet	Osman		1302		Suvla	05.08.1915	29
645				Mehmet	Seyit Mehmet		1302		Pitched Battle	10.07.1915	29
647		Görmeli	Kara Molla Oğulları	Mehmet	Veli		1299		Sahin Zone	02.02.1915	31
826		Bademli		Mehmet	Ali		1300		Tekirdag Wounded Hospital	31.06.1915	31

828		Akçşehir		Mehmet	Bekir		1308		Seddulbahir	19.04.1915	23
829		Osmaniye		Mehmet	Hüseyin		1300		Zeynep Kamil Hospital	16.07.1915	31
830		---		Mehmet	Hüseyin		1298		Seddulbahir	19.04.1915	33
832		Morcalı		Mehmet	Memiş		1308		Gully Ravine	19.04.1915	23
833		Süleymanhacı		Mehmet	Osman Çavuş		0		Red Crescent Medical Faculty Hospital	25.08.1915	0
876		Sarıveliler-İlçe Mer.B.		Mehmet	Yusuf		1309		Arıburnu	05.04.1915	22
267				Mehmet Ali	Duran Ali		1295		Arıburnu	25.05.1915	36
269				Mehmet Ali	Mustafa		1309		Tiryandafil Farm	17.04.1915	31
270				Mehmet Ali	Taş Ali		1295		Arıburnu	29.05.1915	36
271				Mehmet Ali	Mavlihis zade (?)		1306		Seddulbahir	03.07.1915	25
658		Yukarıcağlar		Mehmet Ali	Ali		1297		Seddulbahir	19.04.1915	33
659			Mehmet Ali Oğulları	Mehmet Ali	Mehmet		1308		Red Crescent Medical Faculty Hospital	0.0.1915	23
273				Mehmet Emin	Ahmet		1302		Tiryandafil Farm	17.04.1915	29
275				Memiş	Ahmet		0		Tiryandafil Farm	17.04.1915	0
276				Mevlüt	İsmail		1303		Sitting Down	30.06.1915	28
277				Mevlüt	İsmail		1303		Seddulbahir	30.05.1915	28
279				Mevlüt	Resmi		1298		In Discharge	24.05.1915	33
877		---		Molla Hasan	Abdullah		1304		Gully Ravine	15.04.1915	27
662		Ardıçkaya		Molla Mehmet	Hasan		1298		Suvla	13.09.1915	33
2	3947	Bostan Özü		Muhsin	Ahmet	Cemile (Dead)	1304	Single	Ağa Dere	18 Ağustos 1331	27
281			Hacı Oğullarından	Muhsin	Mehmet		1307		Kanlı Dere	22.03.1915	24
282				Mumin	Mehmet		1306		Arıburnu	25.05.1915	25
283			Hacıköse Oğullarından	Musa	Ali		1301		South Group Wounded Hospital	14.07.1915	30
285				Musa	Yahya		1308		In Trench	03.06.1915	23
841		Osmaniye		Musa	İsa		1307		Akbaş Hospital	28.05.1915	24

3	yırtık		?	Mustafa	Mustafa	Aişe	1305	-	Seddulbahir	8 ? 1331	26
3	1618	Gaferyad	Deveci Mehmedin Mustafa	Mustafa	Selman (Dead)	Aişe	1300	Fatıma	Dardanelles	Teşrin-i Evvel 1331	31
3	1648	Sarılar Mahallesi		Mustafa	Hüseyin	Fatıma (Dead)	1304	Fatıma	Arıburnu	6.05.1332	28
3	2342	Zengin Karyesi	Mehmet oğlu Mustafa	Mustafa	Mehmet	Fatıma	1302	-	Suvla	6 Teşrin-i Evvel 1331	29
2	3850	Yukarı Mernek karyesi		Mustafa	Turan	Aişe	1303	Ümmüğü lşüm	Arıburnu	19.03.1331	28
2	3868	Kilbasan Karyesi		Mustafa	Ahmet (Dead)	Hanım (Dead)	1302	Aişe	Seddulbahir	19.09.1331	29
2	3869	Hisar Mahallesi		Mustafa	Veli	Ümmühan	1306	Single	9th Division Mobile Hospital	19.09.1331	25
2	3903	Morcalı		Mustafa	Memiş (Dead)	Aişe	1303	Aişe	Gully Ravine	22.09.1331	26
2	3928	Kaplanlı		Mevlüt	Hacı Ahmet	Fatıma (Dead)	1305	Fatıma	Seddulbahir	18/19.06.1331	26
2	3929	Kaplanlı		Mustafa	Emin	Fatıma (Dead)	1304	Single	Rognon	8/9.06.1331	27
2	3930	Kaplanlı		Mustafa	Mehmet	Fatıma	1304	Single	Rognon	8/9.06.1331	27
3	6739	Kızılca Karyesi	Şehid oğlu Mustafa	Mustafa	Ali	Satı	1318	Aişe	?	11.05.1332	14
3	2165	Gaziler		Mustafa	Mehmet	Durmuş	1303	-	Seddulbahir	28.08.1331	28
4	939	Kozlu Bucak Karyesi	Ahmet oğlu Mustafa	Mustafa	Ahmet	Tenzile	1303	Rahimeni n	Dardanelles	-	28
286				Mustafa	Mehmet		1302		Maçka Hospital	09.07.1915	29
287				Mustafa	Mehmet		1303		Seddulbahir	16.04.1915	28
288				Mustafa	Ahmet		1301		Akbaş Transportat ion Hospital	07.09.1915	30
290				Mustafa	Ahmet		1302		Seddulbahir	20.05.1915	29
292				Mustafa	Ali		o		South Group Heavily Wounded Hospital	02.06.1915	o
293				Mustafa	Ali		1309		Seddulbahir	19.04.1915	22
294				Mustafa	Hacı Mehmet		1304		Tiryandafil Farm	17.04.1915	27
295				Mustafa	Hacı Ömer		1308		Arıburnu	25.05.1915	23
299				Mustafa	Hüseyin		1302		Tiryandafil Farm	17.04.1915	29
300				Mustafa	Hüseyin		1310		Tiryandafil Farm	17.04.1915	21
301				Mustafa	Hüseyin		1301		Agadere 11th Squad Mobile Hospital	26.04.1915	30
302				Mustafa	Hüseyin		1304		16 th Division Mobile Hospital	30.06.1915	27

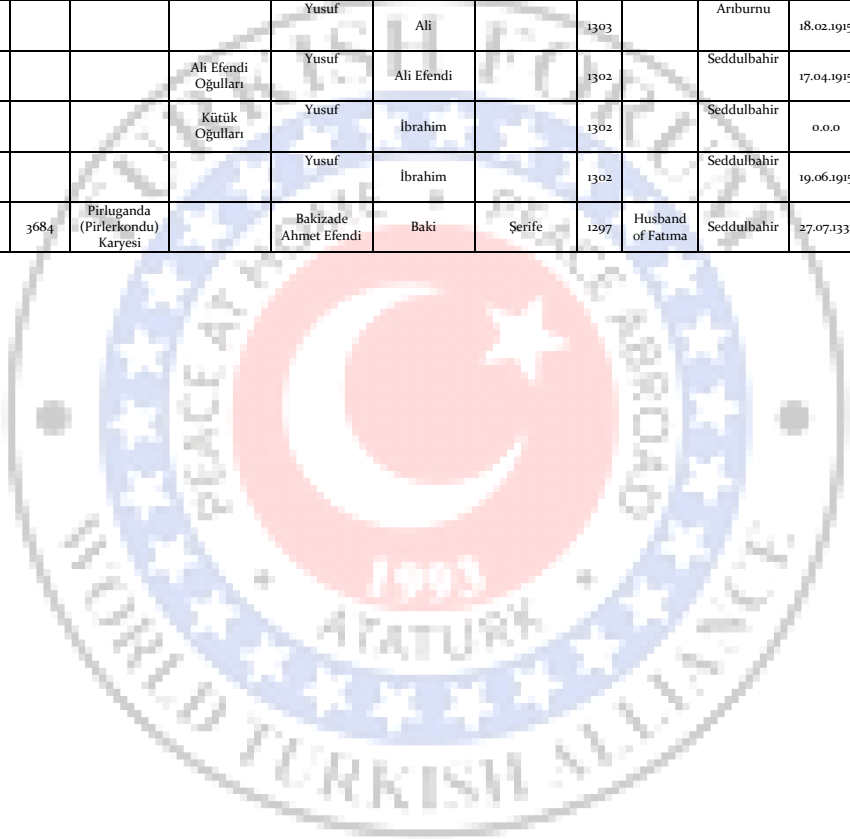
303				Mustafa	İbrahim		1300		Agadere nth Squad MobileHospital	23.04.1915	31
306				Mustafa	Mehmet		1304		Seddulbahir	8.04.1915	27
307				Mustafa	Mehmet		1307		Red Crescent Taksim Hospital	21.01.1915	24
309				Mustafa	Mevlüt		1299		Haseki Nisa Hospital	28.09.1915	31
310				Mustafa	Muhsin		1303		Gully Ravine	22.04.1915	28
311				Mustafa	Mustafa		1305		Zonik Tepe	28.05.1915	26
312				Mustafa	Osman		1309		Arıburnu	28.02.1915	22
315				Mustafa	Süleyman		1306		Tiryandafil Farm	17.04.1915	25
316				Mustafa	Veli		1306		Seddulbahir	25.04.1915	25
387				Mustafa	Mehmet		1301		Şehitler Sirtı	22.09.1915	30
398				Mustafa	Abdullah		1294		Seddulbahir	8.04.1915	37
665		Ardıçkaya		Mustafa	Ahmet		1296		Seddulbahir	03.05.1915	35
667		Yaylapazarı		Mustafa	Ali		1292		Seddulbahir	16.04.1915	39
669				Mustafa	Halil		1296		Tiryandafil Farm	19.04.1915	35
670				Mustafa	Hasan		1304		Mediterranean Stronghold South Group	02.04.1915	27
672			Bayburt Oğullarından	Mustafa	Hasan		1296		Yusufcuk Tepe	14.09.1915	35
673			Bayburtlu Oğulları	Mustafa	Hüseyin		1297		Bostancik Tepe	14.09.1915	33
674				Mustafa	Hüseyin		o		South Group Wounded Transportat ion Hospital	25.05.1915	o
678		Yukarıcağlar		Mustafa	Mehmet		1293		...	o.o.o	38
679				Mustafa	Mehmet		1302		Süngü Sirtı	13.04.1915	29
680		Görmeli		Mustafa	Mehmet		1298		Gully Ravine	22.04.1915	33
681		Görmeli	Eğri Hasan Oğulları	Mustafa	Mehmet		1299		Gully Ravine	22.04.1915	31
682		Yalındal	Hüseyin Ağa	Mustafa	Mehmet Ali		1301		Seddulbahir	16.04.1915	30
683		Çatalbadem		Mustafa	Mustafa		1297		Arıburnu	21.03.1915	33
684		Güneyyurt B.		Mustafa	Osman		1309		Kireçtepe Environ	04.06.1915	22

687		Kazancı Bucak Mer. B.	Tekaüt	Mustafa	Ömer		1290		...	0.0.0	41
843		Osmaniye		Mustafa	Hüseyin İpek		1306		Akbaş Hospital	31.05.1915	25
845		Çayırbağ		Mustafa	İbrahim		1305		Seddulbahir	28.05.1915	26
846		Kızılkaya		Mustafa	İsmail		1298		Pitched Battle	12.10.1915	33
847		Boyalı		Mustafa	Kerim		1299		Tiryandafil Farm	19.04.1915	31
848		Pınarbaşı		Mustafa	Mehmet		0		---	0.08.1915	0
849		Başarman		Mustafa	Mehmet		1302		Suvla	6.08.1915	29
850		Akcaalan		Mustafa	Mehmet		1300		11th Squad Mobile Hospital	29.06.1915	31
851		Kurucabel	Kansız Oğullarından	Mustafa	Mevlüt		1301		Şehitler Sirtı	16.09.1915	30
879		Adiller		Mustafa	Mahmut		1295		South Group Wounded Transportation Hospital	23.09.1915	36
696			Yamalı Oğulları	Mustafa Rifat	Hacı Hasan		1306		Red Crescent Beyoglu Hospital	03.11.1915	25
205			Koca Mustafa	Mümin	Mehmet		1303		Seddulbahir Kereviz Deresi	28.06.1915	28
324				Nasuh	Nasuh		1303		Seddulbahir	17.04.1915	28
3	1682	Lale Karyesi	Nebi	Nebi	Süleyman	Fatma	1304	Şerife	Kanlı Dere	6 Teşrin-i Evvel 1332	27
327				Niyazi	Yakup		1304		Gümüssuyu Hospital	25.04.1915	27
3	320	İbrala Hacı Eyyub M.	Mehmed oğlu Osman	Osman	Mehmed	Ümmügülsüm	1306	Husband of Hanım	Dardanelles	20 Kanun-ı Evvel 1331.	25
2	3855	Aşağı Hadim		Osman	Bacak Abdullah	Aişe (Dead)	1281	Single	Arıburnu	8.04.1331	50
328				Osman	Ahmet		1303		Seddulbahir	19.04.1915	28
329				Osman	Ali Şan		1303		Seddulbahir	9.04.1915	28
331				Osman	Hakkı		1295		Gully Ravine Pitched Battle	07.06.1915	36
333				Osman	İbrahim		1304		Tiryandafil Farm	17.04.1915	27
334				Osman	Mehmet		0		15th Division Medical Squad	11.09.1915	0
335				Osman	Musa		0		South Group Wounded Transportation Hospital	29.05.1915	0
336				Osman	Seyit		1305		Pitched Battle	13.06.1915	26

388				Osman	Hüseyin		1299		Seddulbahir	19.04.1915	31
702				Osman	Abdulhadi		1303		Kanlı Sirt	28.09.1915	28
704			Abdurrezzak Oğulları	Osman	İbrahim		1309		Suvla	01.06.1915	22
705			Mülazım	Osman	İbrahim		0		Red Crescent Medical Faculty Hospital	26.08.1915	0
856		Madensehri		Osman	İbrahim		1307		Seddulbahir	17.04.1915	24
858		---		Osman	Mehmet		1298		Taşkışla Hospital	08.11.1915	33
859		Kilbasan-Bucak Mer.B		Osman	Süleyman		1291		Seddulbahir	19.04.1915	39
3	317	yok	Kethüda oğlu Ömer	Ömer	Bekir (Dead)	Fatıma (Dead)	1306	Husband of Fatıma	Dardanelles	1334	28
2	3874	Kızılar Kasım Mescid		Ömer	Durmuş	Boş	1308	Single	By High Explosive Shell Thrown by the Enemy to Degirmendere Military Camp	15.09.1331	23
338			Bökelik Oğullarından	Ömer	Ali		1307		Hüseyin Tepeleri	01.08.1915	24
339				Ömer	Halil		1304		Zonik Tepe	28.05.1915	27
341				Ömer	Süleyman		1306		Seddulbahir	19.04.1915	25
711		Güneykent	Sipahi Oğulları	Ömer	Mehmet		0		Gully Ravine	09.04.1915	0
713				Ömer	Osman		1309		Black Sea Stronghold Hospital	19.10.1915	22
862		Burunoba		Ömer	Ali		1302		Military Academy Hospital	04.08.1915	29
864		Özdemir		Ömer Ali	Mustafa		1300		Seddulbahir	09.04.1915	31
2	3983	Pazar		Ramazan	Abdurrahman	Anakız	1308	Single	Seddulbahir	19 Nisan 1331	23
343				Ramazan	Ali		1308		Seddulbahir	10.05.1915	23
344				Ramazan	Hasan		1304		Seddulbahir	19.04.1915	27
345				Ramazan	Mustafa		1298		Taşkışla Hospital	24.11.1915	33
717		Aşağıcağlar		Ramazan	Süleyman		1293		...	28.09.1915	38
346			Hasan Oğulları	Recep	Sufne		1308		19 th Division Medical Dressing Place	17.06.1915	23
347				Recep	Ali		1305		Seddulbahir	19.04.1915	26
348				Recep	Mehmet		1304		Seddulbahir	10.05.1915	27

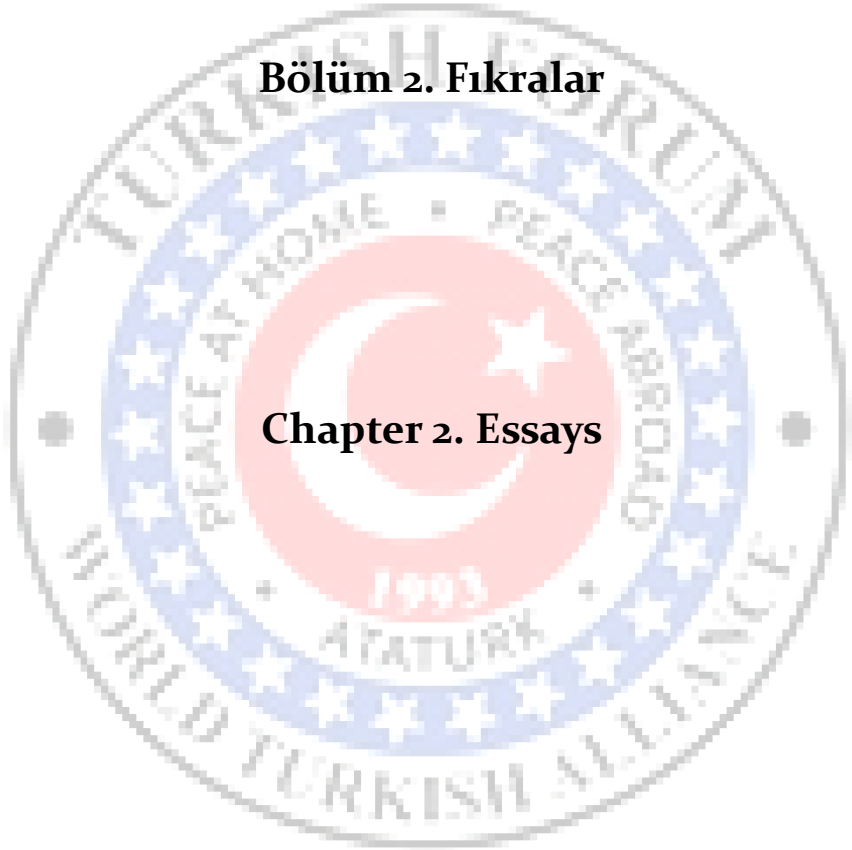
746		Karalgazi		Recep	Hasan		1304		3rd Division Mobile Hospital	17.08.1915	27
3	1701	Kalınagıl Karyesi		Seyit Ali	Mehmet	Huriye (dead)	1301	Husband of Ümmüğülsüm	Seddulbahir	16.06.1331	30
389				Seyit	Baki		1303		Tekirdag Hospital	23.07.1915	28
356				Seyit Ali	Seyit		1299		Seddulbahir	16.04.1915	31
718				Seyit Ali	Hüseyin		1305		Military Veterinary School Hospital	30.04.1915	26
719				Seyyid	Hüseyin		1305		Tiryandafil Farm	22.04.1915	26
358				Süleyman	Ahmet		1302		Gümüşsuyu Hospital	07.06.1915	29
360				Süleyman	Mehmet		1308		Zonik Tepe	28.05.1915	23
361				Süleyman	Mustafa		1309		Seddulbahir	10.05.1915	22
390				Süleyman	Ömer		1305		Gümüşsuyu Hospital	22.07.1915	26
721		Kör Mümin Oğulları		Süleyman	Ahmet		1309		Ağadere Wounded Hospital	31.08.1915	22
723				Süleyman	Mehmet Usta		1303		Seddulbahir	19.05.1915	28
3			Kel Ahmet oğlu Şaban	Şaban	Kel Ahmet	Fatma	1291	Husband of Fatma	Sıvla	17 Teşrin-i Sani 1331	40
3	2461	Mansur Dede Mahallesi		Şaban	Hüseyin	Ümmüğülsüm	1307	Raziye	Seddulbahir	1333	26
391				Şeyh Ömer	Osman		1309		Red Crescent Beyoğlu Hospital	15.12.1915	22
364				Veli	Mehmet		o		South Group Heavily Wounded Hospital	31.06.1915	o
365				Veli	Osman		o		10th Division Medical Zone Belonging to 5th Army Corps	23.06.1915	o
867		Akcaalan		Veli	Ali		1298		Krithia	06.10.1915	33
367				Yahya	Süleyman		1304		Seddulbahir	19.04.1915	27
737			Fazlı Oğulları	Yahya	İbrahim		1296		Kechi Deresi	o.o.o	35
738			Baldız Oğulları	Yahya	Mehmet		1308		Pitched Battle	27.08.1915	23
368				Yakup	Hacı Ali		o		South Group Wounded Transportat ion Hospital	06.05.1915	o
2	3681		Ahmet oğlu Yusuf	Yusuf	Ahmet	Aişe	1298	-	Arıburnu	15 Mayıs 1331	33

2	3875	Baş Kışla		Yusuf	Mahmut	Fatima (dead)	1307	Single	By High Explosive Shell Laid by the Enemy in Degirmendere	15.06.1331	24
370				Yusuf	Mustafa		1300		Gully Ravine	16.06.1915	31
393				Yusuf	Halil		1304		Seddulbahir	19.04.1915	27
739				Yusuf	Ali		1302		Tiryandafil Farm	17.04.1915	29
740				Yusuf	Ali		1303		Arıburnu	18.02.1915	28
741			Ali Efendi Oğulları	Yusuf	Ali Efendi		1302		Seddulbahir	17.04.1915	29
742			Kütük Oğulları	Yusuf	İbrahim		1302		Seddulbahir	0.0.0	29
743				Yusuf	İbrahim		1302		Seddulbahir	19.06.1915	29
3	3684	Piruganda (Pirlerkondu) Karyesi		Bakızade Ahmet Efendi	Baki	Şerife	1297	Husband of Fatima	Seddulbahir	27.07.1331	34

Bölüm 2. Fıkralar

Chapter 2. Essays

Prof. Dr. Turgut TURHAN - Çanakkale Denizaltı Savaşları

I. I. Dünya Savaşına Kadar Denizaltıların Kısa Tarihi

Bazı kaynaklara göre ilk denizaltı tasarımlarının tarihleri 16 yüzyılın başlarına kadar gidiyorsa da, genellikle kabul edilen, bir savaşta silah olarak kullanılan ilk denizaltı veya deyim yerindeyse “denizaltı benzeri” bir aracın Amerikan bağımsızlık savaşı sırasında kullanılan ve kısaca “turtle” yani kaplumbağa olarak kullanılan araçlar olduğudur. Yapısı, şekli ve çalışma tekniği açısından bugünkü denizaltılara hiç bir ilgisi olmayan bu silah, aslında büyücek bir kazandan başka bir şey değildi. Elle çevrilen manivelalar tarafından hareket ediyordu. İçinde, dalabilmek için ağırlık tankları bulunuyor ve mürettebatın hava alabilmesi de deniz üstüne uzanan hava boruları vasıtasıyla sağlanıyordu. Top, torpido veya makineli tüfek gibi tepkili silah taşımıyorlardı. Mürettebat, yanında taşıdığı patlayıcı maddeleri, eğer yanaşabilirse, hedef olarak seçtiği gemiye yapıştırıyor ve daha sonra da patlatıyordu. Amerikalıların

İngilizlere karşı verdikleri bağımsızlık savaşında bu denizaltıların giriştiği ilk harekât New York limanında demirlemiş olan sancak gemisi Eagle'a karşı gerçekleştirilmiş, ancak saldırı başarılı olmamıştı. Ama aynı denizaltılardan olan ve Güney ordusuna ait olan 12m. boyunda, 7.5 ton ağırlığındaki Hunley adlı denizaltı, Amerikan iç savaşı sırasında Güney Carolina, Charleston limanında demirlemiş bulunan Housatonic adlı korvete, gece 19 km denizaltından yol almak suretiyle yanaşmış ve patlayıcıları bu gemiye yerleştirip patlatmak suretiyle havaya uçurmaya başarmıştır. Ama hızlı hareket ederek kaçma kabiliyetine sahip olmadığından, Kuzeyliler de hemen bu Hunley'i batırmışlardı.

Bu başarı hemen dünya donanmalarının dikkatini çekti ve donanmalar çeşitli denizaltı tasarımları hazırlamaya başladılar. 1870 de Jules Verne'in bilim kurgu romanı Denizler Altında 20.000 fersah ve Kaptan Nemo'nun Nautilus adlı eseri hep bu başarıdan etkilenerek ele alınmış olan eserlerdi. Bu hayallerin gerçeğe dönüşmesi içinse sanayii devriminin beklenmesi gerekmişti. Yapılan ve geliştirilmeye çalışılan her türlü projeye rağmen 200 yıldır değişmemiş olan denizaltı teknolojisi, aslında bir makinalı tüfek imalatçısı olan İsveçli Nordensfelt tarafından 1885 yılında tasarlanan bir denizaltı projesiyle ciddi bir evrim geçirdi. Bu tasarımda denizaltı buhar gücüyle çalışmakta ve dahili bir tüpten atılacak torpido taşıyordu. Yapılan gösteriyi Galler Prensi, Danimarka Kraliçesi, Rus Çarı ve birçok ülkenin deniz subayı da izlemiş ve Nordfeldt'in performansı herkesi etkiledi. Bu denizaltı, Türkiye'yi doğudan gelen

bir tehlike olarak gören Yunanistan tarafından derhal satın alındı. Tabii Osmanlı da altta kalmadı ve hemen Nordfelt II aynı yapımcıya ısmarlanarak satın alındı. Devrin padişahı Abdülhamit adı verilen denizaltı İstanbul'da çeşitli deneme dalışları yaptı. Ancak yedek parça, yetişmiş eleman ve mühendis sıkıntısı çeken Osmanlı, denizaltının bakımını yapamadı ve denizaltı resmen çürümeye terk edildi. Bir yıl sonra yine Nordensfelt'ten alınan ve Abdülmecit adı verilen denizaltının akıbeti de aynı oldu ve Osmanlı, 1928 yılına kadar, ordusuna bir başka denizaltı almaya da teşebbüs etmedi.

Denizaltı teknolojisinde genellikle kabul edilen, bu alandaki en büyük adımın, ABD de yaşayan bir İrlanda göçmeni olan John Holland adındaki kişinin çalışmalarıdır. Bu araştırmacı 1874 den başlayarak Amerikan donanmasına çeşitli projeler üretmiştir. Ancak bu projeler başlangıçta donanmanın pek dikkatini çekmemiştir. Fakat Holland'ın İngiliz donanmasını Amerika'dan kovmak isteyen bir grup İrlandalı devrimcinin desteği ile geliştirdiği ve adını Holland I olarak koyduğu proje dikkatleri çekmiştir. Bu projenin öncekilerden farkı, mazotlu motor kullanılması olmuştur. Bu gelişmeyi takiben Amerikan donanması denizaltılarla daha yakından ilgilenmeye başladı ve bir tasarım yarışması düzenledi. Yarışmayı Holland kazandı ve böylelikle bugünkü denizaltılara çok benzeyen Holland IV doğdu. Donanma bunu hemen satın aldı ve adını USS Holland koydu. Amerikalılar artık denizaltının önemini anlamışlardı ve bu nedenle Holland fabrikasına beş tane

daha denizaltı yapılmasını sipariş ettiler. Bütün bu gelişmeler 1900 lü yıllarda oluyordu.

Amerikalılardan geri kalmak istemeyen ve deniz hakimiyeti teorisine gönülden inanmış bulunan İngilizler de boş durmadılar ve beş adet Holland VI modelin lisans altında Vickerars'da inşa edilmek üzere fabrikayla bir anlaşma yaptılar. Ama İngilizler bir garipti. Onlar için savaş, insanların birbirlerini görerek, üniformalarından tanıyarak yüz yüze yapmaları gereken saygın bir dövüş eylemi idi. Bu nedenle, denizaltıları “sinsi, kalles ve alçak” bir silah olarak nitelendiriyorlardı. Ancak Kraliyet Donanması Büyükamirali Fischer “denizaltıların kaçınılmaz gelişiminin deniz savaşları ve denizcilik stratejisinde çok önemli değişiklikler getireceğini” ifade ettikten sonra durum değişti. Tabii bu arada Alman donanmasının kısa bir süre içinde hatırı sayılır sayıda denizaltı imal ederek hizmete sokmuş olması da İngilizlerin denizaltı üretimine geçmesinde çok önemli bir rol oynadı.

1901 ila 1916 yılları arasında İngiliz tersaneleri, inanılmaz bir hızla 131 tane denizaltı imal etti. A, B, C ve D sınıfı olarak adlandırılan denizaltılar bir yandan doklardan indirilerek hizmete sokuluyor, bir yandan da geliştirilen yeni teknolojiye sahip olan farklı denizaltıların yapımına girişiliyordu. I. Dünya Savaşının başlayacağı yıllarda, İngilizlerin elindeki en mükemmel denizaltı E sınıfı denizaltılardı. 54 m. Uzunluğunda ve 665 ton ağırlılığında olan bu denizaltılar, dizel ve elektrik kombinasyonlarından oluşan motorlar vasıtasıyla yüzüyor, gün boyunca su altında kalabiliyor, 30 dan fazla

mürettebat taşıyabiliyor, yüzeyde 14, dipte 9 deniz mili hız yapabiliyor, bir seferde 6.000 mil yol kat edebiliyor ve en az iki torpido taşıyabiliyor ve su üstü toplarına da sahip olabiliyorlardı.

II. Çanakkale Denizaltı Savaşlarına Genel Bir Bakış

Hepimizin bildiği gibi, Çanakkale Savaşları veya Çanakkale Zaferi dendiğinde aklımıza, Türk tarihinin muhteşem iki zaferi akla gelir. Bunlardan birincisi itilaf devletlerinin karma donanmasından oluşan ve “muhteşem armada” olarak anılan deniz gücünün 18 Mart’ta Çanakkale Boğazi’nı geçmek üzere giriştiği saldırıdan çok büyük kayıplar vererek geri çekilmesi ve ikincisi de, Çanakkale’yi denizden geçmenin mümkün olmadığına anlaşılması üzerine müttefiklerin 25 Nisan’da Gelibolu yarımadasına çıkarma yaparak Çanakkale kara savaşlarını başlatmaları ve bu kara savaşlarında aldıkları müthiş yenilgidir. Sıfatı ne olursa olsun, Türk insanına Çanakkale zaferi dendiğinde bu iki zafer hatırlanır. Aslında Türk halkının bu yaklaşımı da doğrudur. Zira sizlerin de bildiği gibi, en önemli, en can alıcı çarpışmalar anılan bu savaşlarda olmuş, en çok kayıp bu savaşlarda verilmiş ve savaşın gidişatını da bu çarpışmalar belirlemiştir. Ancak ikincil bir öneme sahip de olsa, Çanakkale savaşları sırasında hava ve denizaltı savaşları yaşandığını da unutmamak gerekir. Kuşkusuz ki, yaşanmış olan hava ve denizaltı savaşlarının savaşın gidişatında belirleyici bir rol oynadığını ve bu savaşlarda büyük kayıplar verildiğini söyleyebilmek mümkün

değildir. Dönemin savaş uçağı ve denizaltı teknolojisinin bugünkü kadar gelişmemiş olması, her iki alanda yaşanmış olan savaşların da savaşın gidişatını etkilememiş olmasının en önemli nedeni olmuştur. Ama yine de savaşa katılan hem hava güçleri, hem de deniz gücünün bir unsurunu oluşturan denizaltılar savaşmışlar, kayıplar vermişler ve sonuçta o dönem için kendilerine verilen görevleri yerine getirmeye çalışmışlardır. Ben bunlardan “Çanakkale Hava Savaşları”nı, geçen sene yaptığım konuşmada dilimin döndüğünce anlatmaya çalışmıştım. İşte bugün de “Çanakkale Denizaltı Savaşları”nı sizlere anlatmaya çalışarak üçlememi tamamlamaya çalışacağım.

Öncelikle bir saptama yapmamda yarar var kanısındayım. Her ne kadar gerçekte denizaltı savaşları savaşın gidişatını derinden etkileyen savaşlar olmamışsa da, öyle 20 dakika gibi kısa bir zaman dilimi içinde anlatılacak bir konu değildir. Konu hakkıyla ve ayrıntılarıyla anlatılmaya kalkılırsa inanın bana bir gün bile yetmez!! Ayrıca, denizaltı savaşları hakkında, özellikle İngilizler ve Almanlar tarafından yazılmış olan onlarca kitap olduğunu da belirtmem gerekir. Osmanlı ordusu, bir denizaltı sahibi olarak bu savaşa katılmadığı için Türkçe yazılmış araştırma ve incelemelerin sayısı yok denecek kadar azdır. Konuya ilişkin bilgileri daha ziyade İngilizlerin ve Almanların yazdıkları inceleme, araştırma ve anı niteliğindeki yayınlar ile, bizim bir kaç denizcimizin yazmış oldukları anılardan elde etmek mümkündür. Yoksa, dediğim gibi olay o kadar basit değildir. Başta İngilizler ve Avustralyalılar ve Fransızlar

olmak üzere denizaltıların boğazı geçerek Marmara'ya, hatta İstanbul'a ulaşmaya çalışmaları, bu uğurda bir kısmının karaya oturması, bir kısmının batması, bir kısmının esir alınması, Marmara'ya çıkan denizaltıların Türk savaş gemilerine ve sivil taşıma gemilerine zarar vermeye başlamaları, bir yandan Türk torpido botlarının, diğer yandan da özel olarak Almanya'dan getirilen ve İngilizlerin E sınıfı denizaltılarının en büyük düşmanı olan Alman U sınıfı denizaltılar arasındaki savaşlar öyle bir çırpıda anlatılabilecek bir konu değildir. Bu nedenle ben konuşmamı şu çerçevede sınırlamayı uygun buldum: Burada ilk önce sizlere genel olarak Çanakkale deniz altı savaşları hakkında kısa ve özlü bir bilgi vereceğim ve daha sonra da, itilaf devletlerinin Marmara Denizi'ne geçmeye muvaffak olan en gelişmiş denizaltısının kaptanı olan Avustralyalı Kaptan Stroker ile onun denizaltısını batıran ve Marmara'da ilk denizaltı batırma unvanına sahip olan Kaptan Ali Rıza Bey arasındaki savaşı anlatacağım. Bu iki saygıdeğer denizci arasındaki savaş hem denizaltı savaş teknikleri, hem iki kaptanını düşman oldukları halde birbirlerine karşı insanca davranmış olmaları, hem de o dönemde Osmanlı Ordusunda görevli olan ve benim de kişisel olarak uzun zamandır üzerinde çalışmakta olduğum Alman ordusu mensupları ile Osmanlı ve hatta İngiliz ordu mensupları arasındaki ilişkileri duygusallık içinde ortaya koyması bakımından kanımca çok önem taşımaktadır.

Bu plan çerçevesinde Çanakkale savaşının ilk günlerine bakıldığında karşımız çıkan tablo şudur: Mart başında müttefik kuvvetlerinin denizaltı filosu Malta'da

bulunuyordu. Üç İngiliz denizaltısı, B9, B10 ve B11 ile bir Avustralya denizaltısı olan AE 2 ve üç Fransız denizaltısı müttefiklerin denizaltı filosunun çekirdeğini oluşturuyordu. Bu filo, Bozcaada'ya getirilen Hindikuş ikmal gemisiyle birlikte Ege'ye gelmişlerdi. Bunlar, görev sıralarına göre her sabah saat 4 de boğaz çıkışında devriyeye başlıyorlar gecenin geç saatlerine kadar Yavuz ve Midilli'nin boğazdan çıkmasını bekliyorlardı. Ancak bu bekleyiş boşunaydı. Her iki gemimizin de boğazın güneyine inmeye niyetleri yoktu. Tabii denizaltı subaylarının da akılı bir an önce boğaza girmek ve Marmara'ya ulaşarak İstanbul'a gitmekti. İster İngiliz, ister Fransız olsun, tüm müttefik ülke denizaltı subaylarının akılı bundaydı ve herkes ilk olmak istiyordu. Tabii ki, donanmaya komuta eden İngiliz amiraller olduğu için, ilk girişimin İngilizler tarafından yapılması da onların en önemli dileği idi. Ancak İngiliz seniz altı komutanları da ilk olmayı istemelerine rağmen açıkçası korkuyorlardı. Korkmalarının ilk neden boğazdaki akıntıydı. Kuzeyden güneye doğru olan akıntı denizaltıları zorlayacak ve aşırı güç kullanmalarına yol açacaktı. Üstelik akıntının var olduğu biliniyor ama gücü tam ve kesin olarak hesaplanamıyordu. Dolayısıyla hız ve rota üzerindeki belli noktalara ne zaman varılacağı da tam ve kesin olarak hesaplanamıyordu. Nihayet denizaltı kaptanlarını korkutan diğer bir konu da Türk donanmasının boğaza yerleştirdiği mayınlar, bu mayınları sabit hale getiren kablolar ve döşenmiş olan denizaltı ağları idi.

Bütün bu zorluklar, boğaza girme ve boğazı geçme

girişiminde bulunacak olan denizaltının güçlü bir denizaltı olmasını gerektiriyordu. B 11 sekiz yaşındaydı ve Malta'ya gelmeden önce İngiltere'de yenilenmişti. Bataryaları çok güçlüydü ve deniz altında tam hızla iki saat boyunca beş, altı deniz mili yol alabiliyordu. İki deniz millik normal seyir hızıyla ise 24 saat idare edebilirdi. Bütün bu nedenlerle boğazı geçme görevi Teğmen Holbrook komutasındaki B 11 e verildi.

Mayın halatları başta olmak üzere, denizaltına engel olabilecek diğer dış savunma araçlarına karşı da güçlendirilen B 11, 13 Aralık günü Hindikuş'tan ayrıldı. Türk projektörlerinin gece taraması sona erdikten sonra saat 04 civarında daldı. Helles Burnu'na bir mil kaldığında 15 m. derinliğe daldı ve 3-4 mil hızla dipten 4 saat boyunca ilerledi. Aslında aradığı Lilly Rickmers adlı Alman gemisiydi. Zira edinilen istihbarat, yüksek rütbeli Alman subayların bu gemide kaldığı yönünde idi. Denizaltı mayın kablolarına takılmamak için 25 m indi ve sabah 9.40 civarında boğazın en dar yeri olan (*narrowest place*) Çimenlik-Kilitbahir arasına geldiklerini hesaplayarak periskop düzeyine çıktı. Bu çıkışında, sancak tarafında kalan Sarı Sığlar koyunda yaklaşık bir mil uzakta Türk bayrağı taşıyan iki bacalı gri bir savaş gemisi gördü. Gemiye 800 metre kadar yaklaştı sancak torpidosunu ateşledi. Denizaltı, torpili ateşler ateşlemez daha derine daldı ve patlamayı göremedi. Ancak duyulan büyük gürültü geminin vurulduğunun bir işaretiydi ve vurulan gemi 9.200 tonluk bir savaş gemisi olan Mesudiye idi. Nitekim bulunduğu yerden uzaklaşan

kaptan tekrar periskop seviyesine çıkararak olay mahalline baktığında, geminin, direklerinin dibe değerek engellemesi nedeniyle tam anlamıyla batmadığını ancak kı tarafının denize gömölerek iskele tarafına yan yattığını ve insanların da suda yüzmekte olduklarını ve bazı küçük teknelerin sudaki denizcileri kurtarmaya çalıştıklarını gördü. Bu olayı takiben B 11 in pusulası bozuldu, ama denizaltı periskopunu kullanarak herhangi bir tehlike ile karşılaşmadan Çanakale boğazının girişine geri döndü.

Henüz 26 yaşında olan kaptan Holbrook'un bu başarısı kendisine Victoria, mürettebatına da üstün hizmet madalyası kazandırmasına rağmen Osmanlı donanması açısından pek büyük bir kayıp sayılmazdı. Ancak İngilizlerin kazandığı bu başarı her şeyden önce itilaf devletleri mensuplarının moralini düzelitti. Bundan çok daha önemlisi, Mesudiye'nin bir denizaltı tarafından batırılışı denizaltıların öneminin artık iyice kabul edilmesine ve hem İngilizlerle Fransızların, hem de Osmanlılarla Almanların gözlerini açmalarına yol açtı. Şöyle ki, denizaltıların varlığı ve bir gün Marmara'ya çıkabilecekleri ve hatta İstanbul'a kadar gelebilecekleri artık Osmanlılar tarafından da kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Bu nedenle Türk donanması daha dikkatli davranmalı ve denizaltılara karşı önlem almalı, açıkçası şimdilik boğazda ve ileride de belki Marmara'da denizaltı avına çıkmalıydı. İngilizler ise, B 11 in hiç bir ciddi engel ile karşılaşmadan son savunma noktasına kadar çıkıp Mesudiye'yi batırđına göre, başka denizaltıların da bunu yapabileceğini, hatta boğazı geçip Marmara'ya

geçebileceklerini ve bu yolla Türklerin ikmal yollarının kesilebileceğini düşünmeye başlamışlardı. Zira o yıllarda İstanbul'dan Gelibolu yarımadasına kara yolu yoktu ve bu nedenle, İstanbul'dan Çanakkale'ye yapılan asker ve mühimmat sevkiyatı Marmara üzerinden gemiler ile yapılıyordu. Denizaltıların Marmara'ya çıkıp asker ve mühimmat taşıyan deniz araçlarına saldırımları halinde, ikmal yolları kesilecek olan Türklerin bu savaşa dayanma gücü kalmayacakları açıktı. İşte Mesudiye'nin batırılışıyla beraber ortaya çıkan bu gerçekler, Aralık 1914 den sonra, Çanakkale Boğazını ve özellikle Marmara denizini tam bir deniz altı savaş alanına çevirmişti.

Aralık 1914 den sonra yaşanan bu deniz altı savaşlarına ayrıntılı olarak girmeden genel olarak bakıldığında şu resmi çizmek mümkündür: Öncelikle İngilizler, bir an önce boğazı geçip Marmara'ya çıkmak istediklerinden, dönemin en güçlü denizaltı sınıfı olan E sınıfı denizaltılardan yedisini derhal Çanakkale Boğazı'na yolladılar. Nitekim, biraz sonra göreceğimiz gibi, Boğazı ilk olarak geçen de bu denizaltı da Avustralya donanmasına görevli bir kaptan olan Stroker tarafından yöneltilen AE 2 olmuştur.

İngilizler, boğazı geçmek için araştırmalar yapıp denizaltılarını kuvvetlendirmeye çalışırken, bu şerefe ilk olarak nail olmak isteyen Fransızlar daha tedbirsiz bir şekilde ortaya atılmaktan çekinmemişler ve 15 Ocak'ta Saphir adlı bir Fransız denizaltısı genç kaptan Fournier komutasında boğazı geçmeye girişmiştir. Aslında Fournier 10 mayın hattını başarı ile geçmiş, ancak Nara Burnu'nun kuzeyinde bir mayına çarpınca Osmanlı top

atışına maruz kalmış ve karaya oturarak batmıştır. 27 mürettebatından 14 ü öldürülmüş, geri kalanlar ise Nusrat tarafından kurtarılmıştır.

Saphir'in bu başarısız denemeye giriştiği günlerde E sınıfı denizaltılar Mondros'a ulaşınca, boğazı geçme denemesi görevi ilk önce AE 2 ye verilmesi düşünöldü. Ama AE 2 ilk şansızlığı Mondros limana girerken yaşadı. Limanın güney feneri söndürölmüş ve bu kaptana bildirilmemişti. Dolayısıyla AE 2 girişte kayalara çarptı, karaya oturdu ve tankları ciddi anlamda zarar gördü. Tamir için tekrar Malta'ya dönmek zorunda kaldı. Bu nedenle Amiral Hayes, görevi mecburen E 15 e verdi.

E 15, 17 Nisan'da Bozcada'dan çıkarak boğaza yöneldi. Denizaltı havadan da iki kişilik bir Farman tipi uçakla takip ediliyordu. Hatta uçakta 100 kg lık bir de bomba vardı. Boğaz üzerindeki dikkatlerin dağıtılması amacıyla bu bombanın Çanakkale üzerinde bırakılması düşünölüyordu. Ama gerek kalmadı. Zira uçağı kullanan pilotlar, denizaltının Kepez Burnu açıklarında karaya oturduğunu ve gözetleme kulesinden de yağlı is çıkartarak batmakta olduğunu gördüler. Zaten Türk topçusu da ateşe başlamıştı. Hatta Maltepe ile Sana römorkörleri, denizaltıyı ele geçirmek amacıyla Çanakkale'den hareket bile etmişlerdi. Sonuçta mürettebatın 7 si açılan ateşle öldü, geri kalanlar Türk gemileri tarafından esir alındı. İngilizler, denizaltıyı tahrip ederek Türklerin eline geçmesini engellediler.

AE 2, 21 Nisan'da onarılıp da Bozcaada'ya geri dönünce, Amiral Roebeck Kaptan Stroker'ı amiral gemisine davet ederek durumu tartıştı. Zira E 15 in

kaybından sonra, denizaltıların boğazı geçebileceği konusunda ciddi bir kuşku içine düşmüştü. Ama Stroker ısrarla bu geçişi gerçekleştirebileceğini iddia ediyordu. Sonunda Amiral Stroker'ın planını kabul etti ve “eğer bu geçişi başarılırsanız yaratacağı sonuçları hesaplayabilmek mümkün bile olmayacaktır” diyerek ona şans diledi.

AE 2, 24 Nisan sabahı saat 1.30 civarında Çanak kale Boğazı'na giriş yaptı. 9 mil su üstünde giderek Kepez Burnu karşısında bulunan Soğanlıdere'ye ulaştı. Bu az bir mesafe değildi. Tam dalışa geçeceği sırada, yine kendisini yukarıdan takip eden deniz uçağı ile bağlantısı kopunca dalmaktan vazgeçti ve sabah saat 8 de Bozcada'ya geri döndü. Amiral Roebeck, denizaltının Kepez Burnu'na kadar çıkmasını takdirle karşıladı ve Stroker'ın ertesi gün tekrar deneme yapmasına izin verdi. Bu arada bağlantı sorunu giderildi ve test uçuşu yapılarak bağlantılar kontrol edildi. Ama bu arada Stroker'a verilen emir de değişmişti: Boğaz geçilmeye teşebbüs edilmeyecek, ama rastlanan tüm Türk veya Alman gemileri imha edilmeye çalışılacaktı.

AE 2, 25 Nisan tarihinde, sabah saat 2.30 da boğaza girdi ve 14.5 mili aşkın hızıyla kuzeye doğru yol almaya başladı. Hava açık ve deniz sakin olduğundan boğazı tarayan projektörler sabah saat 4.30 sıralarında görülmesine yol açtı. Bu nedenle karadan top atışı açıldığı için, Soğanlıdere mevkiinde 20-25 m derine dalmak zorunda kaldı. Stroker'ın korkusu, B 6 ve E 15 gibi karaya oturmaktı. Bu nedenle sık sık periskopu yüzeye çıkartıp nerede olduğunu kontrol etmek zorunda kalıyordu. Kaldı ki, aldığı emri yerine getirmesi de aynı

tehlikeyi doğruyordu. Periskop yukarıya çıkar çıkmaz, Osmanlı topçusu veya civardaki deniz unsurları top atışına başlıyordu. Nitekim Stroker Anadolu Mecidiye tabyasının biraz altında iken karaya oturdu ama motorları tam güçle çalıştırarak yeniden yüzmeyi başardı. 21 metreye dalan Stroker, aldığı emri yerine getirmekten neredeyse vazgeçmişti. 25 m dipten yoluna devam etti ve periskop seviyesine hiç çıkmadı. Zira görülmüştü ve irili, ufaklı tüm gemiler peşindeydi. Daha derine, 27 m daldı ve yoluna bu şekilde devam etti. En son periskop seviyesine çıktığında Nara Burnu'nun sancak tarafında kaldığını ve Marmara'ya doğru gitmekte olduğunu gördü. Ama bataryaları yetmeyecekti. Bu nedenle Asya tarafına geçerek beklemeye karar verdi. Üzerinden geçen gemiler arandığını gösteriyordu. Saat 21 de su üstüne çıktı. Parlak ve ay ışığı olan bir gece olmasına rağmen etrafında Türk gemileri yoktu. Hemen Amiral Robeck'e mesaj çekerek boğazın sonuna geldiğini ve Marmara'ya çıkmak üzere olduğunu belirtti. Ancak, telsizden sadece elektrik kıvılcımları çıkıyordu. Bu nedenle mesajın alınıp alınmadığını anlayamadı Oysa mesaj alınmış ve müttefik ordularının Gelibolu'ya çıkarma yaptıkları tarihte bir İngiliz denizaltısının boğazın son noktasına gelmiş olması tüm işgalci komutanları neşeye boğmuştu. Stroker'ın bu başarısı aslında 25 Nisan tarihinden itibaren Marmara'da deniz altı savaşlarının başlayacağını bir işaretiydi. Nitekim, sabah saat 9 civarında AE 2 Marmara'ya girdi.

Dikkat ederseniz Stroker bu yolculuk sırasında hiç bir Türk veya Alman deniz unsuruna ateş açmamıştı.

Aldığı emir nedeniyle ateş açmak istemiş, ancak periskopunun görüldüğü andan itibaren ateş altına alınması, bu isteğinin gerçekleşmesini engellemiştir. Denizaltısında torpido dışında bir silah yoktu. Örneğin şimdiki denizaltılarda bulunan toplar o zamanlar denizaltılara monte edilmemiştir. Torpidolar ise hem sınırlı sayıda, hem de atıldıktan sonra hedefe doğru ilerlerken yönlerini belli eden eski tipte torpidolardı. Telsizi bozuk olduğu için diğer denizaltıların arkadan gelerek kendisini destekleyip desteklemeyeceklerini de bilmiyordu. Bu nedenle Stroker güç durumdaydı.

Stroker bu düşüncelerle saat 9 sularında Marmara'ya girdi. Ama belli bir planı veya belli bir hedefi yoktu. Aldığı emir, boğaz boyunca rastlayabileceği deniz unsurlarına saldırmaktı. Marmara'ya geçebileceklerini hiç düşünmediklerinden bir plan da yapmamışlardı. Ama şurası bir gerçektir ki, en azından Türk deniz unsurlarını rahatsız edecek olurlarsa büyük bir iş başarmış olacaktı. Bu düşüncelerle dolaşırken küçük tonajlı dört geminin zikzaklar çizerek geldiğini gördü. Gemiler ticari gemilerdi ve güvertede askeri birlik falan gözüküyordu. Ama Stroker bu gemilerin cepheye asker taşıdığından emindi. Gemilere 200 m kadar yaklaştığı halde Stroker torpidosunu ateşlemedi. Fakat gemilerden bir tanesi, denizaltısını geçer geçmez tüfekte ateş açtı ve periskopa ciddi bir zarar verdi. Buna kızan Stroker daha gerideki gemilerden birini vurmaya üzere bir torpido ateşledi ama ıskaladı.

AE 2, hava çok açık ve deniz de çok durgun olduğundan 26 Nisan'da pek fazla ortalıkta gözükmedi.

Zira ne zaman periskop seviyesine çıksa etrafı Türk gemileriyle doluyor ve açılan ateş onu hemen dalmaya zorluyordu. Zira daha Stroker Nara Burnu'nu döner dönmez 6 adet Türk gemisi Marmara'da onu aramaya başlamıştı. Marmara denizi gibi kapalı bir denizde altı ayrı geminin devriye gezmekte oluşu haklı olarak onu korkutuyordu. 27 Nisan sabahında ise AE 2 kendisi için doyurucu olacak bir ava rastladı. Bu 1500 tonluk bir ikmal gemisiydi ve Türkler için önemli olduğu iki destroyer tarafından korunmakta olduğundan anlaşılıyordu. Stroker daldı ve hedefine 180 m kaldığında torpidosunu ateşledi. Ama torpidonun motoru tüpten çıktıktan sonra çalışmadı ve arkasından çıkardığı köpüklerle su üstünde kaldı. Muhtemelen Yerhisar olan destroyerimiz bunu gördü ve denizaltının peşine düştü. AE 2 hemen 21 m derine daldı ve tam 6 saat Erdek Körfezi'nin dibinde kalarak o geceyi geçirdi. AE 2, 28 Nisan'da ise yine iki destroyer tarafından korunan bir gemi konvoyuna saldırdı ama Stroker 275 m den yine ıskaladı. İkinci bir atışı yapamadı, zira muhtemelen Muavenet-i Milliye olan destroyerimiz denizaltıyı takibe almıştı. 29 Nisan sabahında ise Stroker boğazın Farnan Burnu açıklarında bir gambot gördü ve saldırmaya karar verdi. Ama hedef çok küçük olduğu için AE 2 duraksadı. Bu arada gambottan top atışı başlayınca dalarak oradan uzaklaştı. Aslında uzaklaşmasının nedeni çok daha önemli bir beklentisi olmasıydı. Boğaza girmeden önce yapılan konuşmalarda karar alındığı üzere, o gün, E 14 le

buluşacağı gündü. Gerçi bu *rendez-vous*²³⁹, AE 2 nin telsizi bozuk olduğu için teyit edilememişti. Ama Stroker, daha önce verdiği söze sadık kalarak Kara Burun'un 5 mil kadar kuzeyine doğru yöneldi. Bir kaç saat sonra ise E 14 gözüktü. İki denizaltının Marmara'da buluşması kaptanlar ve mürettebat arasında bir bayram havası estirdi. İki kaptan megafonla konuşarak ertesi sabah İstanbul'a doğru gitmek üzere tekrar sözleştiler.

Ancak Stroker bu sözüne sadık kalamadı. Kalamadı, zira ertesi gün, yani 30 Nisan'da, AE 2 Sultanhisar torpido botu tarafından batırıldı ve mürettebatı, hiç eksiksiz, Kaptanımız Ali Rıza Bey tarafından esir alınarak İstanbul'a getirildi. Yani Stroker sonuçta sözünde durdu ve İstanbul'a gitti ama "esir bir kaptan" olarak gitti, daha doğrusu götürüldü.

Şunu belirtmek gerekir ki, Kaptan Stroker ile kaptanımız Ali Rıza bey arasındaki mücadele, özellikle Stroker'ın ve mürettebatının esir alınmasından sonra yaşananlar, Türk askerinin ne kadar mert, ne kadar şerefli, ne kadar dürüst olduğunun; buna karşın o dönem Osmanlı ordusunda görev almış bulunan Alman subaylarının da ne kadar iki yüzlü, vefasız, kadir bilmez, küstah ve askerlik mesleğinin şerefinden nasibini almamış insanlar olduklarını gözler önüne seren çok duygusal ve o nispette de ders alınacak bir olaydır. Zamanımızın darlığı nedeniyle biz bu olayın ayrıntılarına girmeyecek, ancak ana hatlarıyla açıklayabileceğiz. AE 2 nin Sultanhisar torpido botu tarafından batırılmasına yol

²³⁹ buluşma

açan olaylar şu şekilde gelişmiştir:

Boğaz komutanlığının 25 Nisan'da bazı düşman denizaltılarının boğazı geçerek Marmara'ya ulaşmış olduklarını ve bu denizaltıların İstanbul-Gelibolu arasında yapılmakta olan ikmal faaliyetlerini tehlikeye düşürebileceğinden bahisle Donanma Komutanlığından yardım istemesi üzerine, komutanlık, Peyk-i şevket kruvazörü ile Gayret-i Vataniyye muhribini ve beş küçük torpido botunu Boğaz Komutanlığı emrine vermişti. Sultanhisar torpido botu 1906 yılında Fransa'da imal edilmiş ve 1907 yılında Osmanlı donanmasının envanterine girmişti. 40 metre boyunda, 16 mil hız yapabilen, 2 tane 3.7 lik topa sahip, sadece 93 ton ağırlığında, 17 mürettebata sahip bir torpido botu idi. Kendisine verilen görev, Nisan ayı başından beri, Zincirbozan-Doğanarslan-Gelibolu üçgeni arasında kalan sularda devriye görevi yapmaktı. Bu arada Sultanhisar'a ek bir görev daha verilmişti. O zamanlar 5. Kolordu Komutanlığı yapmakta olan Limon von Sanders'i, her sabah Gelibolu'dan alarak karargahının bulunduğu yer olan Maydos'a (Eceabat) bırakmak ve akşam da Maydos'tan alarak Gelibolu'ya getirmekti. Sultanhisar geceleri Gelibolu'da kalıyor, sabah generali Maydos'a bıraktıktan sonra günlük devriye görevine çıkıyordu.

Aslında, kaptan Ali Rıza Bey'in sonradan anladığı kadarıyla Sultanhisar AE 2 ye daha önce, 27 Nisan'da rastlamış ve biraz önce aktardığım AE 2 nin üç gemiden olan konvoyumuza saldırışında attığı torpilin ıskalamasını gemilere haber vererek o sağlamıştı. Daha sonra aynı bölgede yaklaşık iki saat dolaşmış, fakat

denizaltıya rastlayamamıştı. Aslında Ali Rıza kaptan AE 2 yi batırmayı daha o gün kafasına koymuştu. İlerleyen günlerde Gelibolu'ya çıkan düşman kuvvetleri yarımadanın doğusundan içerilere doğru ilerlemeye çalışırlarken, gündüzleri de Maydos'tan karayı bombalıyorlardı. Savaşın en yoğun günleri olduğu bu günlerden birinde, Ali Rıza kaptan, arkadaşı ve Basra Muhribinin komutanı Lütfi kaptanla yemek yerken, arkadaşı ona, Karaburun açıklarında bir karaltı gördüklerini ancak muhripte görevli Alman subay nedeniyle o karaltıya saldırısının yarım kaldığını anlatmıştı. Ali Rıza kaptan bu duyumu aldıktan sonra, AE 2 yi aramayı iyice kafasına koymuştu. Bu arada, bir gün önce, yani 29 Nisan'da, ayrıntılarına burada giremeyeceğim bir nedenle Liman von Sanders ile tartıştığından, İstanbul'dan bir telgraf almıştı. Telgrafta “devriye görevinin Basra torpidosuna verildiği ve bu nedenle Rumeli sahilini takiben İstanbul'a dönmesi” emrediliyordu. Kaptan bu emirden büyük bir haz aldı ve o sırada düşman uçaklarının Gelibolu'yu bombalamaya başlamasını da fırsat bilerek limandan ayrıldı. Ama ikinci kaptana “Tam yol Karaburun'a!” emrini verdi. İstanbul'a gidilmesi gerektiğini bilen ikinci kaptan şaşırđı ama Karaburun'a doğru harekete geçildi.

Gemi Karaburun'a doğru yol alırken Ali Rıza kaptan durumu mürettebatına açıkladı ve her türlü önlemi de aldı. Hatta yanması kolay olan ve daha fazla enerji sağlayan özel İngiliz kömürlerini bile kazan dairesinin önüne yığıdı. Keskin nişancılarını toplarının başına, gözetleme yapacak erleri de geminin çeşitli

yerlerine yerleştirdi. Karaburun'a yaklaştıklarında Aydın Reis gambotuna rastladılar. Ama geminin kaptanı ortalıkta denizaltı falan görmediklerini söyledi. Gemi Karaburun hizalarına geldiğinde ise gözetlemeci erlerden biri, "sancak tarafında bir tekne!" diye bağırdı. Bütün gözler o yana çevrildi. Fakat sabahın sisi ve mesafenin uzaklığı görülen nesnenin ne olduğunun anlaşılmasına mani oluyordu. Dürbünlerde yetersiz kalıyordu. Sultanhisar, İngiliz kömürlerinin de yakılması suretiyle elde ettiği müthiş bir hızla nesneye doğru yol aldı ama nafile... Ne olduğu anlaşılmayan nesne yok olmuş, kaybolmuştu. Ancak geminin görüldüğü yere varıldığında Ali Rıza kaptanın hiç bir kuşkusu kalmadı. Bu, henüz dalmış olan bir denizaltı idi. Dalmanın yarattığı kabarcıklar daha deniz üzerinde daireler çiziyordu. Üstelik denizin üzerinde geniş bir yağ lekesi de vardı. AE 2 ellerinden kaçmıştı.

Ali Rıza kaptan, gemisini Marmara adasına doğru çevirdi ve bir süre geniş daireler çizerek yol adı. Bir müddet sonra gözetlemeci er iskele baş omuzluğunda bir periskop olduğunu bağırarak duyurdu. Kaptan hemen sancak topunu ayarlattı ve ateş emrini verdi. Mermi kısa düştü. Ama Edremit'li Ömer çavuş ikinci atışında periskopu vurdu. AE 2 hemen daldı. Ama Rıza kaptan, periskopu vurulan bir denizaltının çok fazla su altında kalamayacağını biliyordu Nitekim 20 dakika sonra denizaltı tekrar su üstüne çıktı. 1500 m kadar uzaktaydı. Sultanhisar'dan atılan toplar hedefi buluyor, ama etkili olamıyordu. Bu arada Rıza kaptan bir dümen manevrasıyla denizaltının kendisine attığı torpidodan

kurtulmayı başardı ve denizaltı suyun üstüne çıkar çıkmaz o da torpido atmaya karar verdi. Biraz sonra 500 kadar ileride denizaltının gözetleme kulesi su üstüne çıkınca Rıza kaptan torpidonun ateşlenmesi emrini verdi, ama aynı anda denizaltıdan atılan üzerlerine doğru geniyle diğer bir torpido gördü. Gemiye tam yol vererek ve dümeni kırarak gemisini bundan güç bela kurtardı. Bu sonuncusundan kendisinin de epey korktuğunu anılarında yazmıştır. Bundan kurtulan Sultanhisar kendi torpidosunu ateşledi ama barut ateş almadığından torpido kovandan çıkmamıştı. Üstelik geminin kendi dalgalarının yarattığı sarsıntı sırasında açılan kilit nedeniyle patlamayan torpido da deniz düşmüştü.

AE 2 yine dalmıştı. Ali Rıza kaptan ise denizaltının yeniden su üstüne çıktığında ne yapabileceğini düşünüyordu. Toplar bir işe yaramıyordu. Ellerinde ise tek bir torpido kalmıştı. Denizaltının dış silahları ve büyüklüğü hakkında hiç bir bilgi sahibi değildi. Ama pes etmeye de niyeti yoktu. Yarım saat süren bir sessizlikten sonra denizaltının gözetleme kulesi tekrar sancak tarafında su üstüne çıktı. Tekirdağ tarafına doğru kaçıyordu ve aralarında çok mesafe vardı. Ama Sultanhisar tam yolla denizaltıya yetişti. Denizaltı, geminin torpido menziline girer girmez, Rıza kaptan gerekli açığı da tutturduğundan emin olduğunda iki numaralı torpidonun ateşlenmesini emretti. Tüm mürettebat nefeslerini kesmiş, torpidonun hedefi nasıl paramparça edeceğini bekliyordu. Herkes sonuçtan öylesine emindi ki, mürettebat tahliye sandallarını bile neredeyse deniz indirmiş başlarında bekliyordu. Ama

torpido, yönünü Erdek Körfezi'ne doğru çevirmiş olan denizaltının gözetle kulesinin yanından geçti gitti. Bu sefer de Sultanhisar ıskalamıştı. Rıza Kaptan büyük bir inatla denizaltıyı takip ediyordu. Ama ne yapacağını da pek kestiremiyordu. Toplar hedefi buluyor, fakat hiç bir işe yaramıyordu. Rıza kaptan top atışlarıyla birlikte denizaltını takip ederken aklına İngilizler tarafından eğitilirken onlardan öğrendiği bir hamle geldi: "çarpma"...Evet denizaltıya çarpacaktı. Karşısına çıkacak olan geminin büyüklüğünü bilmiyordu. Çarptığında belki ona hiç bir şey olmayacak, kendileri batacaktı. Belki de her iki gemi birden Marmara'yı boylayacaktı. Ama kaçmayacak ve çarpacaktı. Artık elinde başka bir silahı kalmamıştı. Ölürlerse de şerefleriyle öleceklerdi. Bu kararı verince biraz rahatladı.

Denizaltının dalmasından sonra epey zaman geçmiş ve güneş de bir hayli yükselmişti. Saat 10.30 doğru denizaltı, Sultanhisar'ın sol tarafında 500 m kadar ileride su üstüne çıkmaya başladı. Herkes merakla ortaya neyin çıkacağını bekliyordu ve çıktı: Koskoca bir E sınıfı denizaltı. Sultanhisar onun yanında kayık gibi kalmıştı. Ama denizaltı dengesizdi. Önce kıç tarafı tekrar sulara gömülmüş, daha sonra kış tarafı yükselerek baş tarafı sulara girmişti Ne olursa olsun, Rıza kaptan kararlıydı. İngilizlerin kendisine öğrettiği hamleyi yapacak ve denizaltının bir daha dalmasını engellemek için kış taraftaki dümenlere çarpacaktı. Yoluna süratle devam etti ve geminin başı ile sancak yatay dümenlerine çarptı. Artık AE 2 nin sonu gelmişti. Zira baş aşağı gidişini devam ediyordu. Bu arada denizaltının kumanda kalesine İngiliz

bayrağı çekilmeye başlamış ve güverteye çıkan mürettebat da gömleklerini, şapkalarını sallayarak teslim olduklarını dile getirmeye çalışıyorlardı. Filikalar deniz atlayan Avustralyalı askerleri hiç kayıp vermeden denizden topladılar Kaptan Stroker ise, tam bir askercesine denizaltısında bayrak merasimi yapıyor ve denizaltıyı terk etmiyordu. Ama denizaltı sulara gömülünce o da Sultanhisar'a doğru yüzmeye başladı ve filikaya alınarak gemiye getirildi. Ali Rıza kaptan kendisini, aynen Atatürk'ün büyük zafer sonrasında Yunanlı komutanları karşıladığı gibi, askerce bir saygı ile karşıladı, elini sıktı, geçmiş olsun dileklerini ilettili ve mürettebatıyla birlikte rahat etmesini sağladı. Ve en önemlisi, Kaptan Ali Rıza Bey, esiri olan Stroker'ı, Türk askerini küçük gören ve savaş içinde Türk askerine karşı her türlü küstahlığı yapan Alman komutanlara değil, Türk komutanlara teslim etmiştir. Öyle ki, Almanların bu davranışı, gemide görevli ve savaş boyunca iki baca arasına saklanan bir Alman ast subaya imtiyaz madalyası verilirken, Rıza Kaptana basit bir imtiyaz madalyası verilmesine kadar varmıştır. Bu anlamda,

AE 2 - Sultanhisar savaşında bence üzerinde durulması ve açıklanması gereken üç konu daha vardır. Bunlardan birincisi AE 2 de ne olmuştu da Marmara'ya kadar başarıyla gelen denizaltı ansızın kontrol edilemez hale gelmiş ve kaptanının tüm uğraşmasına rağmen düzelememişti? Bu sorunun cevabını tabii ki Stroker'ın anılarında bulmak mümkündür. Yine, bu savaşı farklı kaynaklardan okuyanların üzerinde durması gereken diğer bir soru da şudur: Stroker, anılarında, denizaltının en son

su yüzeyine çıktığı seferde Sultanhisar'ın yapmış olduğu top atışlarından ikisinin denizaltıyı vurduğunu ve denizaltıda iki büyük delik açılmasına, bu nedenle denizaltının su almaya başladığını yazar. Oysa Ali Rıza kaptanın anılarında denizaltıyı top atışlarıyla vurduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Nihayet çok önemli olan son bir konu da, Stroker'ın kaptan Ali Rıza Bey tarafından esir alındıktan sonra normal olarak verilmesi gereken Alman makamlara değil Türk makamlara teslim edilmiştir. İşin garip tarafı, Kaptan Stroker da denizaltısı batarken içinden bunu dilemiş ve hatta eğer Sultanhisar'ın kaptanı Alman olsaydı intihar etmeyi bile düşünmüştü. Tabii Almanlar bu davranışı nedeniyle Ali Rıza Kaptan'a çok çekirmişler ve çok eziyet etmişlerdir. Düşünün: Sultanhisar mürettebatını ödüllendirmek isteyen Almanlar, gemide görevli bulunan, Rıza kaptanı hep aşağılayan, ama savaş sırasında iki baca arasına saklanan bir Alman ast subaya imtiyaz madalyası verirken, Rıza kaptana basit bir liyakat madalyası verme küstahlığını bile göstermişlerdir. Tabii ki Rıza kaptan bu madalyanın göğsüne takılmasını reddetmiş, ve getirilen tepsiye koyarak almayı da reddetmiştir.

AE 2 nin kaybedildiği gün, Yüzbaşı Defforges komutasındaki Fransız denizaltısı Bernoulli de Kilitbahir'in altında kalan Türk deniz güçlerine saldırmak üzere boğaza girdi. Bu denizaltı e sınıfı denizaltılardan 3 m daha kısa ve 250 ton daha hafifti. Ama gövde dışında 6, gövde içinde de bir adet torpido taşıyabiliyordu. Fakat bu silahlarını kullanamadı bile! Zira Nara Burnu açıklarına geldiğinde akıntıya

dayanamadı ve bataryaları da bitti. Hiç bir faaliyette bulunamadan üsse geri döndü. Ertesi gün ikizi Joule daha da iddialı bir görevle, Marmara denizine girmek üzere yola çıktı, ama Kepez Burnundaki mayınlara çarparak battı ve tüm mürettebatı öldü. Aslında şunu söylemek gerekir ki, Fransız deniz altı güçleri Çanakkale’de hiç bir başarı gösterememişlerdir. Biraz önce değindiğim iki denizaltı dışında, 26 Temmuz’da teğmen Fabre komutasında boğaza giren Mariotte adlı denizaltı da mayın alanlarından geçmeyi başardığı halde Çanakkale açıklarında 24 m derinde mayın kablosuna takılınca mecburen yüzeye çıktı ve Çimenlik’te bulunan kıyı bataryaları tarafından topa tutuldu. Bunun üzerine denizaltı batırıldı ve personeli de teslim oldu.

Boğazı geçerek Marmara’ya çıkma başarısını gösteren tek Fransız denizaltısı ismi de Turquoise olan denizaltıydı. 19 ekim günü teğmen Ravanel komutasında Marmara’ya çıkmak üzere yola çıkan bu denizaltı 26 m derinden giderek ağ ve mayın engellerini aştı ve Çanakkale açıklarında kısa bir süre karaya oturmasına rağmen Marmara’ya ulaştı. Aslında, denizaltının amacı 20 Ekim’de E 12 ve E 20 ile buluşmaktı. Fakat denizaltının özellikle elektrik donanımı ve elektrik motorları sorunluydu. Yol boyunca kısa devre yaptılar. Ayrıca pusulası da bozuk olup, periskopu da sızıntı yapıyordu. Nitekim bu sorunlarla boğuşan denizaltı, hiç bir varlık gösteremedi. Örneğin devriye gemisi Bahr-ı Sefid’le karşılaştığı halde savaşmadı, kaçtı. Hiç bir torpido veya top atışında da başarılı olamadı. Sonuçta boğaza dönerken Akbaş Limanı açıklarında periskopunu

çıkarcınca Türk topçusuna yakalandı. Denizaltı dengesini kaybetti, dibe vurdu ve zar zor yukarı çıkınca teslim oldu. Denizaltı 3 Kasım'da Nusrat ve Samsun destroyeri tarafından çekilerek İstanbul'a götürülmeye başlandı. Ama bu sırada da bir kaza oldu ve çeken iki gemi çarpıştı. Sonuçta Turquoise, Gayret-i Vataniyye muhribi tarafından İstanbul'a getirildi ve Osmanlı donanmasına katılarak adı, denizaltıyı çok hızlı bir şekilde ele geçiren on başımız olan "Müstadiye (Müstecip) Onbaşı" adı verildi.

Fransız denizaltılarının bu başarısızlığına karşın, AE 2 nin Marmara'ya çıkmasından sonra, çok sayıda İngiliz denizaltısının boğazı geçerek Marmara'ya ulaşmaya devam ettiğini ve Türk deniz unsurlarına zarar verdiğini belirtmemiz gerekir. Bunlardan E 7 ve E 20 gibi pek fazla başarılı olamayanlar bir tarafa bırakılacak olursa E 14 ve özellikle E 11 in Marmara'da vermiş oldukları zararlar dikkate değer zararlardır.

E 14 Marmara'ya doğru ilk yolculuğu 27 Nisan'da başlamıştır. Türklerin boğazı taramakta olmaları nedeniyle, E 14 ün bu yolculuğunun 48 saatinin neredeyse 40 saati denizin altında geçmiş ve denizaltı hemen hemen hiç bir faaliyette bulunamamıştır. 28 Nisan'da Marmara'ya ulaşan E 14 ün ilk askeri harekati, iki destroyer ve iki torpido gemisi tarafından korunmakta olan iki askeri nakliye gemisine saldırmak olmuştur. Ancak büyük bir olasılıkla Muavenet-i Milliye destroyeri tarafından görülen E 14 ün bu girişimi başarısız olmuş ve denizaltı dalmak zorunda kalmıştı. 30 Nisan'da ise E 14 bazı küçük çapta nakliye gemilerini

durdurarak içinde silah veya asker olup olmadığını kontrol ederek ordumuzu rahatsız etti. E 14 ün kayda değer ilk başarısı ise 1 Mayıs'ta gerçekleşti. Denizaltı o gün saat 14 civarında Mürefte'de açıklarında Türk gambotu Nur-ül Bahir'i gördü ve 550 metreden sancak torpidosunu ateşleyerek gemimizi kış tarafından vurdu. Yakında bulunan Zuhaf gambotu 29 denizcimizi kurtardı. Daha sonra Marmara Adası ile Şarköy arasında dolaşan denizaltı 5 Mayıs'ta bir destroyerimiz tarafından korunan ikmal gemimize saldırdı, ama vuramadı. Denizaltı daha sonraki günlerde de kuvvetlerimizi taciz etmeye devam etti. Zaten o günlerde İngilizlerin amacı, Marmara'ya mümkün olduğu kadar fazla denizaltının çıktığı izlenimini yaratmak suretiyle Türk ikmal faaliyetlerini yavaşlatmaktı. Örneğin E 14, 8 Mayıs tarihinde de sınır dışı edilen Rumları taşımakta olan Tecilli ve Hayrullah gemilerini durdurarak kontrol ederek varlığını hissettirdi. E 14, 10 Mayıs tarihinde ise İmrallı Adası yakınlarında bir destroyerimizin kılavuzluk ettiği iki büyük nakliye gemisi gördü ve torpidosunu ateşledi. Torpido nakliye gemisini iskaladı ama arkadaki Gülcemal gambotunu vurdu. E 14, 17 Mayıs'ta eve dönmesine yönelik bir emir aldı ve boğazı korkunç sıkı bir takip altında başarıyla geçerek Helles Burnu açıklarında bir Fransız zırhlısının yanında su üstüne çıktı. Bu seferi kaptan Boyle'a Victoria, mürettebatına ise üstün hizmet madalyası kazandırdı.

Daha önce de kısaca değinmiş olduğum gibi, Türklerin Marmara denizi yoluyla Gelibolu'ya asker ve mühimmat ikmali yapmalarının önlenmesi İtilaf

devletleri için hayati bir önem taşıyordu. Deniz yolu izlendiğinde İstanbul-Gelibolu arası 209 km idi. Oysa Uzunköprü üzerinden giden demiryolu izlendiğinde bu mesafe 257.5 km çıkıyordu. Bu yolun izlenmesi demek, ilk önce 6 saatlik bir tren yolculuğu yapmak, daha sonra da askerın 3 günlük bir yürüyüş yapması demektir. İşte İtilaf devletleri, Mayıs ayının ortalarına gelindiğinde Türkleri Marmara'yı kullanmaktan vazgeçirerek bu yolu kullanmaya zorluyorlardı. Türklerin kendilerini her bakımdan çok geciktirecek olan bu yolu kullanmaları ise öncelikle Marmara'nın tam anlamıyla İngilizlerin egemenliğine geçmesine bağlıydı. Başta İngiliz gemileri olmak üzere İtilaf devletlerinin gemileri boğazı geçemediklerine göre bu egemenliği sağlamak da denizaltılara düşüyordu. İşte AE 2 ve E 14 ün başarılarından sonra Marmara İngiliz denizaltılarına açılmıştı. Ama Marmara denizinde İngilizlerin kesin üstünlüğünü sağlayan denizaltı Yüzbaşı Nasmith komutasındaki E 11 denizaltısı olmuştur. İstanbul'a kadar giderek Yavuz ve Midilli'yi aramak cesaretini bile gösteren bu denizaltı ve kaptanı döneminde, yani Mayıs ayının ortalarından Gelibolu savaşlarının sonuna kadar toplam 8 denizaltı Marmara'ya çıkmış, aynı anda üç denizaltı birden Marmara'da av arayabilmiş ve bu zaman dilimi içinde, Türk deniz güçlerine toplamı 40.000 tona varan bir zarar verdirilmiştir.

Nasmith, 19 Mayıs sabahın ilk saatlerinde boğaza girdi ve batarya gücünü korumak amacıyla çok düşük bir hızla Kepez Burnu'na kadar su üstünde geldi. Kepez'de 24 m. daldı. O gün hemen hemen hiç akıntı olmaması da

işini kolaylaştırmıştı. Sabah saat 5.30 civarında Turgut Reis ve Barbaros Hayrettin savaş gemilerini gördü, ama saldırmadı. Batıya yönelmeyip, Avrupa yakasını takip edere Nara Burnu açıklarından kendisini bekleyen bu gemilerimizi de yanılttı ve 9.30 sularında Gelibolu önlerine vardı. İlk dalışından 18 saat sonra Marmara'da idi ve hemen bataryalarını şarj etme işlemine başladı. Bu arada Bolayır dolaylarına demir atmış bulunan Jed destroyeri ile de telsiz bağlantısı kurmaya çalıştı, ama başarılı olamadı.

E 11 devriyeye başladığı ilk günlerde ciddi bir hedefe rastlamadı. Rastladıkları daha ziyade yiyecek taşıyan basit mavnalardı. Kontrol görevini icra etti. Daha sonra Tekirdağ limanına yöneldi. Liman boştu, demir atmış bir gemi bile yoktu. Ama şehir dışındaki ana yolda büyük bir piyade birliğinin yürüyüş kolunda ilerlediğini ve ağır toplarla yüklü katırların bu birliğe eşlik ettiğini gözlemledi. İstenen olmuş ve Türk ordusu artık Marmara'dan Gelibolu'ya deniz yoluyla yaptığı ikmali kara yoluyla yapar hale gelmişti.

22 Mayıs tarihinde Nasmith İstanbul'a doğru seyredip İstanbul limanı hakkında bir keşif yapmak istedi. Amacı, limanı incelemek ve özellikle Türk gemilerini takip ederek mayınların nerelere döşenmiş olduğunu anlamak istiyordu. 23 Mayıs'ta Sivriada dolaylarına geldi ve İstanbul'a doğru gitmekte olan bir nakliye gemisini takip etmeye başladı. Limana o kadar çok yaklaştı ki, çıplak gözle, liman girişinde bir torpido gemisi olduğunu gördü ve hemen daldı. Torpido gemisi onu fark etmemişti. Gemide herkes kendi işiyle

meşguldü. Gemiye 300 m kadar yaklaştı ve torpidosunu ateşledi. Mesafenin yakınlığından sadece 30 saniye sonra Pelengi Derya isimli torpido botu isabet alarak yanmaya ve batmaya başladı. Ancak hayret edilecek bir tarzda hızlı hareket eden topçumuz derhal denizaltıya ateş açtı ve ilk atışta denizaltının periskopunu vurdu. Bu çok ciddi bir isabetti ve denizaltını periskopu kilitlenmişti. E 11 dalarak limandan uzaklaştı ve İmralı açıklarında demir atarak periskopu tamir etmeye çalıştı. Ama periskop perişan olmuştu ve değiştirilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Jed destroyeri ile iletişime geçmeye çalıştı ve destroyerin menziline olduğundan bunu da başardı. Nasmith, destroyer yetkililerinden en kısa zamanda denizaltıya İngiltere'den bir periskop getirtilmesini istedi.

Bir durum değerlendirmesi yapan Nasmith, bundan böyle daha sert ve daha kararlı davranmaya karar vermişti. Hiç bir geminin Gelibolu'ya doğru yol almasına izin vermeyecek ve bir hedef bulamazsa tekrar İstanbul'a giderek liman hakkında bilgi toplamaya devam edecekti. İlk olarak 450 tonluk küçük bir nakliye gemisi olan Nara'ya rastladı ve torpillemeyip teslim olmasını istedi. Ancak gemi bu emri dinlemeyip de kaçmaya çalışınca, gemi, denizaltıdan yapılan tüfek atışlarıyla durduruldu. İlginç olarak gemiden küçük bir top, top mermileri ve Chicago Daily News gazetesinde görev yapmakta olup da savaşı izlemeye gelen Raymond Swing isminde bir muhabir çıktı.

Bu küçük çatışmayı takiben Nasmith İstanbul'a gitmeye karar verdi. Yolda Tekirdağ açıklarında buharlı

bir gemiye rastladı. Yandan çarklı olan bu geminin Kısmet olduğunu hemen anladı. Gemi sadece at ve dikenli tel taşıyordu. Nasmith gemiyi torpillemedi, durmasını ve teslim olmalarını istedi. Tam Nasmith'in mürettebatı gemiye binecek idi ki, gemi bir çarkını ileriye, bir çarkını da geriye çalıştırarak döne döne E 11 in üstüne gelmeye başladı. Tam yol komutuyla Nasmith çarpışmayı zor önledi. Bunun üzerine bir atış ekibiyle kaptan köşkü ateş altına alındı. İlginçtir ki, kaptan ateş açıldığında köprüden kaçıyor ama ateş durduğunda tekrar aynı manevralara başlıyordu. Sonuçta Nasmith gemiyi bir türlü durdurup ele geçiremedi. Tam tersine gemi denizaltıdan uzaklaşarak sahile doğru yanaştı ve kayalarla kumsala çarpıp kaldı. Bu arada geminin mürettebatı gemiden atlayarak karaya çıktı. Nasmith de askerleri ile onların peşindeydi, fakat geminin karaya oturduğu yerdeki tepelere ulaşip da Nasmith'in askerlerine ateş açınca Nasmith de askerlerini geri çekti ve son olarak denizaltının kış torpidolarından birini ateşledi. Ancak torpido hedefi vuramadı ve ıskalayarak kumsalda patladı. Nasmith bu atışı için "1000 sterlinlik torpido üç, beş atı ürkütmekten başka bir işe yaramadı" demek suretiyle kendisiyle dalga geçmiştir.

Bu başarısız girişimden sonra Nasmith İstanbul'a doğru yol almaya başladı. Sabah saat 6 da Sivriada'ya yaklaşmıştı. Sarayburnu'na ulaşmak için sahile 1.6 km uzaktan 4.8 km boyunca surları takip etti. Daha sonra ayın 11 inde yaptığı gözleme uygun olarak seyrederek Harem Burnu'nu geçti ve eski Sarayburnu iskelesine dönerek limana girdi. Liman irili, ufaklı deniz araçları ile

doluydu. Bunlar arasında USS Scorpion hemen ayırt edilebiliyordu. ABD bayrağı taşıdığından gemiyi torpillemedi. Araştırmasına devam ederken büyük bir nakliye gemisi olan Stambou'nun iki destroyer eşliğinde Tophane limanında durduğunu gördü. Hepsini bir arada yakalamanın verdiği heyecanla iskele torpidosunu ateşledi. Ama torpido kovanından çıkmadı. Hemen sancak torpidosunu ateşledi. Ama akıntı kendisini geriye attığından ne olduğunu göremedi. Torpido atılan yönden dönerek Galata köprüsü yakınında bir yerde patladı. Nasmith hemen 23 m ye daldı. Ama şiddetle yere vurarak tekrar 12 m ye sıçradı. Denizaltı kontrolden çıktı. Bir aşağı, bir yukarı battı, çıktı ve kendi etrafında dönmeye başladı. Nasmith tüm denizaltı tekniklerini kullanarak gemisini Kız Kulesi'nin oraya kadar selametle taşımayı başardı ve 26 m ye dalarak İstanbul'dan uzaklaştı. Nasmith bütün bu yaşadıkları sırasında periskopundan savaş fotoğrafları bile çekmişti. Doğuya doğru yol alarak tehlikeli bölgenin güneyine varınca su üstüne çıktı ve dinlenmeye çekildi.

E 11, 27 Mayıs'ta Jed'le görüşükten sonra doğuya doğru hareket etti ve Draç destroyeri ile Yarhisar destroyeri tarafından korunan ve Gelibolu'ya doğru gitmekte olan Barbaros savaş gemisine rastladı. Manevra yaparak destroyerlerden biri ile Barbaros arasına yerleşti. Ama tam torpidosunu ateşleyecek iken destroyer üstüne gelince daldı ve Barbaros'u bir defa daha elinden kaçırmış oldu.

Ama E 11, 28 Mayıs günü Türk donanmasına denizde yaşadığı en büyük kaybı yaşattı. E 11, sabah 6.30

civarında kuzey doğudan gelen dumanları gördü. Bir destroyerin korumasında beş nakliye gemisinden oluşan bir konvoydu bu. Nasmith, 9 m ye daldı ve saat 7.15 de destroyerin altına dalarak konvoya doğru serbestçe ilerledi ve iskele torpidosunu ateşleyerek nakliye gemisini vurdu. Vurulan gemi Bandırma gemisi idi. Kıç tarafına çöktü ve bir dakika içinde sancak tarafına dönerek battı. Destroyer E 11 in periskopunu görünce hamle yaptı anma E 11 24 m ye dalarak kayboldu. Bu hücumuyla E 11 250 askerimizin ölümüne yol açmış ve en büyük askeri başarısını kazanmıştı.

E 11 in kayda değer diğer bir başarısı da 31 Mayıs tarihinde gerçekleşti. 30 Mayıs'ı Kapıdağ yarım adası açıklarında geçiren E 11, ertesi gün, yani 31 Mayıs'ta Bandırma'ya doğru yöneldi. Bandırma'ya ulaşınca, şehrin açıklarında demir atmış olan büyük bir yük gemisi gördü. Bu gemi, Alman Rickmers serisinin son imalatlarından olan Madeleine Rickmers idi. Menzile girdi ve 900 m den torpidosunu ateşledi. Olağan üstü bir patlama meydana geldi ve gemi iskele tarafına yattı. Gemi batarken Bandırma'dan gelen bir römork gemiyi kıyıya çekiyordu. Aynı gece E 11 İzmit körfezine girdi. Alaca karanlıkta körfezde keşif yaptı ama hiç bir Türk gemisine rastlamadı. Fakat Üsküdar-İzmit demiryoluna 48 km kadar yaklaşarak demiryolu hattının viyadüklerini bile inceledi ve resmetti.

Nasmith Haziran ayının ilk gününde devriye gezilerine devam ederek Türk gemisi aradı ve aradığını o gün buldu. Önce bir duman gördü. Bu son hızla giden bir destroyerdı. Aradaki mesafe fazla olduğu için ısrarcı

olmadı. Tam bu sırada destroyerin aksi istikametinden gelmekte olan bir nakliye gemisi gördü. Sadece 5 km uzaklıktaydı. 6 m ye dalarak torpidosunu ateşledi ve gemiyi ön kısmından vurdu. Vurulan gemi Tecilli gemisiydi ve bütün mürettebatı öldü. Meydana gelen çok şiddetli patlama, geminin mühimmat yüklü olduğunu ortaya koyuyordu. E 11 aynı gün iki küçük gemiyi daha torpillemeye çalıştı, fakat ikisinde de ıskaladı.

3 Haziran'da ise E 11 İstanbul-Gelibolu tarafında Marmara'nın güney kıyısını alternatif bir rota olarak kullanabilecek gemilerin önünü kesmek üzere Sivriada'nın güneyine doğru ilerledi. Saat 14 e doğru ufukta duman gördü ve o tarafa doğru yöneldi. Ama hedefe yetişemeyeceğini anlayınca yüzeye çıktı ve daha hızlı bir şekilde hedefe doğru yol alarak saat 15 civarında gemiye yaklaştı. Atış pozisyonuna girmek için dalmaya başladı. Ama gözetleme kulesi gemi son hızla daldığı halde çok geç kapatılabildi ve bu nedenle dizel motorlara su kaçtı. Bu arada gemi denizaltının üzerine doğru gelmeye başlayınca Nasmith daldı ve kaçtı. Dizel motorlarının su alması Nasmith'in canını çok sıktı. Ama daha da felaketi ertesi gün ortaya çıktı: İskele motorundaki izolasyon bobini kısa devre yapmış ve sancak tarafındaki ara şaft da çatlamıştı. Nasmith 6 Haziran' da dönmeye karar verdi.

E 11, 7 Haziran saat 6.30 civarında Gelibolu'ya vardı. Ama limanda hiç gemi yoktu. Öğlene doğru Musa Kıyısı'na geldiğinde menziline bir nakliye gemisi olduğunu gördü ve torpidosunu ateşledi. Torpido gemiyi iskele tarafının önünden vurdu. Vurulan gemi, limana

yanaşan gemileri koruma görevi üstlenmiş olan 3500 gross tonluk Ceyhan gemisiydi. Yani E 11, dönüş yolunda bile bir gemimizi batırmayı başarmıştı. Ancak, Nara Burnu'nu geçerek Kilitbahir'e doğru inen E 11 dengesi Kilitbahir civarında bozuldu. Sanki görünmeyen bir güç denizaltıyı yukarı çekiyordu. Nasmith, 21 m derinde olmasına rağmen periskopu çıkarıp baktı ve karşısında, sadece 6 m ilerisinde koskoca bir boynuzlu mayın duruyordu. Nasmith o an, kendi ifadesiyle hayatının korkusunu yaşamıştı! Denizaltının dalma kanatlarına takılan bu mayın kendileriyle beraber geliyordu. Zaten mayınlı sahadan geçeceklerdi. Mayın her an patlayabilirdi. Yüze çıkmaları mümkün değildi, muhakkak görüleceklerdi. Ama Nasmith, burada anlatılmasına gerek olmayan her türlü denizaltı yüzdürülüş tekniğini kullanarak mayını patlatmadan eve dönmeyi başarı ve İngiliz destroyeri olan Grampus'un iskele tarafının yarım mil kadar açığında su yüzüne çıktı. Tabii, bütün bu anlattıklarımın sonra, Nasmith'in Victoria madalyası alarak yarbaylığa terfi ettirildiğini söylememe herhalde gerek yoktur.

E 11 in dönüşünden sonra, İngilizler, tekrar E 14 ün ikinci defa Marmara'ya yolladılar. 10 Haziran-3 Temmuz arasında gerçekleşen bu ikinci seferde, denizaltıyı hemen hemen hiç bir Türk deniz unsuru rahatsız etmemişti. Denizaltı da Marmara'da vurmaya değer bir hedefe rastlamamıştı. Yaptığı tek hareket, 12 Haziran'da Bandırma Limanında mühimmat boşaltan bir yük gemisini vurmak ve irili ufaklı yelkenlileri durdurarak kontrol etmek oldu. Samsun ve Yarhisar E 14 e rastladılar

ama denizaltı onlardan da başarıyla kurtuldu.

E 14 ün Marmara'ya yaptığı son ve üçüncü sefer ise 21 Temmuz-12 Ağustos tarihleri arasında gerçekleşmiştir. 22 Temmuz saat 12.20 de Marmara'ya ulaşan E 14, bu seferinde de gündüzleri yelkenli, mavna ve çatanaları kontrol edip İstanbul'a yiyecek malzemesi götürmelerini engellemekten başka bir şey yapmamıştır. Nitekim esir düşen Türklerin vermiş olduğu bilgilere göre de, bu dönemde İstanbul'da yiyecek sıkıntısı had safhaya ulaşmıştır. Bu hareketsizlikte, Türk ordusunun gündüz ikmal seferlerini sınırlandırmış olmasının da rolü büyük olmuştur. Türk gemileri artık gündüzleri Marmara denizini kullanarak Çanakkale'ye ikmal yapmıyorlardı. Asker, Uzunköprü'ye kadar trenle geliyor, oradan da Gelibolu'ya yürütülüyordu. Bu, 6 saatlik bir tren yolculuğundan sonra da 3 günlük bir yürüyüş demektir. İşte denizaltılar savaşın sonlarına doğru amaçlarına ulaşmışlardı. Bunda özellikle E 11 in yaptığı başarılı bombardımanların çok olumlu etkisi olmuştu. E 14 ün yaptığı ilk hareket, 27 Temmuz günü Karabiga açıklarında bir buharlı gemiyi batırması olmuştur. Ancak gemidekilerin daha denizaltıyı görür görmez gemiyi terk etmeleri ve patlamanın da normalden daha şiddetli olması, bu geminin cephane taşıdığı izlenimi doğurmuştur.

E 14 ün son seferinde savaş adına işe yarar bir performans gösterememesinde, E 11 in gösterdiği başarılar nedeniyle Türk ordusunun ikmal yolunu Marmara'dan karaya kaydırması kadar, bir başka neden daha önemli bir rol oynamıştır. Bu neden de, geçen

zaman içinde Alman denizaltılarının bölgeye gelerek İngilizlerle savaşmaya başlamış olmasıdır. Almanların bölgeye gelerek İngiliz gemilerini torpillemeye başlaması, kuşkusuz ki İngiliz donanmasının sinmesine ve kara harekatına hemen hemen hiç yardımcı olamaması sonucunun doğmasına yol açmıştır. Bu anlamda Gelibolu'da sıkışıp kalan İngiliz ordusu ve Anzaklar, denizaltılardan çok daha fazla başarı bekler hale gelmişlerdir. Nitekim bu nedenle, İngiliz amiraller, E 11 iki sefer daha yaptırmışlardır. E 11'in bu son iki seferini incelemeye geçmeden önce, geri dönüp Alman denizaltılarının Çanakkale'deki faaliyetleri üzerinde durmakta yarar vardır.

Daha 1915 yılının ilk aylarında Amiral Souchon Türk ordusunun Çanakkale boğazını koruyabilmek için denizaltılara sahip olması gerektiğini düşünmüş ve Avusturya Başkomutanlığından bir kaç tane denizaltıyı Türkiye'ye göndermesini istemiştir. Ancak o dönemde Avusturyalıların elinde sadece 6 tane denizaltı olması bedeniyle bu isteği gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine Amiral Souchon Avusturyalılardan vazgeçerek doğrudan doğruya Berlin'den denizaltı talebinde bulunmuştur. Almanlar da tam bu talebin yapıldığı zamanlarda tasarımı ve imalatı tamamlanmış olan (Ekim 1914) UB sınıfı denizaltılardan iki tanesini acil olarak Çanakkale'ye göndermeye karar vermişlerdi.

Mürettebatı tarafından "teneke kurbağa yavrusu" olarak anılan bu denizaltılar İngilizlerin E sınıfı denizaltıları ile mukayese kabul etmezdi. Sadece 127 ton olan bu denizaltıların uzunluğu 30 m den azdı. Orijinal

yapısında sadece bir adet benzinli motoru vardı ve bir başka motor eklenerek güç arttırma yoluna gidilemiyordu. Ancak yapılan çalışmalarla bunlara 60 beygir gücünde bir dizel motor daha eklendi ve böylelikle yüzeyde 12, dalmış halde 9 mil hıza erişebildiler. Silah olarak da iki adet torpido taşıyabiliyordu, ki bu E serisine nazaran çok yetersiz bir silah donanımı idi.

Tabii Alman denizaltıları için bir başka ciddi sorun da Çanakkale'ye hangi yolla ulaşabilecekleri idi. Almanya'dan kalkıp Cebelitarık'tan geçip Akdeniz'i kat etmeleri, İngiliz donanması nedeniyle çok tehlikeli idi. Bunun yerine, denizaltıların üç parça halinde o zamanlar Avusturya'ya ait bir liman olan Pola'ya kadar getirilip, orada monte edilip, Adriyatik ve Ege Denizi yoluyla Çanakkale'ye seyretmesi uygun görüldü.

İlk denizaltı olan UB 8 in parçaları 26 Mart 1915 de Pola'ya geldi. Teğmen Ernst von Voigt komutasındaki denizaltı monte edildikten sonra 4 Mayıs günü Novara adlı bir Avusturya destroyeri tarafından çekilmek suretiyle Adriyatik açıklarına doğru yol almaya başladı. Ama bu yolculuğu sırasında UB 8 in başına gelmeyen kalmadı. Daha ilk gün gözetleme kulesinin kapağı doğru düzgün kapatılmadığı için su aldı ve batma tehlikesi geçirdi. Ertesi gün Fransız gemileri tarafından görüldü ve zor kaçtı. Su altı fırtınasına yakalandı ve oradan oraya savruldu. Ama bütün bunlara rağmen 11 Mayıs'ta İstanköy açıklarına varmayı başardı. Fakat Orak Adası açıklarında kayalara çarptı ve hasar gördü. Saklanarak onarıldı, bu sefer de kompresörü bozuldu ve pusulası

bozuldu. Sonunda 17 Mayıs'ta tamir için İzmir limanına girerken Holbrook tarafından görüldü ve rapor edildi. Artık İngilizler ve Fransızlar Çanakkale'de yalnız değildi.

UB 8 Mondros civarında çok çeşitli İngiliz gemisi gördü ve onlara saldırmak istedi. Ama hiç birinin menziline giremedi. Ama 30 Mayıs'ta UB 8, Merion isimli İngiliz buharlı gemisine rastladı, torpilledi ve batırdı. Bu onun ilk avı oldu. Daha sonra Çanakkale'ye yöneldi. 2 Haziran'da Helles Burnu'nu ve daha sonra da Nara Burnu'nu geçti. Bu sırada kendisine kılavuzluk edecek bir Türk gemisine, Basra'ya rastladı. Basra UB 8 i çekerek İstanbul'a getirdi ve cephaneliğın önüne demir attı.

Yola çıkan ikinci denizaltı ise UB 7 oldu. 11 Mayıs tarihinde Triglav destroyeri tarafından çekilerek Otranto Boğazı'nı geçen denizaltı Ege'ye açıldı ve UB 8 in aksine ilk başta hiç bir sorun yaşamadan Skiros adası açıklarına kadar geldi. Ama 24 Mayıs'ta denizaltının motorunda öyle bir arıza ortaya çıktı ki, denizaltı tek kelimeyle perişan oldu. Motorun dört silindirinden üçü bozulmuştu. Denizaltı gidemez duruma düştü ve yelken açarak komik bir duruma düştü. Esmeyen rüzgar nedeniyle hızı saatte 0.9 mile kadar düştü. Gemide su kalmadı. Torpido tüplerindeki suları içme suyu olarak kullanmaya başladılar. Motorlar çalışmadığından gemide elektrik de kalmamıştı. Gündüz saatlerinde dalarak onarım yapıldı, akşamları da şarj işlemleri yapılmaya çalışıldı. Neyse ki, 26 Mayıs'ta tüm silindirler onarıldı ve denizaltı Gökçeada'ya doğru yola çıktı. Kefaloz limanında Queen Elizabeth ile onu koruyan çok sayıda destroyer gördü ama limana yaklaşacak batarya gücü

olmadığından saldırmaktan vazgeçti.

UB 7, 30 Mayıs günü Midilli Adası civarında gemi aradı. Rastladığı iki İngiliz destroyerine torpil fırlattı ama torpilleri patlamadı. Kayda değer bir başarısı olmayan denizaltı daha sonra İzmir’de çok geniş kapsamlı bir bakıma girdi ve daha sonra İzmir’den ayrılarak boğazı geçti ve Muavenet-i Milliye tarafından karşılanarak İstanbul’a çekildi.

Tabii Alman denizaltılarının bölgede görülmesi, İngilizleri de bazı önlemler almaya sevk etti. İngilizler, Almanların Bodrum dolaylarında bir denizaltı üssü kurduklarını düşünüyorlardı. Bunun için bir Fransız mayın tarama gemisi olan Gazelle’in eşliğinde ve korumasında B 10 denizaltısı görevlendirilerek devriye gezmeye başladı. Ama durum böyle olmadığı ortaya çıkınca devriye görevi de sona erdirildi.

Bu arada Almanlar 15 Temmuz günü üsteğmen Heino von Heimburg komutasında UB 14 ü yola çıkardılar. Heimburg, görev yaptığı yıllar içinde başarısını kanıtlamış bir kaptandı ve UB sınıfı denizaltılar içinde, İngiliz donanmasına en fazla zarar vermeyi başaran da o oldu. UB 14 ün ilk ciddi başarısı, İskenderiye-Çanakkale hattında devriye gezerken rastladığı Royal Edward nakliye gemisini vurmak oldu. 13 Ağustos günü, UB 14 ilk önce bu nakliye hattında çalışan “Soudan” isimli yolcu gemisini gördü. Ancak bu gemi hastane gemisi olduğundan saldırmadı ve çok geçmeden 11 117 tonluk büyük bir gemi olan Royal Edward’a rastladı. Gemi kılavuzsuz olarak Mondros’a gidiyordu ve 31 subay, 1335 asker ve 220 de mürettebat taşıyordu. Sabah saat

9.15 sularında gemiye yaklaşan UB 14 bir mil uzaklıktan ateşlediği torpido ile gemiyi vurdu. Bu müthiş bir avdı ve gemide bulunan personelin birçoğu Soudan ve diğer gemiler tarafından kurtarıldığı halde 900 kişi hayatını kaybetti.

Kaptan Heimburg 18 Ağustos tarihinde Çanakkale'ye doğru yola çıktı. Ancak Kabatepe açıklarında 18 m derinlikte iken denizaltı ağlarına takıldı. Ağdan uzun bir süre kurtulamadı. Üstelik denizaltı, işaret şamandıralarını da suyun içine çektiğinden İngilizler durumdan haberdar oldular ve onu çıkarmak için çok uğraştılar. Kaptan önce 35, daha sonra 45 m daldı ve motorları yakma pahasına da olsa son bir hamle ile ağı parçaladı. Tam anlamıyla kurtulmuş olmasa bile hareket serbestisine kavuşmuştu. Ama çelik ağlar hala pervane şaftına dolanmış bir vaziyette duruyordu. Bunun üzerine neredeyse bir gün 50 m de denizin altında duran UB 14 yola devam etmekten vazgeçti ve 25 Ağustos'ta Orak'a geri dönerek bakıma girdi.

Bakımdan çıkarak 30 Ağustos günü tekrar boğaza gire UB 14, Bozbaba Adası'nın güneyinde iken bir başka gemi gördü ve 1300 m den torpidosunu ateşledi. Ama torpido atılı atılmaz denizaltı nedense yükseldi ve gözetleme kulesi su üstüne çıktı. Bu nedenle Heimburg gemiyi vurduğunu göremedi ama vurduğu gemi Southland nakliye gemisiydi ve olayda 4 ü subay 44 personel hayatını kaybetti, 26 personel de kayboldu. Bu başarısını takiben UB 14 kılavuzların çekmesiyle 5 Eylül akşamı İstanbul'a ulaştı.

UB 14 İstanbul'da iken, 30 Ekim tarihinde Türkler

Turquoise isimli Fransız denizaltısını ele geçirdiler. Bu denizaltının mürettebatı, denizaltı seyir ve kayıt bilgilerini yok edecek zaman bulamamışlardı. Dolayısıyla bu bilgiler Almanların eline geçti. Bu bilgilerde, üç İngiliz denizaltısının, E 12, E 20 ve H 1 in, 5 Kasım'da Marmara'da buluşacakları belirtiliyor ve buluşma yerinin koordinatları da veriliyordu. Bu bilgi Almanların eline geçince, Amiral Souchon, UB 14 e, bunlara saldırma emri verdi. 4 Kasım'ı 5 Kasım'a bağlayan gece UB 14 İstanbul'dan yola çıktı ve koordinatları belirtilen yere gitti. Akşam saat 17 civarında bu denizaltılardan ikisini gören UB 14, bunlardan bir tanesine 500 m uzaktan bir torpido atarak vurdu. Vurulan denizaltı E 20 idi. Su üstüne çıkan UB 14, batan denizaltının komutanı ile subaylarını kurtararak esir aldı.

Bütün bu anlattıklarımızdan da anlaşılacağı gibi, Almanların UB serisi denizaltıları, teknik ve savaş kabiliyeti açısından İngilizlerin E serisi denizaltıları kadar üstün niteliklere sahip değildi. Öncelikle çok fazla teknik sorun çıkartıyorlardı. Silah donanımları yetersizdi. Hücum kapasiteleri ve su altı hızları da yeterli değildi. Bütün bu nedenlerle, Çanakkale denizaltı savaşları için UB sınıfı denizaltıları yetersiz bulan Almanlar, bu denizaltılarını Karadeniz filosuna naklederek yerine yeni geliştirdikleri U sınıfı denizaltıları Çanakkale'ye getirmeye karar verdiler.

Almanların, Çanakkale'ye göndermeyi uygun buldukları denizaltı ise meşhur U 21 oldu. 64 m uzunluğundaki bu denizaltı okyanus suları için 1913 de imal edilmişti. Su altında 840 ton, su üstünde ise 650 ton

değişken ağırlığa sahipti. Yüzeydeki hızı 27.8 km, su altındaki hızı ise 16.7 km idi. Sekiz torpido ve bir çok da topa sahipti. Bu özel denizaltının komutanı da başarıları ile kendisini ispat etmiş olan Yüzbaşı Otto Hersing'di. Bu kaptan U 21 ile Pathfinder adlı İngiliz kruvazörünü, İngilizlerin kontrolü altında olan Firth of Fourth adlı bölgede batırarak ve 350 kişinin ölümüne yol açmasıyla ün salmıştı. Yine Hersing, Malachite ve Primo nakliye gemilerini Manş denizinde durdurarak teslim alan ve daha sonra top atışıyla batıran komutandı. Daha da önemlisi, Hersing U 21 ile İrlanda denizine girmiş ve Liverpool limanındaki gemilere saldırma cesaretini de göstermişti. Bir anlamda, İngilizler için Nasmith kimse, Almanlar için de Hersing oydu!

Hersing, 25 Nisan'da yola çıktı. İngiliz haber alma servisi durumdan haberdar oldu. Ama yolculuğun nereye olduğunu bir tek Hersing biliyordu. Hersing İspanya'ya doğru gidecek ve oradan Akdeniz'e geçecekti. Manş deniz altı ağları ile, mayınlarla ve devriye gezen gemilerle dolu olduğu için, Manş yerine, İskoçya ve Orkney Adalarının kuzeyinden geçen rotayı takip etti. Bu rota yolunu uzatıyor ve 6400 km ye çıkarıyordu, ama güveniydi. Nitekim 2 Mayıs'ta, İspanya'nın kuzey batısına sorunsuz bir şekilde varmayı başardı. Burada, daha önce anlaşılan sivil bir gemiden 15 ton yakıt ve motor yağı alarak yola devam etti. Ancak Portekiz'e doğru gelirken, almış olduğu yakıtın yanma noktasının kendi yakıtından farklı olduğunu ve kendi motorlarına uymadığını anladı. Üç seçeneği vardı: Ya aynı yoldan geri dönecekti, ki yakıtı buna elvermiyordu, ya tüm

tehlikeleri göze alıp Manş'tan geri dönecekti veya Çanakkale'ye devam edecekti. Üçüncü yolu tercih etti ve optimum hızla, Fas sahillerini izleyerek Cebelitarık Boğazi'na vardı. Hiç bir İngiliz veya Fransız gemisiyle başını belaya sokmaya niyeti yoktu ve mümkün olduğunca onlardan uzak durdu. Amacı Malta'nın güneyinden geçerek bir an önce Adriyatik'te bulunan bir liman olan Cattaro'ya varmaktı. Ama olmadı, İngiliz 92 ve 96 numaralı torpido gemileri tarafından görüldü. 20 m daldı ve bekledi, su üstüne çıktığında gemiler yoktu. Artık dalmak ve bu suretle yakıtını harcamak istemiyordu. Ama bu sefer de Sicilya açıklarında Fransız destroyerlerine yakalandı ve yine dalmak zorunda kaldı. Takipçi destroyerler ve torpido botları o kadar inatçıydı ki, Hersing 11 Mayıs günü beş defa dalmak zorunda kaldı ve nihayet 13 Mayıs günü. Deposunda kalan sadece 1.8 ton yakıtla Cattaro deniz üssüne vardı.

Üste bir hafta kalan ve bakım yaptıran U 21, 20 Mayıs günü bir destroyer tarafından çekilerek Ege'nin sularında harekete hazır hale getirildi. Görünmemek için Yunan adalarının etrafında dolaşarak Çanakkale'ye geldi. Ama daha önceden görüldüğü için İngilizler Çanakkale'deki önlemleri çok arttırmışlardı. Bu nedenle devriye gezen torpido gemisi ve destroyer çoktu. Hersing birçok gemiye rastladı, ama saldırmadı. Boşa torpido harcamak istemiyor, ses getirecek sürpriz saldırı gerçekleştirmek istiyordu.

Hersing bu fırsatı 25 Mayıs'ta birçok defa ele geçirdi. Sabah saat 4 de Kabatepe açıklarında dalan Hersing, Majestic, Swiftsure ve Agamemnon'u belli

mesafelerle hareketsiz olarak gördü. Arkalarında da Fransız destroyeri Suffren'ı gördü. İngiliz gemileri hareketsizlerdi ve Türk mevziilerini bombalıyorlardı. Çok sayıda destroyer ve devriye gemisi bu üç geminin etrafında çember olmak suretiyle güçlü bir koruma oluşturuyordu. Bu arada Swiftsure U 21 in periskopunu görüp de üstüne gelmeye başlayınca U 21 daldı ve kaçtı. Denizaltının görülmesi üzerine İngilizler Agamemnon'u Mondros'a geri çağırdı. Bu olaydan hemen sonra U 21 bu Kabatepe'ye doğru yöneldi ve Anzak kumsalında karaya oturmuş bulunan Canopus'u kurtarmak için bölgeye doğru giden Vengeance'la karşılaştı ve hemen bir torpil ateşledi. Ama çıkardığı kabarcıklardan üzerine doğru gelen torpili gören Vengeance bir dümen hareketiyle sancak tarafına dönünce torpilden kurtuldu.

Kaptan Hersing, istediği fırsatı aynı gün fazla zaman geçmeden yakaladı. Kabatepe'ye doğru giderken kendisine doğru gelen bir destroyer gördü ve daldı. Artık kuzeye doğru körlemesine gidiyordu. Bir süre sonra periskopunu biraz da korkarak su üstüne çıkardığında , gözlerine inanamadı. İngiliz donanmasının en büyük ve en önemli savaş gemilerinden birisi olan HMS Triumph Anzak kumsallarının önünde duruyordu. 11 985 tonluk bu gemiye İngiliz donanması çok önem veriyordu. Gemi Chelmer ve Wolverine destroyerleri tarafından korunuyordu. Hersing hemen 21 m daldı ve mübalağa değil, tam 4.5 saat, İngiliz gemilerine gözükmeden, ufak tefek manevralar yaparak torpil ateşleyebilecek konuma geldi ve Triumph'a 275 m yaklaşarak torpidosunu ateşledi. Saat 12.30 itibarıyla müthiş bir patlamayla

beraber o koca gemi önce sancak tarafına 20 derece yattı ve sonra hızla batmaya başladı. 3 subay ve 53 askerin kaybı için sadece yarım saat yeterli olmuştu. Olaydan sonra İngiliz amiraller bir değerlendirme toplantısı yaparak küçük bir tekne olan Triad dışındaki bütün filoyu Mondros'a veya Kefaloz limanına çekilmesine karar vermişlerdi.

Kaptan Hering, 27 Mayıs sabahı denizi çok hareketli buldu. Onlarca etrafta dolaşıyordu, ama ortada savaş gemisi yoktu. Helles Burnu'na doğru gitti ve nedenini hemen anladı: Kumsalın yanında çok büyük bir savaş gemisi karaya asker çıkarıyor ve diğer bütün savaş gemileri de onu korumaya çalışıyordu. Bu arada, kıyıda 450 m kadar açıkta Majestic savaş gemisinin de bu çıkarmayı koordine ettiği anlaşılıyordu. Diğer bütün destroyerler Majestic'in etrafında idi ve gemiye yaklaşılmasını önlüyorlardı. 1895 yılında hizmete giren 14 900 tonluk bu gemi, İngiliz donanmasının en eski ve en görkemli gemisi idi. Ana kumanda gemisi, yani amiral gemisi idi. Nitekim, Amiral Stuart Nicholson da bir kaç gün önce, Triumph'un batışını izledikten sonra, bayrağının ve özel eşyalarının Swiftsure gemisinden Majestic'e taşınmasını emretmişti. İşte amirali getirecek olan gemiyi bekleyen Majestic subayları, geminin yanaşabilmesi için, Majestic'in etrafına gerilen ve gemiyi torpidolardan koruyacak olan ağları geçici olarak kaldırmışlardı. Bu arada, karadan ateş eden Türk topçusu da geminin etrafında koruma görevi yapan bazı gemilerin uzaklaşmasına yol açmıştı. Tabii Hering'in bunlardan haberi yoktu. Hering, dalgalı olduğu için

periskopun görölmesini kısmen olsun engelleyen deniz yaptığı birçok manevradan sonra uygun bir fırsat yakaladığına inanarak torpidosunu ateşledi ve hemen 20 m ye daldı. Biraz sonra periskopunu çıkarıp baktığında, o koskoca geminin ters dönmüş gövdesini gördü. Aslında gemideki görevliler üslerine doğru gelen torpidoyu görmüşler, fakat alarm bile vermeye fırsat bulamamışlardı. Sadece torpidoyu denizde vurabilmek amacıyla tüfikle ateş açmışlar ama vuramayınca geminin sancak tarafına üşüşmüşler ve bu arada torpido da gemiyi tam makine dairesinin bulunduğu yerden vurmuş ve sadece 5 dakikada alabora olarak batmasına yol açmıştı. Aslında insan kaybı çok azdı: Sadece 43 kişi hayatını kaybetmişti. Ama bu geminin vurulması, İngiliz donanması için akla hayale gelmeyecek kadar büyük bir prestij kaybı idi.

Hersing iki gün daha Gelibolu'nun etrafında dolaştı. Ama hiç bir gemiye rastlamadı. Çok büyük bir başarı göstererek İngilizleri sindirmiş, ikmal ve haberleşmeyi felce uğratmıştı. İngilizler tüm gemilerini Kefaloz limanına çekmişlerdi. Taşımayı da artık büyük tonajlı askeri gemiler değil, küçük tonajlı balıkçı gemileri yapıyordu. Hersing korkmadı ve Kefaloz limanına da gitti. Ancak liman girişindeki ağlara takılınca geri çekildi ve gece su üstüne çıkarak bu ağları temizledi. 4 Haziran'da Boğaza doğru yol almaya başladı. Başarıları o kadar büyüktü ki, Kepez'de denizaltıya prens Reuss da bindi. Denizaltı hiç bir engelle karşılaşmadan Çanakkale'ye vardı. Çanakkale'de de amiral Merton gemiye binerek Hersing ve arkadaşlarını kutladı.

Denizaltı saat 21 civarında Yarhisar destroyerinin kılavuzluğunda Marmara'ya açıldı ve 5 Haziran'da, Almanya'dan açıldıktan 40 gün sonra İstanbul'a demirledi.

İstanbul'da bir ay kalan U 21, 3 Temmuz'da tekrar Çanakkale'ye geri döndü. Ama ortada ateş etmeye değecek bir hedef yoktu. Hersing sadece 5 600 tonluk bir Fransız nakliye gemisi olan Carhage'i torpilledi ve batırdı. Başka bir hedef bulamayan Hersing Kabatepe'ye doğru yöneldi. Limanda çok sayıda balıkçı gemisi gördü. Bir büyük gemiden yük alıyorlardı. Belli ki bu bir ikmal gemisiydi. Onlara saldırmaya karar verdi. Ancak sakin denizde görüldü ve 30 m ye dalmaya mecbur kaldı. Bu dalışı takiben denizaltının dışında ve arka tarafında müthiş bir patlama meydana geldi. Kontrol odasındaki tüm cihazlar kırıldı, ayarları bozuldu, elektrikler kesildi ve en önemlisi dalma kanatları da çalışmaz hale geldi. Bu bir mayındı ve U 21 i tam anlamıyla işlevsiz hale getirmişti. Denizaltının, periskop seviyesinden daha aşağıya dalmasını engelleyen bu ciddi soru nedeniyle Hersing hemen İstanbul'a döndü. Geminin tamiri 28 Ağustos'a kadar sürdü. Tekrar Çanakkale'ye doğru yola çıkan Hersing Suvla koyu ve Limni açıklarında dolaştı, fakat ateş açmaya değer bir hedef bulamadı. Sadece bir mayın gemisini torpilledi, ama gemi basit bir manevrayla kurtuldu. Selanik körfezinde mühimmat taşıyan nakliye gemileri bulunduğu istihbaratını alınca o tarafa yöneldi, ama bir kaç gün devriye gezdiği halde bir hedef bulamadı. Bunun üzerine geri dönmek isteyen Hersing, boğaz girişine İngilizler tarafından ağ döşendiğini

öğrenince bundan vazgeçti ve Cattora'ya gitmek üzere donanma komutanlığından izin istedi. İstediği izin verilince 16 Eylül'de Türk sularından çıktı ve 21 Eylül'de bu limana vardı. Almanya'ya döndüğünde Kayzer tüm mürettebata "Iron Cross" madalyası verirken Hersing'i de Almanya'nın en büyük madalyası olan "Pour le Merit" madalyası ile ödüllendirdi.

Alman denizaltısı U 21 bu başarıları gösterirken, E 14 ün çabalarını ve seferlerini yetersiz bulan İngilizler, E 11 i tekrar Marmara'ya yollamaya karar verdiler. Kaptan Nasmith komutasındaki E 11, 5 Ağustos'ta boğaza yöneldi ve ilk olarak Akbaş Limanı açıklarında Halep isimli nakliye gemisini vurarak batırdı. Hemen akabinde Aydın Reis gambotu tarafından hücumu uğradı ve dalmaya zorlandı. E 11, daha büyük bir avı 6 Ağustos günü yakaladı. O gün sabah bir uçak tarafından batırılmaktan son anda kurtulan E 11, öğleden sonra Peyk-i Şevket kruvazörüne rastladı ve gemiyi sancak ortasından batırdı. Bu ilk güne nazaran daha verimli bir gündü. Ancak E 11, 7 Ağustos günü bir deniz hedefine rastlamadı. Kıyıya yaklaşan E 11, aldığı emir üzerine karayollarını gözlemlemeye başladı. İlk önce Doğanaslan yolunda, daha sonra da Gelibolu kasabası yakınlarında hareket halinde olan Türk askerlerini görünce denizden onlara ateş açtı ve epey zarar verdi. Ancak ordumuz, zaten çok az sayıda olan toplarının bazılarını da kara yollarında denize karşı konuşlandırmak zorunda kalmıştır.

E 11 in bu ikinci seferindeki bir başka başarısı da, Osmanlı donanmasının hatırı sayılır destroyerlerinden

olan Barbaros Hayrettin’i batırması olmuştur. Daha önce de söylediğimiz gibi, bu aylarda Osmanlı donanması cepheye mühimmat naklini artık deniz yolundan yapmıyordu. Ancak cepheye sıkıntısı had safhaya ulaştığından savaş bu görev, savaş gemisi olmasına rağmen Barbaros’a verilmişti. Bolayır dolaylarında gemiye rastlayan E 11 hiç bir sıkıntı çekmeden, sol torpidosu ile gemimiz vurdu ve gemi çok kısa bir zaman içinde ters dönerek battı. E 11, yaralıları kurtarmak amacıyla gemiye doğru gelen Basra destroyerine de bir torpil ateşledi, ama ıskaladı.

Kaptan Nasmith’in bir başka girişimi de 11 Ağustos günü Yeşilköy Burnu açıklarında rastladığı Sivrihisar torpido botunu torpillemek oldu. Gemiye ilk önce kendisini göstererek kıyıda uzaklaşmasını ve bu yolla Türk topçusundan uzaklaşmayı başardı. 6400 m den gemiye ateş açtı ama isabet kaydedemeyince dalarak kaçtı. Ertesi gün Nasmith, Mudanya tren istasyonunu bombalama girişiminde bulundu ama topçumuz tarafından uzaklaştırıldı ve İstanbul’a yöneldi. İlk rastladığı hedef Haydarpaşa rıhtımında bağlı olarak yük boşaltmakta olan bir buharlı gemi oldu. Geminin adı İsfahan’dı ve Bağdat demiryolu için getirmiş olduğu 3.000 ton kömürü boşaltmaya çalışıyordu. Türk yetkililer geminin yanında kömürün nasıl tartışılacağını tartışırken E 11 sessizce gemiye yaklaştı ve ateşlediği tek bir torpille gemiyi iskele tarafından ana direğin yanından vurdu. Tarihler 15 Ağustos’u gösteriyordu ve artık tartışılacak bir şey kalmamıştı!

Ertesi gün, yani 11 Ağustos günü E 11 Bağdat

demiryolunu vurmak için İzmit körfezine girdi ve bir viyadüğün karşısında su yüzüne çıkarak on beş el top atışında bulundu. Viyadük isabet aldı ama yıkılmadı. Topçumuzun kıydan ateş açması ve bir de bir uçağın denizaltının üstünde uçmaya başlaması nedeniyle Nasmith pilota el sallayıp hemen daldı. Birkaç gün ateş edecek bir hedef bulamayan Nasmith, batırdığı birkaç yelkenli geminin gövde tahtası ile bir sal yaptırdı. Bu salla yardımcısını yeterli miktarda ve patlayıcı ile Eskihisar'da karaya çıkardı. Amaçları demiryolunu işlemez hale getirmektir. Yardımcısı belirlenen hedefe ulaştı ama yakında bulunan karakoldaki nöbetçilere görününce kaçmak zorunda kaldılar.

E 11, ileriki günlerde, bir kaç meyve ve sebze yüklü mavnadan başka hiç bir şey vuramadı. Zaten ortada vurulacak bir askeri hedef de gözüküyordu. Yapılabilecek tek şey sahile yaklaşıp demir yollarını vurmaktı ve o da bol bol bunu yapmaya çalıştı. Ama topçumuz buna da pek fırsat vermedi. Sonuçta E 11, 3 Eylül'de Marmara'dan dönmeye karar verdi ve ertesi gün sabah saat 9 da Mondros'ta su yüzüne çıktı.

E 11 in Marmara'ya son yolculuğu ise 6 Kasım günü saat 0.3 de başladı. Denizaltı Çanakkale ve Gelibolu'yu sorunsuz geçerek Marmara'ya geçti. Bu seferindeki esas görevi karaya bir ajan çıkarmaktı. Nasmith bunu gerçekleştirmeyi hemen denedi ama çeşitli aksilikler nedeniyle başaramadı. Durum ikinci seferden pek farklı değildi. E 11 sadece küçük yük gemilerini vuruyor veya ele geçiriyordu. Bunların hepsi İstanbul'a yiyecek taşıyan gemilerdi. Ortada doğru düzgün bir askeri hedef yoktu.

Bu nedenle İstanbul'a yöneldi. Haydarpaşa Limanında bir destroyer ve bir torpido gemisinin demirlemiş olduğunu gördü, ama torpidosunu ateşlemek için uygun bir açı bulamadı. Bölgedeki trafiği inceledikten sonra Sivri Ada tarafına yöneldi. Ertesi gün Gelibolu ve Akbaş limanlarını kontrol etti ama vurulacak bir gemi bulamadı. Sadece Bergaz Limanında buharlı bir Avusturya yük gemisi buldu ve Arimetea isimli 3800 tonluk bu gemiyi vurarak batırdı. Bunu Çardak limanına girip Despina isimli içi buğday dolu bir yük gemisini daha batırması izledi.

Havaların kötü gitmesi, E 11 in hedef bulmasını çok daha zorlaştırmıştı. Yine de, E 11, 24 Kasım günü Erdek Limanına uzaktan bir baktı ve Gelibolu ve Edremit buharlı gemilerinin yan yana bağlı olduklarını gördü. Bu iyi bir fırsattı ama gemilerin etrafındaki küçük koruyucu gemiler ve bir destroyer E 11 in gemilere daha fazla yaklaşmasını önlüyordu. Her iki gemiye de 7500 m den top atışı açtı ve gemileri de vurdu. Ancak kendisine karşı ateş açılınca daldı ve daha yakına giderek demirleme bölgesine girdi. Anladı ki, toplar hedefi bulduğu halde etkili olmamıştı. Tam ateş açacaktı ki, donanma römorku Sana gelince ateş etmekten vazgeçti. Ama her nedense Sana bölgeden çabuk ayrıldı. Bunun üzerine E 11, 5000 m den tekrar top ateşini açtı ve Gelibolu'yu vurarak batırdı. Hava karardığı için yüzeye çıkıp daha da yaklaştı ve 3650 m den ikinci gemiyi de vurdu ve ciddi hasar verdi.

Kaptan Nasmith 3 Aralık günü İzmit körfezinden çıkmak için hareket ettiğinde batıdan gelen bir destroyer gördü, döndü ve pozisyon alarak Yarhisar destroyerini

tam ortasından vurarak ikiye böldü ve gemi iki dakika içinde battı. On beş Alman olan mürettebat ile geminin kaptanı ve iki subay esir alındı. Ertesi gün E 11 iki bacalı bir buharlı gemi gördü ve 1800 m den top atışıyla üçüncü atışta gemiyi vurdu. Bu gemi 2995 tonluk Posporus nakliye gemisi idi. Aynı gün saat 19 dolaylarında E 11 bir buharlı taşıma gemisi gördü ve açtığı top ateş ile gemiyi durdurdu. 287 tonluk “ Rehber” isimli bu geminin Fransızca kaptanı Nasmith’e epey bilgi verdi. Bu bilgiler aslında bilinen şeylerdi ve pek fazla istihbari değeri yoktu. Ama Nasmith, E 20 nin torpillenerek batırıldığını, mürettebatının esir alındığını, Turquoise’ın İstanbul’da olduğunu, İstanbul’da 10 tane Alman denizaltısı bulunduğunu, Almanların artık Yeşilköy’den uçak kaldırdıklarını ve ertesi gün Erdek dolaylarına bir nakliye gemisi geleceğini söyledi. Nasmith ertesi gün, yani 6 Aralık’ta “Eser-i Merhamet” adlı 300 tonluk bu gemiyi vurarak batırdı. E 11, 7 Aralık tarihinde ise, Erdek körfezinde İntibah mayın gemisine rastladı Ateş açtı ve gemiyi vurdu, ama gemimiz de ona ateş açtı ve çarpmak amacıyla son hızla üstüne gelmeye başladı. Nasmith hemen daldı ama gemiyi de bırakmadı. Geminin gece Saraylar Koyunda olduğunu anlayınca 3660 m uzaktan gemiye yine ateş açtı. Ama kıyıdaki topçumuz karşılık verince 6500 kadar geriye çekilerek uzaklaştı. Gemi yanmış, ama batmamış ve hizmet dışı kalmamıştı. 9 Aralık günü ise Nasmith 180 m kadar uzakta bir başka periskop gördü ve çok şaşırıldı. İlk önce bunun E 2 olduğunu düşündü. Daha sonra E 2 nin Boğazı henüz geçmekte olduğu aklına geldi. Daha sonra E 20 nin de

batırılmış olduğunu öğrendiği aklına geldi. Ama bu arada UB 14 olan Alman denizaltısı çoktan uzaklaşmıştı.

Tarih 10 Aralık'tı ve E 11 hala İzmit Körfezinde idi. İstanbul'a bir defa daha gitmek istiyordu. Batıya doğru yöneldi, ama saat 1 de ağır yük taşıyan bir barkayı çeken bir römork gördü. Vaziyet alıcı manevraları gerçekleştirdikten sonra saat 4 sularında Meno isimli Barka ile Cezlani Bahri isimli römorku vurarak batırdı ve İstanbul'a doğru yoluna devam etti. Haydarpaşa Limanına geldiğinde limanda bir şilebin yük boşaltmakta olduğunu gördü. Pozisyon alarak torpidosunu ateşledi ve Leros adlı gemiyi tam ortasından vurdu. Yetişen diğer buharlı gemiler gemiyi batmaktan kurtardılar. Ancak limandan çıkarken E 11 in ön kısmı dalgakırana çarptığından Nasmith İstanbul tarafına geçmeyerek geri döndü.

Nasmith için günler verimsiz geçiyordu. Puslu hava İstanbul'da gerekli incelemelerin yapılmasını önlüyordu. Ortada ateşe değer bir hedef yoktu. Torpido bile atmadan batırdıkları sadece yiyecek taşıyan yelkenli gemiler, çatana ve mavnalardı. 22 Aralık'ta dönüş yolculuğuna çıktı ve hiç bir sorunla karşılaşmadan 23 Aralık akşam üstü su üstüne çıkararak Comet destroyeri tarafından çekilerek Mondoros'a geldi.

Nasmith, Marmara'ya toplam 96 gün süren üç sefer yapmış ve 11 buharlı gemi, 5 büyük yelkenli gemi, 30 küçük yelkenli gemi olmak üzere irili ufaklı toplam Dünya Savaşında amiral rütbesine yükseltilmesine yetmişti.

III. Sonuç

Bütün bu anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere Çanakkale savaşı sadece 18 Mart'ta yapılan ve itilaf devletleri donanmasının kesin hezimetıyla sonuçlanan deniz saldırısı ile, bu başarısız saldırıyı takiben Gelibolu'ya yapılan çıkartmalar sonunda başlayan ve yine itilaf devletlerinin Çanakkale'yi terk etmesiyle sonuçlanan kara savaşlarından ibaret değildir. Tam tersine, Çanakkale'de, özellikle kara savaşlarının desteklenmesi bağlamında, çok ciddi deniz altı savaşları ve buna bağlı kayıplar yaşanmıştır. Askeri tarih, denizaltıların yeni bir savaş gücü olarak ilk defa Çanakkale savaşında denendiğini ve deniz savaşı stratejisini de etkilediğini yazmaktadır.

Çanakkale Savaşı Ocak 1916 da sona erdiğinde Boğaz, İtilaf devletleri denizaltıları tarafından toplam 27 kez başarıyla geçilmiştir. Savaş boyunca itilaf devletleri 13 denizaltı kullanmışlar, bunların 8 tanesi Osmanlı-Alman güçleri tarafından batırılmıştır. Ancak buna rağmen, mutlak anlamda başarısız olan Fransız denizaltıları bir tarafa bırakılacak olursa, itilaf devletleri denizaltılarının da toplamda Osmanlı-Türk deniz unsurlarından 2 savaş gemisi, 1 destroyer, 5 gambot, 11 nakliye gemisi, 44 buharlı nakliye gemisi ve muhtelif ölçekte 148 yelkenli germiyi batırmayı başarmışlardır. Toplama bakıldığında, bu süre içinde itilaf devletleri deniz altı gücünün batırıldığı deniz gücümüzün tonajının 43.000 tonu bulduğu görülmektedir ki, bu da küçümsenecek bir rakkam değildir.

İtilaf devletleri, deniz altı güçlerini Çanakkale savaşına dahil etmekle temelde iki amaç gütmüşlerdir. Bunlardan birincisi denizaltıların Marmara'ya çıkararak İstanbul'a varmaları ve orada yapacakları bombalamalarla İstanbul halkına korku salıp, asker üzerinde de manevi bir çöküntü yaratmaktır. Bu açıdan bakıldığında, itilaf devletlerinin bu amacının kısmen gerçekleştiğini söylemek mümkündür. İngiliz denizaltıları gerçekten Marmara'ya çıkmışlar ve İstanbul Limanına kadar girmişler ve hem Haydarpaşa, hem de İstanbul Limanında çeşitli atışlar yapmışlar ve bu atışlar halkta da korku yaratmıştır. Öyle ki, İngiliz denizaltılarının attığı torpillerden bir tanesinin hedeflerini ıskalayarak Üsküdar'ın arkasında kalan Paşakapısı semtine, bir diğerinin de Selimiye tarafına düşerek ve yangın çıkarması, o günleri yaşayan bazı yazarlarımızın anılarında dile getirilmiştir. Ancak dönemin zor şartları altında yaşamaya çalışan İstanbul halkı bu nedenle paniğe kapılmamış ve şehri kesinlikle terk etme girişiminde bulunmamıştır. Denizaltıların İstanbul'da gözükmüş olmasının ordunun maneviyatı üzerinde olumsuz bir etki yaratmadığı ise zaten savaşın sonucundan bellidir.

İtilaf devletlerinin, denizaltıları Çanakkale savaşına dahil etmekle gerçekleşmesini bekledikleri ikinci ve daha önemli bir amaç ise Türklerin Marmara Denizi yoluyla İstanbul'dan Gelibolu'ya yapmakta oldukları ikmali kesintiye uğratmak, hatta yok etmektir. O yıllarda İstanbul ile Gelibolu arasında kara yolu olmadığından ve Trakya üzerinden Gelibolu'ya varması gereken demir

yolu da tamam olmadığından, İstanbul'dan Çanakkale'de bulunan 5 Orduya yapılan asker ve mühimmat sevkiyatı Marmara üzerinden deniz yoluyla yapılmaktaydı. Yapılan bu taşımada ilk başlarda ağırlıklı olarak askeri nakliye gemileri ve bunların yanında da başta Şirket-i Hayriye'nin vapurları olmak üzere piyasadan da kiralanan sivil buharlı taşıma gemileri, mavnalar ve yelkenli gemiler kullanılıyordu. İşte İngilizler, Marmara'ya çıkaracakları denizaltılarla bu ikmal yolunu kesmeyi düşünüyorlardı.

Belirtmek gerekir ki, denizaltılar ilk başlarda bu amaca hizmet edememişler ve Marmara'da görölmelerine rağmen nakliyat yine deniz yoluyla yapılmaya devam etmiştir. Ancak, özellikle E 11 in Marmara'ya çıkarak başarılı hareketler gerçekleştirmesi, artık savaşın ortalarına doğru gelindiğinde, Türk ordusunu, 5 Orduyu kara yolu ile desteklemesine yol açmıştır. Bu bağlamda ordu asker ve mühimmatı önce trenle Şarköy'e, oradan da yürüyerek Gelibolu'ya ulaştırmaya başlamış ve tabii ki bu da bir yandan gecikmeye, diğer yandan da orduyu yormaya başlamıştır. Nitekim, başta E 11 in ikinci ve üçüncü seferinde ve diğer denizaltıların da zamanla Marmara'da ateş edilebilecek askeri bir hedef bulamamaları ve askeri hedefler yerine sivil buharlı gemi, çatana, mavna ve yelkenli vurmaya başlamalarının nedeni de budur. Aynı şekilde, yine bu nedenledir ki, denizaltılar savaşın geri kalan aylarında Marmara'da ateş açacak deniz unsuru aramak yerine kıyıya çok yaklaşarak ikmal yapılan kara yollarını ve tren yollarını hedef almaya başlamışlar, viyadükleri

bombalamışlar ve hatta trenleri koruyan askeri karakolları bile ele geçirmeye çalışmışlardır. Bu anlamda, İngiliz denizaltılarının, Osmanlı-Alman ordusunun Marmara üzerinden gerçekleştirdiği asker ve mühimmat nakliyatını gerçek anlamda sekteye uğrattığını kabul etmek gerekir.

Peki İngiliz denizaltılarının Marmara deniz ikmal yolundan yapılan nakliyatı sekteye uğratmaları savaşın kaderini derinden etkilemiş midir? Bu soruya kesinlikle olumsuz cevap vermek gerekmektedir. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki, Marmara üzerinden yapılan nakliyat kesilmemiş, sadece sekteye uğramıştır. Zira Osmanlı ordusu, denizaltı tehlikesinin ortaya çıkmasıyla beraber askeri gemilerle nakliyeti durdurmuş, ancak küçük buharlı sivil gemiler, mavnalar, çatanalar ve yelkenlilerle nakliyeye devam etmiştir. Küçük tonajlı olan bu taşıma vasıtaları genelde gündüz saklanmışlar, gece hareket etmişlerdir. Bu anlamda İstanbul -Gelibolu Marmara ikmal hattı hiç bir zaman kesilmemiştir. Öte yandan, yapılmakta olan nakliyede görülen bu düşüş, Alman denizaltılarının, özellikle U 21 in bölgeye gelmesine kadar sürmüştür. U 21 bölgeye geldikten ve başarılı hareketlerde bulunmaya başladıktan sonra İngilizler sinmiş ve neredeyse bütün deniz güçlerini Midilli'ye ve Kefaloz Limanı'na çekmişlerdir. Bu nedenle Marmara üzerinden yapılan nakliye bir kaç ay önceye göre çok rahatlamış ve nakliye de artmıştır. Ancak bu arada ordu, İstanbul-Gelibolu kara yolunu daha rahat sevkiyat yapacak hale getirdiğinden deniz taşıması hiç bir zaman eski haline dönmemiştir. Nihayet önemle belirtmek

gerekir ki, İngilizlerin Marmara'da kurmuş oldukları deniz altı üstünlüğü İstanbul-Gelibolu taşımasını sekteye uğratmış, fakat Anadolu'nun Asya yakasından 5. Ordu'ya yapılan asker ve mühimmat sevkiyatını hiç bir zaman sekteye uğratmamış, Asya yakasından Gelibolu'ya her zaman asker ve cephane taşınmıştır. Bütün bu nedenlerle, aynen Liman von Sanders'in dediği gibi, İngilizlerin Marmara'da kurmuş oldukları geçici deniz altı üstünlüğünün, savaşın kaderini derinden etkilediğini ileri sürebilmek mümkün değildir. Nitekim İngilizler de hiç bir zaman böyle bir iddiada bulunmamışlardır.

Prof. Dr. Turgut TURHAN - Gazimağusa ve Çanakkale Şehitliği

Mağusa'da, eski mezarlığın bulunduğu Ordu Caddesi'nden Açık Pazar'a doğru gidenler, mezarlığı biraz geçtikten sonra bir tabelâyla karşılaşırlar: “Çanakkale Şehitliği”!

Bilmem kaç kişi düşünmüş, merak etmiştir ama tabelâ düşündürücüdür. Çanakkale ile Mağusa arasında yüzlerce kilometre mesafe var. Bu şehitliğin Mağusa'da ne işi var? Mağusa ile Çanakkale Savaşı arasında “şehitler” açısından nasıl bir ilişki olabilir? Çanakkale zaferinin 94. yıldönümün kutlayacağımız bu günlerde yukarıdaki sorulara cevap verilmesi, genelde Türk tarihi, özelde ise Mağusa'nın tarihinin bilinmesi açısından herhalde yararlı olacaktır.

Bilindiği gibi, Trablusgarp ve Balkan savaşlarından ağır yaralar alarak çıkan Osmanlı İmparatorluğu kısmen Enver Paşa'nın Alman hayranlığı ve ağırlıklı olarak da Almanların “doğuya doğru” politikası çerçevesinde çevirdikleri entrikalar sonunda gönülsüz olarak I. Dünya Savaşına girmek zorunda kalmıştır. Yorgun, moralsiz ve

donanımsız bir şekilde Çanakkale'den Galiçya'ya, Kafkasya'dan Yemen'e kadar geniş bir cephede savaşıyan Türk askerleri, savaşıyan doğal bir yazgısı olarak düşmana esir de düşmüşlerdir. I. Dünya Savaşıyanın baş aktörü olan İngilizler, çeşitli cephelerde esir aldıkları askerlerimizi önce Suudi Arabistan ve Mısır'da bulunan esir kamplarına yerleştirmişler, daha sonra, içlerinde ağırlıklı olarak Çanakkale savaşında esir düşen askerlerin bulunduğu bir grubu da Mağusa'nın Karakol bölgesinde kurduğu esir kampına nakletmişlerdir. 7 yıl boyu bu esir kampında çok zor şartlar altında yaşamaya çalışan askerlerimizin 217 tanesi Mağusa'da şehit olmuş ve "Çanakkale Şehitliği"ne gömülmüşlerdir. İşte Mağusa ile Çanakkale Savaşı arasında kurulan ilişki bu esir kampı ve esir kampında hayatlarını kaybederek "Çanakkale Şehitliği"ne gömülen askerlerimiz nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Adayı ilhak eden İngilizlerin adada bir esir kampı kurmaya ne zaman karar verdiklerini anlamak zordur. Ancak iç yazışmalara bakıldığında, İngilizlerin 1914-1915 yıllarında savaş esirlerinden bir kısmını adaya getirme niyetinde oldukları anlaşılmaktadır. İngilizler kampın inşasını de büyük bir gizlilik içinde yürütmüşler ve hatta bir esir kampının inşa edilmekte olduğunu Mağusa Kaza Komiserinden bile saklamışlardır. Ancak zaman içinde, bölgede çiftçilik ve hayvancılık yaparak geçimini sağlayan yerli halk durumu kavramış ve kendilerine hiç bir tazminat ödenmeksizin İngilizlerin topraklarını ellerinden alarak "askeri arazi" statüsüne sokmasını kabullenmek istememişlerdir. Ancak bu arada ticari

zekâsı fazla olan bazı kişilerin kampı hemen bir kazanç kapısı olarak algılamaya başladıklarını ve sağlık memuru, tercüman ve hatta kantin işletmek için İngiliz idaresine başvurduklarını da belirtmek gerekir.

1916 yılının Ekim ayı İngilizler için bir “ karabasan” ayı olmuş ve İngilizler bu ay içinde bir “ güvenlik paranoyası” yaşamışlardır. Bunun nedeni de ay sonunda ilk esir kafilesinin adaya gelecek olmasıdır. Zira Kıbrıslı Türkler esir Türk askerlerinin adaya gelecekleri zamanı ortalama olarak öğrenmişler ve bir yandan üzüntü, bir yandan merak, bir yandan da coşku ile askerleri beklemektedirler. Halkta açık bir heyecan ve kıpırdanma vardır. Toplumsal heyecanla bir olay çıkabileceğini düşünen İngilizler 26 Ekim 1916 günü olağanüstü önlemler alır. Liman işçileri zorunlu izinli sayılır, esirlerin toplanacakları yerle halk arasında polis ve askerden oluşan bir güvenlik zinciri oluşturulur. Bu tablo altında 215 kişiden oluşan ilk esir kafilesi Othello Kulesinde Kıbrıs’a ayak basar. Ayakları zincirli, yorgun ve giysileri yamalıdır. Korkulan olur: Othello’nun etrafını hisarlara kadar dolduran Kıbrıslı Türkler esirlerle yaklaşmak, onlara dokunmak ve onlarla konuşmak için galeyana gelmişler ve çıkan izdiham nedeniyle bir askeri aracın devrilmesi sonunda iki esir daha orada şehit oluştur. Bu olay nedeniyle polisle çatışma durumuna gelen Kıbrıs Türklerini İngiliz askeri zor dağıtmıştır Bu olay nedeniyle esirleri taşımadan yürüyerek kampa getiren İngiliz idaresi kampı da bir güvenlik ablukasına almıştır. Bölgede piknik yapmak, tekneyle dolaşmak, içki içmek, fotoğraf çekmek ve kampa ye kampa yaklaşmak

yasaklanmıştır. Kamp 500 kişilik bir askeri birlik tarafından korunmuş ve kaçma girişiminde bulunanlar İngiliz askerlerince vurulmuştur.

Kampın nüfusu hiç bir zaman 3.000 esirden aşağı düşmemiştir. İngilizler kampa hiç subay esir getirmemişlerdir. 3 başçavuş dışında esirlerin tümü erlerden oluşmuştur. Esirlerin hepsinin Çanakkale'den getirildiğini söylemek de mümkün değildir. şehitlikte yatan askerlerimizden 33'ünün kimliği ve hangi cephede esir düştükleri bellidir. Bunlardan sadece 11 Çanakkale'de esir düşmüştür. Esirler arasında en şansız esirin de Osman oğlu Hilmi efendi olduğunu söylemek mümkündür. Zira bir Kıbrışlı Türk olan bu zat, Beyrut'ta posta idaresinde çalışırken savaş başlayınca askere alınış ve esir düşerek kendi memleketine getirilmiştir. Bir insanın ailesinin de bulunduğu kendi memleketinde 7 yıl esaret hayatı çekmesi şansızlık değil de nedir?

Ahşap barakalarda kalan esirler 7 yıl boyunca çok zor şartlar altında yaşamışlardır. Kışın soğuk ve nem, yazın sıcak, haşarat ve sinekler esirleri perişan etmiştir. Buna bir de öğütölmüş keçi boynuzu ve kabak lâpasından oluşan ve talaşla karıştırılmış arpa unundan yapılan ekmekle yenilen klâsik kamp menüsü eklenince esirler kırılmıştır. Kampta alışan tek Türk doktor olan İsmail şevket Bey, tüm gayretlerine rağmen esirlerin hastalıklarına are olamamıştır. Namık Kemal'in Lefkoşa'da oynanan bir oyununu izlemeye giden şevket Bey'in tutuklanmasından sonra esirleri durumu daha da vahim bir hal almıştır.

Esirler kamptaki hayatlarında gündüz tahta el

işleri, geceleri ise sohbet ve ibadetle vakit geçirmişlerdir. Oymalı sigara ağızlıkları, sigaralıklar, kaşıklar, tepsiler ve işlemeli komodin veya dolaplar bunların örnekleri olarak babadan oğula geçerek bugünlere kadar gelmiştir. Esirlerin Kıbrıslı Türklerle olan ilişkileri konusunda ilk yıllarda çok sert olan kamp idaresi zamanla yumuşamış ve esirleri Mağusa'ya inerek Cuma ve cenaze namazlarına katılmalarına izin vermiştir. Ancak esirlerin Mağusa'ya indikleri günlerde Türklerle ilişki kurduğunu gören İngiliz idaresi bu uygulamaya son vererek eski sert uygulamasına dönmüştür. Bu süre içinde esirlerle sıkı ilişkiler kuran Kıbrıs Türkleri, özellikle Mağusa'nın ileri gelen aileleri ile Lala Mustafa Paşa Camisinin baş İmamı Mustafa Nuri Efendi esirlere maddi ve manevi yardımlarda bulunmuşlardır. Esirler üzerinde çok büyük hakkı olan bu imam yanında, Mağusa'dan Mehmet Nafi Mustafa Bey ve Ali Hüseyin Babaliki Bey ile, Lefkoşa'dan Dr. Behiç Bey, Dr. Esat Bey ve Hasan Karabardak Bey, Fadıl Korkut Bey, Rifat Bey ve kaçmayı başaran çok az sayıda esirin Anadolu'ya ulaştırılmasında Sadrazam ailesinin esirlere ciddi anlamda yardım ettiklerini tarih yazmaktadır.

Sonuçta esir kampının bu acıklı öyküsü, kendilerini vatanları için savaşmakta iken bir başka Türk yurdu olan Kıbrıs'ta bulan “Mehmetçiklerin” kendilerinden 400 yıl önce adaya gelmiş bulunan Kıbrıs Türkleriyle beraber emperyalizm ve koloniyalizme karşı beraberce yürüttükleri bir direnişin kısa özetidir. Çanakkale'de 213.000 Türk insanının telef olmasına sebep olan İngilizlerin “Türk izleri taşıyor” diye mezar

taşı bile yapılmasına izin vermediği o yıllarda yürütölen bu direniş Mağusa'da “Çanakkale Şehitliği” ile simgeleşmiştir.

Prof. Dr. Turgut TURHAN - Çanakkale Savaşında Uçak (Taşıma) Gemileri ve Sabit Balonlar

Çanakkale savaşı, bu savaşı incelemiş bulunan yazarlarca genellikle bir “ilklerin savaşı” olarak nitelendirilmiştir. Gerçekten, harp tarihi veya askeri tarihe yakından bakıldığında, o zamana kadar yaşanan savaşlarda hiç kullanılmamış olan birçok savaş araç, gereç ve silahının veya savaş taktik ve tekniklerinin Çanakkale Savaşında kullanıldığı görülür. Örneğin böylesine geniş kapsamlı bir “amfibik çıkarma” hareketi ilk defa Çanakkale’de gerçekleşmiştir. Bu çıkarma sırasında kara, deniz ve hava kuvvetlerinin koordineli çalışmasına askeri tarih ilk defa Çanakkale savaşında şahit olmuştur. Aynı şekilde, denizaltılar, Çanakkale Savaşına kadar hiç bir zaman bu kadar korkutucu bir silah olmamıştır. Ama Çanakkale Savaşında, denizaltılar her iki taraf için de korkutucu bir silah olmuştur. Örneğin itilaf devletleri denizaltıları, 2 si savaş gemisi (2 si gambot, 2 si destroyer, 3 ü feribot, 2 si römork ve 16 sı buharlı gemi) olmak üzere toplam 26 deniz aracını

batırmışlardır. Kendileri de çeşitli tiplerde 8 denizaltıyı Marmara veya Çanakkale'nin derin sularına gömmüşlerdir. İşte bu nedenledir ki, Çanakkale Savaşı yine ilk defa deniz altı ağları ve deniz altı sabit mayınlarının kullanıldığı savaş olmuştur. Elektronik harp yolu ile bilgi alma ve bilgi vermenin elektronik açıdan imkansızlaştırılması da ilk defa Çanakkale'de denenmiştir. İlginçtir ama ilk defa bir savaşta şehitlerin toplanıp defnedilmesi için savaşa ara verilmiştir. Yine Çanakkale Savaşı, ilk defa hava kuvvetlerinin aktif olarak bir askeri harekatta kullanıldığı bir savaş olmuş ve Türk hava sahasında Türk pilotları tarafından bir düşman uçağının düşürülmesi de Çanakkale Savaşında gerçekleşmiştir. Türk deniz kuvvetlerinin ilk defa bir düşman denizaltısını ele geçirmesi de Çanakkale savaşında gerçekleşmiştir. Nedendir bilmem, sayılan bu ilkler arasında yer almaz ama, adı ilk önce Çanakkale Savaşı ile özdeşleşen Mustafa Kemal de askerlik hayatında ilk defa bu savaşta yaralanmıştır. Ve işte Çanakkale Savaşında yaşanan diğer bir ilk de, şimdi yapacağım konuşmanın konusunu oluşturan uçak gemileri ve sabit balonların (kısmen de zeplinlerin) ilk defa bu savaşta kullanılmış olmasıdır. Nihayet unutmamak gerekir ki, 250 yıldır yenilmeyen İngiliz donanması da ilk defa bu savaşta yenilmiştir.

I. Uçak Gemileri

Çanakkale Savaşını yazan, anlatan ve inceleyen hemen hemen bütün kaynaklar, tarihte ilk defa uçak

gemilerinin Çanakkale Savaşında kullanıldığını ve özellikle Türk kaynakları da yine tarihte ilk defa bir uçak gemisinin Türk topçusu tarafından bu savaşta batırıldığını yazarlar. Acaba bu yazılan doğru mudur? Gerçekten, uçak gemileri tarihte ilk defa bu savaşta mı kullanılmış ve yine bu savaşta mı batırılmıştır? Gelin ilk olarak bu soru üzerinde duralım. Kuşkusuz ki bu soruya verilecek cevap “uçak gemisi” kavramından ne anlaşılması? sorusu ile ilgili olduğundan kısaca uçak gemilerinin tarihçesine girmemiz de zaruri olacaktır.

Hemen belirtelim ki, Çanakkale Savaşı ile ilgili kaynaklarda yer alan ve uçak gemisi olarak adlandırılan bu gemilere “uçak gemisi” diyebilmek mümkün değildir. Veya en azından uçak gemisi denmesine rağmen, bu gemiler günümüzde anlaşılan şekliyle, sizin de filmlerde gördüğünüz, okuduğunuz, duyduğunuz uçak gemisi olmaktan çok uzaktırlar. Nitekim konuyu ciddiye alan bazı araştırmacılar, bunlara “uçak gemisi “ demek yerine “uçak taşıma gemileri” demeyi doğru olarak yeğlemektedirler. Bu anlamda Çanakkale Savaşında itilaf devletleri tarafından kullanılan ve birer “yüzer hangar” olarak da nitelenen ve de başarılı bir Türk topçusu olan Mustafa Ertuğrul tarafından 1916 yılında Kaş açıklarında batırılan gemileri bugünkü anlamda uçak gemisi olarak kabul edebilmek mümkün değildir.

Aslında bugünkü anlamda uçak gemileri, yıllarca önce bir günde bugünkü haliyle tasarlanıp üretilmediğine göre, zaten bunları birer uçak gemisi olarak kabul edebilmek de mümkün değildir. Sonuçta bu bir teknolojik gelişme meselesidir ve tanktan tutun tüfeğe,

uçaklardan tutun füzelere kadar, bütün savaş araç ve gereçleri gibi, uçak gemileri de yıllar boyu üzerlerinde çalışılarak bugünkü hallerine gelmişlerdir. Şöyle ki, Wright kardeşlerin 1903 yılında insanlı uçuşu gerçekleştirmesinden sonra, uçağın önce keşif ve daha sonra da bombardıman amaçlı olarak kullanılabilceği askeri otoriteler tarafından çok çabuk anlaşılmıştı. İlk önce Fransız savaş endüstrisi ve daha sonra da Almanlar askeri uçak üretimine girişen ilk ülkelerdi. İnanılmaz ama İngiltere ve Atlantığın öte yakasında ABD bu gelişmelerin gerisindeydi. Örneğın 1911 yılında İngiltere'nin sadece 5 uçak ve 10 yetişmiş pilotu vardı. Oysa İngiltere Çanakkale Savaşı başlarken 42 si Çanakkale'de olmak üzere 100 den fazla uçağa sahipti.

Sahipti ama, tabii bunlara uçak denebilirse!! Gövdeleri çelik tellerle birleştirilmiş kontrplaklardan yapılyordu. Kanatları bezdendi ve germe verniği ile sağlamlaştırılıyordu. Her yerleri sarsılıyor, daha yerde rüzgarda bile çatırđıyorlar, dağılacakmış izlenimi veriyorlardı. Süratleri en fazla saatte 100 km idi. 1000 ile en fazla 3.000 m ye çıkıyorlardı. Frenleri yoktu! Motor çalışınca ileri atılıyorlar, yere inince duramıyorlardı. Motor devir ayarı olmadığından alçalırken zorunlu olarak motor durdurma ve tekrar çalıştırma yöntemi uygulanıyordu. Daha da komiği haberleşme mümkün değildi. Uçaklarda monte edilmiş silah da yoktu. Pilotlar bombaları elle atıyor, yanlarındaki tüfek veya tabancalar ile ateş ediyorlardı.

Bu kadar teknoloji fakiri olmalarına rağmen, uçaklar önce keşif, daha sonra harita nirengi noktalarının

belirlenmesi, giderek donanma ve topçuya atış yönlendirme ve nihayet bombardıman amaçlı kullanılmak üzere askeri otoritelerin temel ilgi noktası haline dönüşmüşlerdir. Bu amaçla en fazla araştırma ve geliştirme projeleri üzerinde çalışılmaya başlanan uçaklar, askeri yetkililer için iki temel sorunu beraberinde getirmişlerdir. Bunlardan ilki o dönemin uçaklarının sadece karada ve çok uzun pistlerde kalkıp inebilmeleri idi. Kuşkusuz ki bu durum, uçaklardan gereği gibi yararlanmayı müthiş kısıtlıyordu. Bir başka sıkıntı da radarın henüz icat edilmediği 1900 lü yıllarda, denizde seyreden zırhlıların ve diğer savaş gemilerinin, normal görüş mesafesi dışında kalan sahada ne olup bittiğini görememeleri ve dolayısıyla düşman gemilerinden kaçma manevralarına zamanında girişememeleri idi. İşte bu iki güçlük, özellikle deniz güçleri kuvvetli olan İngiliz ve ABD donanmasını zorunlu olarak hem uçakları taşıyacak, hem de onların havalanmasına ve inmesine imkan sağlayacak yapıdaki yeni gemileri, yani uçak gemilerini tasarlamaya yöneltmiştir.

Havacılık tarihine bakıldığında, uçak taşıyan ilk geminin “Foudre” isimli Fransız gemisi olduğu anlaşılmaktadır. Güvertesinde uçaklar için bir hangar bulunan ve uçakları denize indirmek ve tekrar gemiye almak için kullanılan bir vinç bulunan bu gemi, ilk deniz uçağı olarak üretilen “Le Canard” tipindeki uçağı üzerinde konuşturmuştur. Ancak uçakların kalkıp inmesine müsait olan uçak gemilerine yönelik ilk tasarımlar ABD geliştirilmeye başlanmıştır. Nitekim

Amerikalılar, Birmingham adını verdikleri gemiye bir uçak kalkış pisti monte etmişler ve Eugene Ely isminde bir pilot, Curtiss tipli uçağı ile 14 Kasım 1910 tarihinde bu geminin pistinden havalanarak 2.5 mil uçmuş ve tekrar karaya inmeyi başarmıştır. Yine aynı pilot, ikinci bir uçuşunda ise karadan kalkarak 40 mil uçmuş ve USS Pennsylvania gemisine monte edilen piste inmiştir. Görüldüğü gibi o zamanki teknoloji, uçakların aynı gemiden kalkmasını ve inmesini henüz sağlayamamış ve uçak gemileri adı verilen bu araçlar, “birer yüzen” hangar, birer “taşıyıcı” olmaktan ileri gidememiştir.

Aslında yine bir taşıyıcı olmaktan öteye gitmemesine rağmen, havacılık tarihinde ilk uçak gemisi olma sıfatı İngiliz donanması hava servisinde görev yapan HMS Ark Royal'e verilmiştir. Çanakkale Savaşında da görev yaptığı için bizleri yakından ilgilendiren bu gemi, İngilizlerin sahip olduğu 5 adet ark Royal isimli gemi serisinin en eskisi olup, 1918 de hizmete girmiştir. Bazı kaynaklara göre 122, bazı kaynaklara göre 111 metre uzunluğundadır gemide 180 kişilik mürettebat bulunmaktadır. Yine bazı kaynaklara göre 7, bazı kaynaklara göre katlanabilir kanatlı 10 deniz uçağı taşıyabilmektedir. Gemide bu deniz uçaklarının denize indirilmesini ve tekrar gemiye alınmasını sağlayan vinçler de bulunmaktadır. Görüldüğü gibi Ark Royal'in, günümüzde sadece bir çapası 30 ton olan, 350 metrelik bir iniş-kalkış pistine sahip olan, 2 tane nükleer reaktör ile çalışan, saatte 60 km. Hız yapan, su altında 11, su üstünde 78 metre yüksekliği bulunan, 100.000 ton ağırlığında olan ve 5680 personel ile 85 adet F-18 Hornet uçağı taşıyan günümüz

uçak gemileriyle uzaktan veya yakından benzer hiç bir yanı yoktur. (R. Reagan, 2003)

Ark Royal 16 Şubat 1916 da Çanakkale Savaş bölgesine gelmiştir. Bu gemiden beklenen temel faaliyet, taşıdığı uçaklar sayesinde, Gelibolu yarımadasının doğal örtüsü içinde gayet iyi gizlenmiş olan Türk topçu bataryalarının yerini saptanmasına yardımcı olmasıdır. Diğer bir anlamda bu gemi bombardımanlara katılmamış, bombardıman gücü olan zırhlılara koordinat bildirmeye yarayan uçakları Çanakkale'ye taşımıştır. Gerçekten bu gemiden deniz indirilen deniz uçakları, özellikle havanın iyi olduğu günlerde, 300, 500 ve 1000 metrede uçarak yerde bulunan topçularımızın koordinatlarını saptamışlar ve İngiliz deniz kuvvetlerine bildirmişlerdir. Örneğin 15 Nisan'da Ark Royal'den deniz indirilerek havalanan uçakların belirlediği koordinatlar sayesinde HMS Lord Nelson adlı İngiliz Kruvazörü, Tayfurköy'de gizlenmiş olan mühimmat deposunu bombalayarak havaya uçurmuşlardır.

Ark Royal ağır, hantal ve hedef teşkil eden büyük bir gemiydi. Geçen zaman içinde ünlü Alman kaptan Hersing yönetimindeki Alman denizaltılarının, yani U2 lerin bölgeye gelmesi ve İngiliz savaş gemileri için tehlike teşkil etmeye başlamaları, Ark Royal'in önce açık denize çekilmesine ve Haziran ayı içinde de önce Mondros limanına, daha sonra da Selanik'e gönderilmesine yol açmıştır. Aslında bu çekilme Çanakkale savaşı açısından önemli bir olaydır, zira Ark Royal'in bölgeden ayrılması ile beraber İngilizlerin de yenilgiyi zımnen kabul ettikleri ve yakın zamanda Gelibolu'yu tahliye etmeyi düşünmeye

başladıklarını bu savaşı yorumlayanlar özellikle vurgulamaktadır.

Akıllarında çekilme olsa bile İngilizler Çanakkale'den ve Çanakkale'ye deniz uçağı göndermekten vazgeçmemişlerdir. Bölgeden ayrılan Ark Royal'in yerini, nispeten daha yeni ve daha donanımlı olan HMS Ben My Chree almıştır. Yüzbaşı J.L. Malone komutasında 12 Haziran'da bölgeye gelen Ben My Chree de Ark Royal'in görevlerini yapmaya çalışmıştır.

Ben My Cheer 114 metre uzunluğunda, saatte 24.5 mil hız yapabilen bir gemi idi. 1908 yılında inşa edilmiştir. Yapılış amacı İngiltere ile İrlanda arasında yolcu ve yük taşımaktı. Zamanı için çok büyük ve çok hızlı bir gemiydi. Hatta kırdığı hız rekoru uzun zaman kırılmamıştı. Daha sonra savaş başladığında geminin güvertesine çok büyük bir hangar ve vinçler yapılmış ve geminin 6 uçak taşınması imkanı sağlanmıştır. Belirtmek gerekir ki, Ben My Chree'nin görevi de Ark Royal'dan farklı olmamıştır. Yani deniz uçaklarını taşımak, deniz indirerek uçmalarını sağlamak ve uçakların belirlediğı koordinatları savaş gemilerine bildirmek! Bu nedenle, Ark Royal üzerinde dururken açıklamaya çalıştığım bu görevleri burada bir kere daha tekrarlamayacağım. Zaten Ben My Chree'nin özelde Çanakkale Savaşı tarihi, genelde ise Türk tarihi açısından önemi, bu geminin dünya savaş tarihinde batırılan ilk uçak gemisi olması ve batıranın da o yıllarda sadece 23 yaşında olan topçu Yüzbaşı Mustafa Ertuğrul olmasıdır. Her ne kadar şimdi anlatacağım gibi Ben My Chree Çanakkale'de değil de Kaş açıklarında batırıldıysa da ve yine her ne kadar

batırılan bu gemi bugünkü anlamda bir uçak gemisi olmayıp da bir uçak taşıma gemisi ise de, Çanakkale Savaşı tarihini yorumlayanlar haklı olarak bu batırma olayı ve Mustafa Ertuğrul ile övünmektedirler. Kaldı ki Mustafa Ertuğrul sadece bu Ben My Chree'yi değil, ona refakat eden Alexandra ve Paris II isimli Fransız torpido muhriplerini de batırmıştır. Bu nedenle Türk tarihi Mustafa Ertuğrul ile ne kadar övünse azdır.

Ben My Chree'nin batırılışı şu şekilde gerçekleşmiştir: I. Dünya Savaşı süresince başta Batı Akdeniz ve Marmara sahilleri olmak üzere Çanakkale'de savaşmakta olan Türk askerine ve İstanbul'a ikmal yapılabilecek olan tüm sahiller düşman gemileri ve denizaltılarınca kontrol altında tutulmuştur. Karadan yeterli yol olmaması ve ikmal hizmetlerinin Türk yelkenli, mavna, çatana ve küçük çapta buharlı gemilerle yapılması düşman gemi ve denizaltılarının sahilleri kontrol etmesinin temel nedeni olmuştur. Bu nedenle düşman torpido botları ve Marmara'da da denizaltılar devamlı devriye gezmişler ve karadan da kendilerine bir saldırı gelmeyeceğini bildiklerinden sahillere çok yakın seyretmişler, yakaladıkları Türk teknelerini batırmışlar, taşıdıkları mallara el koymuşlar ve böylelikle askerin ve özellikle sivil halkın yılmasını sağlamaya çalışmışlardır. İşte bu bağlamda Fransızların Alexandra ve Paris II isimli gemileri de bir yandan Alanya ile Meis adası arasındaki bölgede devriye gezmekte, diğer yandan da ikmal ve onarım için Meis adasını bir deniz üssü olarak kullanan Ben My Chree'yi koruma görevi yapmaktadırlar. İşte bu arada Akdeniz'in tutulmasında çok stratejik bir konumda

olan ve düşman gemilerinin bir üs olarak kullandığı Meis adasının ele geçirilmesi Liman Von Sanders tarafından gizli bir emirle orduya duyurulmuş ve bu nedenle bazı birlikler ve toplar bu bölgeye kaydırılmıştı. Bu çerçevede Liman Paşanın diğer bir emri de Daha önce Çanakkale’de 27 Alay’da savaşmış bulunan Topçu Yüzbaşı Mustafa Ertuğrul’un Aydın’da konuşlandırılmış olan ve dört adet 7.7 inchlik Erhard dağ toplarından oluşan bataryası da bu kaydırma hareketi içinde Antalya’ya kaydırılmıştır.

Aralık ayı içerisinde 135 alayın istihbarat elemanları, yakın bir zamanda Ben My Chree’den kalkacak olan uçakların Kaş bölgesindeki Türk mevzilerini bombalayacakları haberini alırlar. Zaten İngilizler bölgeye topçu bataryalarının gelerek dağlara konuşlandırıldığını öğrenmişler ve başta Ertuğrul’un bataryasını bulmak üzere tüm yöreyi uçaklarla taramaya başlamışlardı. Devamlı Ben My Chree’yi nasıl avlayabileceğini düşünen M. Ertuğrul, bir plan yaparak 135 Alay komutanı Alman Albay Şiristel’den onay alarak bataryasını Ava koyuna taşıyacak ve Meis adasına yakın bir buruna konuşlandırarak İngiliz uçak gemisini takibe alacak ve uygun bir zamanda da vuracaktı. Bu amaçla, bir gece gideceği yönü belli etmeden Antalya’dan ayrılan Mustafa Ertuğrul, tam iki ay boyunca gizlice ve sadece gece çalışarak o koca topları ve cephaneleri, 30 kişilik batarya mensuplarının insan üstü gayretiyle, katırlar yardımıyla patika yolu bile bulunmayan ormanlık alana taşımış ve toplarını Ava koyunun Meis adasına bakan ucuna konuşlandırmıştır. Mevzilendikleri yer Ben My Chree dahil tüm düşman gemilerine sadece 4.5 km lik bir

mesafede, yani topların menzili içindedir.

27 Aralık 1917 bir Pazar günü M. Ertuğrul Ben My Chree'yi bombalamaya karar verir. Geminin bacaları kapalıdır, yani harekete hazır değildir. Üstelik gemi personelinde bir Pazar rehaveti vardır. Zaten bir kısmı da kasaba halkı ile eğlenti içindedir. Batarya tüm hazırlıklarını tamamlar ve 13.25 de ilk atışını yapar. Atılan mermi uçak gemisinin yanına düşer. Bu atış ayarı yapmak için atılan ilk mermidir. Akabinde Ertuğrul'un bataryasından mermiler Chree'ye yağmaya başlar İngilizler ilk başta biraz şaşırırlar. Zira üzerlerine ateş yağdıran batarya çok uzakta ve bir topun konuşlandırılması mümkün olmayan ormanlık alandadır. İlk şaşkınlık geçince gemiler de ateşe karşılı verirler. Ancak batarya çok uzakta, neredeyse İngiliz toplarının menzili dışındadır. Ertuğrul'un bataryası 36 dakika boyu Ben My Cheer'i döver. 145 atıştan 110 tanesi gemiye isabet eder. Gemiye vuran mermilerden bir tanesi içinde uçakların bulunduğu güvertedeki kış tarafındaki hangarın benzin deposuna isabet eder. Gemide çok büyük bir yangın çıkar ve gemi ateş de edemez hale gelir ve bu 36 dakika sonunda batır Ancak geminin yarısı batmış, yarısı batmamıştır. İngilizler bu haliyle gemiyi bırakıp giderler. Batık 4 yıl boyu bu şekilde kalır. 1921 de Yunanistan'ın Pire limanına götürölmek üzere tekrar yüzdürölür. Pire'de belli bir süre kalan geminin hurdası Almanlara satılır. Yüzbaşı Mustafa Ertuğrul da tarihte ilk uçak gemisi batıran Türk topçu olarak tarihe geçerken, "Kalbimin Kadını" anlamına gelen Ben My Chree de tarihe karışır.

Çanakkale'ye gönderilen uçak taşıyıcı gemileri başarılı olmuşlar, görevlerini yerine getirebilmişler midir? Bu soruya İngiliz tarihçiler de olumlu cevap verememişlerdir. Her şeyden önce, söz konusu gemiler, o zamanki teknoloji itibarıyla, taşıdıkları gemileri salimen istenen bölgelere taşıyamamışlar, birçok uçak daha gemide iken kullanılamaz hale gelmiştir. Bunda, taşıyıcı gemilerin tasarımının daha baştan taşımaya elverişli olarak düşünülmemesi, bu gemilerin hemen hapsinin ticari gemiler olarak tasarlanıp, sonradan yapılan eklentilerle taşıma gemisi haline getirilmesi ilk önemli rolü oynamıştır. Öte yandan, bu taşımalarından beklenen faydaya ulaşamamasının diğer bir nedeni de uçakların teknolojik olarak henüz tam anlamıyla gelişmemiş olmasıdır. Nitekim bu nedenlerle, uçaklar, gemiler daha Çanakkale'ye gelirken bile dalgalara, titreşimlere ve şiddetli rüzgarlara dayanamamışlardır. Taşıma gemileri Çanakkale'ye vardıkdan sonra ise, gemilerden atılan topların yarattığı titreşimler uçakların gövdesinde çatlakların oluşmasına yol açtı. Örneğin HMS Dorries'in toplarından çıkan alevler gemide bulunan uçakların da yanmasına yol açtı. Öte yandan, taşınan uçakların vinçlerle gemilerden indirilmesi veya uçuştan gelen geminin tekrar vinçle uçağa alınması sırasında da sık sık kazlar oluyor ve uçaklar hizmet dışı kalıyordu. Kaldı ki, bu deniz uçaklarının uçması sadece güzel havalarda ve denizin durgun olduğu günlerde mümkün olabiliyordu. Kışın rüzgarlı ve yağmurlu havalarda ve deniz dalgalı iken bu uçakların uçması mümkün olmamıştı. Öte yandan tek kişilik olan ve pilot dışında bir de gözetleme

personeline sahip olmayan uçaklarda pilotlar da ne yapacaklarını şaşırarak duruma gelmeye başlamışlardı. Pilot uçağı mı kullanacak, elle bombardıman mı yapacak, silahla ateş mi edecek, etrafı ve özellikle yeri dikkatle izleyip kamufle edilmiş olan Türk toplarının veya askerinin yerini saptayarak koordinatlarını gemilere mi bildirecekti? İşte bütün bu nedenlerle uçak gemilerinden elde etmeyi düşündüğü faydayı elde edemeyen İngiltere, uçak gemilerini yavaş yavaş geri çekerek yerlerine sabit balonlar getirmeye ve bu yolla amacına ulaşmayı denemeye girişti.

II. Sabit Balonlar

Bildiğiniz gibi balon, ısıtılmış hava veya helyum ve hidrojen gibi havadan daha hafif bir gazla doldurularak dikine doğru havalanan ve rüzgarın sürüklemesiyle mesafe alan hava araçlarıdır. Balonun havada yükselmesi de Arşimet Kanununa dayanır. Yani bir balon, yerini kapladığı havanın ağırlığının kendi ağırlığına eşit oluncaya kadar yükselir. Yükseklik arttığında havanın yoğunluğu azaldığından ağırlık dengelenir ve balon daha yukarı çıkamaz. Balonlar bir yerden diğer bir yere ulaşabilmeye elverişli araçlar değildir. Sadece dikey hareket kontrolü vardır ve rüzgarla sürüklendiklerinden yatay yönlendirilme imkanları yoktur. Zeplinleri balonlardan ayırmak gerekir, zira zeplinler sürüklenerek değil de motorları vasıtasıyla itme gücüyle yol alırlar ve aynen uçaklar gibi havada yön değiştirmesini sağlayan dümen ve yan ve arka kanatları vardır.

Konumuz balonların askeri amaçla Çanakkale Savaşında kullanılmaları olduğundan, burada balonların tarihi gelişimi üzerinde durmamıza gerek yoktur. Ancak balonların askeri amaçla ilk defa Fransa ile Avusturya İmparatorluğu arasındaki 1794 Fleurs davasında baloncu Fransız Yüzbaşı Couteille tarafından kullanılmıştır. Bu subay, sabit bir balonla havalanarak Avusturya cephesini gözlemlemiş ve elde ettiği bilgileri, aynen Çanakkale savaşında görev yapan İngiliz baloncular gibi, yerdeki Fransız askerlerine bildirmişlerdir. Şimdi göreceğimiz gibi 1794 yılından 1916 ya kadar geçen süre içindeki tek değişiklik, bu bilgilerin yerdeki kuvvetlere aktarmanın usulünde olmuştur.

Çanakkale'ye gelerek savaşa katılan ilk İngiliz balon gemisi HMS Manica adlı gemi olmuştur. Kaptan D.M. Mercalf komutasında 9 Nisan 1915 tarihinde bölgeye gelen geminin temel görevi, Türk ordusuna ait gizli top yuvalarının , cephaneliklerin, askeri kamplar ve tesisler, depolar ve hava alanlarının yerlerini havadan tespit ederek deniz kuvvetlerine bildirmek ve cephenin devamlı olarak gözlenerek komuta katına rapor vermektir. Gemide havacı birliği olarak, 6 subay ve 83 er ve erbaştan oluşan Kraliyet 331. Balon Bölüğü bulunmaktaydı. Bir adet “Drachen (Ejder)” tipi sabit balon taşıyan gemi Limni adasındaki Mondros limanını üs olarak kullanıyordu.

Belirtmek gerekir ki, Çanakkale'ye gönderilen balon gemisi sadece Manica değildir. Her ne kadar Manica'nın faaliyetleri Türk ordusuna en fazla zarar veren faaliyetler olarak tarihe geçmişse de, Manica'yı

Ağustos ayında bölgeye gelen diğer bir balon gemisi HMS Canning ile HMS Hector izledi. Hangisi olursa olsun, temel görevleri deniz topçusunun atışlarını yönlendirmek olan bu balonlar nasıl çalışıyorlar ve görevlerini nasıl yerine getiriyorlardı? Bu sorunun cevabı kısaca şöyleydi: Balon gemisi güvenli bir yere demir atıyor ve içinde iki gözetleyici bulunan sepet, iplerle bağlı olduğu balonla yukarı doğru çıkıyordu. Sepet, gemiye çelik halat ve telefon kabloları ile bağlı idi. Savaşa katılan Türk askerleri bu faaliyeti “ balon çıkarıyor” şeklinde ifade ediyorlardı. Sepet 200-300 metre yükseldikten sonra gözetleyiciler dürbünle aşağıyı tarıyor, hedefi tespit ediyorlar ve haritada hedefin yerini işaretliyorlardı. Gözetleyiciler daha sonra, saptadıkları bu hedefin koordinatlarını ya telefon çalışıyorsa telefonla, ya da ağızlıklılı ses borularıyla aşağıdaki gemilerin telsiz merkezlerine bildiriyordu. Telsiz merkezleri ise bu koordinatları telsiz telgrafla gemlere bildiriyor ve deniz topçuları da kendilerine ulaşan bu koordinatlar sayesinde gerekli ayarları yaptıktan sonra görmedikleri hedeflere de ateş edebiliyorlardı. Belki de hedef saptamak için yapılan ilk bir, iki atış boşa gidiyordu. Ama ilk iki üç atıştan sonra yapılan yeni ayarlarla daha sonraki atışlar muhakkak hedefi buluyordu.

Başta Manica olmak üzere, İngiliz balonlarının savaş süresince gerçekleştirdikleri faaliyetlere ilişkin bakıldığında, bunların yönlendirdikleri deniz topçusu atışlarıyla Türk ordusuna gerçekten büyük bir zayıat verdirdiklerini söylemek mümkündür. Bu anlamda, balonların, hedef tespit etme ve atış yönlendirme

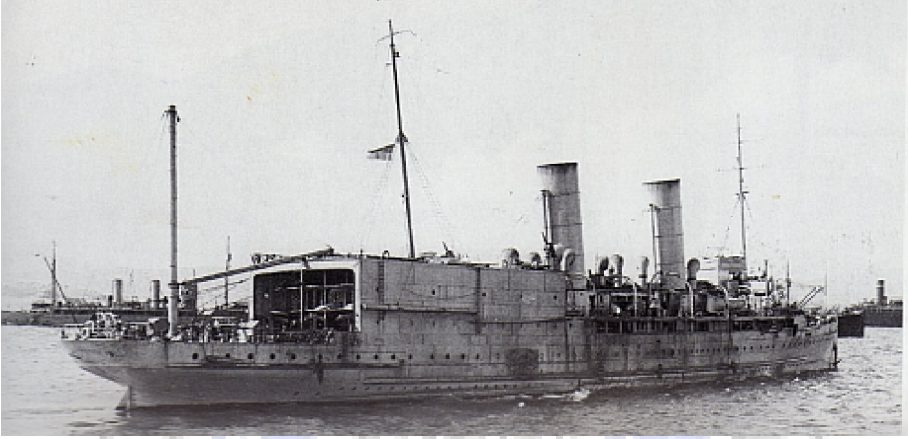
faaliyetlerinin uçaklardan çok daha etkin olduğunu ve görevlerini hakkını vererek yaptıklarını söylemek mübalağa olmayacaktır. Örneğın Manica, ilk atış yönlendirme çalışmalarını HMS Baccant kruvazörü için yaptı ve bu geminin yaptığı atışlar kara ordumuza epey zayıat verdirdi. Yine Manica, itilaf devletlerinden Fransa'nın boğazın Anadolu yakasına yapılan ve Türk ordusunu şaşırtma amacını güden Kumkale çıkarmasını da izlemiş ve havadan elde ettiği bütün bilgileri komuta merkezine aktararak bu çıkarmanın yönlendirilmesine de yardımcı olmuştur. Bu faaliyetinden sonra Manica'nın yönlendirmesiyle gerçekleşen diğer bir bombardıman da Queen Elizabeth gemisi tarafından Kilye Limanına karşı girişilen aşırıatmalı atışlı bombardıman olmuş ve bu olayda da, Manica, bildirdiği koordinatlarla Üsküdar Nakliye gemisinin batırılmasını sağlamıştır. Manica'nın yönlendirilmesiyle gerçekleşen ve hem sivil halka, hem de İngilizler dahil her iki tarafın askerlerine ciddi anlamda zayıat verdiren bir diğer bombalama da 29 Nisan'da gerçekleşen meşhur Maydos, yani Eceabat kasabasının bombalanması olmuştur. O bombalama sırasında limanda bulunan Sultanhisar Torpido botunun kaptanı Ali Rıza Kaptan'ın da söylediği gibi, “ topları kasabaya dönük olan ve ateş eden bir tane düşman zırhlısı ortalıkta gözüküyordu. Ancak kasabaya bölgeyi çevreleyen tepelerin arkasından mermi yağıyordu. Gözüken sadece bir düşman balonu idi! “ İşte havada gözüken ve asılı duran Manica idi ve onun yönlendirmesiyle kilometrelerce uzakta bulunan zırhlılar, aşırıatmalı atışlarla Eceabat'ı cehennem yerine

çevirmişler ve bu bombardımanda kasaba harap olmuş, ve sivil halktan yüzlerce insan hayatını kaybetmişti. İngilizler, yapılan tüm yazışmalara rağmen, bu bombardıman sırasında Eceabat Hastanesini de vurmuşlar ve hastanesinde tedavi görmekte olan 25 kadar İngiliz askerinin de ölmesine yol açmışlardı. Nihayet son olarak Manica'nın 25 Nisan'da yapılan büyük çıkarmada da önemli bir rol oynadığını ve bildirdiği koordinatlarla yapılan isabetli atışlar sonrasında çok fazla askerimizin kaybına yol açmıştır.

Manica'nın bu kadar etkili olması, Çanakkale'yi savunmakta olan 5. Ordunun komuta heyetini endişeye sevk etmiş ve komutanlık, Başkomutanlıktan, yani İstanbul'dan önlem alınmasını istemiştir. Başkomutanlığın bulduğu önlem ise Türk ve Alman pilotlardan oluşan hava gücümüzün Manica'ya taarruz etmesi olmuştur. Bunun üzerine, 26 Nisan, 23 Ağustos, 18 Eylül ve 27 Eylül tarihlerinde hava kuvvetlerimiz Manica'ya taarruz etmiştir. Ancak gerek Manica'yı korumakla görevli olan düşman savaş gemilerinden, gerek balon gemisinin kendi uçak savarlarından açılan ateş uçaklarımızın Manica'nın yanına bile yaklaşmasını engellemiş ve taarruzlarımız başarısız olmuştur. Zaten başta Manica olmak üzere tüm balonlar, Türk tarafından bir saldırı olduğunda derhal çelik halatı sararak yere veya gemiye inmişler ve balon gemisi de saldırı bölgesinden uzaklaşmıştır.

Yapılan bütün bu açıklamalar da göstermektedir ki, balonlar, kendilerine verilen temel görevler olan izleme, hedef saptama, koordinat bildirme ve atış

yönlendirme görevlerini uçaklardan çok daha iyi yerine getirmişlerdir. Bu nedenle, uçak gemilerini ve deniz uçaklarını Çanakkale'den gönderen İngilizler, balonları savaş bölgesinden göndermeyi hiç bir zaman düşünmemişlerdir. Tam tersine, İngiliz Balon Bölüğü, savaşın sonlarına doğru İngiltere'den yine gemiyle gelen 3 adet yönlendirilebilir balonla, yani zeplinle daha da güçlü hale getirilmiş, ancak bunlar savaşa katılmadan zaten savaş sona ermiştir.

Prof. Dr. Turgut TURHAN - Çanakkale Savaşı Günlerinde İstanbul

Çanakkale Savaşlarının temel nedeninin, önce Çanakkale Boğazı'nın ve daha sonra da payitaht İstanbul'un ele geçirilerek Osmanlı İmparatorluğunun savaş dışı bırakılması olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bu anlamda, Çanakkale savaşlarının özü Çanakkale Boğazını ve dolayısıyla İstanbul'u verme ve vermeme savaşıdır. Yüz binlerce kişi, esas itibariyle İngiliz Donanma Bakanı Churchill tarafından hazırlanmış olan bu İstanbul merkezli savaş planı nedeniyle şehit olmuştur. Pekiyi acaba şehit, yaralı, hasta, kayıp ve esir dahil toplam 213 bin Türk, 205 bin İngiliz ve 47 bin Fransız askerinin kaybına yol açan bu cehennem Çanakkale'de yaşanırken, bu cehennemden sadece 320 km uzaklıkta bulunan ve uğruna bu kadar insanın can verdiği İstanbul'da hayat nasıldı? Savaş, “dünyanın en güzel şehirlerinin en güzeli” unvanlı şehrimizi nasıl etkilemişti?

Kuşkusuz ki, Çanakkale Savaşı, tüm savaşan

şehirler gibi, İstanbul ve İstanbul halkını da olumsuz etkilemişti. Ancak şehir ve şehir halkı doğrudan bir askeri hareketin hedefi olmadığından ve de kuşatma altında bulunmadığından bu etkilenme “tedirginlik” ten öteye gitmemiştir. Tedirginlik etkisini daha ziyade Rum, Ermeni ve Musevilerin halkın oturduğu “Pera (Beyoğlu)” bölgesinde kendini gösteriyordu. Kafeleri ve pastanelerinde eski neşe yoktu. Bu bölge halkı geleceklerinden tedirgindiler. Savaş ilerledikçe sınır dışı edilmeler de arttığından tedirginlikleri daha da arttı. Buna karşın “Müslüman İstanbul” olarak bilinen İstanbul semtlerinde hiç bir tedirginlik yoktu. Tam bir tevekkül içinde, kaderlerine razı bir şekilde günlük yaşamlarına devam ediyorlardı. Hemen hemen her evden bir ya da iki erkek cepheye gönderilmişti. Halk onların ne olacağını düşünmekten, kendi geleceğini düşünemez olmuştu. Babalar, amcalar, dayılar cepheye enişter gitmiş, sıra neredeyse çocuklara geliyordu. Kaldı ki, çektikleri ekonomik sıkıntılar nedeniyle zaten gelecek de pek onları ilgilendirmiyordu. Ama askerlik şubeleri önünde uzayıp giden kuyruklar, Sirkeci ve Haydarpaşa garları ile Tophane ve Sirkeci rıhtımlarından yapılan cepheye uğurlamalar, neredeyse bütün okulların hastaneye çevrilmiş olması, gemilerle ve zaman zaman da trenlerle cepheden getirilen yaralılar doğal olarak halkı bir endişeye sevk ediyordu. Savaşın sonlarına doğru Temmuz ayında İngiliz donanmasına ait E 11 denizaltısının Marmara’yı geçerek İstanbul limanına kadar gelmesi ve burada ateşlediği torpidolardan birinin hedefi ıskalayarak Sirkeci rıhtımında patlaması halkı bu

tedirginlikten büyük bir korkuya ve paniğe sevk etmişti. Aynı denizaltının Ağustos ayında tekrar İstanbul önlerine kadar gelip Haydarpaşa limanında demirlemiş bulunan gemilere doğru ateşlediği torpidolardan birinin yine hedefi ıskalayarak bugünkü Selimiye Kışlası civarındaki İhsaniye mahallesinde patlaması; bir diğerinin de aynı nedenle Paşakapısı mahallesinde patlaması ve çıkan yangınlar, halktaki paniğin daha da artmasına ve “Ruslar geldi!” şeklinde bir dedikodunun şehirde yayılmasına yol açmıştı.

Aslında, tedirgin olan sadece halk değildi. Enver Paşa dışında kalan Türk üst düzey yetkiler de Çanakkale'deki tahkimatın ve çağ dışı kalmış topların bu ağır bombardımana dayanamayacağını düşünüyorlardı. Bu nedenle, günün birinde “Boğazdan bir misafir bekleyen” yabancı elçilerin ve Türk üst düzey yöneticilerin sayısı hiç de az değildi. Durumun farkında olan Enver Paşa ilk önce İstanbul'un savunulması için gerekli önlemleri almaya çalıştı. Bu önlemler bağlamında, Yeşilköy ile Sarayburnu arasına ve adalara, denizden gelecek olan düşmanı bombalayabilecek toplar yerleştirildi. Ada halkı tahliye edildi ve adalara siperler kazılarak tahkim edildi. Göztepe, Dudullu, Beykoz, Fenerbahçe ve Bostancıya hem askeri birlikler ve hem de toplar yerleştirildi. Harbiye, Bahriye Nezareti, postane, limanlar ve tren istasyonları özel koruma altına alındı. Dahiliye Nazırı Talat Paşa her ne kadar durumu sivil halka yansıtmamak için “Memleketin her yanında sükunet hükümfermandır. İstanbul hayatı evvelki gibi hal-i tabiiyesinde cereyan ediyor” diyorsa da, bütün bu

hazırlıkları göre halkın tedirginliği doğal olarak daha da artıyordu. Ancak Dahiliye Nazırı söylediklerine kendisi de inanmamış olacak ki, hükümeti, hizmetlerin aksamaması için, örtülü ödenekten temin edilmek üzere valilik görevini yürütecek Polis Müdürlüğüne 3.500; Posta, Telgraf ve Telefon İdaresine de 2.000 altın lira tahsis etmeye ikna etmek zorunda kalmıştı.

Belirtmek gerekir ki, alınan tedbirler bu kadarla da kalmamıştır. Düşman donanmasının Çanakkale’yi geçebileceğini düşünen hükümet, aynen “93 Harbi” ve Balkan savaşında olduğu gibi, bu sefer de padişah ve hanedanı ile hükümetin İstanbul dışına taşınmasını kararlaştırmıştır. Taşınma için gidilecek şehir olarak da öncelikle Eskişehir ve daha sonra da Konya düşünölmüştür. Bu amaçla Mefruşat Müdürü Eskişehir’e yollanmış ve Padişah ile hanedan mensupları için şimendifer Mektebinden çeşitli odalar kiralanmıştır. Sultan Mehmet Reşat, Çanakkale’nin geçilmesinin mümkün olmadığına inanmasına rağmen bu taşınmayı kabul etmek durumunda kalmıştır. Buna karşın, Beylerbeyi Sarayında zorunlu ikamete tabi tutulan sabık sultan II. Abdülhamit, “ Çanakkale topa tutuluyor diye bir hükümdar mevkiini terk eder mi? Ben 93 muharebesinde düşman orduları İstanbul surlarının önüne geldiği halde böyle bir şey düşünmedim” demek suretiyle taşınma teklifini reddetmiştir. Sonuçta devlet hazinesi Konya’ya; devlete ait bazı değerli eşyalar ile camilerden, müzelerden ve saraydan toplanan bazı eşyalar ise Eskişehir’e gönderilmiştir. Padişah ve hanedan mensupları ile, hükümet üyeleri ve yabancı elçilik

mensuplarını taşıyacak olan iki tren de savaş süresince Haydarpaşa Garında harekete hazır bir halde bekletilmiştir.

Halkı canından bezdiren diğer bir konu da şehirde giderek artan kıtlık ve yokluk olmuştur. Un, ekmek ve şeker bulunmuyordu. Halkın günlük sebze ve meyve ihtiyacı ile yakacak odun ve kömür ihtiyacı da karşılanamıyordu. Bunun iki nedeni vardı: İlk neden tüccarın elinde bulunan koyun, patates, soğan, un, şeker ve yağ gibi temel ihtiyaç malzemelerine hükümetin askerinin iaşesi için el koymuş olmasıydı. Köylü zaten askerde idi ve üretim düşmüş idi. Bir de temel ihtiyaç maddelerine hükümet el koyunca kıtlık ve yokluk arttı. Öte yandan, Marmara'ya çıkmış bulunan İngiliz denizaltıları da Anadolu'dan İstanbul'a malzeme ve yakacak getiren mavna, çatana ve yelkenli gibi deniz taşıtlarına el koyup batırıyorlardı. Bu nedenlerle yokluk ve kıtlık artınca, doğal olarak kara borsa da arttı. Nitekim halkın kıtlık ve yokluk içinde olduğunu, İngiliz denizaltılarının esir aldığı gemilerin kaptanları ve tayfaları da dile getirmişlerdir. O dönemde Balkanlardan gelen göçmenler de yaptıkları bavul ticaretiyle karaborsanın artışında önemli rol oynamışlardır.

Kuşkusuz ki, İstanbul halkına bir savaş içinde bulduklarını her an hatırlatan bir diğer neden de, savaş süresince eğitim faaliyetlerinin tamamen durması olmuştur. Seferberlik ilanı ile birlikte 20 ila 45 yaşı arasında olan herkes askere alınmıştır. Bunlardan üniversite ile lise ve dengi okullarda okumakta olanlar, yedek subay olarak görev yapmak üzere Harbiye'de

eğitime alınmışlardır. Öyle ki, bir insan kıyma makinesi haline gelen Çanakkale nedeniyle askere alınma, savaşın sonlarına yaklaşıldığı Aralık 1915 e kadar devam etmiştir. Bunun yanında, sadece öğrenciler değil, yurdun dört bir yanında olduğu gibi, İstanbul'da bulunan öğretmenler de askere alınmıştır. Bir öğretmenin deyişiyle, Çanakkale cephesi, “ doktoru, avukatı, mühendisi, edebiyatçısı ve beden eğitimcileriyle tam bir üniversiteye” dönüşmüştür. Öğrencilerin ve öğretmenlerin silah altına alınması, doğal olarak eğitim ve öğretimi durdurmuş ve okullar kapanmıştır. Kapanan okulların büyük bir kısmı hastaneye çevrilmiş ve cepheden gelen yaralıların tedavi edildiği merkezler haline dönüştürölmüştür. Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Harbiye ve İstanbul Lisesi hastaneye dönüştürölen okullara en güzel örneklerdir. şunu da unutmamak gerekir ki, askere alınan genç öğrencilerin ve öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğunun Çanakkale'de şehit olması son dönemlerini yaşayan Osmanlıya ve genç Türkiye Cumhuriyetine çok pahalıya patlamıştır. Atatürk salt bu nedenle, kurtuluş savaşında orduya hizmet edecek, Cumhuriyetin ilk yıllarında da devlet yönetiminde görev alabilecek okumuş gençler bulmakta çok zorlanmıştır. O zamanlar bile ülkenin en kalabalık şehri olan İstanbul'da, Tıp Faköltesinin ve İstanbul Lisesinin hiç, Galatasaray Lisesinin ise sadece 8 öğrenci, mezun ettiği, Anadolu'daki birçok lisenin de hiç mezun vermediği bir dönemden sonra nasıl okumuş genç bulabilirdi ki?

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, İstanbul halkı ümitsiz değildi ve düşmanın Çanakkale'yi

geçemeyeceğine inanıyordu. O günlerde Tanin Gazetesinde yer alan bir makalede ifade edildiği gibi “ mütevekkil bir sükun içinde, fakat hamiyetle kaynayan bir gayret ile faildi”. Gerçekten insanlar ordumuza bir şeyler yapmak, bir şeyler vermek için inanılmaz bir gayret içindeydiler. Örneğin o fakir İstanbul halkı 148.956 kuruş yardım toplamayı başarmıştı. Hele kadınlarımız... Orduya yardım edebilmek için Cemiyetlerle hastaneler arasında mekik dokuyorlardı. “Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, “Müdafaa-i Milliye Cemiyeti”, “İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti”, “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti”, “Türk Kadınları Biçki Yurdu Cemiyeti”, “Esirgeme Cemiyeti” tamamıyla kadınlarımızın çalıştığı yardım kuruluşları idi.

İşte bu koşullar altına Çanakkale savaşında ordunun zaferini gören İstanbul, şehitlere de kucağını açmıştı. Bugün sadece Edirnekapı Şehitliğinde Çanakkale’de genç yaşta şehit düşmüş 22.000 vatan evladı yatmaktadır. Dile kolay...! Ama bu vatan kolay kurtulmadı, bu Cumhuriyet de kolay kurulmadı.

Prof. Dr. Turgut TURHAN - Çanakkale Zaferinin 95. Yılı ve General Ian Hamilton'un Çanakkale'de Yaşadığı Düş Kırıklığı

Çanakkale cephesinin açılmasında İngiltere'nin izlediği emperyalist ve sinsî siyasetin ve bu siyasetin yürütücüleri arasında yer alan Donanma Bakanı Churchill'in ne kadar olumsuz bir rol oynadığı tarihi bir gerçektir. Ancak bilinen bir başka tarihi gerçek de, Çanakkale Savaşlarının, sonunda, kişisel olarak Churchill'in ve ülkesel olarak da İngiltere'nin başını yediğidir. Zira, Çanakkale'de Mustafa Kemal ve Türk ordusu karşısında tam bir düş kırıklığı yaşayan İngiltere savaş sonunda dünyanın stratejik ağırlık merkezi olan Ortadoğu ve Doğu Akdeniz havzasındaki üstünlüğünü Amerika'ya kaptırmış; Churchill ise görevini bırakmak zorunda kalmıştı. İngilizlerin Çanakkale'de yaşadığı bu düş kırıklığı, savaşa Akdeniz Seferi Orduları Başkomutanı olarak katılan İngiliz Amiral Ian Hamilton'un anılarında açık bir biçimde görülmektedir.

Hamilton, başkomutanlığa atandığını 12 Mart 1915 tarihinde Savunma Bakanı Lord Kitchener'den aldığını ve

bakanın kendisini “*Çanakkale Boğazını aşar ve İstanbul kendiliğinden savaş dışı kalırsa bu bir harbin galibiyeti olacaktır*” ifadesiyle uğurladığını söyleyerek Çanakkale’ye geldiğini yazmaktadır. Cepheye gelişinden yaklaşık sadece 1 ay sonra, 18 Mart 1915 saat 10’da müttefik orduları boğaz kıyılarındaki tabyalara ateş açtığında Hamilton, ordusundan emindi. “*Boğaza giren gemilerimizin müthiş salvoları gökleri titretiyor. Queen Elizabeth zırhlısı ağır yolla manevra yaparak boğazın dar koyunda toplarından Türklere tonlarca cehennem ateşi yağıdırıyor. Alçitepe alev ve duman içinde... Ancak Türk bataryalarından tek bir cevap yok!*” Gerçekten Türk topçusu bu atışlara cevap vermiyordu, zira müttefik gemileri menzil dışındaydı. Hatta bu durumdan cesaret alan Fransız gemileri ileri bile atılmışlardı. Ancak yine Hamilton’un ifadesiyle “*Saat 16.00’da Tekke Burnu’nu döndük ve birdenbire dehşet içinde kaldık. Cehennemi bir ateşin ortasındayız. Dev zırhlılarımızın ağır topları hep bir ağızdan alev saçıyor. Yer gök birbirine giriyor. Türklerin gizli seyyar toplarının mermileri boğazın her iki yakasından yağmur gibi tepemize yağıyor*”. Ama Hamilton için asıl şaşkınlık saat 13.45 dolaylarında yaşandı. Zira Fransız zırhlısı Bouvet önce Nusrat mayın gemisinin döşemiş olduğu mayınlardan birine çarptı ve daha sonra da isabet aldı. Hamilton’un ifadesiyle Bouvet, “*küvete fırlatılmış bir fincan tabağı suda nasıl kayıp giderse dev zırhlı da boğazın sularında öyle yok olup gitmişti*”. 800 mürettebatından sadece 56 erin kurtulduğu bu olayın şoku henüz geçmemiştir ki, Hamilton’u tam anlamıyla çökerten diğer bir patlama

duyuldu. Kendi donanmasının en gözde zırhlılarından bir tanesi olan Inflexible da Nusrat'ın döşediği mayınlardan birine çarpmış ve yan yatmıştı. Olay izleyen Hamilton “ *Kanımız donmuş, bakışlarımız donuklaşmıştı. Gözlerimizi gemiye dikmiş batıp, batmadığını anlamaya çalışıyorduk. Mürettebat ana güvertede toplandı ve gemiyi terk etti... Maalesef batmıştı... Korkunç bir şaşkınlık ve ilk kurbanımızdı*”. Müttefik donanması 18 Mart'ta boğazı geçemedi ve geri Bozcaada açıklarına döndü. Donanma dönerken Hamilton şunları düşünüyordu: “*Dev cüsseli mağrur gemilerimizden, boğazın her iki yakasına da hışımla saldıran o koca filodan meydana gelen kortej, şimdi tabut nakleden bir cenaze arabasından arkasından gider gibiydi*”.

Çanakkale denizden geçilememişti ve Londra'dan gelen emirler kara harekatına başlanması yönündeydi. 24-25 Nisan gecesi çıkartma ve arkasından kara savaşları başladı. Hamilton aynen 18 Mart günü sabahı olduğu gibi yine kendinden emindi: “*Harekat planımız Türkler üzerinde tam öldürücü bir etki yapacaktır. Toplarımız, hayatı temsil eden her varlığı öldürmek için yeri göğü inletecek ve Türkler geri çekilmek için bile vakit bulamayacaklardır... Çanakkale'yi geçilmezmiş! Göreceğiz bakalım... göreceğiz!*”. Saat 5.15 civarında filikalar dolusu İngiliz askeri Gelibolu'ya ayak basar. Queen Elizabeth'in güvertesinden dürbünle çıkartmayı izleyen Hamilton “*Karaya ulaşanlar sahil boyunca mevziileniyorlar... bravo... çok başarılı bir çıkartma yaptık ve bu bir gerçek*” demek suretiyle ordusuyla övünmektedir. Müttefikler çıkartmayı giderek yoğunlaştırdılar ve yarım adaya

yaklaşık 30 bin kişilik bir kuvvet çıkardılar. Hamilton ordusuna güveniyordu ve mutluydu: *“Artık Türk toprakları üzerindeyiz... Türkler çok cesurlar ve görüldükleri yerde korku saçıyorlar. Ancak dünyada bizim askerlerimizden daha iyi yetiştirilmiş asker yoktur. Bizimkiler askerliğin ruhuna vakıftırlar ve tam bu meslek için yaratılmışlardır. Belki de hepsi ölecektir ama Türkleri de yola getireceklerdir”*. Böylesine bir gönül rahatlığı içinde olan Hamilton artık zaferden emindi: *“Şifreli anahtarımızı Helles (İlyas) Burnu’nun yüzyıllardır paslı ve tozlu bir şekilde duran kilidine soktuk...Kanla, ateşle ve ölümle çıktığımız bu topraklarda ne pahasına olursa olsun kalıp zafere ulaşacağız”* diyor ve *“Tanrım o kilidi açmak için bize kuvvet ver... Taaa ki kapı açılsın ve İngiliz İmparatorluğunun zırhlıları boğazı geçip Haliç’e ulaşsın...”* Duasını tamamlayan Hamilton, Conkbayırı’nda kan gövdeyi götürürken *“Çarpışma devam edecek ve birlikler hayatta kalmak için dövüşecekler... Onları can pazarında bıraktım... Belki hiçbiri bir daha İngiltere’ye dönemeyecek... Ama ben uyumalıyım... Başka ne yapabilirim ki?”* deyip uykuya dalabilmektedir. Ancak Çanakkale’de uyumayan bir komutan vardı: Mustafa Kemal... Moorehead’ın dediği gibi M. Kemal’in orada bulunması Hamilton’un en büyük şanssızlığı idi. Yarbay M. Kemal, savaşın en can alıcı anında, o korkunç önsezisi ile tarihe geçen emrini vererek savaşı Türklerin lehine çevirmişti. Nihayet 1 Mayıs’ı 2 Mayıs’a bağlayan gece Hamilton’un deyişle *“Türklerin Allah Allah bağrıışları altında o korkunç saldırısı başladı... Bizimkiler Hurra diye karşılık*

veriyorlardı... Şaşkınlıktan kurtulamıyordum... Zifiri karanlıkta ve gemide iki elim bağlı sadece savaşanların bağırışlarını dinledim... Türklerin taarruzuna dayanamadığımız ertesi gün öğrendim”.

Çanakkale savaşlarının belki de en sıcak günleri 1915 Ağustos ayında yaşanmıştır. Arıburnu ıkartmasının başarısızlığa uğramasından sonra savaş bir siper savaşları haline dönmüş ve eski şiddetini nispeten kaybetmişti. Bu süre içinde İngilizler kuvvetlerini pekiştirmişler 25 bin kişilik yeni bir kuvveti savaşa dahil etmişlerdi. Henüz pes etmeyen Hamilton’un dualarından da anlaşılacağı üzere, niyetleri son bir deneme yapmaktı. Şöyle diyordu Hamilton: “Yardıma sığındığımız Tanrım... Senden pek ender bir dilekte bulunuyorum... Ümit ediyor ve inanıyorum ki, geleceğin askeri öğrencileri büyük bir imparatorluğu harakiri yapmaya mecbur bırakmak için bu kıraç ve değersiz kayalıklar üzerinde sıkıştığımızı anlayabileceklerdir. Biz bu kayalıklarda Osmanlı sultanının kara kalbine hançerimizi sapladık. Hançer eti henüz deldi ve yarasından yeni yeni kan akmaya başladı. Her gün ölümden kurtulmak için debeleniyor Şimdi çok uzun bir zamandır beklediğimiz bir günün arifesindeyiz. 6 Ağustos günü güneyden taarruza geçeceğiz”. İlk başta Hamilton’un şansının yaver gittiğini bile söyleyebiliriz. Zira 8 Ağustos tarihinde, kara ve deniz topçusunun attığı 15 bin merminin desteği ile İngiliz ordusu Conkbayırı tepesini ele bile geçirmişlerdi. Yüzü gülen Hamilton hayal görmeye başlamış ve “Türk ordusunu boğazından yakaladığını ve İngiliz donanmasını İstanbul önlerindeki silüetini hayal etmeye” başlamıştı. Ama şansızlık bu ya,

Anafartalar Cephesi Grup Komutanlığına atanan Mustafa Kemal yine karşısına çıkmıştı. Haftalardır yatak yüzü görmeyen, bir siperden diğerine koşan, askerinin devamlı yanında olan, üç aydır kan, barut ve kokmuş ceset kokusu tenefüs ederek neredeyse sağlığını kaybetmiş olan Mustafa Kemal, o haliyle sabaha karşı geldiği cephede yaptığı kısa bir toplantıdan sonra 10 Ağustos'da o meşhur taarruzu yöneterek Conkbayırı tepesini geri almış ve İngilizleri kovalamıştı. Hamilton artık pes etmiş ve bu hücumu anılarına şu şekilde kaydetmişti: *“Bu kutsal hücumda ezici düşman yığını tepeden aşağı sel gibi inerek birliklerimi silip süpürdü... Generallerin er saflarında dövüştüğü, erlerin ellerindeki silahları bırakıp gırtlak gırtlığa boğuştuğu bir çarpışmaydı bu... Türkler Tanrının adını anarak şahane bir şekilde dövüşüyorlar, bizimkiler de bu saldırılara soylarının geleneklerine yaraşır bir şekilde karşı koyarak kahramanlık gösteriyorlardı...”* Hamilton yanılıyordu... Bu hücum esnasında eratin önünde savaşa katılan bir general yoktu. Ama artık Albaylığa yükseltilmiş olan ve hücumdan önce yaptığı konuşmada

“Askerler... karşınızdaki düşmanı mağlup edeceğimize şüphem yoktur. Fakat siz acele etmeyin. Evvela ben ileri gideyim. Siz, ben kırbacımla işaret verdiğim zaman hep birden ileri atılırsınız” diyerek askerlerinin önünde giden bir Mustafa Kemal vardı. Hamilton'un ifadesiyle *“İngilizlerin eline çok iyi bir şans geçmişti ama Osmanlı Bankasını soyamamışlardı. İngilizlerin Çanakkale'den çekilirken Hamilton'un halefi General Monro'ya söylediği son söz ise “çok başarılı bir çekilme yaptık!”*

sözü olmuştı.. Nerden nereye değil mi? Churchill'in “*muhteşem bir zafer görmeye gidiyorsun!*” sözleriyle uğurladığı Hamilton'u ve komutasındaki İngiliz ordusunun Çanakkale'de düştüğü acıklı durumu bundan daha iyi anlatan bir söz bulabilmek herhalde mümkün değildir.

Prof. Dr. Turgut TURHAN - 97. Yıldönümünde Çanakkale Savaşları ve İngiltere

I. Dünya Savaşı, sanayileşmiş Avrupalı büyük devletlerin kendi aralarındaki rekabete son verecek bir üstünlük kurma ve petrol bölgelerinden yer kapma yarışı olmuştur. Savaşın ilk önemli aktörü “doğuya doğru” açılma politikası izleyerek Anadolu üzerinden Güney Kafkasya ve Asya petrollerini eline geçirdikten sonra Hindistan’a ulaşmak isteyen Almanya olarak karşımıza çıkmıştır. İkinci büyük aktör ise Filistin’i ele geçirip Orta Doğu petrollerinin üstüne konmak isteyen ve Süveyş Kanalı’nın güvenliğini sağlayarak Hindistan yolunu güven altına almak amacıyla olan İngiltere olmuştur. Dikkat edilirse her iki emperyalist ülkenin amacı da aslında aynıdır: Bir an önce ve en etkin bir biçimde petrol bölgelerine yerleşmek!

Almanya Güney Kafkasya ve Asya petrollerine ulaşmak için boğazlar dahil Anadolu’ya ihtiyaç duyduğu için Osmanlı’ya yakın davranmış ve Enver Paşanın bu politikayı algılayamaması nedeniyle Osmanlı’yı savaşın

içine çekerek boğazlar üzerinde dolaylı bir kontrol sağlamayı başarmıştır. İngiltere ise, özellikle Osmanlı'nın savaşa girmesinden sonra Almanya'nın Anadolu üzerinden Güney Kafkasya'ya ulaşmasını engellemek için Almanya'yı güneyden çevirmeyi düşünmüş ve bunun için Rusya'yı kullanmak istemiştir. Savaşın hemen hemen tüm cephelerinde savaşan ve çok büyük askeri kayıplar veren Rusya'nın yardıma muhtaç bulunması ise İngiltere'ye bu fırsatı vermiştir. İngiltere, Rusya'ya askeri yardımda bulunularak bu ülkenin eski gücüne kavuşturulması halinde hem Boğazların Rusya'nın eline geçmesinin önleneyeğini, hem de güçlenecek olan Rus ordusunun Almanların başına dert açacağını düşünmüştür.

İngiltere, Rusya'ya askeri yardımda bulunmayı kabul etmiştir. Ancak boğazların kapalı olması bu yardımı engellemiştir. İşte bu aşamada ilk önce Lord Kitchener ve daha sonra da Churchill sahneye çıkmıştır. Kitchener sorunun çözülmesinin en etkin ve en kestirme yolunun boğazların alınarak İstanbul'un tehdit edilmesi olduğunu düşünmüştür. İngiliz donanma komutanlığı da aynı görüşte olduğunu açıklayınca Churchill önce kendi siyasi kariyeri açısından, daha sonra da İngiltere'nin ulvi çıkarları açısından eline geçen bu fırsatı kaçırmamıştır. İngilizlere göre, gelişen bu düşünceye uygun olarak Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına sahip olunup da İstanbul üzerinde bir tehdit yaratılması halinde Osmanlı İmparatorluğu savaş dışı kalacak ve Almanya da güneyden çevrilmiş olacaktı. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Süveyş Kanalı'na saldırması tehlikesi

de yok olacak ve Hindistan yolu güven altına alınmış olacaktı. Öte yandan, boğazların İngiltere'nin kontrolüne geçmesi halinde Rusya'ya yapılması düşünülen yardım gerçekleşecek ve hem Rusya savaşın içinde tutulmuş olacak, hem de boğazların Rusya'nın eline geçmesi önlenecekti. İngiltere bütün bunların yanında, eğer başarılı olurlarsa, savaşa girmeyen ve tarafsız kalan İtalya, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya gibi devletlerin de kendi saflarında savaşa gireceklerinden emindi. Nihayet açıktır ki, İngiltere'nin boğazları ele geçirip Osmanlı'yı savaş dışı bırakması siyasi itibarını arttıracak ve olası bir barış masasına İngiltere çok güçlü konumda oturacaktı. Kaldı ki eğer boğazlara yönelik bir harekât düzenlenecekse tam zamanı idi. Zira Osmanlı siyasi, idari ve ekonomik sorunlarla uğraşıyordu ve Trablusgarp ile Balkan savaşlarından yıpranmış bir şekilde çıkmış bulunan yorgun ve moralsiz Osmanlı ordusunun boğazları savunacak hali yoktu.

Bütün bu düşüncelerden hareketle Churchill Kasım 1914'de hükümeti savaşa ikna etmeyi başardı ve İngilizler Çanakkale'ye geldiler. Sonrası malum! Ulu önderin askeri dehası ve memleketlerine yabancı postal bastırmamaya yeminli Türk ordusu sayesinde çok büyük bir yenilgi aldılar, Çanakkale'yi geçemediler. Mehmetçik, dakikada 700 mermi altında, kendisinden sayıca ve silahça üstün olan İngiliz-Fransız ikilisini perişan etti ve emperyalist güçlerin de yenilebileceklerini tüm dünyaya gösterdi. Ancak bu zafer oldukça pahalıya mâl oldu. Türkiye, 59.000'i şehit olmak üzere 213.000 evlâdını bu savaşta Çanakkale'ye gömmüş ve bunun sıkıntısını hem

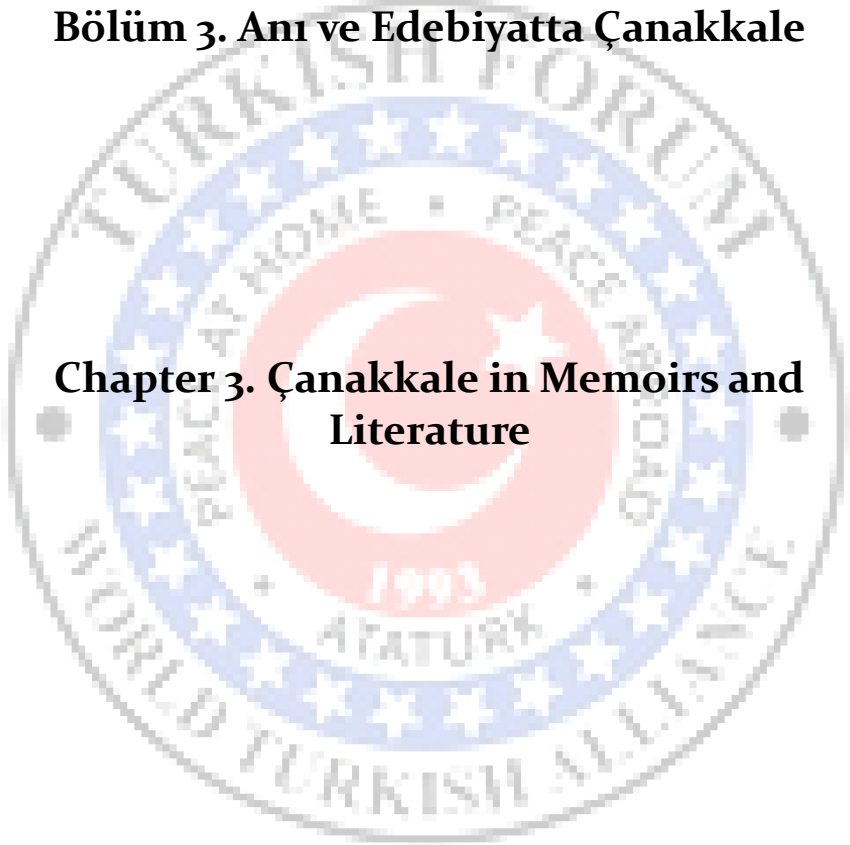
Kurtuluş savaşında, hem de Cumhuriyetin ilk yıllarında çok çekmiştir. Ancak bütün bu kayıplara rağmen Türkler bu savaştan ulu önder Atatürk'ü kazanmış ve “dirilmiş” bir şekilde çıkarken; savaşta 55.000 ‘i cephede olmak üzere 205.000 askerini kaybeden İngiltere, Çanakkale’den hem Orta Doğu bölgesindeki jeopolitik üstünlüğünü, hem de ulusal onurunu kaybederek çıkmıştır. Düşünebiliyor musunuz, boğazları ve İstanbul’u alacağız diye binlerce mil kat ederek Çanakkale’ye gelen İngiliz ordusu, savaş sonunda ancak “çok başarılı bir çekilme yaptık” diye övünebilmiştir!

şu günlerde bizim için üzerinde düşünülmesi gereken ise, Çanakkale’de Mustafa Kemal ve askerleri tarafından kazanılmış olan bu zaferin son yıllarda evliyalara, rüyalarda görülen ak sakallı ihtiyarlara, deniz üzerinde oluşan nura, gaipten alınan mesajlara velhasıl her türlü hurafeye bağlanmaya çalışılmasıdır. Mustafa Kemal’i ve askerlerini tarih sayfalarından silmeye çalışan genel bir eğilimin sonucu olan bu anlayışın ne kadar anlamsız bir düşüncenin ürünü olduğu ortadadır. Zira Çanakkale zaferinin namazını kılan ve daha sonra da “Allah, Allah” nidalarıyla düşmanın üstüne atılan inançlı ve vatansever Türk askeri tarafından kazanıldığını tarih yazmaktadır. Tarih ise “efendim o resmi tarihtir, gerçekler öyle değil böyledir” yaklaşımıyla tahrif edilebilecek ve istenildiği gibi değiştirilebilecek bir alan değildir. Aksine bir düşüncenin kabulü ise hem ulu öndere, hem de Çanakkale’de yatan binlerce şehidin aziz anısına saygısızlıktır.

Bölüm 3. Anı ve Edebiyatta Çanakkale

Chapter 3. Çanakkale in Memoirs and Literature

Prof. Dr. Gül CELKAN - Çanakkale Savaşı ve Zaferinin Edebiyata Yansımaları

Edebiyatın etki ve telkin gücü tartışılmaz bir gerçektir. İnsanları iyiye, güzele ve doğruya yöneltmede, psikolojik ve sosyal bakımdan etkilemede, onlara sorumluluklarını duyurmada, iyi birer vatandaş olarak ve çağın gereklerine göre yetişmede, sağlam bir kamuoyunun yaratılmasında edebiyatın rolü yadsınamaz. Sosyal olayların ilk defa duygusal bir tepki olarak edebiyatımızda ifade edildiğini daha sonra da bir düşünce akımı şekline girdiğini ve de bunun sonucu olarak da toplum vicdanını harekete geçirdiğini şiirlerde görmekteyiz. Fikirler ve duygular dil ile ifade edilir ve dilin en etkin en coşkun kullanıldığı edebi tür de elbette şiirdir.

Sn. Prof. Dr. Sadık Tural *Edebiyat Bilimine Katkılar* adlı eserinde dil, insanlar arasında sağlıklı iletişim kurarak anlaşmayı sağlar demekte ve devamla kelimelerin anlamlı birlikler halinde başka insanlara duygu, düşünce ve hayal taşımalarına iletişim diyoruz, demektedirler. Mimar tasarımlarıyla, ressam tualiyile, sanatçı müzik aletleri veya besteleriyle fikirlerine, duygu ve

düşüncelerine hayat verir. Halbuki edebiyat ile uğraşanların malzemesi ise dil... ve sözcükleri en anlamlı ve duygu yüklü şekilde kullanarak ortaya çıkan eser ise edebiyat oluyor. Edebiyat tema olarak insanı konu aldığı zaman elbette bu eseri ele alırken takip edeceğimiz yöntemlerde ona göre olmalıdır diye düşünüyorum.

Şiir olsun roman olsun, tahlil ederken izleyeceğimiz yöntemler var mıdır sorusunun cevabını hep sormuşumdur. Öncelikle eser ile okuyucu arasında bir etkileşim mutlaka olmaktadır. Zaten bu olmasa eleştirel yaklaşım da olmaz diye düşünüyorum. Üniversitemizde eğitim fakültesi İngiliz dili eğitimi bölümünde kimi vakit edebiyat derslerine girdiğim zaman genelde edebiyatı amaç değil araç olarak kullanmakta ve öğrencilerin dünyaya bakış açılarını biraz değiştirmek ancak temelde dil becerilerini geliştirme aracı olarak kullanmaktayız. Bu süreç içinde öğrencilerle analiz yaparak okudukları üzerine tartışmalarda yapılmaktadır. Gözlemlediğimiz husus sürekli öğrencilerin okudukları metin ile bir şekilde kendilerini özdeşleştirmek, kendilerinden bir şeyler bulmak, çevrelerindeki olayları hatırlamak gibi yöntemlere başvurduklarını farkettim. Geçmiş bilgiler yeni okunan metinde hayat bulmakta yani insan faktörü kişisel değerler ortaya çıkmaktadır. Kıyaslamaya gidilmekte, aile içinde ön plana çıkan değerler... eserle okuyucu arasında ilişki kurulmaktadır.

Kuşkusuz bu arada eserlerin yazıldığı dönem de eserin kendisi kadar önem arzetmekte zira okuyucunun olaylara bakış açısını, kişileri tahlilini etkileyebilmektedir. Eserlerden dildeki değişimleri

olduğu kadar insanın çeşitli etkenler altında duygu ve düşüncelerinin yansımalarını da bulabiliriz.

İnsani değerler arasında aşk sevgi, nefret kin acıma gibi duyguları sıralarız peki bu sevgi aşk sadece kişiye duyulan aşk mıdır? Vatan aşkı nedir o halde? O da insanın kendi ülkesine duyduğu derin hislerdir diye düşünüyorum Sosyal ve siyasal olaylar kadar savaşların da şiirlere konu olduğu gerçeğinden hareketle Türk Kurtuluş savaşında verilen mücadelenin şiirde aksini ele alarak şiirin nasıl milli duygulara da hitap ettiğini bu yazıda paylaşacağız.

Ana tamamız bir zaferin edebiyatta yansımaları olduğuna göre öncelikle açıklama yapmamız gereken konu “harp edebiyatı” olmalıdır zira o dönemde yaşanan o yoğun duygular ancak şiirlerin mısralarında can bulmuş, ve ölümsüzleşmiştir. Elbette harp edebiyatı sadece Türk toplumu ile bağlantılı bir kavram değildir. Tüm milletlerin edebiyatlarına harp malzeme kaynağı olmuş ve değişik örneklemelerini harp edebiyatında görmek mümkün olmuştur. Ahmet Refik Altınay, harbin edebiyatta yansımalarını şu şekilde ifade eder: “...vatanın uzak kollarına düşmanla çarpışan kolların cism-i vatanda hasıl eylediği muazzez ve muhterem hislerin fikri abidelerinden maduddur.” Harbin edebiyatta yansımaları iki dünya savaşı ile artmış olmakla birlikte biz Çanakkale Savaşının ilham kaynağı olduğu şiirlerle Türk tarihine altın harflerle kazanmış bu zaferin yansımalarına göz atmaya çalışacağız.

Örneğin Osmanlı İmparatorluğunun yıkılma döneminde yetişen ve vatani için mücadele eden şairlerimizden

Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* eserinde:

Sahipsiz olan memleketin batması haktır

Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır

dizeleriyle haykırmakta ve vatanın korunması gereken değerli bir miras olduğunu “Vatan gitti mi yoktur size bir başka vatan” dizelerinde dile getirmektedir.

Mehmet Akif, Çanakkale zaferini ölümsüzleştirdiği “Çanakkale Şehitleri” şiirinde vatanseverliğin zirvesine yükselmiş gibidir. Akif’in bu eseri, “dünyada eşi bulunmayan ve yedi iklimin ordularına, vahşetine, kahpe ve yüz­süz medeniyete karşı kazanılan bir zafer; bir hilal uğruna batan ve tertemiz alnından vurulup namert ellerin saçtığı ölümlle ölümsüzlüğe ulaşan arslan Mehmetçiklerin destanı”dır.

Çanakkale bir abidedir. Çanakkale pek çok esere ilham olmuş bir zaferdir. Ama Çanakkale dünya tarihinin akışını değiştiren ve Kurtuluş Savaşına giden yolu açan bir zaferdir. Çanakkale’nin geçilmez olduğunu ancak 18 Mart zaferiyle anlayan yabancı güçlerin asıl amaçlarını ve zafere ne kadar yakın olduklarını her seferinde dile getirmelerini Alan Moorehead edebiyat alanında *Duff Cooper Ödülünü* alan *Gallipoli* adlı eserinde şu şekilde anlatmaktadır: İtilaf devletlerinin güçleri donanmalarının Marmara denizine ve İstanbul’a ulaşmalarına en büyük engel olarak cephaneleri azalmaya yüz tutmuş Türk ve Alman savaşçıları görüyorlardı. Türk ve Alman güçleri 18 Marta kadar ayakta durmaya başarmışlar, ve girdikleri mücadelenin verdiği heyecanla boğazın güney sahillerinde hergün

artarak çoğalan İngiliz donanmasını harbin içinde normal bir olay olarak karşılıyorlardı. Kısa zamanda gemilerin isimlerini de öğrenmişlerdi: *Agamemnon*, *Elizabeth* ve en büyük istekleri bu gemilerin atış menziline girmeleri ve atışa başlayabilmeleriydi. Ancak her geçen gün onları zayıflatıyor ve savaşma kabiliyetlerini alıp götürüyordu. 18 Mart sabahı başlayan yoğun çatışma mayın döşemekle görevli İngiliz Binbaşı Roger Keyes'e göre bir dönüm noktasının habercisiydi. Ancak kaybetmedikleri bir şey vardı: o da kahramanlık ve cesaretleri. Düşman gemileri tek tek sulara gömülürken gün boyu devam eden savaşta sadece 118 kayıp vermişlerdi. İşte Alan Moorehead o büyük günü eserinde böyle anlatmaktadır. Moorehead *Gallipoli* eserini hem özel mektuplardan hem de belgelerden yararlanarak Çanakkale'de İtilaf güçlerinin yaşadığı trajik olayları, karar alma sürecinde yaşadıkları duraksamaları ve savaşın en kritik anlarını kimi zaman kurgusal bir anlatımla yazmaktadır.

İngiliz Tümgeneral Edward Erickson'ın kaleme aldığı ve Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşında çarpıştığı farklı cephelerde yaşananları anlattığı *Ordered to Die* başlıklı eserinde 18 Mart Çanakkale zaferine de yer vermektedir. Erickson o günü şöyle anlatmaktadır eserinde: 18 Mart sabahı İtilaf devletleri Çanakkale boğazını geçip Marmara denizine ulaşabilmek için bir girişimde bulunurlar. Amiral de Robeck kumandasında ki donanma mayınları temizleyerek büyük gemilerin geçmesi için girişimde bulunur. Sabahın erken saatlerinde başlayan ve öğleye kadar devam eden ateş

rağmen İngiliz-Fransız güçleri Türk topçularını susturmayı başarmıştır. Ancak 8. topçu alayının ağır ateş hala devam etmektedir. Savaş gemileri mayınları temizlemeleri için mayın temizleyicilere yol verdikleri zaman beklenmedik bir şey oldu. İtilaf güçleri neye uğradıklarını anlayamadılar. İtilaf devletlerin donanması yeni döşenen dikey mayınlara çarpıp birkaç dakika içinde denizin dibini boylamışlardı bile. Üç geminin daha hasar almasının ardından Türk topçuları yoğun ateşe devam ederek İtilaf devletlerinin daha fazla taarruzda bulunamayacaklarını anlamasıyla yeni güç destek arayışlarına girmesine neden oldu. Türk güçlerinin gün boyu süren savaşa rağmen güçlerini ve cephanelerini artırma başarısını nasıl elde ettiğini şaşkınlıkla karşıladığını belirten Erickson, Türk güçlerinin hasar alan toplarını silahlarını tamir etme girişiminde bulduklarını, cephane teminine yöneldiklerini yazmaktadır. Bir taraftan da itilaf devletlerinin Gelibolu yarımadasını karadan çıkarma yapma hazırlıklarına başladığını da belirtmektedir. Çocukluğunda babasından, yakınlarından duyduğu Gelibolu serüvenleriyle büyüyen Michael Hickey, *Gallipoli* eserini yazmaya karar verdiği zaman 1914-1918 yıllarını ve özellikle Gelibolu cephesini detaylı bir şekilde araştırmış ve tarihsel bir kurgu içinde dönemi ve savaşları farklı boyutlarıyla ele almıştır. Dönemin ünlü simalarından alıntılarla eserini süsleyen Hickey, Churchill'in 1911 yılında söylediği şu sözlere de yer vermiştir: “Çanakkale'yi artık zorlayamayız, ve hiç kimse donanmasını böyle bir tehlikeye atmaz.” Hickey

kitabında zaferi kazanmak üzere olan İtilaf devletlerinin beceriksizlikleri sonucu yenilgiye uğramalarının öyküsünü yazdığını ifade etmektedir. Savaşa giden bir İngiliz askerinin deyişle kazanmak üzere kaybedilen bir savaş. Sorumlusu ise basiretsiz liderler.

Çanakkale ile ilgili hazırlıklar ve savaş ile ilgili hatıralardan ve okuduğu belgelerden derlediği kısımda Michael Hickey 10 Mart 1915ten itibaren gelişen olayları şu şekilde anlatmaktadır: 29 tümen her ihtimale karşı doğu Akdeniz'e gönderilecek ve gerektiği takdirde Gelibolu'ya destek olacaktı. Hickey bunun büyük bir olasılıkla gerçek olacağından bahsetmektedir. Her ne kadar bölüklerini ve alaylarını güçlendirip, Türklere yeteri kadar zaman verip ihtarda bulunmuş olsalar da Türklerin bu sırada saflarını güçlendirdiklerini ve daha önce küçük bir bölükle kıyıya çıkılabileceğini ama artık bunun mümkün olamayacağını anlatmaktadır. Türklere karşı yapılacak saldırı için General Ian Hamilton görevlendirilir. 17 Mart günü Hamilton bölgeye gelen Hamilton, 18 Mart sabahı donanmanın durumuna ve cepheye baktığı zaman durumun İngiltere'de Whitehall da yapılan durum değerlendirmesi kadar basit olmadığını anlar. Tepelere bakıp sahil boyu ilerleyen dikenli telleri gördüğü zaman zorlu bir savaş olacağını tahmin eder. Sabah saat 10da dar boğazdan ilerlemeye başlar. Önceleri taarruz başarılı olmuş gibiydi. Hatta öğleden sonra 2 sıralarında tüm cephele de başarılı olunmuş gibiydi. Türk ordusunun iletişim hatları kopmuş, silahlar zarar görmüş haberleri alınmıştı. Ancak çok kısa süre sonra sarı kahverengi dumanlar, havaya

fişkiran buhar ve sulara gömülen gemi. Saat 4 sularında bir gemi daha isabet almıştı. Nusret gemisinin döşediği mayın amacına ulaşmaya başlamıştı. Saatler akşam 6'yı gösterdiğinde donanmanın en büyük gemileri de artık yok olmuştu. İngiliz donanmasında Churchill'in kardeşi John olanı biteni bildirmekle görevlendirilmişti ve abisine bu facianın sebebinin Fransızların savaş taktikleri bilmemeleri olduğunu bildirmesi sonucu Londra'da toplanan harp konseyi yeni taktikler geliştirerek savaşa devam kararı verir. Hamilton da Çanakkale'nin geçilmesi için donanma zorlanmalı ve askeri operasyon gerekirse yapılmalı fikrini İngiltere ye bildirir. İşte, Michael Hickey *Gallipoli* eserinde 18 Mart gününü dinledikleri ve okuduklarının ışığında kaleme almıştır.

Yabancı yazarların olaylara bakış açısında bizim duyduğumuz heyecanı duymaları elbette beklenemez. Atıfta bulunduğumuz eserlerde de görüldüğü gibi olaylara bakış açısı roman kurgusu için de dahi olsa itilaf güçlerini sanki kayırır gibi bir tutum sergilenmektedir. Ancak aktarılanların doğruluğunu bulmak da bizlere düşmektedir.

Avustralyalı Harold C. Newman savaş ile ilgili anılarını şu sözlerle aktarmaktadır: “Savaş gemilerimiz hastahane gemisine yaklaşıncı, Türk topçusu, Kızılhaç işaretini taşıyan gemiye zarar vermemek için hemen ateş kesmekten geri kalmıyordu. ‘Bunlar ve benzeri olaylar, birliğimizin bütün mensupları üzerinde derin bir saygı ve sempati uyandırmakta gecikmemişti. Pek çoğumuzun düşünce ve kanaatini ifade ettiğimden emin olarak belirtmek isterim ki, Türklerin karşımızda değil, bizimle

aynı safta olmalarını yürekten arzulamıştık. O dehşet verici savaş içinde bizler, Türk askerini ‘Coni Türk’ olarak tanımış ve hayranlık duymuşuzdur.”

Çanakkale savaşı bir masal değil gerçektir. Türk edebiyatında Çanakkale zaferinin ayrı bir yeri vardır. Ahmed Nedim 1915 yılında yazdığı şiirinde Çanakkale savaşının Türk tarihi içindeki yerine dikkati çeker:

Ben bir Türk’üm
Tarihim nice şanlı vak’alar
Nice büyük şerefli zaferlerle doludur.
Fakat bugün o kanlı boğazdaki kaleler
Elbet başlı başına bir tarihi doldurur!

Ahmed Nedim Çanakkale zaferini dizelerinden de anlaşıldığı gibi Türk tarihinde başlı başına bir olay olarak görür. Şairimiz gibi aynı şekilde zaferi dizelerine taşıyan nice şairimiz vardır ancak bütün bu şairlerimizden yazarlarımızdan burada bahsetmek elbette mümkün olamayacaktır. Yalnız Çanakkale zaferi ile özdeşleşmiş olan ve Mehmet Akif Ersoy’un 1924 yılında yazdığı “Çanakkale Şehitlerine” destansı şiirinden hafızalarımızdan çıkmayan dizelerini sizlerle paylaşmak istiyorum:

Şüheda göğdesi, bir baksana, dağlar, taşlar...
O Ruku olmasa, dünyada eğilmez başlar,
Lekesiz, tertemiz alnından vurulmuş yatıyor;
Bir hilal uğruna ya Rabb, ne güneşler batıyor!

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdad inerek öpse o pak alını değer.
Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor tevhidi,,,
Bedrin aslanları ancak bu kadar şanlı idi.
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
“Gömelim gel seni tarihe” desem sığmazsın.

İşte Çanakkale deniz zaferi ve Türk ulusunu bu zafere taşıyan genç bir Türk komutanının emreden sesi:

“Ben size taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum! Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar kaim olabilir.”
“Uhdemize tevdi edilmiş namus vazifesini tamamen ifa etmek için bir adım geri gitmek yoktur.”

İşte Mustafa Kemal’in direktifleri ve işte Çanakkale zaferini kazandıran inanç ve bu inançla yazılmış nice şiirler, romanlar. Hepsi de bizi anlatıyor. Yani biz Türkleri. İşte Türk şiirinde biz. Örnekleme çok. Sadece birkaç örnekleme yaparak konuyu hatırlatmak istedik.

Kaynakça

Celkan, Gul. (1978) 1914-1923 dönemi Türk ve İngiliz Edebiyatlarından Örneklemelemlerle Savaş Şiirleri. DTCF İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Master programı bitirme tezi.

Dr. Gul CELKAN - Some Reflections on Literature, War Poetry with Emphasis on the Canakkale Victory

The impact that literature has on us is an undeniable fact.

It also has the power to inspire.

We cannot put into oblivion the role literature has in directing people toward being virtuous and constantly being in quest of the truth;

Literature also has psychological and social impacts;

Literature helps people remember their responsibilities, be raised and trained as good citizens

And literature helps create a sound public opinion

In poetry we witness how social events are reflected in poetry

And hence we see how poetry can act as a stimulant that activates the human conscience

Why in verse and not in prose?

For the simple fact that language is used in a more elated manner in verse

I have always asked myself this question: is there or are there any special methods we should pursue while

analyzing any form of literary text whether it is verse or prose. Could we or should we put clear cut frames while approaching a work of art? This kind of approach to my mind simply put limitations and limits our imagination.

A poem you like may not be so much appreciated by another WHY

A song you like may not even be liked by your twin!!!!!!

A novel / film you find extraordinarily beautiful, may be severely criticized by your family members for issues that they find against their beliefs...

First and foremost, I believe there should be a kind of interaction formed between the reader and the work. Furthermore, if this were not the case, I believe there would be no critical approach. That is why in my classes I have always used literature as a means and not an end to foster CRITICAL THINKING SKILLS of my students as well enrich and broaden their horizons. During the reading and post-reading phases, I have always noticed that students try to identify themselves with either a character or relate their own memories to what they read, or remember an event that happened in their town/ country similar to that in the text they read. Thus previous information is revitalized thanks to the new information. Students resort to comparison, family values come to the forefront, and hence a kind of relation is established between the reader and the work. Just as the work itself, when and where and under what conditions was the work written gains significance since these absolutely affect the way the reader treats the

work, how he views the events, and even how he analyzes different characters.

And these works also show us the varied feelings people have when exposed to differing situations. Among such human feelings we can find in works are love, affection, hatred, sympathy, grudge. People relate the term “love” to love of usually a person like parent, siblings, but is it correct to SIMPLY SAY the term love denotes feelings felt toward human beings? I do not agree with this and I believe as important as human love is love of one’s country. Do you love your country? If you do, what would you do for your land? I guess there is no limit to that. You would struggle, work, whatever you have in your power for the benefit of your country. And therefore naturally since literature is life itself, the feelings one has toward one’s country naturally find in poetry or prose. Just as social and political events are reflected in works of literature so is feelings of compassion one has toward one’s country. Such patriotic feelings trigger poets to put pen to paper. But when does this usually happen? At times of war!

AT THIS POINT, I THINK WE SHOULD DEFINE WAR LITERATURE.

Understand what it is. Works that have war as their main theme

Poetry is the way of expressing feelings

Poetic diction is more appealing to the senses compared to prose

The world wars found expression in poetry and all parties concerned treated the war from their own perspective, which sounds of course quite natural.

Here are some lines from the most popular soldier's song of WW!

Peace would do wrong to our undying dead,

The sons we offered might regret they died

If we got nothing lasting in their stead.

We must be solidly indemnified...

MEHMET AKIF ERSOY, a very significant poet who was struggled for his country during the last years of the Ottoman Empire and during the War at Gallipoli and who later became the poet laureate and who created the Turkish National Anthem, writes as follows:

“a country that is not claimed is doomed to collapse but if you claim it and hold on to it tightly, then it will not fall.”

There stands the armies from seven climates of the world
Right next to Australians, you notice Canadians

Appearances are different; languages and skins are colorful

There is something going on: Violence.

Some Hindu, some from God knows where.....

When Mehmet Akif Ersoy in the epic poem *Canakkale* (Dardanelles) *Martyrs* proves his patriotism. This epic poem depicts the heroic deeds of the Mehmetcik (Turkish soldiers) who fought against the armies from almost every corner of the world, against their violent attacks and who reached martyrdom because of the treachery of these foreign soldiers on domestic land.

"Canakkale Naval Victory"

During the World War I, a joint British and French occupation was mounted to capture the Ottoman capital of Istanbul, and secure a sea route to Russia.

British commander Admiral Sackville Carden developed a three stage plan to pass from the Canakkale Strait. The plan included neutralisation of the Turkish forts guarding the entrance, then clearing of the Turkish minefield, and finally a drive into the Sea of Marmara.

The Allied forces' naval attack began on February 19, 1915. Until March 13, they continuously bombarded the Turkish forts and opened a way for the minesweepers. But they confronted with Turks' determined resistance. The Allies could clean only the first five miles of the strait.

Until March 18, the Allied forces destroyed Seddulbahir and Ertugrul forts located on the European shore and Kumkale and Orhaniye forts located on the Asiatic shore.

The Allied Fleet appeared in the entrance in the morning of March 18. Britain's Queen Elizabeth led the first wave up the channel. Queen Elizabeth's target was Mecidiye fort while the other vessels Lord Nelson would bomb the Namazgah fort and Inflexible's object was Hamidiye fort.

As the French ships had their return, something unexpected happened. French ship Bouvet hit a mine and within two minutes disappeared entirely, with the loss of almost all her crew. Several other ships hit mines after Bouvet in hours. Later on that day, British ship Ocean also hit a mine and exploded. According to Turkish sources, the Allies' total casualties were 187,000 soldiers while the Turkish causality was about 211,000 soldiers.

The Allied Navy failed to open the straits and to capture Istanbul. Both March 18th Naval Victory and the Gelibolu (Gallipoli) land victories restored the Turkish Army's prestige in the world and constituted a milestone in Turkish nation's struggle for independence.

Halt! Ye traveler! On this land you have trodden
An era came to an end!

Bend over and take a listen! Under this silent tumult
Beats the heart of a land.

Under this tumult you see at the end of this silent,
shadowless road

Lies the Mehmed who sacrificed their lives for the sake
of freedom and honor

“Unless the Turkish army threw in the towel, there was
no way for the British army to conquer the Straits”
CHURCHILL

Bora HINCER - Seyahatname: Orhan Pamuk – ANZAC Day – Panama Kanalı

Kırk yılı aşan bir süredir, eşimle birlikte dünyayı dolaşıp duruyoruz. Bu bizim tutkumuz. Yeryüzünde gitmediğimiz, gezmediğimiz çok az ülke kaldı. Görmek istediğimiz yerlerin listesi giderek küçüldü. Geçtiğimiz yılın ilkbaharında sıra Panama Kanalı'ndaydı.

21 Nisan 2013 günü önce Toronto'dan Miami'ye uçtuk. Sonra da Norwegian Cruise Line'nin Norwegian Pearl gemisi ile 14 günlük yolculuk için Atlantik Okyanusu'na açıldık. Uğrayacağımız ilk liman Cartagena (Colombia) idi ve oraya ulaşmak için üç gün denizde yol alacaktık.

Şansımıza hava şahane idi. Yeme, içme, eğlencenin dışında genellikle odamızın balkonunda şezlonglarımıza uzanıp kitap okuyorduk.

Eşim, havalimanındaki kitapçıdan aldığı, o günlerde bir “bestseller” olan, Danielle Steel'in “Betrayal” romanı ile vakit geçiriyordu. Ben ise Orhan Pamuk'un “İSTANBUL – Hatıralar ve Şehir” isimli eserini okumaya çalışıyordum. Bunu yıllar önce bir Türkiye seyahatimizde almıştım ve kitap o zamandan beri okunmayı bekliyordu.

Orhan Pamuk 2006'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandığında bir Türk olarak onunla gurur duymuştum. Her ne kadar, bu ödülün önce Ermeniler ve Kürtler hakkında talihsiz bir açıklama yaptıysa da, sonradan, bütün ısrarlara karşın bu konuya bir daha dönmeyi red etmesi bence kayda değerdi.

Pamuk'u okumanın oldukça zor olduğu söylenir. Pek çok arkadaşımın duyduğunu ben de yaşadım. "Benim Adım Kırmızı" ve "Kar" romanlarını okumam aylar sürmüştü.

İstanbul'da doğmuş-büyümüş biri olarak, yazarın, kendi açısından bu eşsiz kenti nasıl anlattığını gerçekten merak ediyordum. İlk 50 sayfa beni iyice sardı ve tahrik etti:

Neden ben de kendi İstanbul'umu yazmıyordum? Hem benim kullanacağım dil sade, akıcı ve kolayca anlaşılabilir olurdu. Kısa cümlelerle yazmalıydım. Laf ebeliği yapmamalıydım. Özne ile yüklem arasına bir ton kelime koymamalıydım. Okuyucu, ne söylemek istediğimi anlamak için paragraf uzunluğundaki cümleleri tekrar tekrar okumamalıydı.

Pamuk, neredeyse bütün kitabı "hüzün" üzerine kurmuştu. İstanbul her bakımdan hüznü bir kentti onun için. İstanbul'da yaşayanların hemen hepsi de hüznü insanlardı. Halbuki benim bildiğim İstanbul o kadar farklıydı ki...

Yolculuğun dördüncü günü sabahı Cartagena'ya yanaştık. Bu sevimli eski İspanyol şehrini, bir fayton ile dolaştık. İstanbul'un incilerinden olan Büyükkada'da

sandık kendimizi bir ara. Öğleden sonra, aldığımız birkaç elişı ürünü ile gemiye döndük.

O akşam, yemek ve eğlence gösterilerinden sonra odamıza döndüğümüzde, her zamanki gibi, yatağımızın üzerinde yarınki programı gösteren bülteni ve reklam broşürlerini bulduk. Bu tür vapur seyahati yapanlar bilir, bir gün sonra gemide yapılacak bütün etkinlikler hakkındaki bilgileri bu basılı kağıtlarda bulabilirsiniz.

Yolculuğun beşinci gününün en büyük olayı Panama Kanalı'ndan geçecek olmamızdı. Bülteni okurken, pek çok konu arasında birisi ilgimi çekti. Şöyle yazıyordu:

“ANZAC DAY: Calling all Australians and New Zealanders this morning for this national day of remembrance. Time: 5:45am, Great Outdoor, Deck 12, Aft”

Hemen kararımı verdim; ben de katılacaktım bu anma törenine. Eşıme sordum, “O saatte kalkılır mı canım” dedi ve ekledi; “Uyanabilirsem ben de gelirim”.

Ertesi sabah saat 5:15'de eşim beni uyandırıyor. Çabucak giyinip, Deck 11'deki, geminin en arkasında bulunan Great Outdoor Café'nin yolunu tuttuk. Café dolmak üzereydi. Şafak ayinini düzenleyenlerin lideri olduğunu tahmin ettiğim kadına yaklaştım ve “Biz Türküz, izin verirsiniz bu anmaya katılmak istiyoruz” dedim. Kadın önce şaşırdı; sonra da “Elbette” dedi.

Gemi, dalgasız denizin üzerinde kayıyordu sanki. Güneş henüz kendini göstermemişti ama giderek aydınlanan alacakaranlık, ilk güneş ışınlarının yakın olduğunu belli ediyordu. Etrafta elle tutulabilecek bir sessizlik vardı. Sadece gemi motorlarının mırıltısı duyuluyordu.

Café'de 200 kişiyi aşkın bir topluluk toplanmıştı. Bütün

masalar doluydu artık. Son gelenler ayakta diziliyorlardı. Herkes, organizatörlerin koşuşmalarını izliyordu. Sonunda, Avustralya ve Yeni Zelanda bayraklarını direklere asabildiler. Ve anma töreni başladı.

Önce teypten ulusal marşlar dinlendi. Ardından bir rahip İncil'den kısa bir bölüm okudu. Sonra, görünüşünden Yeni Zelanda'nın Maori yerlilerinden biri olduğu anlaşılan iri yarı bir adam, onların geleneksel Haka dansından örnekler sundu. Ürkütücü seslerle, gözlerini açarak, dilini çıkararak ve ayağını yere vurarak yapılan bu meydan okuma dansı gerçekten ilginçti.

Güneş yavaş yavaş ufuktan yüzünü göstermeye başlamıştı. Az önce izin istediğim kadın sözü aldı: “Öncelikle size hoş bir sürprizi duyurmak istiyorum” dedi. “Aramızda, Anzakların Gelibolu'da savaştığı eski düşmanı, yeni dostu olan Türklerden bir çift var. Biraz önce konuştuğum “Turkish gentleman” lütfen buraya gelebilir mi?”

Herkes bu Türklerin kimler olduğunu anlamak için etraflarına bakınırken eşim: “Kadın seni çağırıyor; gitsene...” deyince ayağa kalktım. O ana kadar sessizliğini koruyan, hatta Haka yapan Maori'nin gösterisinden sonra bile çıt çıkarmayan topluluk birdenbire alkışlamaya başlamasın mı? Ben mahçup bir şekilde milletin arasından yürüyüp konuşmacıların bulunduğu yere ulaştığımda alkış hala devam ediyordu. Ellerimi kaldırarak ve öne eğilerek selam verdim ve Maori ile rahip arasında gösterilen yeri aldım.

Önce yönetici kadın, sonra da tarihçi bir Avustralyalı, Gelibolu savaşlarının bu iki millet için neler ifade ettiğini

anlattılar. Bu savaşın aslında bir hata olduğunu da belirttiler. Çanakkale’de ölen Anzakların kendilerine verilen görevi yaptıklarını ve birer kahraman olarak öldüklerini ve yaralandıklarını söylediler.

Onların konuşmalarından sonra benden de birkaç söz söylememi istediler. Kısaca şöyle konuştum:

“Önce eşim ve beni böyle içten bir şekilde aranızda kabul ettiğiniz için teşekkürler... Sizleri, ülkelerinizden binlerce kilometre uzakta, okyanusun ortasında, Gelibolu’da ölen atalarınızı andığınız için kutlamak isterim. 25 Nisan’ın sizler için ne kadar önemli olduğunu biliyorum. Bu sabah Türkiye’de de, Anzakların savaştıkları ve öldükleri Gelibolu’da şafak ayını yapıldı ve binlerce Avustralyalı ve Yeni Zelandalı bu anma törenine katıldı... Türkler, ülkelerini istila etmek isteyen İngilizlere, Fransızlara ve diğer ülke ordularına karşı vatanlarını korumak için kahramanca savaştılar ve büyük bedel ödediler. Sonunda, Çanakkale’de zafer Türklerin oldu ve istila güçleri geri çekilmek zorunda kaldı. Sizlerin de söylediğiniz gibi o savaş hatalı bir savaş idi ve İngilizler, sizin atalarınızı bile bile ölüme göndermişlerdi... Eminim birçoğunuz o savaşta Türk komutanı olan Mustafa Kemal Atatürk’ün, Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanı olduktan sonra, sizin atalarınız hakkında söylediklerini biliyorsunuzdur. O’nun dediği gibi, Gelibolu’da ölen ve orada toprağa verilen genç Anzakları, Türkler kendi evlatları olarak kabul ederler... Çanakkale Savaşı sadece Avustralyalılara ve Yeni Zelandalılara ‘millet’ bilincini aşılammamış; Türkler için de, çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkıntısı içinden doğacak Türkiye

Cumhuriyeti'nin habercisi olmuştur... Evet bugünkü Avustralya, Yeni Zelanda ve Türkiye birbirini anlayan ve birbirine saygı duyan üç dost ülkedir. Ve bizler, gelecekte de Gelibolu'da ölen atalarımızı dünyanın her köşesinde birlikte anmaya devam edeceğiz... Teşekkür ederim.”

Konuşmamdan sonra yine alkışlar geldi. Toplantı sona ermişti. Yanıma gelen eşimin gözleri yaşlıydı. Birçok kişi elimi sıkarak toplantıya katıldığımız için teşekkür etti. Bu arada güneş yükselmiş ve sabah serinliği kaybolmaya başlamıştı. Saat 6:30 olmuştu. İyi bir kahvaltıyı hak etmiştik.

Sonraki günlerde birçok Avustralyalı ve Yeni Zelandalı ile sohbet ettik. Çoğu Gelibolu'daki Anzak mezarlığını ziyaret etmiş, törenlere katılmıştı. Tarihçi Avustralyalı ile savaş ve barış üzerine tartıştık. Eski bir rugby oyuncusu olan Maori ve ailesi ile arkadaş olduk.

Kahvaltımız bittiğinde Panama Kanalı'nın ilk bölümü olan Gatun Locks'a ulaşmıştık. Kanal sistemindeki “lock” kelimesini herhalde “hareketli kanal seddi” olarak tercüme edebiliriz. Bu ilk seddi geçip Gatun Lake'e girdik. Sistemdeki ikinci sed Pedro Miguel idi. Burayı geçtiğimizde saat 15:00 olmuştu. Ardından, son sed Miraflores'e girdik. Bir saat süren bu seyirden sonra “Bridges of the Americas”ın altından geçtik.

Bu kanal sistemi muazzam bir yapı idi. Kanalın inşaatına Fransızlar 1880'de başlamış. Parasal sorunlar ve hastalık salgınları nedeniyle çalışmalar durmuş. Panama 1903'de bağımsızlığına kavuşunca USA ile bir anlaşma yapmış. Buna göre, Amerika inşaatı 1914'de bitirmiş ve 1999 yılı

sonuna kadar işletme ve yönetme haklarını almış. Bütün bu haklar 31 aralık 1999'da Panama'ya devredilmiş.

Yılda 14 000 geminin geçtiği kanal sisteminde 9 500 kişi çalışıyormuş. Panama Kanalı ile ilgili geniş bilgi almak isteyenler www.pancanal.com sitesini ziyaret edebilir.

80 kilometrelik bu kanal yolculuğu sırasında geminin önünden, arkasından, sağından, solundan etrafı izledik, fotoğraflar ve videolar çektik. Neredeyse bütün gün süren geçiş sonunda Pasifik Okyanusu'na vardık ve sol tarafımızda Panama City'i gördük.

Sonraki günlerde, sırasıyla Puntarenas (Costa Rica), Puerto Chiapas (Mexico), Puerto Vallarta (Mexico) ve Cabo San Lucas (Mexico) limanlarına yanaştık ve bu sevimli kentleri gezdik. Herbirinin, kendine özgü doğal, kültürel ve tarihi özellikleri vardı. Doğal güzellikler her yerde nefes kesici idi.

Norwegian Pearl, 5 Mayıs Pazar sabahı Los Angeles limanına girerken, son iki haftada beni en çok etkileyen olayın ne olduğunu kendi kendime sordum. Muhteşem Panama Kanalı mı; Meksika'daki İnka tapınakları mı; Costa Rica'nın akıllı maymunları ve kocaman timsahları mı; Colombia'nın rengarenk pazarları mı; geminin birbirinden nefis lokantaları mı; güneşin insanı hayran bırakan doğuşunu veya batısını eşimle birlikte elele seyrettiğimiz anlar mı; gemi güvertelerinde yaptığımız yürüyüşler mi?...

Sonunda, 25 Nisan sabahındaki Şafak Ayini'ne birinciliği verdim. Bir tesadüf eseri katıldığımız bu anma

toplantısını hiç unutmayacağım.

Aha, bir de Orhan Pamuk'un İstanbul'u vardı değil mi? Gururla söyleyebilirim ki, kitabı, Los Angeles'e varmadan önceki gece bitirdim. Tabii ki kolay olmadı. Bazı bölümleri birkaç kez tekrarlamak zorunda kaldım. Ama size birşey söyleyeyim mi; bu tekrar okumalar bana zevk vermeye başladı. Pamuk, Türkçeyi çok iyi bilen bir yazar. O, dili, sadece olayları veya meramını anlatmak için kullanmıyor. Onu bir oya gibi işliyor. Bilerek, isteyerek cümleleri uzatıyor. Bunu yaparken Türkçenin gramerini zedelemiyor.

Sonuç olarak şunu söyleyebilirim: Edebiyat dünyasının büyük yazarları arasında mutlaka Orhan Pamuk'a da yer var.

“Neden ben de kendi İstanbul'umu yazmıyordum?” sorusuna yine bir soru ile yanıt verebilirim: “Neden olmasın?”

Ben, Orhan Pamuk gibi yazmam, yazamam. Onun gibi edebiyat yapamam.

Ama İstanbul'u sade bir dille ve başka bir açıdan yazabilirim. Örneğin, Pamuk'un gençliği Cihangir ve Nişantaşı'nda geçmiş. Benimki ise Cağaloğlu, Babıali ve Yeşildirek'te. Pamuk benden dokuz yaş küçük ama aynı dönemleri, 1950leri, 60ları ve 70leri ben de anlatabilirim. Aile yapılarımız birbirinden çok farklı. O zengin bir aileye doğmuş. Ben ise bir memur çocuğuydum. Pamuk İstanbul'un her yerini ve sakinlerini hüzünlü buluyor. Benim için ise o yılların İstanbul'u cıvıl cıvıldır.

Pamuk'un kitabında birçok fotoğraf yer almış. Kimi kendi koleksiyonundan, kimi ünlü sanatçı Ara Güler'den, kimi de yerli ve yabancı fotoğrafçılardan. Benim de yabana atılmayacak kadar zengin bir fotoğraf birikimim var.

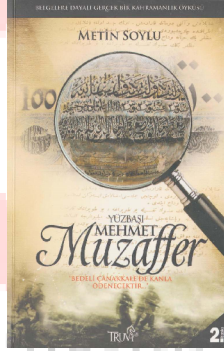
Günün birinde kendimde o gücü bulur ve yazmaya başlarsam, eğer bunu başarırım, kitabın ismi şimdiden hazır:

“BENİM İSTANBUL'UM – Orhan Pamuk'un İstanbul'una Nazire”

Harun TANER – Yüzbaşı Mehmet Muzaffer

Kitap tanıtımı: Metin Soylu - Yüzbaşı Mehmet Muzaffer, Truva Yayınları, İstanbul, 1. Baskı 2012, 2. Baskı 2014, 240 sayfa. ISBN 978-605-5416-48-5

Kitap, Osmanlı subaylarından Yüzbaşı Mehmed Muzaffer Bey'in yaşam öyküsünü, belgelerle anlatıyor. Mekteb-i Sultanideyken seferberlik ilan edilince, üç aylık bir talimden sonra üsteğmen olarak cepheye katılır. Alay Karargâhında cepheye sevk edilecek birlikleri sevkiyat işleriyle görevlendirilir. Alayın lastik ihtiyacı had safhaya varınca, Harbiye Nezaretinden gerekli malzemeleri temin etmek üzere İstanbul'a yollanır. Nezarete para bulamayınca, yüz liralık banknotlar hazırlayarak,

malzemelerin parasını bunlarla öder.

Çanakkale parasına dair ilk alıntı, olayın nasıl geliştiğini kısaca açıklıyor:²⁴⁰ “ZABİT NAMZEDİ MEHMED MUZAFFER'İN ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA BEDELİ ÖDENEN SAHTE YÜZLÜK KAİMESİ

Üç aylık bir talimden sonra Mehmed Muzaffer, “zabit namzedi” olarak Çanakkale’de idi (Mart 1916). “Müttefik İngiliz ve Fransız kuvvetleri, Çanakkale’de uğradıkları mağlubiyetlerden ve verdikleri yüz elli bin zayıttan sonra Boğazı aşamayacaklarını anlamışlar.” 1915’in ilk haftasında bütün hatları tahliye edip, çıkıp gitmişlerdi.

Mehmed Muzaffer, Çanakkale’ye vardığında harp durmuştu. Zaman zaman, İmroz ve Bozcaada’da üslenmiş düşman gemileri ve uçakları bombardımanda bulunuyorsa da 1915 Nisanından Aralık sonuna kadar sekiz ay süren kanlı boğuşmalara kıyasla bu bombardımanlar “hiç” mesabesindeydi. Çanakkale’deki birliklerin büyük kısmı, Kafkas, Irak ve Filistin cephelerine sevk edileceklerdi. Hazırlama ve noksanların ikmal emri aldılar.”

Mehmed Muzaffer, birliğin alay karargâhında görevliydi. Alay’ın, kamyon ve otomobil lastiği ile diğer birtakım malzemeye ihtiyacı vardı. Bunlarsa ancak İstanbul’dan sağlanabilirdi. O devirlerde bu gibi basit mubayaalar için açık artırma yapmak, ilanlarda bulunmak, ne adetti, ne de bunlarla kaybedilecek vakit vardı. Her şey “itimad”la yürütülürdü. Mehmed Muzaffer, açıkgöz ve becerikli bir

²⁴⁰ Agy s. 225.

İstanbul çocuğu olduğundan, Karargâh, gerekli malzemenin temin ve mubayaasına onu memur etti. İcabeden paranın kendisine itası içinde Erkan-ı Harbiye Riyaseti' ne hitaben yazılı bir tezkereyi eline verdiler.

O yıllarda İstanbul'da otomobil ve kamyon, nadir rastlanan vasıtalarđı. Bunların lastikleriye yok denecek kadar azdı ve karaborsadaydı. Mehmed Muzaffer aradı, uğraştı, nihayet Karaköy'de bir Yahudi'de istediklerini buldu. Fiyatlar pek fahişti ama, yapacak başka bir şey yoktu. Anlaşmaya vardı. Lazım gelen parayı almak üzere Erkan-ı Harbiye'ye gitti. Elindeki tezkereyi tediye merciine havale ettiler. Muzaffer az sonra yaşlı bir kaymakam'ın (yarbay) huzurundadır. Kaymakam, uzatılan teskereyi okudu. Karşısında hazırolda duran ihtiyat zabıt namzetine baktı. İsteyeceği paranın mikdarını sormadan, "Ne alınacak?" dedi. "Oto ve kamyon lastiği" cevabı verilince bir an durdu. Sonra Mehmed Muzaffer'e dik dik baktı:

"Bana hak oğlum! Ben askerin ayağına postal, sırtına kaput alacak parayı bulamıyorum. Sen otomobil lastiğinden bahsediyorsun! Haydi, yürü git, insanı günaha sokma... Para mara yok!"

Mehmed Muzaffer selamı çaktı, dışarı çıktı. Harbiye Nezaretinin (bugünkü Hukuk Fakültesi binası) bahçesinden dış kapıya ağır ağır yürürken, ne yapacağını düşünüyordu. Malzemelere Alay'ın ihtiyacı vardı. Eldeki (Almanların verdiği) iki Mercedes-Benz kamyon ve iki binek arabası lastiksizdi. Diğer malzemeler de mutlaka lazımdı. Kendisi bulur alır diye görevlendirilmişti. Malzemeyi bulmuştu fakat para yoktu. Eli boş

dönemezdi, bir çaresini bulmak lazımdı...

Mehmed Muzaffer bunları düşünene düşünene Bayezid Meydanına vardı. Birden durdu, kendi kendine güldü aradığı çareyi bulmuştu! Doğru, tüccar Yahudi'ye gitti:

“Paranın tediye muamelesi akşamüstü bitecek. Ezandan sonra gelip malları alamam gece kaldıracak yerim yok Yarın öğleden evvel vapurum Çanakkale'ye kalkıyor, yetiştirmem lazım. Onun için, sabah ezanında geleceğim Malları mutlaka hazır edin. Tüccar "peki" dedi. Mehmed Muzaffer tam ayrılırken ilave etti: "Altın para vermiyorlar, kağıd para verecekler!"”

Emniyet Genel Müdürlüğü Kriminal Polis Laboratuvarı Daire Başkanlığının Çanakkale parasıyla ilgili raporu ise şöyledir:²⁴¹ “Başkanlığımız bünyesinde bulunan Çanakkale parasının boyutları, 128X210 mm'dir. Kâğıt kalitesi bakımından, oluşturulmasından şimdiye kadar çok uzun zaman geçmiş olması, yapısının kırılğan ve zarar görmeye müsait olması nedeniyle kâğıt kalitesinin tespiti açısından herhangi bir detaylı bir tetkikat yaptırılmamaktadır. Ancak, Mehmed Muzafferin, parayı oluştururken o günlerde kullanılmakta olan evrak-ı nakdiyelerin basımında kullanılan kâğıdın aynısının Karaköy kırtasiyecilerinden tedarik ettiği, bir gece boyunca çini mürekkebi ve boya ile gerçeğinden bir bakışta ayırt edilemeyecek nitelikte taklit parayı yaptığı bilinmektedir.

Çanakkale Parasının ne kadar ustalıkla hazırlanıp

²⁴¹ Agy s. 226

hazırlanmadığı hususunda yapılan değerlendirmede; O dönemde, piyasada kullanılmakta olan en büyük kupür değerli paranın “50 Kaime” olduğu, Mehmet Muzaffer Asteğmenin de bir gecede bizzat el ile çizmiş olduğu “100 Kaime”lik bahse konu paranın da, bu “50 Kaime”nin esas alınarak oluşturulmuş olduğu, genel görünüş, dizayn ve motiflerin yapılışı itibariyle “50 Kaime”lik paraya çok benzer olduğu, o dönemin şartları da değerlendirildiğinde özen ve titizlik içerisinde hazırlanmış olduğu değerlendirilmektedir.

Söz konusu paranın, bir kişinin mi yoksa farklı kişilerce oluşturulup oluşturulmadığı hususu sorulmakta ise de; söz konusu paranın el ile tersim edilmiş Latin harfleri dışındaki harflerden ve bir takım motiflerden oluştuğu, laboratuvar imkânları içerisinde sadece Latin harfleri baz alınarak incelemeler yürütüldüğü, dolayısıyla bu isteminiz doğrultusunda müspet veya menfi herhangi bir kanaat beyanında bulunulabilmesi mümkün olamamaktadır.”

Çanakkale’deki bu başarısından sonra, Mehmed Muzaffer Bey, yüzbaşılığa terfi ettirilir. Irak Felahiye Muharebesinde Kut ül Amare civarında 9 nisan 1916 günü şehit düşer. Kitapta, eşinin ve kendisi gibi gene Irak’ta şehit olan oğlunun öyküsü de anlatılmaktadır.

Nazmi Öner - Çanakkale Utkusu: 100. Yıl ²⁴²

18 Mart 2015 Çarşamba günü, Çanakkale Utkusunun Yüzüncü Yılına Anma Toplantısında, Antalya ANŞOYAD'da vereceğim konferansın özet metnidir.

SAVAŞ BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞIDIR

Öncelikle savaşın adını doğru koymak gerekir. Yani bu savaşlar, Çanakkale Savaşları değil, Birinci Dünya Savaşıdır. Çanakkale Savaşları, Birinci Dünya Savaşının içinde geçen pek çok cephe savaşından birisidir. Ama böyle olması onun önemini, büyüklüğünü ve dehşetini ne azaltır, ne de artırır. Fakat doğru tespit yapmakta pek çok açıdan fayda vardır.

Bu niçin önemlidir dersenez; çünkü bu savaşın sebepleri ve sonuçları, Çanakkale'de yapılan savaşlara bağlı değildir. Sebep ve sonuçlar Birinci Dünya Savaşına bağlıdır. Örneğin Çanakkale'de kazanmış olmak, Birinci Dünya Savaşından galip ayrılmamızı sağlayamamıştır. Bu yüzden doğru tespit bizi doğru değerlendirmeye

242 ANŞOYAD Üyesi, şair, yazar ve araştırmacı Nazmi Öner'in 18 Mart 2015 Çarşamba günü vereceği konferansın özet metnidir. Yazarın en son kapsamlı araştırması Kürt Açılımının Kapanımı yeni çıkmıştır.

götürecektir.

Şimdi Çanakkale Cephesindeki Savaşları ana hatlarıyla kısaca hatırlattıktan sonra, sebep ve sonuçlarına dayalı bir değerlendirme yapmaya çalışacağım.

Çanakkale Cephesinde savaş, İngiliz ve Fransız gemilerinin 3 Kasım 1914'de boğaza girerek Türk istihkam ve tabyalarına, gemilerden yapılan topçu ateşle, önce deniz savaşları biçiminde başlamıştır. Deniz savaşları, 18 Mart 1915 tarihine dek aralıklarla devam etmiş, ama boğaz geçilip İstanbul ele geçirilememiştir. Ve Rusya'nın beklediği yardımlar da gönderilememiştir.

İtilaf Devletlerinin burada yaptığı en büyük saldırı; 18 Mart 1915 sabahı başlatılarak, bu kez kesin zafer hesapları yapıldıysa da bu kez de başarı sağlayamamışlardır.

Çünkü kıyıda, asla pes etmeyen isabetli topçu atışlarına ilaveten, bir de gece boğaza, Nusret Mayın Gemisi ile mayın döşenmiştir. Görkemli İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin bazıları batarak, bazıları da ağır yaralar alarak 18 Mart akşama doğru, geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Ve deniz yoluyla Çanakkale'yi geçemeyeceklerini anlayan İtilaf Devletleri donanması, tam bir hayal kırıklığı içinde buradan ayrılmışlardır.

Bundan sonra yapılan kara savaşları da çok zor koşullarda ve çok daha büyük başarılar içeriyorsa da 18 Mart günü, Çanakkale Savaşlarında zafer günü olarak kabul edilmiştir.

Fakat deniz savaşlarını kaybetmeler de İtilaf Devletlerinin Çanakkale'den vazgeçmeleri olanaksızdır. Çünkü Çanakkale'den vazgeçmek, Osmanlıyı savaş dışında bırakmamak, Almanların önünü kesmemek ve sömürgelelere gidişini önleyememek demektir. Müttefikleri olan Rusya'nın düşmesi ve savaşın dışında kalması demektir.

Bu yüzden İtilaf Devletleri, bu kez de çok büyük ordularla 25 Nisan 1915 günü, Gelibolu yarımadasına çıkarma yaparak saldırıya geçtiler. Böylece 9 Ocak 1916 tarihine dek süren kara savaşları başlamış oldu. Birinci Dünya Savaşının belki de en şiddetli çatışmalarının Gelibolu'daki bu cephelerde gerçekleştiği söylenebilir.

Kara savaşının en önemli cepheleri; Kumkale, Kabatepe, Beşike, Bolayır, Arıburnu, Seddülbahir, Conkbayırı ve Anafartalar'dır. Bunlar adeta ölümlerden duvar örülerek, karış karış savunularak 19-20 Aralık'ta Anafartalar ve Arıburnu 8 - 9 Ocak'ta da Seddülbahir geri alındı. İtilaf Devletleri Gelibolu Yarımadasını bırakıp gitmek zorunda kaldı.

Çanakkale Cephesinde elde edilen başarı, başta müttefikimiz Almanlar olmak üzere tüm dünyayı şaşırtmıştır.

Balkanlarda ve Kafkas cephesinde hezimete uğrayan Türk ordusundan böyle bir direniş doğrusu kimse beklemiyordu.

Başarıda elbette ki en büyük pay Mustafa Kemal'e aittir. Fakat bir şey daha açık ve net olarak ortaya çıkmaktadır ki; Türk Ordusu siyasetten uzak tutulup, iyi teçhiz edilir, donatılır ve iyi yönetilirse, üstesinden

gelemeyeceği güç yoktur.

Fakat başta da belirttiğim gibi bu savaş Birinci Dünya Savaşıdır ve devam etmektedir. Çanakkale'de kazanmak, savaşı kazanmak anlamına gelmemektedir.

Ve en önemlisi de Çanakkale'de kazanmanın bedeli, belki de kaybetmek kadar, belki de ondan da ağır bir bedeldir. Çünkü iki taraftan toplam yarım milyondan fazla insan kaybı olup, bunun yarısı Türk, öteki yarısı da İtilaf Devletlerindedir.

450 milyon nüfuslu İngiltere için bu çok önemli sayılmasa da, 20 milyon nüfuslu Osmanlı için çok önemli bir kayıptır.

SAVAŞIN DOĞRU DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Dünya Savaşında Osmanlı Devletinin en büyük başarı kazandığı cephe, hiç şüphesiz ki Çanakkale Cephesidir. Belki de bu yüzden olmalı Birinci Dünya Savaşının geneline, daha ziyade bu başarı perdesinin arkasından bakılmakta, pek çok şey gözden kaçırılmakta ve doğru bir tarihsel tespit yapılamamakta, her şey bir duygu selinin ortasında akıp gitmektedir.

Olayda Osmanlının sorumluluğu, daha doğrusu sorumsuzca aldığı çılgın kararlar nedeniyle, Türk Milletinin başına açtığı belalar görmezlikten gelinerek, tüm sorumluluk emperyalist devletlerin üstüne yıkılarak; olaylardan sağlıklı ve faydalı dersler çıkarılması engellenmektedir.

Haksızlığa uğramış mağduriyet yüklü yönlerin gündeme getirilmesiyle yabancı düşmanlığı

körüklenmekte ve benzeri fevri kararlara davetiye çıkarılmaktadır.

Ya da doğru tespitler göz ardı edilerek, buradan azgın bir milliyetçilik geliştirilmeye çalışılmaktadır ki, bu savaşların temelinde de Enver Paşa ve onun fedai grubunun böylesi maceraperest ve çılgın milliyetçi anlayışları yatmaktadır.

Daha gerçekçi bir değerlendirme yapmamıza yardımcı olabilir düşüncesiyle Çanakkale Savaşlarının nedenleri üzerinde kısaca durmak istiyorum.

Bu anlayışla Çanakkale Savaşlarının nedenlerini, öncelikle Birinci Dünya Savaşının genel nedenleri arasında, sonra da Osmanlı Devletinin kendi içinde ve yönetsel işleyişinde aramak gerektiğini düşünüyorum.

Bölüm 4. Şiirlerle Çanakkale

Chapter 4. Poems

Alev Necile DİNÇ - Atatürk

Dünyanın her tarafından düşmanlar gelmiş
bütün topraklarımızı işgal edip
Yurdumuzu aralarında paylaşmışlar
Kurtuluş savaşımızın önderi Atatürk
Cephede askerleriyle birlikte
omuz omuza savaşan komutan
düşmanları topraklarımızdan temizleyen
Düşmana dersini veren komutan
Milletinin onurunu ayaklar altında çiğnetmeyen
Düşmanları yurdumuzdan temizleyen
Bir millete cesaret veren ışık tutan
Türkiye ve Türkler ayakta duruyor dimdik
Huzur içinde yat atam
Sen kalplerde yaşayan sönmeyen bir ışıksın
Bizlere armağan ettiğın bu vatan senin izinde yürüyor
Türkiye'nin gururu Türklerin atası Atatürk
Sen kalplerde yaşayan meşalesin sönmeyecek
Şatafatta gözü olmayan
Cumhuriyetin kurucusu özgürlüğümüzün mimari
Atatürk

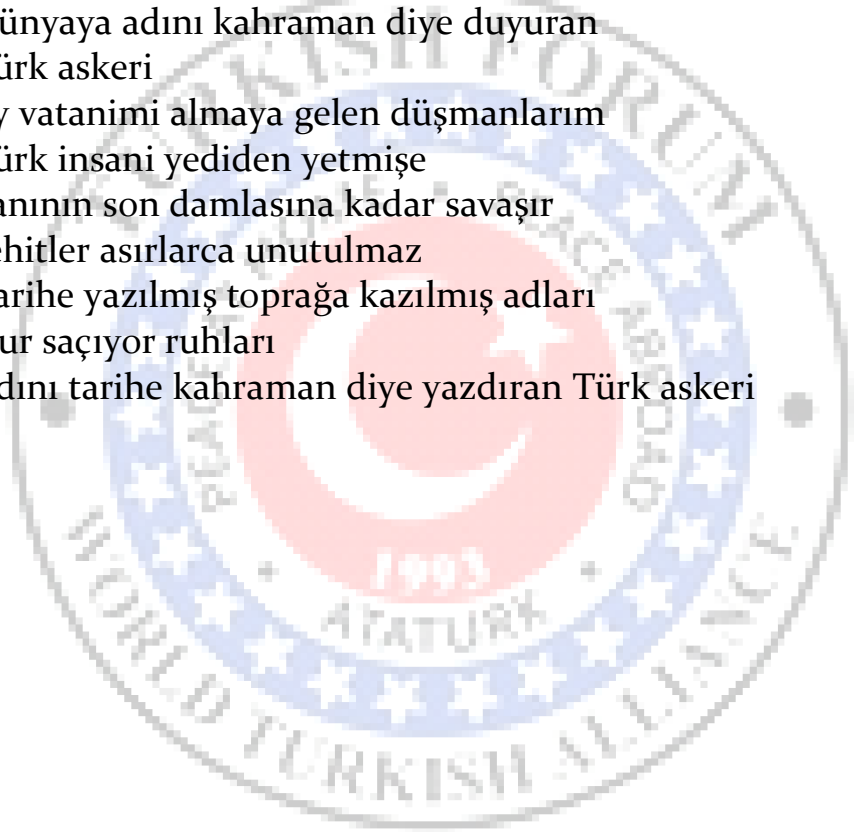
Medeniyetin yollarına ışık tuttun
İlmin, fennin, sanatın kapılarını açtın
Kadınlarımızın yüceleceğine
geleceğin liderleri olacağına inandın
gurur duyacağımız nice
Meliha Gökçenler yetiştirdi bu vatan
Seninle aydınlandı tüm yürekler
Yurdun her yerinde her meslekten kadınlarımız
Doktor, hemşire, öğretmen, avukat, mimar, mühendis
Yuvalarına ışık tutuyor yurdumuzu aydınlatıyor
Türklerin gururu ey yüce Atatürk
Türkiye ve Türkler ayakta duruyor dimdik
Huzur içinde yat atam
Sen kalplerde yaşayan bir ışıksın
Bizlere armağan ettiğin bu vatan senin izinde yürüyor
Türkiye'nin gururu Türklerin atası Atatürk
Sen kalplerde yaşayan meşalesin sönmeyecek

Alev Necile DİNÇ - Çanakkale Şehitleri

Türkiye'yi almak için
Dünyanın her yerinden düşmanlar gelmiş
Kuşatmışlar yurdun dört bir yanını
Çanakkale'ye zengin donanmalarıyla gelen İngilizler
Türkleri yener Boğazları alırlar sanmış
Kahraman Türk askeri
Topuna tüfeğine güvenen İngilizleri Avustralyalıları
mağlup ettin
Ey vatanımı almaya gelen düşmanlarım
Çanakkale geçilir mi sandın
Türk halkı vatanını korumak için yediden yetmişe
Kadın demez çocuk demez eli silah tutan herkes
kanının son damlasına kadar savaşırlar
Vatan uğruna can veren şehitler
Bu destani anlatmak kâğıtlara sığmaz
dünyaya tarihe adlarını kahraman diye duyuran
Adına binlerce destan yazdıran asker
Allah aşkıyle coşup
Bedenini mızrak gibi attın düşmanın önüne

Vatanı uğruna can veren
Binlerce şehitler veren
Kahraman Türk askeri
kanınız ile boyandı bayrağın rengi
Bu topraklar bu vatan sizinle gurur duyar
Adına binlerce şiirler destanlar yazılan
Dünyaya adını kahraman diye duyuran
Türk askeri
Ey vatanımı almaya gelen düşmanlarım
Türk insani yediden yetmişe
kanının son damlasına kadar savaşır
şehitler asırlarca unutulmaz
Tarihe yazılmış toprağa kazılmış adları
Nur saçıyor ruhları
Adını tarihe kahraman diye yazdıran Türk askeri

Alev Necile DİNÇ - Mehmetçik

Eyyyy... Vatan uğruna
Vatandaşların huzur içinde yaşaması için
kanının son damlasına kadar savaşan Mehmetçik
Türkiye'nin dört bucağında
şehirlerde beklenmedik yerlerde
pusu kurmuş teröristler
Remote kontrol kullanarak
bomba atan alçak korkak teröristler
masum vatandaşlara el bombesiyle saldıran vatan
hainleri
Alnın açıksa çık karsımıza erkek gibi
Mağaralara saklanıp pusu kuran tuzağa düşüren
alçak teröristlerle savaşın
Gece gündüz kar buz demeden cehennem sıcağı
demeden
Hudutlarda nöbette bekledin
Karada denizde havada
şerefimiz namusumuz huzurumuz gururumuz sensin
Tüm vatandaşlar vatanımızın huzurunu

sana borçluyuz sana minnettarız
Türkiye'nin güvenci koruyucusu Mehmetçik
Düşmanı yurdumuzda yosatmamak için
Vatan uğruna can veren Mehmetçik
Anavatanın dört bucağında
şerefine onurunla gururunla çarpıştın
Gençliğine doymadan muradına ermeden
Canını vatan için feda eden şanlı Türk askeri
Ay yıldızlı bayrağımızın zafer tacı Mehmetçik
güvencimiz namusumuz huzurumuz şerefimiz
gururumuz
Tarihleri tarih yapan Türk askeri
Şiirlere marşlara sığmayan Mehmetçik
Bu topraklar bu vatan bütün Türk milleti
Sana minnettarız bütün vatandaşlar saygıyla anıyor seni
Tarihleri tarih yapan kahraman şanlı Türk askeri
Yattığınız topraklar nur olsun
Ay yıldızlı bayrağımızın zafer tacı Mehmetçik

Dr. Sadık ÖZEN - Çanakkale Geçilmez²⁴³

Sömürgeciliğe doymayan emperyalist alçakların kör olası gözleri
Asırlardır üzerinde yaşadığımız vatan topraklarımızdaydı.
Anadolu bizim, medeniyetimiz burada gömülü diyorlardı.
Bu aptalca isteklerinden hiç vazgeçemediler,
Düşündüler, taşındılar, aralarında kumpaslar kurdular,
Vatanımızı elimizden alma kararına vardılar.
Aradan geçen bunca asırdan beri
Bitmedi hiç bu menfur emelleri
İşte bunun için düzenlendi Haçlı Seferleri
Taaa... birincisinden beri...
Geldiler, gittiler, yenildiler
Hani “Yenilen güreşe doymaz” denir ya,
İşte bu gözü doymazlar,

²⁴³ 18 Mart 2014 (Bu şiirimi, Darende Kültür Derneğinin çağrılısı olarak 18 Mart şehitlerimizi anmak üzere Adana'ya giderken uçakta yazmaya başladım; Aynı gece otelde tamamladım.)

Bizi yenmeyi tam yedi kez denediler,
Ama beceremediler bir türlü, hep yenilip gittiler.
Her seferinde de; Türk'ün gücü karşısında
Hezimet oldu akıbetleri, ezildiler.
Ama öyle yüz­süzler ki bunlar;
Ne vazgeçtiler hain emellerinden,
Ne de utanç duydular düştükleri hallerden.
Akılları bizdeydi hep,
Hep topraklarımızdaydı gözleri,
Haince planlar kurdular, pusuya yattılar, beklediler,
Fırsat kolladılar, sinsi yılanlar gibi...
Zayıf düşünce Osmanlı,
Yeniden canlandı hayalleri.
Bir kere daha birleşti tüm şer güçler,
Büyük bir hevesle ve kararlılıkla
Çanakkale önlerine geldiler
Bu sefer işi bitirmeden gitmemekti niyetleri
Ama sonuç yine değişmedi.

Bu, son gelişleri oldu onların.
Hem bu sefer, daha da ağır bir darbe yedi gafiller
Öyle bir şamar vuruldu ki suratlarına,
Neye uğradıklarını bilemediler.
“Geldikleri gibi gittiler”
Akdeniz'in azgın sularında boğuldu kimileri,
Kimileri de kızgın topraklarına gömüldü Çanakkale'nin.
Kalanlar, arkalarına bile bakmadan kaçtılar.
Son umutları da bitmişti artık,
Boyunları bükük, başları önlerine eğik gittiler.
İşte böyle başlamıştı bu öykü;

Bir kere daha toplanmıştı menfurların tümü.
Dünyanın dört bir yanından;
Britanya Adası'ndan, Avrupa'dan, Malezya'dan,
Afrika'dan, Avustralya'dan, Yeni Zelanda'dan.
Salyalarını akıtarak gelmişlerdi
Yedi düvelin itleri kuduz köpekler.
Aslında bunlara köpek bile denmemeli,
Zira hepsi birbirinden namussuz, alçak ve reziller.

Kara haber dalga dalga yayıldı yurdun dört bir yanına,
Doğuya, batıya, güneye, Trakya'ya, Anadolu'ya...
Çanakkale'den Edirne'ye, Bursa'dan İstanbul'a.
Oradan Samsun, Artvin, Kars, Erzurum,
Bitlis ve Van'a, Malatya, Adana, Mersin,
Antalya, İzmir, Aydın, Sivas sancağına.
Aldıkları haberle Türk'ün ayrınlığı kabardı birden,
Bütün ülke ayaklandı, insanlar atağa kalktı,
Artık onları kim tutabilirdi ki !..

Askeri Tıbbiyeyi Şahane son sınıf öğrencilerinin
Tümü gönüllü gitti Çanakkale'ye.
Hepsi orada şehadete erdi,
O yıl tıbbiye hiç mezun vermedi

Yediden yetmişe,
Bıyığı yeni terlemişten, beli bükülmüşe
Koşarak, heyecanla gittiler cepheye
Daha on üç-on dördünde çocuk denecek yaşta gençler;
Ceplerine taş doldurup çıktılar kantarlara,
Kiloları kırk beşten fazla çeksin diye.

Cılızdı bedenleri, ama yürekleri sanki bir devdi.
Ve de çelikleşmişti iradeleri.
Bir ölüm-kalım savaşı başlamıştı.
Ya kurtaracaklardı vatanlarını, ya de şehit olacaklardı
Önlerinde başka bir seçenek kalmamıştı.
Mustafa Kemal onlara;
“Size savaşmayı değil ölmeyi emrediyorum” demişti.
Bu söz onları kamçılardı, tetikledi;
Vatanları için ölmek ne kadar da güzeldi.
Şehadeti göze alınca insanlar,
Aman da nasıl savaşıyorlar.
Bir anda yer yerinden oynadı
“Allah Allah” nidaları; ovada, gökte, dağlarda, denizde
yankılandı
Bu ne büyük bir kahramanlık! Ya Rabbi !..

Arkasına dönmeden, sağında solunda ölenleri görmeden,
Sanki ölüme koşuyorlardı askerler...
Yarı aç yarı toktu karınları, ayakları yırtık çarıklı.
İşte bu inançla yürüdü düşmanın üstüne Mustafa
Kemal’in askerleri.
Bu bir savaş değil, adeta kopan bir kıyametti
Ve de bütün dünyanın alması gereken büyük bir ibretti

Bunu gören Yüce Allah yardım etti askerimize;
Bir anda gökyüzünü kara bulutlar kapladı
Büyük bir tufan oldu birden,
Sanki gök delinmiş gibi şiddetli bir yağmur boşaldı,
Şimşekler çaktı, yıldırımlar düştü.
Her yer zifiri bir karanlığa kaplanmıştı

Sonra pırıl pırıl bir güneş doğdu gökyüzünden,
Bir anda yer-gök aydınlandı,
Başlarında Mustafa Kemal
57. Piyade Alayı göründü kara bulutların ardından
Akdeniz'den başlayan bir gökkuşağı sardı semayı
Süsledi özenle Çanakkale'nin üstünü
Sanki hiçbir şey olmamış gibiydi.
İnanın bu olanlar büyük bir mucizeydi.

Burada bitmedi bu öykü
Daha öyle şeyler yaşandı ki Çanakkale'de
Savaş meydanlarında,
Buradan bütün dünyaya büyük bir insanlık dersi verildi.
Öyle yüce, öyle büyük, gönlü öyle merhamet doluydu ki
askerimizin
Atlayıp geçmedi üstünden, yaralanmış önünde yatan
düşmanın
Onu tekmelemedi, ezmedi, öldürmedi,
Tam aksine, yerden kaldırdı onu, matarasından su içirdi,
Azığının yarısını da ona yedirdi.
Bu da yetmedi, kâinata son bir insanlık örneği daha verdi
Süngüsünün ucuna takıp teslim bayrağı yaptı
Gömleğinden yırttığı bez parçasıyla,
Sonra sırtlayıp yaralı düşmanı,
Kendisine kurşun sıkılan karşı cepheye bıraktı.
Bunlar birer masal değil, uydurulmuş öyküler değil,
Yazan-okuyan da biz değiliz;
Yazan, savaşta günlük tutan yaralı
Yedeksubay bir Fransız teğmeni,
Ve de savaştan sağ çıkıp ülkelerine dönen

Avustralya, Fransız, İngiliz askerleri ve savaş muhabirleri.

Daha neler yazdılar

Neler anlattılar neler...

Şimdi, çok uzak diyarlardan kalkıp geliyor binlerce insan Çanakkale'ye, Gelibolu Yarımadası'na, Saros Körfezi'ne, Anzak Koyu'na, Seddülbahir'e, Arıburnu, Conkbayırı, Anafartalar'a.

Bu anlamsız savaşta ölenlerin yakınları bunlar.

Amaçları dedelerinin mezarlarını ziyaret etmek

Biraz da dinledikleri kahramanlık öyküleriyle tanıdıkları

Türkiye'yi ve Türkleri görmek...

18 Mart 1915. Çanakkale Zaferi

Tarihimizdeki zaferlerin en büyüklerinden biri.

En büyük övünç kaynağımız,

Bunu ne düşmanlarımız unutabilir ne de biz.

İnşallah bizden aldıkları ders yeter de onlara.

Yedi düvelden toplanıp gelmezler bir daha yurdumuza.

Gerçi gelseler de fark etmez,

Nasil olsa geldikleri gibi giderler.

Aziz vatanın toprağında

Rahat uyuyun siz, aziz şehitlerimiz.

Sizlere olan tüm borcumuzun bilincindeyiz

Ve bıraktığınız emanetlerin bekçisiyiz.

Onları koruyacağımıza yemin ediyor

Önünüzde en derin saygıyla eğiliyoruz.

Sonsuz minnet ve şükranla mübarek ellerinizden

öpüyoruz...

Nebi DURMAZOĞLU - Çanakkale Geçilmedi

Yüzbinlerce şehit verdik
Çanakkale geçilmedi
Düşmanları yere serdik
Çanakkale geçilmedi

Ordumuzda mermi azdı
Yalın ayak cephe gezdi
Gece gündüz siper kazdı
Çanakkale geçilmedi

Bazen zor anlar yaşadık
Kâh sıkıştık kâh gevşedik
Denize mayın döşedik
Çanakkale geçilmedi

Sayınca düşmandan azdık
Nice tuzakları bozduk
Tarihlere destan yazdık
Çanakkale geçilmedi

Durmazoğlu bir ders alsın
Dünyanın haberi olsun
Bundan böyle herkes bilsin
Çanakkale geçilmedi

Nebi Durmazoğlu

Yunus ÖZ - Çanakkale Destanı

Destanlar ülkesi.
Duyunca adını hala tüylerim ürperir.
Kaç yıl geçti aradan.
Bize vatan tehlike altında denilmişti.
Vatan tıbbiyeydi.
Öldüler on altı yaşında.
Tıbbiyeyi savundular.
Ben kara öküzlerin ardındaydım.
Sür Allah sür bitmezdi toprak.
Anamın ekmeğiydi.
Hele o kara kız yeni yetişiyordu
Yetimim.
Babamız balkan mı al kan mı?
İşte o savaşta vurulmuştu.
De bre kızan
Biz de yetimdikte
Biz kendimizi yetim saymazdık.
Ayıptı erkek adamdık şunun şurasında.
Şehidin çocuğu yetim mi olurmuş.

Hani bizim ona yetim deyişimiz

Kız çocuğu ya

bir de ben ölürsem...

Alimallah işte yetim kaldığının resmidir.

Ev erkeksiz kalmıştır.

Ela gözlü karam benim

Kim bakar size

Kim bakabilir artık.

Allah devletimizi başımızdan eksik etmesin

Ama devlet gelinceye kadar

Kör Zühtü sizi çoktan dağa kaldırır.

Artık güzelsin diye yedinci karısı mı yapar

Yoksa on yedinci oda hizmetlisi mi bilinmez.

İşte böyleydi vatan.

Kara öküzlerimdi benim.

Ela gözlü kızdı.

Yetimimdi.

Allah bilir ya yalan söylemeyeyim.

O zamanlar pek anamı düşündüğümüz yoktu.

O niye vatan değildi pek hatırlamıyorum.

Belki babam öldükten sonra

Onu erkek gibi düşünmeye başlamıştık.

Bir gün şafak vaktiydi:

Öküzlere boyunduruğu yeni takmıştım.

Daha sabanı koşmamıştım.

Bir toz bulutu gibi geçiverdi atlılar

Üstümdeki yoldan.

Hayırdır demeye kalmadı

Geliyordu iki tane atlı karşımdan.

Kolay gelsin yunus

Allah toprağını bereketli yapsın dediler.

Sağ olun ağalar,

Allah sizin de kuvvetinizi pek

Yolunuzu tek

Ömrünüzü berk eylesin

Dedim.

Sağ ol yunusum sağ ol da

Allahın selameti senin üstüne olsun da

Biz de sana söyleriz Allah kelamını

Allahın sana selamı var

Düş önümüze Çanakkale'de savaş var!

Böylece düştük yola

Yolda rastladık bir demircuya

Meraba hemşerim nerelisin

Dedi ki: Rizedur memleketim

Pireyu ağzumla yerim

Bu vatana yan bakanın

Aklını yufkaya dürer yerim.

Az gitmedik düz gitmedik.

Yolda rastladık bir kurda.

Rizeli dedi ki şunu vuruvereyim şuracıkta.

Yapma dedim

Vatan tehlikede.

Kurda da kuşa da ihtiyacı var şu anda.

Doğru diyorsun yunus ağa

Çağır gelsin hergele yanımıza.

Çağırıyorum ama karışma adama.

Kurdoş geldi yanımıza.
Söyle dedik bir lo lo bize.
Ve başladık lo and lo ya.
Yani sonsuz loya.

Böylece vardık bir mahşere,
Haydi dediler gazanız mübarek olsun
Gidiyorsunuz can al kaleye.
Böylece vardık çanak kaleye.
Baktım ki Allah cehennemi indirmiş buraya
Yani vatanımıza,
Kurdoş kardeş
Ne olacak bu vatanın hali dedim.
Yahu bu vatani kurtarıyoruz da
Geride bıraktığımız caton ne olacak bilmitom dedi.
caton ne demek dedim
Kız kardeşim dedi.
Yani dedim
Yani dedi
Bizde vatan demektir dedi.
Gevezeliğu kesin dedi Rizeli
Duymadınız mı çavuşun emrini
Düşman karşuda, yakalayın da!
Emir demiri keserdi bizim memleketimizde.
Anlaşılan biz gevezelik yaparken
On başı olmuştu bizim Rizeli
Atıldık düşmanın üstüne
Böylece girmiştik Mustafa Kemal'in emrine.
Dağlar kadar bulut
Bulutlar kadar dağ vardı

Düşmanın üstüne atladığımızda biz.
Ben Rizeli ve Kurdoş vatani kurtardığımızda.

Sonra... sonrasını da anlatayım size çocuklar
Hani vurduk ya biz düşmanın üstüne
Hani o kitaplardan bildiğiniz şimdiki adıyla Atatürk
O zamanki adıyla Miralay Mustafa Kemal
O meşhur emrini vermişti:
Eyy vatanını seven askerler
Ben size savaşmayı değil ölmeyi emrediyorum
Dediği o meşhur emir
İşte bize Miralay Mustafa Kemal o emri vermişti.
Atıldık düşmanın üstüne o emirle.
Sonra
Hep bana sonra diyorsunuz.
Ne yiğitler düştü bir bilseniz.
Yiğit olmayanlar düşmedi mi?
Düştü tabii...
Onlar da düştü.
Parasız pulsuzlar savaşıyordu çocuklar.
Kimsenin kaçacak yeri yoktu.
Onlarda düştü tabii.
Kimisi çukura
Kimisi uçkura
Bu uçkur işini siz bilmiyorsunuz tabii.
Ah o engiliz yok mu engiliz
Bir gemi dolusu kadın getirmiş.
Salıvermedi mi üstümüze!
Biz şaşırdık tabii.
Karşımızda yecuc meuc gibi

Şu şimdiki Avusturalyalıları göreçeğiz derken
Aha bir gemi dolusu kadın.
İşte o anda atılıverdi
Bizim o geri siperdeki arkadaşlar.
Komutanlar durun dedilerse de dinlemediler.
Tabii önce çukura
Sonra uçkura düşmüş oldular.
Daha o zamanlar böyle açıkta sikişmek yoktu.
Çukur olacak.
Bu engiliz karılarını görünce
Dayanamadılar bizimkiler.
Bunlar önceden öldüler
Hani o söylediğim meşhur emir verilmeden önce.
Pekii siz ölmediniz mi?
Yok, hayır biz o zaman ölmedik.
Bize ölüm emri verilmişti ama
Biz o emri iyi okumamıştık.
Ne de olsa okur yazardık.
O emri biz şöyle okumuştuk:
'Ya ölürsün ya düşmanı öldür.'
Sen olsan hangisini yaparsın Allah aşkına?
Bilemem tabii sizin ne yapacağınıza.
Ama biz o zaman
Düşmanı öldürmeyi tercih ettik
Allah günahlarımızı bağışlasın.
Yapacağımız başka bir şey yoktu.
Onlar da Allah kuluydu
Biliyorduk ama ne yapalım.
Engiliz iti
Kimisi Yemen'den

Kimisi Hint'ten
Kimisi gurkalardan
Şü gurk gurklardan
Bir sürü adam toplamıştı başımıza,
Biz de öldük
Onları da öldürdük.
Özellikle de gurkaları.
Şerefsiz gurkalar
Kendilerini kahraman sanıyorlar.
Şerefsiz gurkalar
Sizde şeref olsa
Önce engilizlerden
Kendinizi kurtarınız.
Bir yalvarıyorlardı ki görseniz
Özellikle başa baş siper çukurluklarına düştüğümüzde.
Hançeri çekiveriyorduk,
Boyundan, kırt.
İşte biz bundan dolayı ölmedik.
Ya ölürsün ya düşmanı öldür
Emrini iyi anladığımız için.
Sonra... sonra biliyorsunuz
Birçok olaylar oldu.
Devrim.
Evrim
Kurtuluş savaşı filan gibi.
Yani sen kurtuluş savaşını da mı gördün?
Elbette gördüm.
Zaten kurtuluş savaşını kim yaptı sanıyorsunuz.
Unuttunuz galiba benim nasıl can al kaleye gittiğimi?
İşte o can al kaleden

Canını kurtaranlar demiyelim
Ama hiç olmasa ölmeyenler diyelim,
Yine süngü bağrına dayanınca
Anadolu'nun,
Övendirelerini aldılar çıktılar
Süngünün karşısına.
Bir de ne görsünler.
Can al kale den kalma
kılınç artıkları karşılarında.
Biz o zaman
Yani ben demirci ve Kurdoş kardaş
Daha dönmemiştik memleketlerimize
Terhis mi olmuştuk?
On günlük kafa iznine mi çıkmıştık?
Belli değildi daha.
Anaa....!
Afyon'a doğru bir varınca
Koptu kıyamet kafamızda.
Top sesleri,
At sesleri,
İt sesleri,
Baktık
Bu it sürüleri gene dalmış Anadolu'ya.
Dalıverdik Söğütlü yaylanın üstünden
düşmanın böğrüne.
Sen misin be anam Anadolu'ya gelen.
Kadınımıza kızımıza göz diken.
Ocağımıza su serpen.
Hayde yiğitler
Kurdoş atıldı

Önce yirmi kelle elli baş kopardıktan sonra
Rizeli bağırdı
Durun yiğitler
Kaçıyor bu itler.
Atılıverdik şah meranlara,
Atina'yaydı yönleri
Yakaladık İzmir'de
Bir kötek bir kötek
Görseniz.
Bırakırdık aslında biz
Yufka yürekliyizdir.
Fakat yakmışlar İzmir'i şerefsizler.
O güzel şehri
O azizler diyarını.
Ondan kızdık
Kötek ondandı biraz.

Sonra sonra gördüm onları,
Rizeli evlere pimo-pen yapıyordu.
Dedesi marangozmuş,
Ondan örgenmiş.
Kendisi gece konduda kirada oturuyordu.
abi buraya da pimo pen yapsam olmayacak
Nasıl olsa çıkacam diyordu.
Kurdoş kardeşe gelince
İki kızı bir oğlu oldu.
Kızlardan büyüğü sessizdi biraz.
Küçüğü biraz daha boylu alımlıydı.
Bende duydum
Gecekonduda komşuyduk.

Yetiş diyordu
Babam beni öldürüyor.
Geleceksen gel artık
Nasıl erkeksin sen.
Sevgilisine.
Vallahi ben şahitim
Adam eve yoktu
Yani Kurdoş kardeş.
Ama kız öyle bağırıyordu sevgilisine.
Bana gelince dayanamadım.
Küstüm bunca gördükten sonra.
Zaten hafif süvari idim askerde.
O at da karını kurtar savaşında ölmüştü.
Bindim gittim
Bir martının kanatlarında uzaklara.
Kendi halimde yaşadım yüz yıllarca
O eşek arılarının
bal arılarını bolca yediği ülkede.

23.09.2007 Güzeloba, yunus öz

Özetler / Abstracts ²⁴⁴

Prof. Dr. Kemal ARI - Çanakkale’de 57. Alay ve Mustafa Kemal Bey: Bu makalede Çanakkale Savaşlarında 57. Alay’ın rolü ele alınmaktadır.

Prof. Dr. Kemal ARI - The 57th Regiment and Mustafa Kemal: This article elaborates the unique role of The 57th Regiment in Çanakkale battles.

Prof. Dr. Turgut TURHAN - Çanakkale Savaşlarında Türk Havacıları: Bu makale, Çanakkale Savaşlarında, Türk Havacılarının az bilinen rolünü gözler önüne seriyor.
This article deals with the less-known and unspoken chapter of Turkish air warriors in Çanakkale battles.

Yard. Doç. Dr. Necdet AYSAL - Çanakkale Savaşları 1915: Makale, Çanakkale deniz savaşları başlamadan önceki küresel durumu resmediyor ve savaşların kazanılmasında etken olan yüksek ruhu açıklıyor.
This article paints a global picture of the armies just before the battles and explains the moral motivation of

²⁴⁴ Prepared by Harun Taner where unavailable

Turkish soldiers.

Asst. Prof. Dr. Alev GÖZCÜ - The Sinking of Saphir, the French Submarine, in Gallipoli Front and Turkish Propaganda

Özet: 15 Ocak 1915 günü, Fransa'ya ait Saphir denizaltısı Çanakkale Boğazı'nın girişinde battı. Bu denizaltının batışı sırasında, mürettebatının bir kısmı ölürken bir kısmı da Türkler tarafından kurtarıldı. Henüz büyük muharebelerin başlamadığı bir zamanda kurtarılan Fransız askerleri Türkiye'de Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar esir olarak yaşadılar. Fransız askerlerin ailelerine yazdığı mektuplar, Osmanlı Hükümeti tarafından kamuoyuyla paylaşıldı. Böylece Türk tarafı savaşın henüz başında İtilaf devletleri karşısında psikolojik üstünlük elde etmeye çalıştı.

Anahtar Sözcükler: Çanakkale, Saphir, Denizaltı

Abstract: *On 15 January 1915, Saphir, the French submarine, sank at the entrance to the Dardanelles Strait. During the sinking of the submarine, some members of the crew died, while some were rescued by the Turks. The French soldiers rescued at a time when the great battles have yet to start lived as prisoners in Turkey until the end of World War I. Their letters to their families were shared with the public by the Ottoman Government. Thus the Turkish side tried to get a psychological advantage over the Allies just at the beginning of the war.*

Keywords: *the Dardanelles, Saphir, Submarine*

Em. Top. Kurm. Alb. Ahmet AKYOL - Çanakkale Zaferi'nin Mimarı Türkler mi, Almanlar mı?: Makalede, Çanakkale Zaferinde gerçek kahramanlığın Türk askerine ait olduğu, Alman subaylarının katkısının sanıldığından çok az olduğu, belgelerden alıntılarla gösteriliyor.

Who was the real force behind the Çanakkale victory? This article shows the influence of the german commanding officers was a mere exaggeration.

Em. Top. Kurm. Yb. Ahmet AKYOL - Mustafa Kemal'in Çanakkale Muharebeleri'ndeki Rolü: Başlık yeterince aydınlatıcı.

The unequalled role of Mustafa Kemal in Çanakkale battles is explained.

Prof.Dr. Kemal ARI - Çanakkale Savaşında Açlık ve Tokluk...

The hunger in Çanakkale battles is reviewed.

Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU - Savaşa Nasıl Girdik? Makalede, savaştan anbean bir kesit sunuluyor.

A time lined section of Çanakkale battles is presented.

Dr. Bülent Turgay GÖKTÜRK - Çanakkale Muharebelerinin Türk ve Dünya Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

Özet: Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden biri olarak kabul edilen ve Osmanlı Devleti'nin zaferi ile sonuçlanan Çanakkale muharebeleri, hem Türk tarihi hem de Dünya tarihi açısından önemli sonuçlara yol

açmış büyük bir olaydır. Tarihini bilmeyen milletlerin coğrafyalarını başkalarının çizeceği gerçeğini bilerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin önsözü niteliğinde olan Çanakkale muharebelerini iyi incelemeli ve bundan gerekli dersleri çıkarmalıyız. Bir başka ifadeyle, Çanakkale Ruhu'nu iyi ve doğru okumak, anlamak ve hayata geçirmek zorundayız. Bu maksatla, bu çalışmada modern savaş tarihindeki birleşik kara ve deniz savaşlarının başlangıcı ve ilk örneği olarak kabul edilen Çanakkale muharebelerinin Türk ve Dünya tarihi açısından değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mustafa Kemal, Çanakkale, Türk tarihi, muharebe

EVALUATION OF GALLIPOLI CAMPAIGN IN PERSPECTIVE OF TURKISH AND WORLD HISTORY

Abstract: *Gallipoli Campaign; Considered to be one of the most important aspects of Worl War I which resulted with the victory of the Ottoman Empire is an important event in the history of the world and Turkey. The geography of the folks who do not know the history, draw by others. As knowing this fact we have to well examined and get the necessary lessons of this issue which is the preamble of the Republic of Turkey. In other words we have to read good and rights, understand and implement to the spirit of Canakkale. For this purpose, in this study we have tried to be evaluated to the Gallipoli Campaign which is considered the beginning oft he combined land and naval battles in the history of modern warfare, in*

terms of the world and Turkish history.

Key Words: *Mustafa Kemal, Gallipoli, Turkish history, campaign.*

Aydan DİZDAR - Çanakkale Savaşı'nı Kazandıran Yüksek Ruh

How are the Çanakkale battles won? A precise answer!

Assist. Prof. Dr. Nurten Çetin - Çanakkale Martyrs from Karaman

Abstract: *Ottoman Empire severely wounded from Balkan Wars in which it participated in 1912. It lost many soldiers in these wars. This defeat also caused loss of Balkan land which was the door of Europe for the empire. The disaster that this defeat caused was not only in terms of social and economic issues, but was also in terms of interruption of Turks spiritual wellbeing. The country sank into pessimism. Nationality as an ideology started to be dominant in the country which was not a national state. Turks and their army found themselves in a new world war, when they could not even relieve from Balkan defeat. This war was World War I, led by imperialist countries, such as England, France, Russia, Germany. When Ottoman Empire participated in war, Turkish army had to fight at ten different fronts simultaneously. The most important front was Çanakkale Front which was a turning point for the war. Turkish army, willing to fight in fronts to defend their homeland, fought bravely against thousands of soldiers taken from colonials by Allies. These soldiers did not even know what they were fighting for.*

Turkish army and society were in an absolute solidarity. This study covers listed information about soldiers from villages of Karaman who fought bravely at Çanakkale and died there.

Keywords: *World War I, Çanakkale, Martyr, Karaman, List, Books of Death*

Makale, Çanakkale savaşlarına Karaman'dan katılıp şehit düşenlerin bir dökümünü sunuyor.

İkinci bölümde, Prof. Dr. Turgut TURHAN, Çanakkale Savaşlarının farklı ve hemen hiç bilinmeyen cihetlerini ele alıyor. Makale başlıkları: Çanakkale Denizaltı Savaşları; Gazimağusa ve Çanakkale Şehitliği; Çanakkale Savaşında Uçak (Taşıma) Gemileri ve Sabit Balonlar; Çanakkale Savaşı Günlerinde İstanbul; Çanakkale Zaferinin 95. Yılı ve General Ian Hamilton'un Çanakkale'de Yaşadığı Düş Kırıklığı; 97. Yıldönümünde Çanakkale Savaşları ve İngiltere.

In second chapter, Prof. Dr. Turgut TURHAN exposes different and almost unknown facets of Çanakkale battles, including sub-sea and air wars, cemeteries, Britain's position and the life in Istanbul, resp.

Bölüm 3, Anı ve Edebiyatta Çanakkale başlığını taşıyor. *Chapter 3 is reserved for Memoirs and Literature works on Çanakkale.*

Prof. Dr. Gül CELKAN - Çanakkale Savaşı ve Zaferinin Edebiyata Yansımaları

Dr. Gul CELKAN - Some Reflections on Literature,
War Poetry with Emphasis on the Canakkale Victory

Bora HINCER - Seyahatname: Orhan Pamuk – ANZAC
Day – Panama Kanalı: Yazar, bir dünya seyahati
esnasında Anzak Günü kutlamalarına katılan bir Türk
çiftinin izlenimleri bağlamında edebiyata bir giriş
yapıyor.

Harun TANER – Yüzbaşı Mehmet Muzaffer: Çanakkale
Savaşlarında büyük kahramanlık göstermiş bir Osmanlı
subayının anılarını içeren kitabın tanıtımıdır.

Nazmi Öner - Çanakkale Utkusu: 100. Yıl: 18 Mart 2015
Çarşamba günü, ANŞOYAD'da yapılacak, Çanakkale
Utkusunun Yüzüncü Yılına Anma Toplantısı için
hazırlanmış konferans özetidir.

Son bölümümüz: Şiirlerle Çanakkale.
We present poems in the last chapter.

SON – The End

Turkish Forum - Dünya Türkleri Birliğinin Elektronik Yayımıdır ·
Electronic Publication of Turkish Forum - World Turkish Alliance
<http://www.turkishforum.com.tr>

Indexed in ASOS.

ISSN number will be added with the 2nd issue.

İletişim için / For correspondence:

Turkish Forum
P.O.Box 1104
Marblehead, MA. 09145, USA

Chief Advisor and President: Dr. Kayaalp Büyükataman

Baş Editör/ Editor in Chief: Dr. Gül Celkan

Yönetim, Yayın, Dağıtım/Management, Publishing,

Distribution: Taner Ertunç

Yardımcı Editör/ Assistant Editor: Harun Taner

E-Kitap Üretim/ E-Publication Production: Harun Taner

İletişim/Contact: dergi@turkishforum.com.tr

Basım yeri: Amerika Birleşik Devletleri

Published in United States of America

TURKISH FORUM

**WORLD TURKISH
ALLIANCE**

Social Sciences e-Journal
Volume: 1 Issue: 1 Year: 2015

SPECIAL ISSUE:
100th Anniversary
of Çanakkale
Victory

© 2015 **TURKISH FORUM**
WORLD TURKISH
ALLIANCE